

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของประสาทมอในจังหวัดนครราชสีมา
An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castle
in Nakorn Ratchasima Province

โดย

พระยุพธนา อธิจิตโต, ดร.

ดร.ฉริศา ไช้อ่ำเอี่ยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761041

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของประสาทมอในจังหวัดนครราชสีมา
An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castle
in Nakorn Ratchasima Province

โดย

พระยุทธนา อธิจิตโต, ดร.

ดร.ฉริศา ไช้อ่ำเอี่ยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

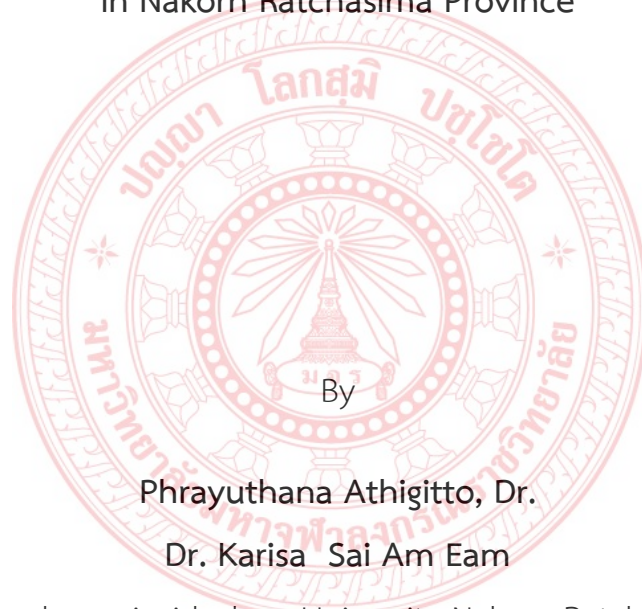
MCU RS 610761041

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castle in Nakorn Ratchasima Province

Phrayuthana Athigitto, Dr.

Dr. Karisa Sai Am Eam

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakorn Ratchasima Campus

B.E. 2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761041

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การศึกษาแนวทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา
ผู้วิจัย:	พระยุพธนา อธิจิตโต, ดร. ดร.พรริศา ไชอำเอี่ยม
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลัก อภิปรัชญาศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา ๒) ศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของ ปราสาทขอม และ ๓) ศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา เป็นการ วิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากด้านศิลปวัตถุปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ด้านเอกสารจาก พระไตรปิฎก คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เอกสารตำราเกี่ยวกับอภิปรัชญาและเอกสารที่ เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา พบว่ามีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน ปราสาทหินพิมายเป็นแหล่งโบราณคดีที่ทรงคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังการเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี คติการเคารพนับถือศาสนา และ อื่น ๆ ของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งก่อสร้างแห่งนี้แสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างและพลัง แห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา ส่วนปราสาทหินพนมวันเป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติ ความเชื่อของเขมรโบราณ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหิน ที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมได้ออกแบบก่อสร้างอย่างมี อุดมคติทางปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ภูเขาพระสุเมรุ อันเป็น แกนกลางของจักรวาล การสร้างอาคารปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้า ทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์การสร้างปราสาทจึง เปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมาอยู่โลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูป เคารพของเทพเจ้า ขึ้นประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้แทนความหมาย ของเขาพระสุเมรุ ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ตามด้วยพิธีกรรมทางศาสนา บ่งบอกถึง ความรู้ ความเชื่อ ความจริง ความดี และความงามทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอม

แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน เป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสำคัญเป็นแบบอย่างคุณค่าที่ซ่อนอยู่ใน

Research Title: An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castle in Nakorn Ratchasima Province

Researchers: Phrayuthana Athigitto, Dr.
Dr. Karisa Sai Am Eam

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakorn Ratchasima Campus

Fiscal Year: 2561/2018

Research scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

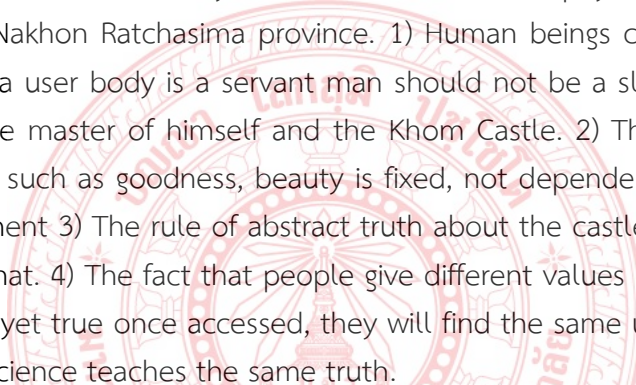
This research The objectives are: 1) to study the history of the Khmer castles according to religious metaphysics in Nakhon Ratchasima Province 2) to study the concepts and appearances of the metaphysics of the Khmer Prasat and 3) to study the metaphysical concepts of Khom Prasat in Nakhon Ratchasima. This Is a qualitative research by studying from the art objects of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima Province, Documents from the Tripitaka, important Buddhist scriptures, Textbook on metaphysics and documents related to Khom Castle in Nakhon Ratchasima. The research found that:-

The Khom Castle in Nakhon Ratchasima Province Found that there are 2 stone castles, namely Prasat Hin Phimai And Prasat Hin Phanom Wan. Prasat Hin Phimai is an archeological site that is of great historical value, consisting of ancient Khom temples, magnificent and magnificent, as well as a source of learning history, geography, settlement as a country tradition Religious and other respects of prehistoric people. This building represents the great prestige of the Creator and the power of strong faith in religion. The Prasat Hin Phanom Wan is an ancient architecture in ancient Khom beliefs to be a temple Later, later converted into a Buddhist shrine. This is the fifth largest stone castle in Thailand.

The concept and appearance of the metaphysics of the Khmer castle has been designed with the philosophical ideals of the beliefs of the gods that dwell at The Phra Sumen Mountain, which is the core of the universe. The construction of the castle building came from the beliefs of the Indians that the gods were at The Phra Sumen Mountain, which is the centerpiece of the universe that is on heaven. Simulation of The Phra Sumen Mountain to the human world to be the dwelling

place of the gods and the creation of the idols of the gods built inside. The castle has various symbols that represent the meaning of the Phra Sumen Mountain according to the belief of the Brahmin religion that the gods have castles on heaven. Followed by religious rituals Indicates the knowledge, belief, truth, goodness and beauty of the metaphysics of the Khom Castle.

Metaphysical thinking of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima province, Including Prasat Hin Phimai And Prasat Hin Phanom Wan Is an ancient and important architecture that exemplifies values in metaphysics, religious beliefs, Brahmanism and Mahayana Buddhism, including aesthetic values, Psychological value, Historical value, Wisdom value And social values. The result of metaphysical beliefs leads to true knowledge, goodness and beauty conclusion is the metaphysical concept of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima province. 1) Human beings consist of body and mind. Mental as a user body is a servant man should not be a slave to objects, but must be both the master of himself and the Khom Castle. 2) The abstract truth of the Khom Castle such as goodness, beauty is fixed, not dependent on time, person, society, environment 3) The rule of abstract truth about the castle Is a universal rule It is always like that. 4) The fact that people give different values of the Khom Castle because it is not yet true once accessed, they will find the same universal truth such as the fact that science teaches the same truth.

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะความอนุเคราะห์ช่วยเหลือของ ดร. ชมริศา ไช้อ่ำเอี่ยม ผู้เขียนงานวิจัยร่วมกับอาตมาภาพ ซึ่งเป็นคณะวิจัยร่วมกันอยู่ ได้ปรึกษาหารือ พูดคุยกันในแง่มุม ขอบเขตต่าง ๆ ของงานวิจัย และได้ร่วมกันลงพื้นที่สถานที่จริงตามแนวทางเพื่อ สร้างสรรค์งานวิจัยฉบับนี้ให้ออกมาสมบูรณ์ที่สุด

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ศูนย์บัณฑิตศึกษา ที่ได้ช่วยให้คำแนะนำในการเขียนงานวิจัย ฉบับนี้ ตลอดจนคณาจารย์ในสาขาวิชาปรัชญาทุกท่านที่ได้ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ และ ข้อเสนอแนะแนวทางในการเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ใช้เป็นเนื้อหาในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ตั้งแต่รองอธิการบดี มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ที่ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา ทั้ง ในด้านเอกสารและการติดต่อสื่อสาร นับว่าเป็นความกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้งานวิจัยฉบับนี้เดินทาง ไปสู่จุดหมายปลายทางได้สำเร็จ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุน สนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ต่อคณะผู้วิจัย

พระยุทธนา อธิจิตโต (พุลเพิ่ม), ดร. และคณะ
๑ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ ปัญหาของโครงการวิจัย.....	๖
๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๑๕
๑.๘ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....	๑๖
๑.๙ ข้อตกลงเบื้องต้นและข้อจำกัดในการวิจัย.....	๑๗
๑.๑๐ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๘
บทที่ ๒ ประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา....	๑๙
๒.๑ ปราสาทหินพิมาย.....	๑๙
๒.๑.๑ ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพิมายตามหลักศาสนา.....	๑๙
๒.๑.๒ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมตามหลักศาสนา.....	๒๒
๒.๑.๓ ส่วนประกอบในปราสาทหินพิมายตามหลักศาสนา.....	๒๓
๒.๑.๓.๑ ทานางสระผม.....	๒๓
๒.๑.๓.๒ ประตูและกำแพงเมือง.....	๒๔
๒.๑.๓.๓ พลับพลาเปลื้องเครื่อง.....	๒๕
๒.๑.๓.๔ สะพานนาคราช.....	๒๖
๒.๑.๓.๕ ซุ้มประตูและกำแพงแก้ว.....	๒๗
๒.๑.๓.๖ ซาลาทางเดิน.....	๒๙
๒.๑.๓.๗ บรรณาลัย.....	๒๙
๒.๑.๓.๘ สระน้ำ.....	๓๐
๒.๑.๓.๙ ซุ้มประตูและระเบียงคต.....	๓๑
๒.๑.๓.๑๐ ปราสาทประธาน.....	๓๒
๒.๑.๓.๑๑ ปรากฏหินแดง.....	๓๔

	๒.๑.๓.๑๒ หอพระพิมพ์.....	๓๕
	๒.๑.๓.๑๓ ปรากฏพระพิมพ์.....	๓๖
	๒.๑.๓.๑๔ ฟิลิปปลา.....	๓๗
	๒.๑.๓.๑๕ เมรุพระพิมพ์.....	๓๗
	๒.๑.๓.๑๖ อโรคยาศาลา (กุฎีฤาษี).....	๓๘
๒.๒	ปราสาทหินพนมวัน.....	๓๙
	๒.๒.๑ ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวันตามหลักศาสนา.....	๓๙
	๒.๒.๒ ที่ตั้งของปราสาทหินพนมวัน.....	๔๐
	๒.๒.๓ ความสำคัญของโบราณสถานปราสาทหินพนมวันตามหลักศาสนา.....	๔๐
	๒.๒.๔ ปราสาทหินพนมวันในประวัติศาสตร์ตามหลักศาสนา.....	๔๓
	๒.๒.๕ สถาปัตยกรรมปราสาทหินพนมวัน.....	๔๗
	๒.๒.๖ งานศิลปกรรมของปราสาทหินพนมวัน.....	๕๓
	๒.๒.๗ ลวดลายประดับศาสนสถานสมัยแรกตามหลักศาสนา.....	๕๔
	๒.๒.๘ ลวดลายประดับปราสาทประธาน.....	๕๕
	๒.๒.๙ ประติมากรรมปราสาทหินพนมวัน.....	๕๖
	๒.๒.๑๐ ศิลาจารึกที่ปราสาทพนมวันตามหลักศาสนา.....	๕๗
๒.๓	บทสรุป.....	๕๙
บทที่ ๓	แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม.....	๖๒
	๓.๑ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา.....	๖๒
	๓.๑.๑ ความหมายของอภิปรัชญา.....	๗๐
	๓.๑.๒ ความเป็นมาของอภิปรัชญา.....	๗๒
	๓.๑.๓ แนวคิดลักษณะปรากฏทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา.....	๗๒
	๓.๒ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม.....	๗๕
	๓.๒.๑ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของตัวปราสาทขอม.....	๗๕
	๓.๒.๒ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของแผนผังและรูปแบบ.....	๗๖
	๓.๒.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม.....	๗๘
	๓.๓ ความเชื่อทางอภิปรัชญาตามแนวทางปราสาทขอม.....	๘๐
	๓.๓.๑ ความเป็นจริงเรื่องเทพเจ้าทางอภิปรัชญา.....	๘๕
	๓.๓.๒ ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา.....	๘๗
	๓.๓.๓ ความเป็นจริงเรื่องสภาวะของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา.....	๘๙
	๓.๓.๔ ลักษณะและหน้าที่ที่เป็นจริงของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา.....	๙๒
	๓.๓.๕ ความเป็นจริงของโลกทางอภิปรัชญา.....	๙๖
	๓.๓.๖ ความเป็นจริงของชีวิตทางอภิปรัชญา.....	๑๐๒
	๓.๓.๗ ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของชีวิตทางอภิปรัชญา.....	๑๐๒
	๓.๓.๘ ความเป็นจริงเรื่ององค์ประกอบของชีวิตทางอภิปรัชญา.....	๑๐๓
	๓.๓.๙ ความเป็นจริงเรื่องความเป็นไปของชีวิตทางอภิปรัชญา.....	๑๐๖

๓.๓.๑๐ พุทธอภิปรัชญา.....	๑๐๙
๓.๔ บทสรุป.....	๑๑๑
บทที่ ๔ วิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาที่ของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา.....	๑๑๓
๔.๑ วิเคราะห์แนวคิดและลักษณะที่เป็นประติมากรรมของปราสาทหินพิมายที่ปรากฏทางอภิปรัชญา.....	๑๑๓
๔.๑.๑ การวิเคราะห์ด้านคุณค่าของปราสาทหินพิมาย.....	๑๑๓
๑) วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์.....	๑๑๔
๒) วิเคราะห์คุณค่าทางจิตใจ.....	๑๑๖
๓) วิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์.....	๑๑๗
๔) วิเคราะห์คุณค่าทางภูมิปัญญา.....	๑๑๗
๕) วิเคราะห์คุณค่าทางสังคม.....	๑๑๗
๔.๑.๒ การวิเคราะห์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ของปราสาทหินพิมาย.....	๑๑๘
๔.๒ วิเคราะห์แนวคิดและลักษณะที่เป็นประติมากรรมของปราสาทพนมวันที่ปรากฏทางอภิปรัชญา.....	๑๒๑
๔.๒.๑ การวิเคราะห์ด้านคุณค่าของปราสาทหินพนมวัน.....	๑๒๑
๑) วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์.....	๑๒๑
๒) วิเคราะห์คุณค่าทางจิตใจ.....	๑๒๑
๓) วิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์.....	๑๒๒
๔) วิเคราะห์คุณค่าทางภูมิปัญญา.....	๑๒๒
๕) วิเคราะห์คุณค่าทางสังคม.....	๑๒๓
๔.๒.๒ การวิเคราะห์ด้านถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้องกับด้านศาสนาและวัฒนธรรมรวมทั้งการนำพิธีกรรมมาปราสาทหินพนมวัน.....	๑๒๘
๑) ความจริงทางอภิปรัชญา.....	๑๒๘
๒) ญาณวิทยาเป็นที่ยึดมาของความรู้มนุษย์.....	๑๒๙
๔.๓ การวิเคราะห์ความรู้สึก นึก คิด จินตนาการ ฯลฯ ที่มีต่อปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน.....	๑๓๐
๔.๔ สรุป.....	๑๓๑
บทที่ ๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๓๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๓๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๓
บรรณานุกรม.....	๑๔๕
ภาคผนวก.....	๑๕๐
-ภาคผนวก ก บทความการวิจัย.....	๑๕๑
-ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๖๖
-ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๖๘

แบบสรุปโครงการวิจัย..... ๑๗๐

ประวัติของผู้วิจัย..... ๑๗๓

สารบัญภาพ

ภาพที่ ๑	ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพิมาย.....	๒๒
ภาพที่ ๒	ทำนองสระผมของปราสาทหินพิมาย.....	๒๔
ภาพที่ ๓	ประตูและกำแพงเมืองของปราสาทหินพิมาย.....	๒๕
ภาพที่ ๔	พลับพลาเปลื้องเครื่องของปราสาทหินพิมาย.....	๒๖
ภาพที่ ๕	สะพานนาคราชของปราสาทหินพิมาย.....	๒๗
ภาพที่ ๖	ซุ้มประตูและกำแพงแก้วของปราสาทหินพิมาย.....	๒๘
ภาพที่ ๗	ซาลาทางเดินของปราสาทหินพิมาย.....	๒๙
ภาพที่ ๘	บรรณาลัยของปราสาทหินพิมาย.....	๓๐
ภาพที่ ๙	สระน้ำของปราสาทหินพิมาย.....	๓๑
ภาพที่ ๑๐	ซุ้มประตูและระเบียงคดของปราสาทหินพิมาย.....	๓๒
ภาพที่ ๑๑	ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย.....	๓๓
ภาพที่ ๑๒	ปราสาทหินแดงของปราสาทหินพิมาย.....	๓๕
ภาพที่ ๑๓	หอพระมณฑลของปราสาทหินพิมาย.....	๓๕
ภาพที่ ๑๔	ปราสาทพรหมทัตของปราสาทหินพิมาย.....	๓๖
ภาพที่ ๑๕	พลับพลาของปราสาทหินพิมาย.....	๓๗
ภาพที่ ๑๖	เมรุพรหมทัตของปราสาทหินพิมาย.....	๓๘
ภาพที่ ๑๗	อโรคยาศาล (กุฎยาณี)ของปราสาทหินพิมาย.....	๓๙
ภาพที่ ๑๘	รูปปราสาทหินพนมวัน.....	๔๘
ภาพที่ ๑๙	รูปหลังคาของปราสาทหินพนมวัน.....	๔๙
ภาพที่ ๒๐	รูปประสาทรินด้านทิศตะวันออก.....	๔๙
ภาพที่ ๒๑	รูปปราสาทน้อยของปราสาทหินพนมวัน.....	๕๐
ภาพที่ ๒๒	ปราสาทอิฐ รูป ๑ ใน ๘ รูป.....	๕๑
ภาพที่ ๒๓	แนวทางเดินของปราสาทหินพนมวัน.....	๕๑
ภาพที่ ๒๔	อาคารอิฐด้านใต้ของปราสาทหินพนมวัน.....	๕๒
ภาพที่ ๒๕	อาคารพลับพลาของปราสาทหินพนมวัน.....	๕๓

คำอธิบายการใช้อักษรย่อคัมภีร์และเลขหน้า

๑. การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.น.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมาย

ในงานวิจัยครั้งนี้ อ้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับตัวอย่างเช่น อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๖ หมายถึง คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนินบาต (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๘๑ หน้าที่ ๓๐๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย

อภิปรายคืออะไร จากการศึกษาเรื่องของปรัชญา จะเห็นได้ว่าปรัชญาเกิดมาจากความสงสัย หรือความประหลาดใจ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งมีความสงสัยเกี่ยวกับปฐมฐาตุของโลก ต่างคนต่างพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับคำถามที่ว่า อะไรเป็นปฐมฐาตุของโลก หรืออะไรเป็นบ่อเกิดของโลก บางคนบอกว่า น้ำ เป็นปฐมฐาตุของโลก บางคนบอกว่า ดิน เป็นปฐมฐาตุของโลก เหล่านี้เป็นต้น การยึดถือแนวความคิดอย่างนี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นมาจากความสงสัยเพื่อต้องการค้นหา หรือสืบค้นความแท้จริงของโลก

สำนักปรัชญาตะวันออก เช่น นักปรัชญาอินเดียโบราณ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝนตก เป็นต้น ท่านเหล่านั้นคิดว่าเหตุที่เป็นเช่นนั้น อาจจะเป็นเพราะมีเทพเจ้าสิงอยู่ อาจจะเป็นเพราะมีพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของผู้สร้าง มีลักษณะการสร้างการควบคุมดูแลและการทำลาย ไขหรือไม่ จึงพยายามค้นหาความเป็นจริงของโลก ต่อมานักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับสิ่งใกล้ตัวนั้นเช่นกันคือสงสัยเกี่ยวกับตัวตน เกี่ยวกับวิญญาณเกี่ยวกับพระเจ้า แล้วพยายามสืบค้น หาหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาความจริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ความสงสัยจึงเป็นบ่อเกิดแห่งปรัชญา เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด และการคิดก็ก่อให้เกิดการคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์วิจารณ์ต่อมา เราจะสังเกตเห็นว่า แนวคิดเรื่องแรกที่นักปรัชญาค้นคิดก็คือเรื่องเกี่ยวกับโลก หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น อะไรเป็นปฐมฐาตุของโลก ฝนตก พายุร้อง เหล่านี้เกิดมาจากอะไร เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงหรือไม่ ลักษณะการคิดเช่นนี้ เป็นการคิดเกี่ยวกับสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “อภิปราย” (Metaphysics)

อภิปราย จัดเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ คือเป็นเนื้อหาของวิชาปรัชญาแท้ ๆ จริง เพราะเป็นแนวความคิด หรือเป็นทฤษฎีล้วน ๆ อภิปรายเป็นปรัชญาแบบเก่า หรือที่เรียกว่า “ปรัชญาสมัยโบราณ” อภิปราย เป็นสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นสาขาที่รวมศาสตร์ที่ว่าด้วยความมีอยู่ของจักรวาล เป็นสาขาที่ค้นหาเรื่องสภาวะแห่งความเป็นจริง อะไรเป็นสิ่งที่เป็นจริง และอะไรเป็นสิ่งที่ได้จากสิ่งที่จริง โลกคืออะไร จักรวาลมีได้อย่างไร วัตถุหรือจิตเป็นความจริง มนุษย์คืออะไร เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาที่จะหาคำตอบได้จากอภิปราย

เมื่อเป็นเช่นนี้ อภิปราย จึงเป็นสาขาของปรัชญาที่ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งพยายามจะหาคำตอบจากสิ่งต่าง ๆ มากมาย เช่น อะไรคือจิต จิตมีจริงหรือไม่ อะไรคือพระเจ้า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ จิตกับพระเจ้านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไรหรือไม่ อะไรแน่ที่เป็นความแท้จริง ในการศึกษาเกี่ยวกับอภิปรายดังกล่าว จึงได้เกิดมีทฤษฎีอภิปรายขึ้นมากมาย แต่ที่อยู่ในลักษณะของ ๓ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะยอมรับเรื่องของวัตถุ หรือสสารเป็นสิ่งที่อยู่จริง จึง

พยายามหาความจริงเกี่ยวกับสสาร ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์ โดยเน้นไปที่เรื่องของจิต เพราะยอมรับว่า จิต เท่านั้นเป็นสิ่งที่มียุ่จริง และทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) เป็นทฤษฎีที่พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกภพหรือธรรมชาติว่า อะไรเป็นผู้สร้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงเรื่องของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งถือเป็นผู้มีอำนาจสร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก เหล่านี้เป็นต้น

คำว่า อภิปรัชญา แปลว่า ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้งยิ่งใหญ่มาก ด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล และสามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นต่อแห่งศาสตร์ทั้งปวง หรือเป็นศาสตร์ที่ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญานี้ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขา^๑

อภิปรัชญา ศึกษาความเป็นจริงแท้ของสิ่งทั้งหลาย โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยการคาดคะเนความจริงด้วยเหตุผล ไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตรหรือเกสบุตรสูตร คำว่า สิ่งเป็นจริง (reality) พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ให้บทนิยามว่า "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่อาจรู้ได้ทางประสาทสัมผัส" หมายความว่า สิ่งเป็นจริงนั้นมีลักษณะ ๒ อย่าง คือ มีอยู่จริงและเป็นอยู่จริง ฉะนั้น การจะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเป็นจริง มีอยู่จริงก็ต้องดูว่า สิ่งนั้น มีอยู่จริง และเป็นอยู่จริงหรือไม่อย่างหนึ่งเหตุเป็นผล

การจะรู้ว่า สิ่งใด มีอยู่จริงหรือไม่มีอยู่จริง ให้ศึกษาจากความมีอยู่ (existence) ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้า (God) มีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร มีลักษณะอย่างไร พวกเทวนิยม (theists) จะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่เอง เป็นอยู่เอง คือ เกิดเอง ไม่มีเหตุปัจจัยภายนอก จึงไม่ถูกจำกัดด้วยกาละ=นิรันดร ไม่ถูกจำกัดด้วยเทศะ=แพร่อยู่ทั่วไป ทั้งในโลกนี้ที่เรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า อัปกันตรภาพ (immanent) และเผยแพร่เลยโลกนี้ออกไปด้วยที่เรียกว่า อุตตรภาพ (transcendent)^๒ การจะรู้ว่า สิ่งใดเป็นอยู่จริงหรือไม่ ให้ศึกษาจากความเป็นอยู่หรือความเป็นสิ่งแท้จริง (essence) ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้า คือใคร มีคุณลักษณะอย่างไร จะต้องศึกษาจากพวกเทวนิยมซึ่งจะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้า คือ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง บางพวกพรรณนาว่า มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (personal) บางพวกพรรณนาว่า ไม่มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (impersonal) และพรรณนาคุณลักษณะว่าเป็นสรรพปัญญา (omniscient) สรรพวิญญู (omnipresent) สรรพพละนาภาพ (omnipotent) เป็นต้น^๓

อภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องของชีวิต เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตาที่ได้พบ ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหูและตา

^๑ Philosophy & Religion, อภิปรัชญาคืออะไร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://dhhammadada.wordpress.com/philosophy religion>, [๒๖ มกราคม ๒๕๖๒].

^๒ โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย พัน ดอกบัว, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๖๖.

^๓ เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐๓.

อภิปรายว่า “วิชาที่ว่าด้วยความสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกิดความรู้สึกปีติยินดีอิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์กับชีวิต อาจจะเป็นในธรรมชาติเอง หรือที่มนุษย์ผลิตคิดค้นสร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มีความงาม” ดังเช่น กลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติศาสตร์ของกลุ่มปราสาทขอมตามหลักศาสนา แนวคิด ลักษณะและที่เป็นประติมากรรมทาง อภิปรายของกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ที่ศึกษา ซึ่งประเด็นให้ปรากฏทางศิลปะและ ประติมากรรม ที่เกิดขึ้นจากการได้สัมผัสกับสิ่งที่มีความหมายและอุดมคติของชีวิต แล้วทำให้เกิด อารมณ์ทางศิลปะและประติมากรรมออกมาเป็นรูปปราสาทหินที่สวยงาม ตามแนวความคิดทาง อภิปรายกับศาสนามีความคล้ายคลึงกัน

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา เป็นศิลปะปฏิมากรรมเขมรเกิดขึ้นมาภายใต้อิทธิพล ทางวัฒนธรรมของเขมร ในสมัยลพบุรีนั้นคือศิลปะในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรสมัย โบราณ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ”ศิลปะขอม” ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มี ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นปราสาทหินในอารยธรรมเขมรที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และปราสาทหินพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

การศึกษาของกลุ่มศิลปะปราสาทขอมในประเทศไทย ได้กระทำตามวิธีที่สำนักฝรั่งเศสแห่ง ปลายบูรพาทิศได้ศึกษาไว้ในประเทศกัมพูชา เพราะศิลปะเหล่านี้เกิดขึ้นมาภายใต้อิทธิพลทาง วัฒนธรรมและทางการเมืองของอาณาจักรเขมร ซึ่งก็มีนักวิชาการหลายท่านที่ให้ความสนใจศึกษาศิลปะ เขมรในประเทศไทย โดยการศึกษาในระยะแรกศิลปะเขมรไว้ในสมัยลพบุรี ซึ่งหมายถึงศิลปะใน ประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรโบราณ ต่อมาก็มีการเปลี่ยนแปลงเรียกเป็นชื่อ ศิลปะขอม ศิลปะเขมรและศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ซึ่งทั้งหมดหมายถึงกลุ่มศิลปะปราสาทขอมที่สร้าง ขึ้นในประเทศไทย ในช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมประเพณี และทางการเมืองจากอาณาจักร เขมรโบราณ

การศึกษาประวัติศาสตร์กลุ่มศิลปะอารยธรรมปราสาทขอมในประเทศไทย ส่วนมากเป็น การศึกษาเพื่อจำแนกและกำหนดอายุเวลาโบราณวัตถุ สถานที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมร ซึ่งก็คือ การศึกษาในเรื่องรูปแบบศิลปะ และที่ปราสาทหินพิมายซึ่งเป็นปราสาทหินในอารยธรรมเขมร ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ก็มีนักวิชาการหลายท่านศึกษาไว้ ส่วนมากเป็นการศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องรูปแบบ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม การศึกษาได้เน้นในเรื่อง รูปแบบศิลปะและลักษณะสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพิมายว่า เป็นพุทธศาสนาในลัทธิมหายาน สมัยลพบุรีที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สร้างก่อนปราสาทนครวัดเล็กน้อย มีลักษณะสูงชันมาก และมี ขอบอยู่ข้างบน ขอบเช่นนี้ได้ปรากฏอยู่บนส่วนล่างของลายที่สลักบนยอดผนังเช่นเดียวกัน และ นอกจากนี้ ที่มุมปราสาทยังมีการย่อมุมมาก รวมทั้งเครื่องบนหรือหลังคาซึ่งมีรูปครุฑแบก ประกอบด้วย ปราสาทหินพิมายหันหน้าไปทางทิศใต้ สันนิษฐานว่า เพื่อรับกับถนนที่ตัดมาจาก ประเทศกัมพูชา

ส่วนปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของชาวเขมรโบราณ ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ ๕ ของประเทศไทย

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันกลับได้มีชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมในฐานะเป็นที่ให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ซึ่งมักเป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยวที่พบเห็นได้ยิ่งจากคำบอกเล่าในความงามก็มีความประสงค์ที่จะแวะมาเยี่ยมชม ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะเป็นลักษณะที่มีความสงสัย ใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือสิ่งที่ไม่มีความสามารถจะไปกำหนดให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ ธรรมชาติประกอบด้วยสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิตได้แก่ ภูเขา ดวงอาทิตย์ ทะเล แม่น้ำ เป็นต้น สิ่งมีชีวิตได้แก่ มนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างกับสัตว์โลกเวลาอื่น ๆ เนื่องจากมนุษย์มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกมีเหตุผล มีสุนทรียศาสตร์หรือความงามที่เอกลักษณ์เฉพาะที่มีอยู่ภายในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่ไม่อาจปฏิเสธได้เลย เช่นมนุษย์ได้รับรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆทั้งในด้านความงามตามธรรมชาติที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นความงามของดอกไม้ พรรณไม้ที่วิจิตรสวยงาม ตลอดจนความงามของหมู่สัตว์ทั้งที่อาศัยอยู่บนบก หรือสัตว์ที่อยู่ในน้ำทะเล มีปลา หอย และปะการังเป็นต้น^๕

ดังนั้น การที่ปรากฏความงามเกิดขึ้นกับมนุษย์ ส่วนหนึ่งมาจากธรรมชาติ และอีกส่วนหนึ่งมาจากสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น โดยมีเหตุผลบางอย่าง แต่การที่มนุษย์จะสร้างงานที่มีคุณค่าทางศิลปะก็ล้วนต้องอาศัยวัตถุประสงค์ต่างๆในธรรมชาติ หรืออาศัยรูปแบบลักษณะต่างๆในธรรมชาติเช่นเดียวกัน ฉะนั้นศิลปะจึงเป็นเรื่องของธรรมชาติเพราะทั้งสองอย่างมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั้น ถ้าหากว่าเราเป็นผู้เข้าใจมอง “ไม่มีสิ่งใดที่จะไม่เป็นสุนทรียะอันนี้พูดไปตามภาษาของนักศิลปะที่มองทุกอย่างเป็นศิลปะ เหมือนกับธรรมะก็เหมือนกัน ผู้ที่เป็นนักธรรมก็จะย่อมมองเห็นความเป็นไปต่างๆ ในโลกทุกแง่ทุกมุม เป็นคติธรรมได้^๕ ในธรรมชาติหรืองานศิลปะต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นก็คือสุนทรียศาสตร์ที่แฝงอยู่กับสิ่งๆนั้น อุทยานปราสาทหินพิมาย เป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งถือได้ว่า มีความสำคัญและมีคุณค่าทางจิตใจ ในทางพุทธศาสนาเองก็เห็นว่าศิลปะวัตถุสามารถหาหน้าที่นี้ได้ ถ้านำพาให้คนตระหนักถึงศีลธรรมอันดี เพราะว่าศิลปะเป็นสื่อสารที่อธิบาย ถ่ายทอดอุดมคติต่าง ๆ รวมถึงจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดทางหนึ่ง เช่นเดียวกับข้อเสนอของ เซนต์ ออกัสติน นักปรัชญาในยุคกลางซึ่งเห็นว่า “ ความหลอกลวงของศิลปะ” สามารถเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะช่วยให้คนเรารู้และเข้าใจถึงความจริงได้ง่าย เช่นเดียวกับความเห็นของ อิมมานูเอล คานท์เห็นว่า การสร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอัจฉริยภาพ หรือความสามารถส่วนตัวของศิลปินที่ไม่สามารถสอนกันได้เลย และไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ งานศิลปะสามารถรับใช้ศีลธรรมได้ในแง่ของสัญลักษณ์^๖ (Symbol) แต่เนื่องในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่เน้นเรื่องการศึกษา การรบบรู้ในทาง

^๕ สมมาตร เกิดผล, ปราสาทหินพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมาเยปุระ, (กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

^๕ พระมหาอุดม ปณฺญาโณ (อรรถศาสตร์ศรี), ศึกษาวเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ : ศึกษากรณีเฉพาะพุทธรูปสมัยอยุธยา, รายงานการวิจัย, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^๖ นาวัน ปัญญาหาญ, สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑-๒.

วิชาการสร้างสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นรูปร่างนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ อิ่มเอมเปรมใจ และรู้คุณค่าด้วย มิใช่สัญลักษณ์ที่มีความหมายคลุมเครือ

งานศิลปะปราสาทหินในจังหวัดนครราชสีมา ที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นไม่เพียงใช้ฝีมือเท่านั้น แต่ยังอาศัยความคิดและจิตวิญญาณสร้างด้วยรูปแบบศิลปะภายใต้ร่มเงา ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนที่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือกนอกห่อหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความงาม ในพุทธศาสนาจึงมีศิลปวัตถุมากมายที่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนเรื่องราวต่างๆในพุทธศาสนาเพื่อเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วยสติปัญญาอันเป็นหลักการสำคัญของพุทธปรัชญาที่มีการปรับความหมายจากมุมมองทางศาสนาแบบเดิมมาสู่ความคิดให้เป็นโลกปัจจุบันเชิงปรัชญาอันมีเหตุผลรองรับการใช้ศิลปะเป็นตัวกระตุ้นเป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งที่ชักจูงใจให้ศาสนิกชนเชื่อถือและมีความศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตายของมนุษย์ภายในสังคมและวัฒนธรรมที่มีการพึ่งพาอาศัย ความเชื่อความศรัทธาร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของผู้คนในแต่ละชุมชนที่แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่งนั้นด้วย ภายใต้สังคมที่มีวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน เช่น ความเชื่อเรื่อง ของนรก สวรรค์ การเกิดและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเหล่านี้แสดงถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาในพุทธศาสนาแบบชาวบ้านทั่วไปอีกด้วย (Popular Buddhism) คือมีการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิมและคติทางศาสนาพราหมณ์มาใช้ ดังปรากฏในสถานที่ต่างๆจากความสงสัย อยากที่จะเข้าใจในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในคติความเชื่อของฮินดู^๗

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดที่อยากจะทราบว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา นั้น จะมีประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักศาสนา อย่างไร แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาเป็นอย่างไร และแนวคิดลักษณะที่เป็นประติมากรรมที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มีความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ จะได้ช่วยเพิ่มความรู้ ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความงาม ประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและพนมวันให้เข้าใจได้เพิ่มขึ้น ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทหินพิมายและพนมวัน นั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ความเข้าใจและเป็นสถานที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากจะเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์แล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อกับทางพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ดีงามอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นอภิปรัชญา ความงาม และประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและพนมวัน ในทางสร้างสรรค์ในมุมที่เป็นงานทางสุนทรียศาสตร์ ที่จะสามารถส่งเสริมให้ได้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นต่อไปด้วย

^๗ พระมหาสมัย ธมฺมสโร (กองหอม), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ปีที่ ๑ (มีนาคม ๒๕๕๓): หน้า ๑๔.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัด นครราชสีมา ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ดังนี้

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัด นครราชสีมา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๓ ปัญหาของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ การศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัด นครราชสีมา เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม เป็น อย่างไร

๑.๓.๓ การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา เป็น อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

งานศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าวิจัยเอกสารเป็นหลักและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาพบว่ามีอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย ในอำเภอพิมาย และปราสาทหินพนมวันในอำเภอเมือง ดังนั้น จึงได้กำหนด ขอบเขตการศึกษาวิจัยทั้งปราสาท เอกสาร และปราสาทที่ท้องถิ่นไว้โดยมีขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๔.๑ ด้านศิลปวัตถุ-ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา เช่น ปราสาทหินพิมาย และ ปราสาทหินพนมวัน

๑.๔.๒ ด้านเอกสาร ข้อมูลปฐมภูมิ - พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย

๑.๔.๓ ด้านเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ - เอกสารตำราเกี่ยวกับอภิปรัชญา

- หนังสือตำราที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอม

๑.๔.๔ ด้านเนื้อหา-งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในโครงการวิจัย

๑.๕.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญา หมายถึง ลักษณะคติแนวความเชื่อสิ่งแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลาย โดยใช้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือพิสูจน์หาความเป็นสิ่งจริงหรือแท้จริง ซึ่งสิ่งที่มีอยู่จริงเป็นอยู่จริง อาจจะได้หรือไม่ได้โดยประสาทมัมผัส

๑.๕.๒ ปราสาทขอมตามหลักศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า ห้องครรภคฤหะหรือเรือนธาตุ และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นในรูปสัญลักษณ์แทนความหมายของเรือนฐานันดรศักดิ์สูงส่ง อันเป็นสถานที่สิ่งสถิตยู่อาศัยของเหล่าเทพเทวดาเมื่อนำมาสร้างเป็นอุดมคติในโลกมนุษย์จึงเป็นอาคารสถานที่ศาสนสถาน เพื่อใช้ประดิษฐานรูปเคารพต่าง ๆ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในพราหมณ์ศาสนาและพระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา หมายถึง ความเชื่อสิ่งแท้จริงสูงส่ง ซึ่งส่งผ่านทางอาคารที่มีอุดมคติทางที่พึงพาอาศัยได้ทั้งในปัจจุบันโลก และปรโลก ในรูปสัญลักษณ์แทนความหมายของเรือนฐานันดรศักดิ์สูงส่ง และรูปเคารพต่าง ๆ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในพราหมณ์ศาสนาและพระพุทธศาสนา

๑.๕.๔ แนวคิดและลักษณะที่เป็นประติมากรรมที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา หมายถึง ความเชื่อสิ่งแท้จริงสูงส่ง ซึ่งส่งผ่านทางอาคารที่มีอุดมคติทางที่พึงพาอาศัยได้ ทั้งในปัจจุบันโลกและปรโลก ในรูปสัญลักษณ์ทางประติมากรรมต่าง ๆ ทั้งในพราหมณ์ศาสนาและพระพุทธศาสนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑. พระมหาสมัย ธรรมสาโร (กองหอม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ เพื่อศึกษาประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย เพื่อวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียศาสตร์ เป็นปรัชญาส่วนหนึ่งในปรัชญาสาขาคุณวิทยา (Axiology) ที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความสวย ความงาม ความไพเราะโดยเฉพาะอย่างยิ่งความงามด้านศิลปะเพื่อหามาตรการสำหรับตัดสินความงาม สำหรับทฤษฎีที่เป็นเกณฑ์ตัดสินความงามมี ๓ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีวัตถุวิสัย ทฤษฎีทฤษฎีอัตนัยนิยม ทฤษฎีสัมพัทธ์วิสัย ประติมากรรมของปราสาทหินพิมาย มีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์ บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายที่ปรากฏ มีทั้งประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อศาสนาฮินดูและในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายมี ๓ ลักษณะคือ ๑. ประติมากรรมลอยตัว ๒. ประติมากรรมนูนสูง ๓. ประติมากรรมนูนต่ำ สำหรับประเด็นเรื่องปัญหาความมีอยู่ของความงามในประติมากรรมของปราสาทหินพิมายทฤษฎีทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) เห็นว่าทางสุนทรียะ คือคุณสมบัติ

ของจิตหรือความรู้สึกตอบสนองทางด้านสุนทรีย์ของผู้รับรู้ ที่มีต่อวัตถุทางสุนทรีย์เพียงอย่างเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใดๆ ของวัตถุทางสุนทรีย์ ความรู้สึกตอบสนองในเชิงสุนทรีย์นี้ เช่น ความชอบ ความเพลิดเพลิน หรือความพึงพอใจ

ทฤษฎีวัตถุนิยมเห็นว่า คุณค่าทางสุนทรีย์คือคุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรีย์ คุณสมบัตินี้ เป็นคุณสมบัติดั้งเดิมที่ติดตัววัตถุทางสุนทรีย์มาตั้งแต่แรกเริ่ม และมันมีความเกี่ยวข้องกับตัววัตถุทางสุนทรีย์เพียงอย่างเดียว เมื่อคุณค่าทางสุนทรีย์เป็นคุณสมบัติของวัตถุ คุณค่าทางสุนทรีย์จึงมีลักษณะเป็นสัมบูรณ์ (Absolute) สิ่งที่เป็นสัมบูรณ์ค่าของมันย่อมคงที่และแน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก หรือความพึงพอใจของใครหรือสิ่งอื่นใด

ทฤษฎีสัมพัทธนิยมเห็นว่า หลักเกณฑ์การตัดสินของความงามนั้นไม่ใช่กฎที่สัมบูรณ์ตายตัว เพราะจักเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดคล้าย ๆ กับกลุ่มอัตถนิยม แต่ต่างกันตรงที่กลุ่มสัมพัทธวิทยานั้นมีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์การตัดสินทางความงามนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ตลอดจน ดิน ฟ้า อากาศของแต่ละพื้นที่ โดยไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจารณ์

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายมีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่าความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย เพราะฉะนั้นความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก หากนำแนวคิดทั้ง ๓ ทฤษฎีดังกล่าวมาตัดสินอาจให้ไม่เข้าถึงความมีอยู่ของความงามได้ ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายนอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรีย์ภาพแล้ว แต่ก็มีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์ด้วย^๕

๑.๖.๒. ศศิธร จันทรบ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาค่าความหมายของงานสถาปัตยกรรม โดยใช้ความรู้ด้านประติมากรรมวิทยาซึ่งผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย โดยผลของการศึกษาสามารถสรุปเกณฑ์ของการออกแบบที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการออกแบบปราสาทหินพิมายให้เป็นสัญลักษณ์ของจักรวาลและมณฑลได้ ดังนี้

๑) การเลือกทำเลที่ตั้งของเมืองและปราสาทที่อาศัยภูมิประเทศตามธรรมชาติเป็นส่วนของการสร้างเมืองตามระบบจักรวาลในพุทธศาสนา

๒) ระบบแผนผังของปราสาทหินที่เป็นโครงสร้างของปราสาทที่มีระเบียบคดล้อมรอบปราสาทประธาน โดยมีศูนย์กลางผังที่ปราสาทประธาน และมีการออกแบบที่ยึดแผนภาพของมณฑล

^๕ อ่างแล้ว, พระมหาสมัย ฆมนสาโร (กองหอม), การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรีย์ศาสตร์ ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย, หน้า ๑๔๓.

ในศาสนาพราหมณ์เป็นแผนผังของปราสาท อีกทั้งยังมีการออกแบบและการวางตำแหน่งอาคารต่าง ๆ ภายในแผนผังที่สะท้อนให้เห็นถึงแบบจำลองของจักรวาล

๓) ระบบการใช้แกนโลกเป็นแกนประธานของแผนผัง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีการโคจรของดวงอาทิตย์

๔) การออกแบบแผนผังของภาพสลักบนหน้าบัน ทับหลังประดับประตูปะตู และกลีบขนุนที่ปราสาทประธาน ให้มีความสอดคล้องกับแผนผังของปราสาทและตัวอาคาร โดยมีการแบ่งเนื้อหาออกเป็นหัว และให้มีความสัมพันธ์กับระบบแนวแกนประธานและตำแหน่งของเทพเจ้าต่าง ๆ^๙

๑.๖.๓. อภิเชษฐ์ ตีคลี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปราสาทหิน:พื้นที่และสัญลักษณ์วัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยในบริบทการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษารวบรวมเพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการส่วนประกอบความเชื่อและลักษณะการนำเอาอัตลักษณ์ของปราสาทหิน โดยใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ (Place/Space) ของเลอเฟบว์ (Lefebvre.๑๙๙๑) และได้ใช้สัญวิทยาของแฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Saussure, Ferdinand de.๑๙๕๙) เพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า ปราสาทหินเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่สักการะสู่พื้นที่การท่องเที่ยว แต่ปราสาทหินยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้รับการพัฒนาสู่รูปแบบสินค้าประเภทของที่ระลึก และสินค้าของที่ระลึกที่มีการนำเอารูปแบบของปราสาทหินมาออกแบบยังคงเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเช่นกัน^{๑๐}

๑.๖.๔. ทนงศักดิ์ หาญวงษ์ ได้วิจัยเรื่อง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย และปราสาทหินพิมาย : แนวทางใหม่ของการบริหารจัดการ” เป็นงานวิจัยในระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาผ่านการมองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ปราสาทหินพิมาย และเมืองพิมาย การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบใหม่นี้ศึกษาในส่วนการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ปรับปรุง แผ่นป้ายประจำโบราณสถานตามเส้นทางไปท่องเที่ยวภายในปราสาทหินพิมาย และเมืองพิมายให้มีความเชื่อมโยงติดต่อกันทั้งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวไป ด้วยการสร้างเวทีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยริเริ่มการจัดแสดงแสงสีเสียง เรื่องพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ และเรื่องพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในชื่อเรื่อง “กกรักพรหมทัต” ซึ่งแสดงในงานเทศกาลท่องเที่ยวเมืองพิมายประจำปี๒๕๕๖-๒๕๕๘ ผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นพบว่าเมืองพิมายเป็นเมืองโบราณสำคัญครั้งหนึ่งเคยเป็นเมือง หลวงที่ใช้ปกครองอาณาจักรเขมร ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ กษัตริย์ผู้ทรงนับถือพุทธศาสนา และทรงเป็นต้นราชวงศ์มหิธรปุระ พระองค์ทรงสถาปนาปราสาทหินพิมายซึ่งตั้งอยู่เป็นศูนย์กลาง เมืองให้เป็นปราสาทประจำรัชกาลและเป็นที่เคารพบูชาของชาวพุทธ จนสิ้นรัชกาลของพระเจ้า ชัยวรมันที่ ๗ เมื่อได้นำเสนอเรื่องพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่ชุมชนชาวพิมายได้ยังรับรู้ แพร่หลายยิ่งขึ้นผลปรากฏว่าชุมชนมีความพึงพอใจที่รับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรื่องท้าวพรหมทัตผ่านตำนานเอกสารพื้นบ้านเรื่องปาจิต-

^๙ ศศิธร จันทร์ใบ, การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th, [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๑๐} อภิเชษฐ์ ตีคลี, “ปราสาทหิน:พื้นที่และสัญลักษณ์วัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยในบริบทการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์”, มหาวิทยาลัยมหาสารคามวิจัย, ปีที่ ๑๓ (มีนาคม ๒๕๖๐): หน้า ๑๓๒.

อรพิมมากขึ้น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างชัดเจน และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกันส่งเสริมเชิดชูและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เมืองพิมายเป็นเมืองอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่อยู่ควบคู่กับวิถีชีวิตต่อไป^{๑๑}

๑.๖.๕. อโศก ไทยจันทร์ารักษ์ ได้วิจัยเรื่อง การผลิตศิลปกรรม แร่งบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง การศึกษาวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก นักวิชาการด้านโบราณคดี กลุ่มช่างผู้สร้างสรรค์ผลงาน รวมถึงช่างที่เป็นตัวแทน กลุ่มประชากรตัวอย่างในการศึกษาวิจัยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษารูปแบบของศิลปกรรมที่ปราสาทเขาพนมรุ้งในแง่ความงามทางด้าน รูปทรง ลวดลาย และเรื่องราว และความนิยมในรูปทรงศิลปะที่ปรากฏในภาพจำหลักของปราสาท เขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติจังหวัดบุรีรัมย์ ๒. เพื่อศึกษาช่างจากกลุ่มตัวอย่าง ที่ได้สำรวจในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จาก ๔ กลุ่มตัวอย่าง ที่มีผลงานผลิตศิลปกรรมตามแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง ๓. เพื่อศึกษาสิ่งที่สังคมจะได้จากผลงานที่สร้างสรรค์รูปแบบศิลปกรรมจากปราสาทเขาพนมรุ้ง การศึกษาวิเคราะห์การผลิตศิลปกรรม แร่งบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ มีรูปแบบทาง ศิลปกรรมในแบบขอม อันมีประติมากรรมและภาพจำหลักเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ฮินดูลัทธิไศวนิกาย เป็นปราสาทหินที่มีความงดงามด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ทำให้ศิลปินและสถาปนิกใช้ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นแรงบันดาลใจ ในการผลิตซ้ำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยสร้างขึ้นใหม่ด้วยวัสดุใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ สร้างรูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะท้องถิ่น ทำให้เกิดอาชีพและรายได้ในชุมชน และยังเป็นที่รู้จัก ในสังคมอย่างกว้างขวางอีกด้วย

ปราสาทเขาพนมรุ้งเป็นโบราณสถานที่มีรูปแบบที่งดงาม ทั้งในกระบวนการสร้างสรรค์และความงาม จัดว่าเป็นภูมิปัญญาชั้นเลิศของบรรพบุรุษ ที่มอบไว้แก่นุชนรุ่นหลัง จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ที่สวยงามเป็นที่น่าสนใจแก่บุคคลทั่วไปมาก การผลิตซ้ำรูปแบบศิลปกรรมแบบพนมรุ้ง เพื่อสร้างอัตลักษณ์ชุมชนโดยเฉพาะการศึกษา เรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่นำเรื่องราวจากอดีตและกระบวนการ ถ่ายทอดความงามที่มีผลกระทบ กับท้องถิ่น การผลิตช่างฝีมือในด้านการแกะสลัก หิน การปั้น การหล่อ โดยการใช้วัสดุที่พบในท้องถิ่นอันได้แก่หินทราย ซึ่งเป็นวัสดุที่ใช้สร้างปราสาท เขาพนมรุ้ง นอกจากนี้ในรูปแบบการนำเสนอผลงาน แบบร่วมสมัยยังมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวัสดุ ตามยุคเพื่อต่อการผลิตผลงานส่วนการนำเสนอแนวความคิด ในการสร้างสรรค์ทั้ง ๒ รูปแบบคือการอนุรักษ์รูปแบบในการการก่อสร้าง และรูปแบบในการนำเสนอแบบศิลปกรรมร่วมสมัย เพื่อเป็นการ นำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมไปถึงการถ่ายทอด จากเรื่องราวในภาพจำหลักที่ปรากฏเรื่องราวของวิถีชีวิตประจำวันที่แสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของอารยธรรมในชุมชน ล้วนเป็นภาพสะท้อนความเจริญ และความสมบูรณ์ของดินแดนนี้ การสร้างสรรค์ ผลงานการผลิตศิลปกรรมแบบปราสาทเขาพนมรุ้ง จะช่วยให้สังคมอีสานใต้ โดยเฉพาะชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์ได้ประโยชน์จากการนำรูปแบบศิลปกรรมประจำท้องถิ่น มานำเสนอ

^{๑๑} ทนงค์ศักดิ์ หาญวงษ์, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย และปราสาทหินพิมาย : แนวทางใหม่ของการบริหารจัดการ, วารสารศิลปกรรมบูรพา, ปีที่ ๑๘ (สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๘.

เป็นงานศิลปะแบบต่าง ๆ ที่นอกจากแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นแล้วยัง สามารถสร้างรายได้เสริม เศรษฐกิจชุมชนให้เกิด รายได้นำมาซึ่งสังคมเป็นสุข^{๑๒}

๑.๖.๖. พัชรียา คำดี ได้วิจัยเรื่อง เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย ผลการวิจัยพบว่า เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ของตัวเมืองพิมาย ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าในเขตกำแพงเมืองชั้นในของเมืองพิมาย ทำเลดังกล่าวทำหน้าที่เป็นย่านการค้ามาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นโอโรคาสาเป็นที่พักอาศัยของนักเดินทางที่ใช้ติดต่อค้าขายระหว่างเมืองพระนครและเมือง แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาส่งผลให้เมืองพิมายมีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาสถาปัตยกรรมและเศรษฐกิจของเมือง โดยปรากฏหลักฐานเป็นปราสาทหินพิมายที่คงอยู่จนถึงปัจจุบันช่วงรัตนโกสินทร์ย่านการค้าเมืองพิมายนั้น เจริญด้วยภูมิประเทศที่เหมาะสมอยู่ใกล้ลำน้ำมูลซึ่งเป็นเส้นทางค้าขายสินค้าทางเรือระหว่างภาคอีสานไปยังกรุงเทพฯ จึงส่งผลให้เมือง พิมายเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจการค้าที่เจริญรุ่งเรือง และย่านการค้าของเมืองพิมายนี้ ยังทำหน้าที่เรื่อยมาจนมีการปลูกสร้างอาคารแถวเพื่อทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยและค้าขาย โดยในระยะแรกเท่า ที่ปรากฏหลักฐานนั้นเป็นอาคารปลูกสร้างด้วยไม้ ในที่นี้จึงเรียก “เรือนแถวไม้พื้นถิ่น” ต่อมา มีการสร้าง “ตึกแถวพื้นถิ่น” ที่มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐ โดยการก่ออิฐขึ้นรูปอาคารออกมา โดยมีความสัมพันธ์กับบริบทสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด ผลกระทบจากการสร้างรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๓ ได้นำมาซึ่งวัสดุจำพวกเหล็ก สังกะสี ส่งผลให้มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ร่วมกันกับเรือนแถวไม้ และในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผังเมืองพิมาย เนื่องจากมีการย้ายตลาดสดและที่ว่าการอำเภอออกจากบริเวณเดิมเพื่อทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย และ มีการตัดถนนจากนครราชสีมาเข้าสู่ตัวเมืองพิมาย ทำให้การคมนาคมทางน้ำได้ลดบทบาทลงและพร้อมกับการเข้ามาของวัสดุจำพวกปูนซีเมนต์ที่มีให้ใช้มากขึ้น ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีความนิยมในการก่อสร้างอาคาร แถวรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น” ที่แสดงนัยยะของความทันสมัยตามแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งยังคงส่งผลถึงรูปแบบตึกแถวในปัจจุบัน^{๑๓}

๑.๖.๗. กนิชท์ ธีรสิทธิ์างกูล, ได้วิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขอมการศึกษาจารึกและปราสาทขอมในจังหวัดศรีสะเกษ การวิจัยมีวัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขอม การศึกษาจารึกและปราสาทขอมในจังหวัดศรีสะเกษ โดยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐาน ทางโบราณคดี ได้แก่ เอกสารราชการ ตำราและหนังสือประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับจังหวัดศรีสะเกษ ตลอดจนรายงานสำรวจแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมทั้งการสำรวจตรวจสอบ ข้อมูลภาคสนามของนักวิจัย แล้วจึงนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาศึกษาวิเคราะห์ และสรุปผลการวิจัย

^{๑๒} อโศก ไทยจันทร์ภักษ์, การผลิตศิลปกรรม แร่งบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง,วารสารรมยสาร, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘): หน้า ๒๘.

^{๑๓} พัชรียา คำดี, เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย, วารสารวิชาการการ ออกแบบสภาพแวดล้อม, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): หน้า ๑๗.

ผลการศึกษาพบว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมขอมได้แพร่กระจายเข้ามาก่อนการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนโบราณในจังหวัดศรีสะเกษมาแล้วกว่าพันปีนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ จากร่องรอยจารึกและปราสาทขอมที่ได้ใช้เป็นศาสนสถานของศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย จนกระทั่งได้รับอิทธิพลศาสนาพุทธนิกายมหายานในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง บทบาทของปราสาทขอมในฐานะที่เป็นศาสนสถานขอมและศูนย์กลางของชุมชนขอมโบราณ คงค่อย ๆ ลดความสำคัญและเปลี่ยนแปลงไปเป็นเจดีย์หรือวัดของพุทธศาสนาเถรวาทตามกลุ่มชนชาวลาวที่อพยพเข้ามาในจังหวัดศรีสะเกษ และการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ได้แก่ ส่วย หรือกวย เขมร ลาว และเยอ ได้เข้ามาแทนที่กลุ่มชนขอมโบราณและสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมผสาน กลมกลืน พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนขอมโบราณในจังหวัดศรีสะเกษ จึงมีลักษณะเฉพาะโดดเด่นขึ้นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ได้แก่ ส่วย หรือกวย เขมร ลาว และเยอ แต่ทว่าสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้ เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม อันก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของศรีสะเกษที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม^{๑๔}

๑.๖.๘. พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์ ได้วิจัยเรื่อง แนวคิดทางพุทธปรัชญาในศิลปกรรมของวัดสุทัศนเทพวราราม ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า ศิลปกรรมภายในบริเวณวัดสุทัศนเทพวรารามทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมล้วนสืบทอดแนวคิดและความเชื่อด้านศิลปะและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มาจากยุคก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งได้พัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ ขึ้น อันมีผลต่องานศิลปะและวัฒนธรรมจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญ การสร้างสรรค์ศิลปกรรมได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมสำคัญ คือ ไตรภูมิภค ไตรภูมิโลกวิญจกถา ซึ่งมีอิทธิพลต่องานศิลปกรรมตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน และพระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งผลงาน ศิลปกรรมที่ปรากฏทั้งหมดสื่อถึงแนวคิดและความเชื่อทางพุทธปรัชญาในแต่ละด้าน ดังนี้ สื่อถึง โลกสัจฐาน ในฐานะสถานที่อยู่จริงตามหลักภูมิศาสตร์ สื่อถึงความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ เรื่อง การเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม และไตรลักษณ์ อันเป็นเนื้อหาที่แสดงถึงความเป็นจริงของโลก และชีวิตในพุทธปรัชญาสาขาอภิปรัชญา สื่อถึงความรู้ และการเข้าถึงความรู้ อันเป็นเนื้อหาที่แสดง ถึงความรู้ในพุทธปรัชญาสาขาญาณวิทยา สื่อถึงจริยธรรม แนวทางสำหรับดำเนินชีวิตของ กัลยาณบุรุษเรื่องศีลธรรม จริยธรรม และวิธีปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตและคุณภาพชีวิต ได้แก่ ศิล สมาธิ และปัญญา อันเป็นเนื้อหาที่แสดงถึงมาตรฐานในการครองชีพในพุทธปรัชญาสาขาจริยศาสตร์ และสื่อถึงความงามตามหลักพระพุทธศาสนา ๒ ระดับคือ ความงามระดับผัสสะ ได้แก่ ความงามที่ปรากฏในงานศิลปกรรมสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทางจักขุทวารเป็นหลัก อัน เป็นความงามแบบปรากฏการณ์และแบบอุดมคติ และความงามระดับเพ่งพิณิจ ได้แก่ ความงามที่ สัมพันธ์กับความดีและสื่อถึงความจริงสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๖ โดยอาศัยหลัก ไตรสิกขาในการพิณิจ อันเป็นเนื้อหาที่แสดงถึงความงามสง่ายิ่งในพุทธปรัชญาสาขาสุนทรียศาสตร์ พุทธปรัชญาทั้ง ๔ ประการ เมื่อได้ถูกถ่ายทอด

^{๑๔} กณิขต์ ธีรสิทธิ์างกูล, ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขอมการศึกษาจารึกและปราสาทขอมในจังหวัดศรีสะเกษ, วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): หน้า ๗๑.

ผ่านผลงานศิลปกรรมจึงมีความเกี่ยวเนื่อง และสัมพันธ์กัน ศิลปกรรมที่จัดว่ามีความงามตามหลัก พระพุทธศาสนาจึงสามารถสื่อถึงพุทธ ปรัชญาได้ครบทั้ง ๔ สาขา คือ มีความงาม (สุนทรียศาสตร์) ที่สัมพันธ์กับความดีและความรู้ (จริยศาสตร์และญาณวิทยา) และสามารถสื่อถึงความจริง (อภิปรัชญา) บุคคลผู้ชมศิลปะดังกล่าว จึงสามารถได้รับประโยชน์ ๒ ระดับคือ ระดับต้น ได้รับความเพลิดเพลิน ปลื้มปิติ อิ่มเอิบใจ ระดับสูง อาจได้แนวทางเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตใจในการดำเนินชีวิต จากหลัก จริยธรรมและศีลธรรม ที่แทรกอยู่ในงานศิลปะและเกิดปัญญาเพื่อใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้ สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักธรรมในปัจจุบัน อันเป็นจุดมุ่งหมายสามัญของชีวิต^{๑๕}

๑.๖.๙ สรววิชญ์ วงษ์สะอาด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความงามของศิลปะตามทัศนะของเพลโต โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยความงามของศิลปะในสุนทรียศาสตร์ ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง ความงามของศิลปะตามทัศนะของเพลโต ๒. เพื่อศึกษาการให้เหตุผลสนับสนุนและคัดค้านทางความ งามของศิลปะตามทัศนะของเพลโต ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีการเลียนแบบทางศิลปะตามทัศนะ ของเพลโต ผลการวิจัยพบว่า การวิเคราะห์ความคิดของเพลโตทางปรัชญาแห่งความงาม โดยการ พิจารณาทัศนศิลปะในฐานะที่เป็นระบบของการเลียนแบบสามารถสร้างความเข้าใจความหมายของ งานทัศนศิลปะได้ นั่นคือ ผลงานทัศนความงามของศิลปะสามารถให้คุณค่าทางความคิดความ เข้าใจ การเข้าใจผลงานทางศิลปะจะช่วยให้เข้าถึงคุณค่าทางความงามทางสุนทรียะได้อย่างลึกซึ้ง ยิ่งขึ้น เพลโตเห็นว่า คุณค่าทางความงามในสุนทรียะเป็นผลงานทางศิลปะที่มีแง่มุมที่ควรคุณค่าแก่ การชื่นชม การเข้าใจความหมายของผลงานทัศนศิลปะที่สอดคล้องกับแง่มุมต่าง ๆ จะช่วยให้ เข้าถึงคุณค่าทางความงามทางสุนทรียะจากบทบาทของการตีความกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับ ทฤษฎีความ งามของเพลโตทั้ง ๓ ทัศนะ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องความงามของศิลปะตามทัศนะของเพล โต ๒. การให้เหตุผลเชิงคัดค้านแนวคิดความงามของเพลโตและอริสโตเติล ๓. วิเคราะห์ทฤษฎีการ เลียนแบบทางศิลปะตามทัศนะของเพลโตและอริสโตเติล

เพลโตมีทัศนะความคิดเห็นทางด้านงานศิลปะ คือ การเลียนแบบสิ่งเฉพาะบนโลกแห่ง ผัสสะและการเลียนแบบของศิลปิน เป็นเพียงความคล้ายคลึงกัน หรือ เป็นเพียงบางส่วนของ ต้นแบบ ส่วนทัศนะของอริสโตเติล ได้กล่าวว่า ศิลปะ คือ การเลียนแบบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นกระจกเงาสท้อนธรรมชาติ ศิลปะไม่ใช่การถ่ายแบบรูปร่างภายนอกวัตถุ แต่เป็นการถ่ายแบบเนื้อแท้ ภายใน ความเห็นของเพลโตและอริสโตเติล ทั้งสองเชื่อเหมือนกันว่า ธรรมชาติหรือความจริงของ ศิลปะคือการเลียนแบบโลกภายนอกและการเลียนแบบคือตัวประเมินค่าของศิลปะ แต่โลกภายนอกที่ เลียนแบบนั้นแตกต่างกัน เพลโตจึงคิดว่า โลกภายนอกที่ศิลปะเลียนแบบนั้นคือสิ่งที่ปรากฏต่อผัสสะ คือสิ่งที่ป็นรูปธรรม ศิลปะเป็นสิ่งด้อยค่าเพราะสร้างภาพลวงตาและเข้าไม่ถึงความจริง แต่โลก ภายนอกที่ศิลปะเลียนแบบสำหรับอริสโตเติลเป็นสิ่งที่เข้าถึงด้วยความคิดเป็นสิ่งที่ป็นนามธรรมศิลปะ มีคุณค่าสูงเพราะเข้าถึงความจริง

^{๑๕} พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์, แนวคิดทางพุทธปรัชญาในศิลปกรรมของวัดสุทัศนเทพวราราม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.digi.library.tu.ac.th/thesis/lib/0964/01title-illustrations.pdf>, [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมากมาย และมีคุณค่าอย่างมหาศาลของมนุษย์ ซึ่งศิลปินนำมาประยุกต์เอาศิลปะเป็นผลงานที่มนุษย์พบเห็นในชีวิตประจำวันล้วน ๆ ทำให้มีคุณค่าขึ้นมา และประโยชน์แก่มนุษย์ ที่แสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึกภายในของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความงามความพอใจของแต่ละคน ศิลปะ คือ การเลียนแบบศิลปะ ดังนั้นทฤษฎีโลกแห่งแบบ ในปรัชญาความคิดของเพลโตนั่นเอง^{๑๖}

๑.๖.๑๐.พระมหาสมปอง จนทวิโส ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของอริสโตเติล การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของอริสโตเติล ว่าเป็นอย่างไร และมีลักษณะที่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องศักยภาพหรือภาวะแฝงและภาวะจริงของมนุษย์ จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีอนัตตา ซึ่งเป็นผลให้ความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ถึงขั้นเลยความเป็นตัวตนหรือเลยความเห็นแก่ตัวอย่างแท้จริง ส่วนแนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ใน ปรัชญาของอริสโตเติลตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีอัตตา ซึ่งเป็นผลให้ความเข้าใจเรื่องธรรมชาติ ของมนุษย์ในทุกด้านยังพัวพันเชื่อมโยงกับอัตตา และยังไม่ถึงขั้นเลยความเป็นตัวตน เมื่อนำแนวคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ของทั้งสองแนวคิดมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ พบว่า แนวคิดของอริสโตเติล มีทั้งประเด็นที่เหมือนกันและแตกต่างกันกับแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ทั้งอริสโตเติลและพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นเหมือนกันว่า (๑) มนุษย์เป็นสัตว์ที่เกิดจากองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นสสารหรือรูป (กาย) และส่วนที่เป็นออสสารหรือนาม (จิตหรือ วิญญาณ) (๒) กายของมนุษย์ประกอบขึ้นจากหน่วยพื้นฐานที่เรียกว่า ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม (๓) มนุษย์รับรู้โลกภายนอกผ่านประสาทสัมผัส ประสาทสัมผัสแต่ละอย่างจะมีอารมณ์หรือวัตถุที่เป็นของเฉพาะตน (๔) จิตหรือวิญญาณของมนุษย์มีอยู่จริงโดยอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่ เป็นธรรมชาติที่ไม่รูปร่าง เป็นนามธรรม มีความสัมพันธ์กับร่างกาย และมีความสำคัญกว่าร่างกาย (๕) มนุษย์มีจิตหรือวิญญาณเป็นธรรมชาติพิเศษประจำชีวิต และมีศักยภาพสูงในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง (๖) มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาหรือมีเหตุผลในการดำเนินชีวิตอยู่ (๗) ธรรมชาติของร่างกายมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ ไม่สามารถดำรงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไปได้ (อนิจจตา) และถูกบีบคั้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในอยู่ตลอดเวลา (ทุกขตา) (๘) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคม มีสังคมา แต่กำเนิด เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณทั้งฝ่ายสูงและฝ่ายต่ำคอยเป็นแรงผลักดันให้ต้อง เกี่ยวข้องกับสังคม (๙) มนุษย์ควรแสดงพฤติกรรมที่ดีต่อผู้อื่นและสังคม ควรมีมิตรภาพต่อคนรอบข้าง ทั้งนี้เพื่อการเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ส่วนประเด็นที่อริสโตเติลและพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นต่างกัน กล่าวโดยย่อมีดังนี้ (๑) ทั้งสองแนวคิดได้วิเคราะห์องค์ประกอบของชีวิตส่วนที่เป็นรูปหรือสสารไว้มีรายละเอียดที่ลึกซึ้งและมากน้อยต่างกัน (๒) อริสโตเติลแสดงให้เห็นเรื่องธาตุ ๔ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต โลก และ จักรวาลเท่านั้น แต่พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงเรื่องธาตุ ๔ นอกจากเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของชีวิตแล้วยังแสดงไว้เพื่อคุณค่าทางจริยธรรมด้วย เช่น ให้เข้าใจความเป็นอนัตตาของชีวิต ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐานสำหรับฝึก

^{๑๖} สรวินธุ์ วงษ์สะอาด, ความงามของศิลปะตามทัศนะของเพลโต, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

จิตให้สงบจากกิเลส เป็นต้น (๓) อริสโตเติลไม่เชื่อว่ามนุษย์มีสัมผัสที่ ๖ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์มีมีโนสัมผัสเป็นสัมผัสที่ ๖ (๔) ญาณในทัศนะของอริสโตเติล เป็นอมตะ เป็นแบบของชีวิตไม่ ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมนิยาม แต่ญาณในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป เป็นกระแสตลอดเวลา และตกอยู่ภายใต้กฎธรรมนิยาม (๕) อริสโตเติลเชื่อว่า จุดหมายสูงสุดของ ญาณคือการรวมตัวเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับญาณ สมบูรณ์ของผู้เคลื่อนไหวแรก(First Mover) แต่พุทธ ปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า จุดหมายสูงสุดของญาณ คือ ความเป็นอิสระและบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหา (๖) ศักยภาพสูงสุดในทัศนะของอริสโตเติล คือ ความสามารถในการเข้าถึงภาวะสูงสุดของความเป็น มนุษย์แท้จริงซึ่งได้แก่ การมีความสุขในฐานะนักคิด และนักปรัชญา แต่ศักยภาพสูงสุดในทัศนะของ พุทธปรัชญาเถรวาท คือ “โพธิหรือปัญญาตรัสรู้” (๗) ธรรมชาติ คือ “ความเป็นอนัตตาของชีวิต” ไม่มี อยู่ในปรัชญาของอริสโตเติล แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาท หลักอนัตตาทือเป็นหลักการที่สำคัญมากอย่าง ยิ่งยวด (๘) รายละเอียดของธรรมชาติฝ่ายต่ำและฝ่ายสูงของมนุษย์ในปรัชญาของอริสโตเติล ไม่ได้มี จำนวนมากและถูกจัดเป็นระบบเท่ากับในพุทธปรัชญาเถรวาท (๙) แนวคิดเรื่องธรรมชาติเชิงสังคม ของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งส่วนที่เป็นโลกียะและโลกุตระ แต่ในปรัชญาของอริสโตเติลมี เฉพาะส่วนที่เป็นโลกียะอย่างเดียว^{๑๗}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการศึกษาวิจัยในโครงการครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก ผู้วิจัยได้ใช้ ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานของศาสตร์ ๓ สาขาที่เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ (เหตุการณ์ทั้งหมดที่ เกิดขึ้นในอดีต) สถาปัตยกรรมศาสตร์ (การออกแบบกายภาพด้านต่างๆ) ศิลปะศาสตร์ (การศึกษาที่มุ่ง จะให้ความรู้ทั่วไป) ทั้ง ๓ สาขาที่เกี่ยวกับ ญาณวิทยา (ความรู้ ความจริง) จริยศาสตร์ (ความดี) และ สุนทรียศาสตร์ (ความงาม) การศึกษาวิจัยค้นคว้าในครั้งนี้มีขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑. วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์

๑) ศึกษาวิจัยค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง โดยได้เน้นที่เอกสารชั้นต้นเป็นหลัก

๒) นำเอกสารดังกล่าวมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์วิธีต่าง ๆ ได้แก่ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของเอกสาร โดยพิจารณาตั้งแต่แหล่งที่มา เนื้อหาความ ละเอียดลึกซึ้ง ผู้แต่ง วัตถุประสงค์ การคัดลอก การชำระ การเก็บรวบรวม เป็นต้น

๓) นำเอกสารที่ผ่านการตรวจสอบแล้วมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบ เรียบเรียงเป็นข้อมูลเนื้อหา

๑.๗.๒. วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรม

^{๑๗} พระมหาสมปอง จนทวิโส, ศึกษาเปรียบเทียบธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ปรัชญาของอริสโตเติล, รายงานการวิจัย, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

- ๑) เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการถ่ายภาพ สเก็ตซ์ภาพ และสำรวจรังวัดที่พื้นที่ศึกษา
- ๒) ศึกษาโบราณสถานที่ทำการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดถี่ถ้วนรอบด้าน ทั้งโครงสร้าง ส่วนประกอบต่าง ๆ เทคนิคการก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ ลวดลายต่าง ๆ ฯลฯ
- ๓) ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เป็นภาพทั้งที่เป็นภาพพิมพ์โบราณและภาพถ่ายเก่าก่อนมีการบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม ซึ่งหากใช้รูปที่มีการซ่อมแซมแล้ว ผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยอาจเกิดความคลาดเคลื่อนผิดไปจากความเป็นจริงได้
- ๔) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้าทั้งหมดมาทำการตีค่า วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผลให้ตรงกับความเป็นจริงของข้อมูล ที่ใช้เป็นข้อมูลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

๑.๗.๓. วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

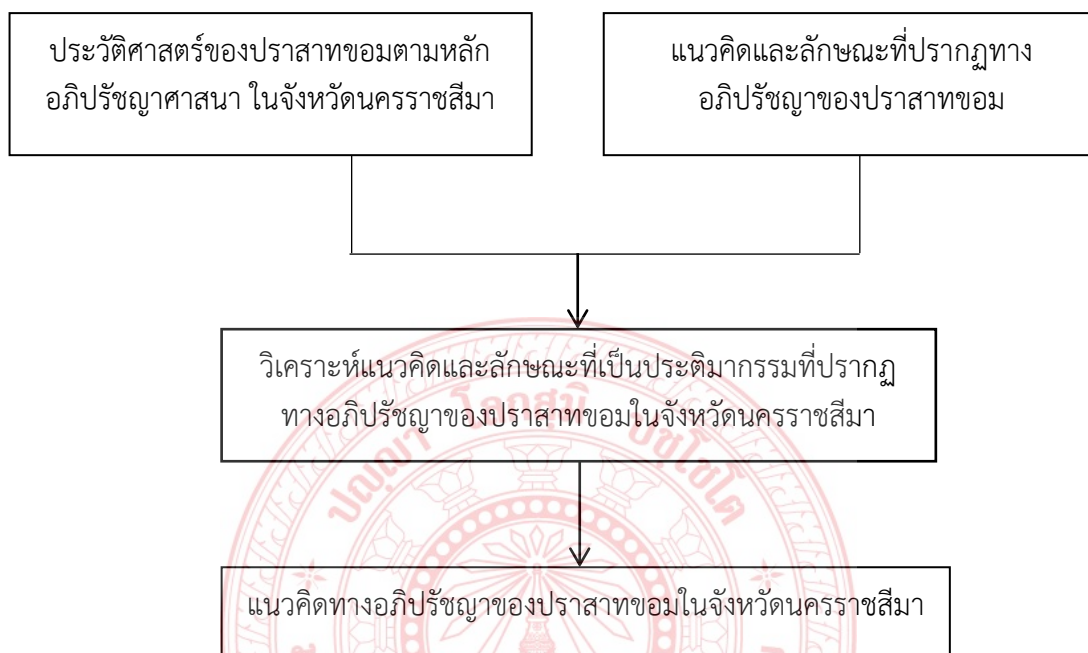
- ๑) เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการถ่ายภาพ สเก็ตซ์ภาพของโบราณวัตถุที่ทำการศึกษา
- ๒) ศึกษาโบราณวัตถุที่ทำการศึกษาอย่างละเอียด ทั้งวัสดุ ลวดลาย รูปแบบ เทคนิคต่าง ๆ ฯลฯ
- ๓) ค้นคว้าเอกสารที่เป็นภาพ ทั้งที่เป็นภาพพิมพ์โบราณและภาพถ่ายเก่า ซึ่งภาพปัจจุบันของโบราณวัตถุย่อมมีการชำรุดไปตามกาลเวลา การศึกษาภาพเก่าจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
- ๔) นำหลักฐานทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ เปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ หาลักษณะร่วมกันกับศิลปะที่มีอายุเวลาแน่นอน และใช้ทดสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์มาแล้ว เพื่อนำมาซึ่งรูปแบบและอายุเวลาที่แน่ชัด
- ๕) นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผล และรวบรวมเป็นข้อมูล

การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ เป็นการศึกษาวิจัยที่แยกหลักฐานที่เป็นงานศิลปะและสถาปัตยกรรมออกจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร จากนั้นจึงได้นำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยของแต่ละสาขามาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเนื้อหาซึ่งกันและกัน

๑.๘ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญา ในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดทางปราชญ์ท้องถิ่น จึงได้กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์ที่เกิดจากการศึกษาวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๙ ข้อตกลงเบื้องต้น และข้อจำกัดในการวิจัย

เนื่องจากในสภาพปัจจุบันมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน เช่น ด้านเทคโนโลยี ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษาล้วนเป็นปัจจัย ผลักดันส่งผลให้หน่วยงาน ชุมชนหรือสังคม สถาบันของประเทศชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหาวิทยาลัยต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น การศึกษาเรื่องการจำแนกยุค สมัยศิลปะในประเทศไทย มีความสับสนยุ่งยากอยู่ คำว่า สมัย ซึ่งได้ใช้ผ่านเวลานาน จนต่อมามีการ ค้นพบประติมากรรมศิลปะแบบทวารวดี ที่จังหวัดบุรีรัมย์ นครราชสีมา และปราจีนบุรี ซึ่งเป็นที่ทราบ กันดีว่า ในช่วงเวลาที่อาณาจักรทวารวดีรุ่งเรืองนั้น ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยก็เป็นที่ตั้งของอาณาจักรเจนละ ดังนั้น การใช้คำว่า สมัย จึงเป็นการจำแนกแบบอย่างศิลปะ เพื่อกำหนดอายุของศิลปะ ซึ่งการเชื่อมโยงศิลปะกับชื่ออาณาจักรมีความสำคัญมาก เพราะศิลปะเป็นหลักประกันว่า อาณาจักรมีจริง สมัย หมายถึง กาลเวลาที่เกิดการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ ส่วนคำว่า เขมรกับขอม นั้น ก็มีความสับสนว่า หมายถึง คนชาติเดียวกัน กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในดินแดน ประเทศกับพวชาปัจจุบัน ซึ่งจิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายว่า ขอม มีรากเหง้ามาจากคำว่า กรอม หมายถึง ไทยสยามภาคกลางลงมา และคำว่า ขอม นั้น ไม่เคยปรากฏในจารึกที่พบในประเทศไทยแต่อย่างใด หากแต่ปรากฏอยู่เฉพาะในจารึก และพระราชพงศาวดาร รวมทั้งตำนานซึ่งค้นพบในประเทศไทย

เท่านั้น แม้แต่ในสมัยอยุธยาที่ยังเขียนด้วยหนังสืออักษรขอม ฉะนั้น ขอม จึงเป็นคำที่ชาวพม่า มอญ เรียกคนที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมร^{๑๘}

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า เขมร ที่หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในดินแดนประเทศ กัมพูชาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย ในช่วงระยะเวลาประมาณพุทธ ศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ โดยจะใช้คำว่า ศิลปะเขมรแทนการเรียกชื่อศิลปะขอม และศิลปะลพบุรี เพื่อให้ เกิดความชัดเจน ในการอ้างอิงนั้น แล้วข้อความดังกล่าวมีการกล่าวถึง การเรียกชื่อสมัยของศิลปะหรือ แบบอย่างของศิลปะหรือชนชาติขอมเช่นนั้น ผู้วิจัยก็ยังคงไว้ซึ่งคำเรียกตามที่ปรากฏในเอกสารเท่านั้น

๑.๑๐ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดสิทธิพร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ซึ่งรายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่องนี้นำไปสู่

๑.๑๐.๑ ได้มีการสังเคราะห์คุณค่าอภิปรายเกี่ยวกับปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา และแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างคุณค่าทางอภิปรายกับพุทธบริษัทเพื่อชีวิตและชุมชน ทั้งจากคัมภีร์ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๑๐.๒ ได้แนวทางบูรณาการในการใช้หลักอภิปรายเกี่ยวกับปราสาทขอมทั้ง ภาคทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าความงามทางอภิปรายนำไปพัฒนาชีวิตและ สังคม

๑.๑๐.๓ ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าทางอภิปรายของกลุ่มสังคม เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

๑.๑๐.๔ ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคของการใช้คุณค่าทางแนวคิดอภิปรายของ ชุมชนชาวพุทธในจังหวัดนครราชสีมาที่เป็นอยู่ทั้งด้านบวก คือ มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและด้าน ลบ คือ การมีความขัดแย้งต่อกันในทุกมิติ

๑.๑๐.๕ ได้รูปแบบ หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้วัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันและการใช้คุณค่าทางอภิปรายสร้างรูปแบบเครือข่าย พุทธบริษัทของสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

^{๑๘} จิตร ภูมิศักดิ์, ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม, (กรุงเทพมหานคร: ไม้งาม, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖.

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัดนครราชสีมา

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ว่าประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาวิจัยทั้งงานเอกสารและงานวิชาการ งานตำรา รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้พบว่า มีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมายในอำเภอพิมาย และปราสาทหินพนมวัน ในอำเภอเมือง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำประวัติศาสตร์ปราสาทหินพิมายและประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวันมาเสนอต่อไปนี้

๒.๑ ปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๑ ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย ที่ตั้งอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ซึ่งปัจจุบันรู้จักกันในชื่อสั้นว่า ปราสาทหินพิมาย ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมาย ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวงมณีที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพื่อใช้เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ เมื่อท่านสิ้นอำนาจลงปราสาทหินแห่งนี้ก็ได้ถูกทิ้งร้างในระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาในสมัยของ “พระเจ้าชัยวงมณีที่ ๗” ขึ้นครองราชย์พระองค์ก็ได้ทรงกลับมาบูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างปราสาทหินพิมายเพิ่มเติมขึ้นมาอีก โดยลักษณะผังของปราสาทหินพิมายนั้นสร้างขึ้นคล้ายเขาพระสุเมรุตามคติความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และโลกมนุษย์ โดยมีปราสาทหินพิมายเสมือนประหนึ่งเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างโลกกับสวรรค์

ปราสาทหินพิมายแหล่งโบราณคดีที่ทรงคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ บนพื้นที่ ๑๑๕ ไร่ ประกอบด้วยโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังการวางแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑,๐๓๐ เมตร และเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี คติการเคารพนับถือศาสนา และอื่น ๆ ของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งก่อสร้างแห่งนี้แสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างและพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา

ปราสาทหินพิมายนั้น หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์กล่าวว่า ปราสาทหินสร้างเป็นเจดีย์สถานในศาสนาทั้งนั้น ศาสนาที่เป็นมูลเหตุให้เกิดการสร้างปราสาทหินนั้นมีอยู่ ๕ อย่าง คือ พระพุทธศาสนา ลัทธิหินยานอย่างหนึ่ง ลัทธิมหายานอย่างหนึ่ง ลัทธิลังกาวงศ์อย่างหนึ่ง ศาสนาพราหมณ์ลัทธิศิวเวทอย่างหนึ่ง และลัทธิวิษณุเวทอย่างหนึ่ง ซึ่งหลวงบริบาลบุรีได้จำแนกให้ปราสาทหินพิมายเป็นของสร้างในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน และได้ศึกษารูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นปราสาท ๒ ชั้น คือ

ชั้นนอกมีกำแพงล้อมรอบ กำแพงเป็นรูปสี่เหลี่ยมเท่ากันทุกด้าน ซึ่งมีซุ้มประตูทั้ง ๔ ด้าน ต่อจากชั้นนอกเข้าไปคือรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบปราสาทองค์กลาง มีประตูซุ้มเหมือนกับปราสาทชั้นนอก ในประตูคดด้านใต้มีปราสาทหินอีก ๒ หลัง ข้างส่วนตะวันออกเรียกว่าปราสาทพรหมทัต ข้างส่วนตะวันตกเรียกว่าปราสาทหินแดง ประฐานของปราสาทหินพิมาย เป็นลักษณะปราสาทขอมซึ่งเป็นของสร้างทั่วไปในจังหวัดนครราชสีมา^๑

โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพิมายเป็นระเบียบได้สัดส่วน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปราสาทประธานตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของเมือง ล้อมรอบด้วยแม่น้ำมูลไหลผ่านทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก ด้านทิศใต้มีลำน้ำเค็ม ทางทิศตะวันตกมีลำน้ำจักราชไหลผ่านไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่ท่าสงกรานต์ มีแหล่งน้ำภายในเมืองได้แก่ สระแก้ว สระพลุ่ง และสระขวัญ และสระน้ำที่ขุดขึ้นนอกเมือง ได้แก่ สระเพลง สระโบสถ์ สระเพลงแห้ง และอ่างเก็บน้ำ (บาราย) ขนาดใหญ่ทางด้านทิศใต้ ซึ่งยังคงเหลือร่องรอยโบราณสถานและสระน้ำที่ขุดขึ้นใช้ให้เห็นทางทิศเหนือ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออก

ปราสาทหินพิมายสร้างด้วยหินทราย มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากปราสาทหินแห่งอื่น คือปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้หรือหันหน้าไปทางเมืองนครวัด ในราชอาณาจักรขอม ซึ่งปราสาทหินแห่งอื่นมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเพื่อให้หันหน้ารับกับเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรเขมร มายังเมืองพิมายทางด้านทิศใต้ เพื่อให้เป็น ศาสนสถานของพุทธศาสนาเถรวาทขึ้น ภายในปราสาทประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรกภายนอกสลักภาพเล่าเรื่องราวเกียรติ ภายในประกอบด้วยศาสนสถานอื่น ๆ อีก ได้แก่ ธรรมศาลา ปราสาทพรหมทัต ปราสาทหินแดง คลังเงิน บรรณาลัย เป็นต้น โดยมีลักษณะทางศิลปกรรมแบบปาปวน ซึ่งรุ่งเรืองมากในสมัยนั้น และศิลปะแบบนครวัดซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยต่อมาปะปนอยู่บ้าง

จากการศึกษาโดยการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี มีการกำหนดอายุของหลักฐานต่าง ๆ ได้แก่ ศิลจารึก หลักฐานทางโบราณคดี และหลักฐานทางด้านศิลปกรรม ที่แตกต่างไปจากที่พบโดยทั่ว ๆ ไป ของปราสาทแห่งอื่น เช่น ภาพสลักประดับสถาปัตยกรรม ซึ่งในปราสาทหินแบบศิลปกรรมเขมร นิยมแกะสลักรูปลงในเนื้อหินตามส่วนต่าง ๆ ของอาคาร ได้แก่ หน้าบัน ทับหลัง เสาประดับกรอบประตู และเสาดัดคันทน์ รวมทั้งเมืองพิมายในสมัยนั้นเป็นเมืองที่มีความผูกสัมพันธ์มิตรที่ดีอยู่กับอาณาจักรขอม ที่เป็นศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด ดังนั้น วัฒนธรรมประเพณีขอมจึงแผ่อิทธิพลขยายเข้ามายังดินแดนอาณาจักรไทยแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผ่านทางกลุ่มชนสองเชื้อชาติที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เป็นเหตุให้มีการเกี้ยวต้องเป็นเครือญาติกันด้วยการแต่งงาน สืบเชื้อสายลูกหลานไปสร้างบ้านแปลงเมืองขยายขอบเขตขึ้นในที่อื่น ๆ และโดยที่ชาวเขมรโบราณส่วนใหญ่เคารพนับถือศาสนาพราหมณ์ (ต่อมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน) ด้วยเหตุนี้ จึงสันนิษฐานได้ว่า ปราสาทหินพิมายคงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โดยได้มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมมาอีก ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อเป็นสถานที่สำหรับกษัตริย์และเจ้านาย

^๑ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, เรื่องปราสาทหินเมืองพิมาย, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๔๙๕), หน้า ๕๗.

ฝ่ายในผู้สูงศักดิ์ได้ทำพิธีเช่นไหว้บูชา ประกอบกิจทางศาสนา เผยแผ่ศาสนา ตลอดจนการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขประชาชนยามเสด็จมา ณ ศาสนสถานแห่งนี้^๒ และนอกจากนี้ ในการก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นใน พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อให้เป็นพุทธสถานลัทธิมหายาน หลักฐานที่บ่งชี้อายุสมัยของปราสาทหินพิมาย คือ ศิลาจารึกที่พบด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน ระบุศักราชตรงกับพุทธศักราช ๑,๕๗๙-๑,๕๘๙ มีข้อความสรรเสริญพระพุทธเจ้าและพระราชานามศรีสุริยวรมันหรือพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ผู้ทรงนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และจารึกที่กรอบประตูระเบียงคดระบุดุศักราชตรงกับพุทธศักราช ๑,๖๕๑-๑,๖๕๕ ได้กล่าวถึงการสถาปนากรมเตงชคต เสนาบดีไตรโลกยวิชัย ซึ่งเป็นชื่อของรูปเคารพในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และมีชื่อวิมายปรากฏอยู่ด้วย

ปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่โตมากที่สุดในประเทศไทย มีรูปแบบศิลปกรรมขอมแบบบาปวนและนครวัดที่มีความงดงาม เชื่อว่าเป็นต้นแบบในการสร้างนครวัดในเขมร ปราสาทหินแห่งนี้ตั้งอยู่กลางเมืองพิมายซึ่งเป็นเมืองโบราณที่สำคัญของภูมิภาค มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงกับเมืองสำคัญทางตอนเหนือของลาวและทางตอนใต้ของขอม เมื่อชมปราสาทหินพิมายแล้ว ควรแวะชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ซึ่งจัดเก็บโบราณวัตถุที่สำคัญยิ่งจากปราสาทแห่งนี้ไว้ พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่บริเวณใกล้กัน โดยมีประวัติการก่อสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธสถานในลัทธิมหายาน สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในยุคที่อาณาจักรขอมแผ่อิทธิพลมายังภูมิภาคนี้ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔-๑๗๖๑) มหาราชองค์สุดท้ายของอาณาจักรขอมใน พ.ศ. ๒๔๗๙ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติและเริ่มบูรณะขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๙๔ และ พ.ศ.๒๔๙๗ กรมศิลปากรได้บูรณะองค์ปราสาทประธานอีกครั้ง โดยได้รับเงินงบประมาณจากรัฐบาลฝรั่งเศส จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๑๒ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ ได้ประกาศกำหนดให้เมืองโบราณพิมายและปราสาทหินพิมายเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ.๒๕๒๙ โดยมีการอนุรักษ์และบูรณะเป็นอย่างดี ในปี พ.ศ.๒๕๗๙ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนปราสาทหินพิมายเป็นโบราณสถาน และได้จัดตั้งเป็น อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ในวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๒ โดยได้ดำเนินการปรับปรุงจัดตั้งถึง ๑๓ ปี ร่วมมือกันระหว่างกรมศิลปากร และประเทศฝรั่งเศส ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๓๒ ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จฯ พระราชดำเนิน เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยาน

ปราสาทหินพิมาย ประกอบด้วย ปราสาทใหญ่องค์กลาง มีกำแพงสี่เหลี่ยมล้อมรอบ มีซุ้มประตูสี่ทิศเป็นคูหาติดต่อกันโดยตลอด กำแพงสร้างด้วยหินทรายสีแดง กำแพงด้านเหนือและด้านใต้ ยาว ๒๒๐ เมตร กำแพงด้านตะวันออกและตะวันตก ยาว ๒๗๗.๕๐ เมตร ถัดจากกำแพงเข้ามาเป็นลานกว้าง มีสระน้ำใหญ่อยู่สี่มุม ที่ลานชั้นนอกใกล้ซุ้มประตูด้านตะวันตก มีซากอาคารสร้างด้วยหินขนาดกว้าง ๒๕.๕๐ เมตร ยาว ๒๖.๕๐ เมตร ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า เป็นสถานที่ใช้ประโยชน์อย่างไร ถัดจากลานเข้าไปจนถึงระเบียงคด (บันไดชั้นในเป็นทางเดินกว้าง ๒.๓๕ เมตร) เดินทะลุถึงกันได้ตลอด ๔ ด้าน หลังคามุงแผ่นหินลงจากระเบียงคด จะถึงปราสาท ๓ องค์กับอาคาร ๑ หลัง ปราสาท ๓ องค์ ประกอบด้วยองค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง ปราสาทเล็กซ้ายขวา องค์ทางซ้ายสร้างด้วยศิลาแลง เรียกว่า "ปราสาท

^๒ กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, (นครราชสีมา: โรงพิมพ์โจเซฟ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓-๑๖.

พรมทัด" ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมกว้างกว่า ๑๔.๕๐ เมตร สูง ๑๑.๔๐ เมตร ปรากฏทางด้านขวาสร้างด้วยหินทรายสีแดง ชื่อ "ปรากฏหินแดง" กว้าง ๑๑.๔๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร ปรากฏใหญ่องค์กลาง คือ ปรากฏประธานของปราสาทหินแห่งนี้ มีฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ สิบสองกว้าง ๑๘ เมตร ความยาวรวมทั้งมุขหน้า ๓๒.๕๐ เมตร^๓

๒.๑.๒ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

สิ่งก่อสร้างที่ประกอบกันขึ้นเป็นปราสาทหินพิมายนั้น มีแผนผังเป็นระเบียบได้สัดส่วนสัมพันธ์ตามกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งต้องใช้กำลังคน เวลา และความอดทนสูงเป็นสิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้แสดงถึงพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา พร้อมกันนั้นก็ยิ่งแสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้าง ที่สามารถนำเอาแรงงานมนุษย์มากมายมหาศาลมาเนรมิตศาสนสถานซึ่งเปรียบเสมือนจักรวาลจำลองขึ้นไว้ในโลกมนุษย์ สิ่งที่ค่อนข้างจะพิเศษต่างไปจากปราสาทอื่น ๆ คือ ในขณะที่ปราสาทอื่นส่วนใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่ปราสาทหินพิมายกลับสร้างหันหน้าไปทางทิศใต้ ทั้งนี้สันนิษฐานกันว่าคงจะสร้างหันหน้าไปสู่เมืองพระนครเมืองหลวงของอาณาจักรเขมรหรือเป็นคติทางศาสนาที่ควรศึกษากันต่อไป

ภาพที่ ๑ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพิมาย

^๓ สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา, “อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://realitythailand.com/phimai-park-nakhonratchasima>, [๒๘ มกราคม ๒๕๖๒].

ปราสาทหินพิมาย คงจะเริ่มสร้างมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖-พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมอีกในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทั้งนี้โดยกำหนดอายุจากหลักฐานต่าง ๆ เช่น ศิลาลาจารึก ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และภาพจำหลักประดับสถาปัตยกรรม ซึ่งในปราสาทแบบ ศิลปกรรมเขมรนิยมและสลักลงในเนื้อหินตามส่วนต่าง ๆ ของอาคาร เช่น หน้าบัน เสาประดับกรอบ ประติมากรรม และเสาประดับผนัง ภาพจำหลักเหล่านั้นนอกจากจะแสดงลักษณะทางศิลปะที่ช่วยให้กำหนด อายุสมัยได้แล้วยังสามารถศึกษาคติทางขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนใน สมัยนั้น ๆ

๒.๑.๓ ส่วนประกอบในปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของประเภทโบราณสถาน ในคติพุทธ ศาสนาลัทธิมหายานที่มีขนาดใหญ่โตมากที่สุดในประเทศไทย เมืองพิมายได้รับการประกาศเป็น โบราณสถานโบราณวัตถุของชาติในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๕๓ ตอนที่ ๓๔ ลงวันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ และกรมศิลปากรได้ดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานแห่งนี้มา อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม จนได้ ประกอบพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๒ โดยสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุทธาสยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรง เป็นประธาน ปราสาทหินพิมายมีถาวรวัตถุต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑.๓.๑ ทำนางสระผม

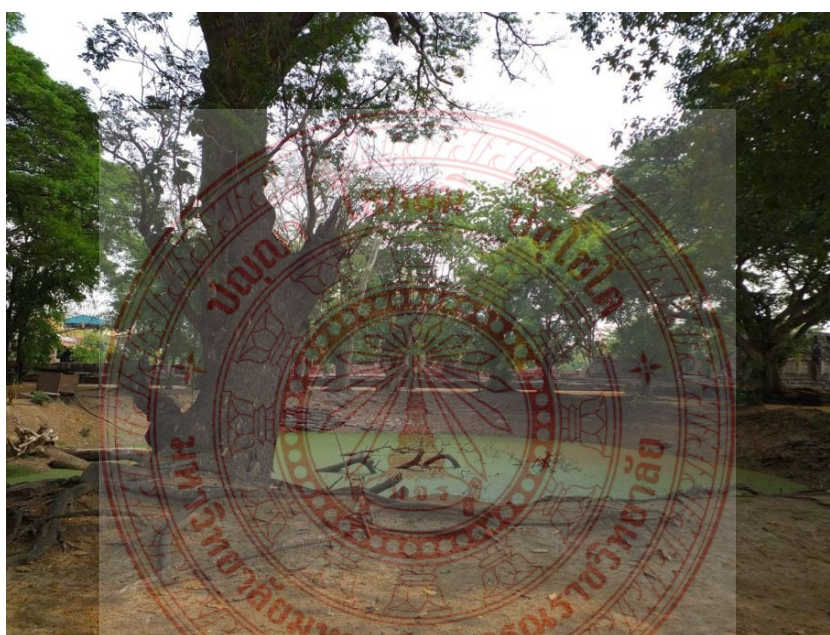
หากเดินทางตามเส้นทางโบราณที่ตัดมาจากเมืองพระนครแห่งอาณาจักรเขมรโบราณ จะ มาสิ้นสุดที่ริมฝั่งลำน้ำเค็ม มีพลับพลาทำนํ้ารับอยู่ ปัจจุบันเห็นสูงจากระดับน้ำขึ้นมามาก ซึ่งคงจะ เนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของลำน้ำที่ตื้นเขินขึ้น ทำนํ้าแห่งนี้มีชื่อเรียกพื้นเมืองว่า ทำนางสระผม เป็นโบราณสถานนอกกำแพงเมือง ตั้งอยู่ริมลำน้ำเค็มทางทิศใต้ของเมือง เดิมที่เป็นเพียงเนินดินใหญ่ที่ มีเศษภาชนะดินเผาและเศษกระเบื้อง กระทั่งได้รับการขุดแต่งใน พ.ศ.๒๕๓๑ จึงพอเห็นรูปรอยว่าเป็น อาคารทรงกากบาทก่อด้วยศิลาแลงมีฐานเป็นชั้นๆ และพบร่องรอยหลุมขนาดเล็กอยู่ท่ามกลางอาคารทุกจุด นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคงเป็น ศาลาจัตุรมุขซึ่งเป็นที่รับเสด็จเจ้านายทางฝั่งพิมาย เพราะเป็นทำ นํ้าแห่งเดียวที่อยู่ในแนวถนนโบราณ ห่างจากทำนางสระผมไปเล็กน้อยมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๒๐๐ ม. ยาว ๔๐๐ ม. เรียกว่าสระช่องแมว แต่ไม่ปรากฏเรื่องราวว่ามีความสำคัญใด

การขุดแต่งและบูรณะพลับพลาทำนํ้าแห่งนี้ ช่วยให้เข้าใจรูปทรงของอาคารเป็นรูปร่าง ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ มีลักษณะเป็นฐานอาคารสร้างด้วยศิลาแลงก่อขึ้นเป็นผังรูปกากบาท ฐานก่อสูง ขึ้นมาเป็นชั้น ๆ ตามความลาดเอียงของพื้นที่มีบันไดให้ขึ้นลงได้ ๓ ด้าน คือ ด้านริมน้ำและด้านข้าง ๒ ด้าน ส่วนอีกด้านต่อกับถนนซึ่งถมสูงได้ระดับกันจึงไม่มีบันได ที่พื้นของทำนํ้ามีร่องรอยหลุมเสาอยู่ที่

^๔ จรรยา มาณะวิท, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, (นครราชสีมา: โรงพิมพ์โจเซฟ, ๒๕๕๔), หน้า

มุมทุกด้าน และระหว่างชุดแต่งได้พบเศษกระเบื้องมุงหลังคาดินเผาเป็นจำนวนมาก แสดงว่าทำน้ำนี้มีรูปทรงเป็นศาลาจตุรมุข หลักคาเครื่องไม้มุงด้วยกระเบื้องดินเผา พลัปลาทำน้ำหรือทำนางสระผมแห่งนี้ สันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้น เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โบราณสถานเขมรมักมีสระน้ำหรือภาษาเขมรเรียกว่า บาราย เป็นสระที่ขุดขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำไว้อุปโภคบริโภค บางคนเชื่อว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม บารายมีอยู่หลายแห่งในกำแพงเมืองคือ สระแก้ว สระพุ่ม และสระขวัญ นอกกำแพงเมือง คือ สระเพลง อยู่ทางทิศตะวันออก สระโบสถ์อยู่ทางทิศตะวันตก

ภาพที่ ๒ ทำนางสระผมของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๒. ประตูและกำแพงเมือง

ประตูเมืองมี ๔ ประตู ตั้งอยู่ตรงกันตามแนวเหนือ-ใต้ และตะวันออก-ตะวันตก และตรงเป็นแนวเดียวกันกับประตูกำแพงปราสาท และประตูของปราสาทประธาน ประตูเมืองดังกล่าวนี้ ปัจจุบันเหลือสภาพให้เห็นเพียง ๓ ด้าน คือ ทิศใต้ชื่อประตูชัย ทิศตะวันออกชื่อประตูหินและทิศเหนือชื่อประตูผี สำหรับด้านทิศตะวันตก จากการขุดแต่งในปี พ.ศ.๒๕๔๔ พบเพียงส่วนฐานของประตูเมือง ด้านบนได้ถูกรื้อและพังทลายไปหมดแล้ว และพบสิ่งก่อสร้างที่สำคัญคือเตาเผากระเบื้องมุงหลังคา

ซุ้มประตูเหล่านี้ มีลักษณะรูปแบบแผนผังเหมือนกันทุกด้าน คือ ลักษณะเป็นห้องยาวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีช่องประตูกว้าง ๒.๕๐ เมตร พอที่พาหนะแล่นผ่านได้ มีมุขยื่นออกไปเล็กน้อยทั้งทางด้านนอกและด้านใน ทั้งสองข้างของช่องประตูเป็นปีกยื่นออกไป มีลักษณะเป็นห้องโถง ซึ่งทางผ่านเข้าไปยังห้องด้านในได้อีก ๒ ห้อง พื้นห้องปูด้วยหินทรายสีแดงยกพื้นสูงประมาณ ๑ เมตร พื้นถนนภายในช่องประตูปูด้วยหินทราย รวมทั้งธรณีประตู ซึ่งได้สลักเป็นร่องขนาดกว้างพอเหมาะ

สำหรับเกวียนจะผ่านเข้าออกได้โดยสะดวก ประตุนี้นี้เคยมีบานประตูไม้ปิด-เปิดได้ แต่ได้ผุพังไปตามกาลเวลา ส่วนที่เป็นซุ้มหลังคาก็พังไปหมดแล้วเช่นเดียวกัน

ต่อจากซุ้มประตูออกไปทั้งสองข้างเป็นกำแพงก่อด้วยศิลาแลง ยาวด้านละ ๒๐ เมตร สูง ๓ เมตร สันกำแพงมีร่องยาวสำหรับปักบราลี แนวกำแพงต่อจากกำแพงศิลาแลงเป็นกำแพงดิน มีคูน้ำล้อมรอบด้านนอกทั้ง ๔ ด้าน กำแพงเมืองพิมายมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑,๐๓๐ เมตร ปัจจุบันกำแพงดินเหลือร่องรอยให้เห็นได้ชัดเจนทางด้านทิศใต้เท่านั้น ในบรรดาประตูทั้ง ๔ ทิศนี้ ประตูทิศใต้น่าจะมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นประตูด้านหน้าเรียกว่าประตูชัย จากการขุดแต่งประตูเมืองด้านนี้โดยหน่วยศิลปากรที่ ๖ พ.ศ.๒๕๓๐ ได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหินทรายภายในห้องชั้นในของซุ้มประตูซีกตะวันออก และพบประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดเล็กรูปสตรี คือ นางปรัชญาปารมิตา รูปเคารพสำคัญองค์หนึ่งในพุทธศาสนานิกายมหายาน ประติมากรรมทั้ง ๒ ชิ้นนี้ มีลักษณะของศิลปะเขมรแบบบายน และเมื่อประกอบกับลักษณะการก่อสร้างซุ้มประตูซึ่งก่อด้วยศิลาแลง อันเป็นลักษณะการก่อสร้างที่มักจะพบในสมัยเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่าซุ้มประตูเมืองนี้ สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่๑๘

ภาพที่ ๓ ประตูและกำแพงเมืองของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๓ พลัปลาเปลื้องเครื่อง

ก่อนที่จะเข้าสู่บริเวณภายในกำแพงปราสาทหินพิมาย มีอาคารหลังหนึ่งรูปสี่เหลี่ยม ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าสู่ตัวปราสาทหินหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ๒๖.๐๐ x ๓๕.๑๐ เมตร มีบันไดและประตูทางเข้าสู่อาคารอยู่ตรงกลางทั้งทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตก โดยด้านทิศตะวันออกก่อสร้างเป็นมุขยื่นออกมา ในขณะที่ด้านหลังคือด้านทิศ

ตะวันตกเจาะเป็นช่องประตูเรียบ ๆ ทั้งสองข้างของประตูออกไปชิดมุมอาคารทำเป็นประตูหลอกเอาไว้ข้างละ ๑ ประตู ผนังด้านทิศตะวันออกและทิศใต้เจาะช่องหน้าต่างเป็นระยะ ๆ ส่วนด้านอื่นปิดทึบภายในอาคารทำเป็นห้องยาวคล้ายระเบียงทางเดินต่อเนื่องกันโดยรอบ ตรงกลางของระเบียงด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเชื่อมต่อกันโดยกันเป็นห้องยาวตลอดแนว ห้องยาวนี้กันแบ่งเป็น ๓ ห้อง ห้องกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด ทุกด้านมีประตูทะลุถึงกัน มีหน้าต่างอยู่ทางผนังห้องด้านทิศใต้ ระหว่างการขุดแต่งได้พบกระเบื้องมุงหลังคาจำนวนมาก

จากการขุดแต่งบริเวณนี้ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑ พบกระเบื้องมุงหลังคาจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้พบรูปเคารพ เครื่องประดับและเหรียญสำริดจำนวนมากภายในอาคาร จึงเป็นเหตุให้เรียกกันว่า “คลังเงิน” อยู่ระยะหนึ่ง จากตำแหน่งที่ตั้งสันนิษฐานว่าอาคารหลังนี้ คงใช้เป็นสถานที่พักเตรียมพระองค์สำหรับกษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูงที่ได้เสด็จมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งรูปแบบพราหมณ์ศาสนาและพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นสถานที่พักจัดขบวนสิ่งของถวายต่าง ๆ

ภาพที่ ๔ พลับพลาเปลื้องเครื่องของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๔ สะพานนาคราช

ถนนที่ทอดตรงจากท่านางสระผมผ่านประตูเมืองด้านหน้า คือ บริเวณด้านหน้าทางเข้าสู่โคปุระด้านทิศใต้ ซึ่งได้เรียกกันว่า สะพานนาคราช เข้ามาสิ้นสุดลงที่สะพานนาคราชนี้ ซึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าซุ้มประตูกำแพงศาสนาสถาน สร้างด้วยหินทราย เป็นสะพานรูปกากบาทขนาดกว้าง ๔ เมตร ยาว ๓๑.๗๐ เมตร ยกสูงยกขึ้นจากพื้นดินประมาณ ๒.๕๐ เมตร ด้านหน้าและด้านข้างลด ชั้นเชิงบันไดทางขึ้นทำเป็นอัมจันทร์รูปปีกกา ด้านทิศเหนือมีทางเดินเชื่อมต่อกับซุ้มประตูของกำแพง

ปราสาทด้านทิศใต้ สะพานนาคร เป็นทางที่ทอดนำไปสู่ตัวปราสาทมีนาคทอดตัวยาวเป็นราวบันได ชูเศียรทั้งเจ็ดแผ่พังพานเปล่งรัศมีอย่างสวยงาม นาคเป็นสัตว์มงคลที่พบตามโบราณสถาน ที่ได้รับอิทธิพลจากคติของศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ซึ่งเชื่อว่านาคทอดร่างเป็นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ ที่เชิงบันไดนาคทั้งสองข้างมีสิ่งจำทำหลักจากหินประดับอยู่ข้างละตัว สิ่งที่มีท่าทางองอาจเสมือนเป็นผู้พิทักษ์โบราณสถานลักษณะทางศิลปกรรมของสิ่งและนาคนี้ คล้ายศิลปะที่นครวัดที่สร้างในช่วงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1656-1688) ชุ่มประตู่ หรือโคปุระชั้นนอก มีทั้งหมดสี่ด้านอยู่กึ่งกลางแนวกำแพงลักษณะสร้างเหมือนกันทุกด้าน คือมีฐานกว้างสามคูหา มีเสาศิลา ช่องลมประดับข้างละสองช่อง เคยพบทับหลังชิ้นหนึ่งที่โคปุระทิศตะวันตก สลักเป็นรูปขบวนแห่งพระพุทธรูป นาคปรกประดิษฐานบนคานหาม ทับหลังชิ้นนี้ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย

ลักษณะของสะพานนาคราชนี้ ได้ก่อสร้างด้วยอิฐสีแดงเป็นแผ่น จัดวางเรียบเรียงเป็นแถวยาวตามลำดับขั้นสูงและขั้นต่ำของบันไดทางขึ้นและทางลง รวมทั้งปูลาดยาวเป็นพื้นทางเดินเท้าด้วย เพื่อให้เป็นสะพานเดินเข้าไปสู่ประตู่ ซึ่งภาษาเขมรเรียกว่า โคปุระ

สะพานนาคราชนี้ อาจมีจุดมุ่งหมายให้เป็นสัญลักษณ์แนวคิดทางอภิปรัชญาที่มีอุดมคติแสดงถึงทางเชื่อมโยงต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ ตามคติความเชื่อในเรื่องจักรวาล ซึ่งเชื่อถือสืบต่อกันมาทั้งศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนาก็เป็นไปได้

ภาพที่ ๕ สะพานนาคราชนของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๕ ชุ่มประตู่และกำแพงแก้ว

จากสะพานนาคราชนเข้ามาเป็นชุ่มประตู่ หรือที่เรียกว่าโคปุระของกำแพงปราสาท ด้านทิศใต้ ชุ่มประตู่นี้ก่อด้วยหินทรายประกอบด้วยห้องกลางขนาด ๖ x ๑๓ เมตร ด้านนอกและด้านในของ

ห้องนี้มีมุขขนาด ๔ x ๖ เมตร ส่วนด้านข้างซีกปีกออกไปต่อกับกำแพงปีกทั้งสองข้างกันเป็นห้องขนาดเดียวกับห้องมุขฝั่ง โดยรวมของซุ้มประตูจึงมีลักษณะเป็นรูปกากบาทมีประตูผ่านเข้าได้ ๓ ทาง คือ ประตูผ่านทางเข้าห้องมุขและประตูข้างทางห้องริมสุดทั้งสองข้าง ภายในห้องต่าง ๆ เหล่านี้ มีเสาหินทรายสีเหลี่ยมขนาดใหญ่ ตั้งเรียงเป็นระยะ ส่วนใหญ่พังทลาย คงเหลือให้เห็นบางส่วนของห้องมุข พื้นห้องปูด้วยหินทรายสีแดง มีหลุมเจาะลงไปบนพื้นหิน ส่วนใหญ่จะอยู่รอบแนวเสา ลักษณะเป็นหลุมเสาไม้ใหญ่ ไม่อาจทราบได้แน่ชัดถึงประโยชน์ใช้สอยดังกล่าว นักโบราณคดีบางท่านสันนิษฐานว่าภายในพื้นห้องเหล่านี้ น่าจะเคยมีพื้นไม้ปูอยู่เหนือพื้นหินที่เห็นอยู่นี้ อีกชั้นหนึ่ง โดยมีเสาเหล่านี้เป็นเครื่องรองรับคานที่รองรับพื้นไม้ อีกทีหนึ่ง

ซุ้มประตูในลักษณะเดียวกันนี้มีอยู่ทั้ง ๔ ทิศ อยู่ในแนวเดียวกัน คือ ทิศเหนือ-ทิศใต้ อยู่ตรงกึ่งกลางของกำแพง ส่วนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตกค่อนไปทางทิศเหนือเล็กน้อย ทั้งหมดก่อด้วยหินทรายสีแดงเป็นหลัก มีหินทรายสีขาวประกอบในส่วนที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษได้แก่ กรอบประตู กรอบหน้าต่าง ทับหลัง เสารับทับหลังและเสารับหลังคา เป็นต้น โดยที่ส่วน บนของซุ้มประตูพังทลายไปเป็นส่วนใหญ่ เราจึงไม่ได้เห็นหน้าบันของประตูกลาง ซึ่งปกติจะสลักลวดลายประดับอย่างงดงาม ทับหลังส่วนหนึ่งก็ร่วงหล่นลงมาและได้ทำการเคลื่อนย้ายไปเก็บรักษาไว้ข้างนอก เมื่อทำการบูรณะได้นำขึ้นไปติดตั้งไว้ส่วนหนึ่ง จัดแสดงไว้บริเวณลานปราสาทส่วนหนึ่ง นอกนั้นนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ลวดลายที่จำหลักบนทับหลังมักจะเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยมากจะเป็นเรื่องอวตารของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ โดยเฉพาะรามาวตารและกฤษณาวตาร ดูจะเป็นที่นิยมเป็นพิเศษ นอกนั้นเป็นภาพทางพระพุทธศาสนาและภาพอื่น ๆ

กำแพงทั้ง ๔ ด้านก่อด้วยหินทรายสีแดง โดยมีศิลาแลงแทรกอยู่บางส่วน ด้านกว้างคือด้านทิศเหนือและทิศใต้ยาว ๒๒๐ เมตร ด้านยาว คือ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาว ๒๗๗.๕๐ ส่วนที่ยังเหลือสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้สูง ๕ เมตร ที่มุมกำแพงทั้ง ๔ ทิศทำเป็นมุขยื่นออกมา มีประตูหลอกทำเลียนแบบบานประตูไม้

ภาพที่ ๖ ซุ้มประตูและกำแพงแก้วของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๖ ซาลาทางเดิน

เมื่อผ่านซุ้มประตูหรือโคปุระด้านทิศใต้เข้ามา เป็นลานชั้นนอกของปราสาทมีแนวทางเดินทอดไปยังประตูกลางของซุ้มประตูระเบียงคด แนวทางเดินนี้เชื่อมติดกันและยกพื้นสูงก่อด้วยหินทราย แต่เดิมเมื่อบูรณะซาลาทางเดิน พบเศษกระเบื้องในบริเวณนี้ จึงเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ซาลาทางเดินนี้มีลักษณะเป็นระเบียงโปร่งหลังคามุงกระเบื้องรองรับด้วยเสาไม้ซึ่งผุพังไปหมดแล้ว

ลักษณะของซาลาทางเดินนี้ ยกพื้นผิวขึ้นสูงปูด้วยหินทรายสีแดง จัดวางเรียบเรียงเป็นแถวยาวติดต่อกันไป เพื่อสะดวกในการเดินไปมาและเข้าออกของผู้คน

ภาพที่ ๗ ซาลาทางเดินของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๗ บรรณาลัย

ที่บริเวณลานชั้นนอกของระเบียงคดด้านทิศตะวันตก และซุ้มประตูระเบียงคดด้านทิศตะวันตก มีอาคารลักษณะและขนาดเดียวกันอยู่ คือ เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง ๒๕.๕๐ เมตร ยาว ๒๖.๕๐ เมตร อยู่ ๒ หลัง สร้างเรียงต่อกันเป็นแนวเหนือ-ใต้ หลังที่อยู่ซีกตะวันตกเฉียงใต้ยังคงสภาพอยู่มากกว่าหลังที่อยู่ทางซีกตะวันตกเฉียงเหนือ อาคารดังกล่าวมีประตูที่ผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ด้านละ ๓ ช่อง ประตูกลางทำเป็นมุขยื่นออกมา ส่วนผนังอาคารที่เหลืออีก ๒ ด้าน ปิดทึบภายในกันเป็นห้องยาวตลอดแนว ทำให้เกิดเป็นช่องว่างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายเป็นห้องที่มีผนังปิดกันทั้ง ๔ ด้านอยู่ ๒ ห้อง โดยที่ผนังทั้ง ๔ ด้านเจาะหน้าต่างต่างกัน ด้านยาวด้านละ ๖ ช่อง ภายในระเบียงคดและห้องยาวตรงกลางมีหลุมเสารองรับหลังคา มีลักษณะเป็นหลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียงในแนวเดียวกันต่อเป็นระยะ ๆ ในระเบียงคดมี ๑ แถว ชิดแนวผนังด้านใน ส่วนผนังด้านนอกข้างบนมีช่องสำหรับสอดไม้ที่ใช้เป็นข้อรับเครื่องบนในช่องกลางที่ ๒ แถวตามแนวผนังทั้งสองด้าน ระหว่างการขุดแต่งได้พบ

กระเบื้องมุงหลังคาเป็นจำนวนมาก อาคารทั้งสองหลังนี้จัดเป็นอาคารขนาดใหญ่ เชื่อกันว่าเป็นบรรณาลัยซึ่งหมายถึงสถานที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ต่าง ๆ ทางศาสนา

ลักษณะของปราสาทองค์นี้ สร้างด้วยศิลาแลงตั้งอยู่ด้านหน้าของปราสาทประธานทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประติมากรรมเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ ภายในองค์ปราสาทพบประติมากรรมสำคัญ ๒ ชั้น คือ ประติมากรรมรูปบุคคลขนาดใหญ่อยู่ในท่านั่งขัดสมาธิ สลักด้วยหินทราย สันนิษฐานว่าเป็นรูปจำลองของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ชาวบ้านเรียกว่า ท้าวพรหมทัต ส่วนอีกรูปเป็นรูปสตรีนั่งคุกเข่าสลักด้วยหินทราย ส่วนศีรษะและแขนหักหายไป เชื่อกันว่าเป็นรูปของพระนางชัยราชเทวีเมสสิ ชาวบ้านเรียกตามนิยายพื้นบ้านว่า นางอรพิม ปัจจุบันประติมากรรมทั้ง ๒ ชั้นนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ซึ่งได้ตั้งอยู่บริเวณลานชั้นนอก ระหว่างกำแพงแก้ว และซุ้มประตูระเบียงคด ด้านทิศตะวันตกเป็นอาคาร 2 หลังขนาดเดียวกัน ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ก่อด้วยหินทรายกันเป็นห้องยาวตลอดแนว พบร่องรอยหลุมเสารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เดิมคงเป็นหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง เชื่อกันว่าบรรณาลัยคือสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

ภาพที่ ๘ บรรณาลัยของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๘ สระน้ำ

สระน้ำของปราสาทหินพิมาย โบราณสถานเขมรมักมีสระน้ำหรือภาษาเขมรเรียกว่า บาราย เป็นสระที่ขุดขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำไว้อุปโภคบริโภค บางคนก็เชื่อว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมบริเวณเมืองพิมายมีบารายอยู่หลายแห่ง ที่อยู่ในกำแพงเมืองคือ สระแก้ว สระพรุ้ง และสระขวัญ นอกกำแพงเมืองคือ สระเพลง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สระโบสถ์ อยู่ทางทิศตะวันตก

ตั้งอยู่ที่มุมทั้งสี่ตรงเนื้อที่ระหว่างแนวล้อมทั้งสองชั้น สระน้ำเหล่านี้ไม่ได้มีพร้อมกับการสร้างปราสาทหินพิมาย สันเกตได้จาก การวางตำแหน่งของสระน้ำทั้งสี่ไม่ได้อยู่ในแนวที่ตรงกันหรือได้ฉากกัน และยังมีขนาดไม่เท่ากัน ตามระเบียบการออกแบบสถาปัตยกรรมเขมร เชื่อว่าน่าจะถูกขุดขึ้นสมัยอยุธยา นอกจากนี้ที่บริเวณนี้ยังเคยเป็นที่ตั้งของวัดต่าง ๆ ซึ่งได้ย้ายออกไปสร้างใหม่ข้างนอกปราสาทแล้ว คือ วัดสรเพรง ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ วัดพระปราสาทใหญ่ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ วัดโบสถ์ ซึ่งมีพระอุโบสถเรียกกันว่า โบสถ์เจ้าพิมาย ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และวัดพระปราสาทน้อย ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ วัดเหล่านี้สร้างขึ้นแต่ครั้งใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่จากการที่อุโบสถมีชื่อพื้นเมืองว่าโบสถ์เจ้าพิมาย ประกอบกับได้พบพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลายจำนวนหนึ่ง จึงเชื่อว่าคงจะสร้างขึ้นประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย สระน้ำทั้งหลายจึงคงเป็นสระน้ำที่วัดเหล่านั้นขุดขึ้นมาเป็นแหล่งน้ำใช้ประจำวัดนั่นเอง

ภาพที่ ๙ สระน้ำของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๙ ซุ้มประตูและระเบียงคด

ทางเดินที่อยู่กลางลานปราสาทชั้นนอกด้านทิศใต้ ทอดตรงมายังประตูทางเข้าของระเบียงคด ลักษณะของระเบียงคดก่อเป็นห้องยาวต่อเนื่องกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบปราสาทชั้นใน เป็นทางเดินที่มีผนังกันและมีหลังคาคลุม ภายในสามารถเดินทะลุถึงกันได้โดยตลอด ระเบียงคดทั้ง ๔ ด้านก่อด้วยหินทรายสีแดง ยกเว้นส่วนที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษและสลักลวดลายประดับ เช่น กรอบประตู กรอบหน้าต่าง เสารับทับหลังใช้หินทรายสีขาว ห้องยวนี้ก่อสูงชันจากระดับพื้นดิน ประมาณ ๑ เมตร กว้าง ๒.๓๕ เมตร ความยาวทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ๗๒ เมตร ด้านทิศตะวันออกเฉียงและทิศตะวันตกยาว ๘๐ เมตร ผนังด้านในเจาะเป็นช่องหน้าต่างเป็นระยะตรงกัน ส่วนผนังด้านนอกเจาะเป็นช่องหน้าต่างลอกประดับลูกกรง สลักด้วยหินทรายอย่างที่เราเรียกว่าลูกมะหวด

หลังคามุงด้วยหินทราย สลักด้านนอกเลียนแบบกระเบื้องก่อเหลี่ยมซ้อนกันขึ้นเป็นรูปโค้งคล้าย
ประทุนเรือ

ภาพที่ ๑๐ ชุ่มประตู่และระเบียงคคของปราสาทหินพิมาย

ระเบียงคคทั้ง ๔ ด้าน มีชุ่มประตู่อยู่ในแนวตรงกันกับชุ่มประตู่กำแพงแก้ว และตรงกันกับ
ประตู่ปราสาทประธานลักษณะคล้ายคลึงกับชุ่มประตู่ของกำแพงแก้วแต่มีขนาดเล็กกว่า พื้นห้องปูด้วย
หินทราย และมีหลุมเจาะลงไปในพื้นที่เช่นเดียวกับที่โคปุระ ชั้นนอกทุกด้านมีช่องประตู่ผ่านได้ ๓
ช่อง ที่มุมระเบียงคคทั้ง ๔ ทำเป็นชุ่มมีประตู่จริงเฉพาะที่ระเบียงด้านทิศใต้ ส่วนด้านอื่นทำเป็นประตู่
หลอก

ชุ่มประตู่ระเบียงคคด้านทิศใต้มีหลักฐานสำคัญ ทำให้ได้ทราบถึงประวัติส่วนหนึ่งของ
ปราสาทหินพิมาย นั่นคือ จารึกบนกรอบประตู่ห้องกลางด้านทิศตะวันออก จารึกด้วยอักษรขอม
โบราณภาษาสันสกฤตระบุชื่อ “กมรเตงชคตวิมาย” และกล่าวถึงการสร้างรูปเคารพสำคัญชื่อ “กมรเตง
ชคตเสนาบดีไตรโลกวิชัย” ใน พ.ศ.๑๖๕๑

๒.๑.๓.๑๐ ปราสาทประธาน

ภายในวงล้อมของระเบียงคค คือ บริเวณลานชั้นในเป็นที่ตั้งของอาคารศาสนสถานหลาย
องค์ด้วยกัน ที่ได้ตั้งอยู่ตรงกลางลาน นั่นคือ ปราสาทประธาน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมหลักและเป็น
ศูนย์กลางของศาสนสถานแห่งนี้

ปราสาทประธาน สร้างด้วยหินทรายสีขาว หันหน้าไปทางทิศใต้ สูง ๒๘ เมตร ฐานรูป
สี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมกว้าง ๒๒ เมตร มีมุข ๓ ด้าน ด้านหน้ามีมณฑป คือ ห้องรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด

๘ x ๑๕ เมตร เชื่อมต่อกับองค์ปราสาท โดยมีฉนวนคั่น มณฑปหรือห้องโถงดังกล่าว มีมุขเล็ก ๆ อยู่ ๓ ด้านเช่นเดียวกัน

ทั้งองค์ปราสาทและมณฑปตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ประกอบด้วยฐานเชิงและฐานบัวเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นสลักลวดลายสวยงาม ๆ เช่น ลายกลีบบัว ลายประจำยาม ลวดลายประดับฐานดังกล่าวสลักขึ้นมาจนถึงผนังของปราสาท

องค์ปราสาทหรือเรือนธาตุ มีลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีมุมนยื่นออกไปทางด้านทิศตะวันออก ทิศเหนือและทิศตะวันตก หนามุขทั้ง ๓ ด้าน มีบันไดและประตูภายในอาคารมีห้องสี่เหลี่ยม (ครรภคฤหะ) ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญที่สุดของศาสนสถาน รูปเคารพดังกล่าวได้สูญหายไปแล้ว คงมีอยู่แต่ร่องน้ำมนต์ที่มุมห้องด้านทิศตะวันออก ซึ่งต่อท่อลอดออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ถัดจากเรือนธาตุขึ้นไป คือ ส่วนยอดหรือเรือนยอด ซึ่งก็คือส่วนหลังคานั้นเอง แต่เป็นหลังคาที่ทำเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไปอย่างที่เรียกว่าชั้นเชิงบาตรรวม ๕ ชั้น ที่เชิงหลังคามีรูปสลักเป็นครุฑแบกอยู่ตรงกลางทั้ง ๔ ทิศ ชั้นเหล่านี้มีลักษณะคล้ายรูปจำลองอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ย่อมุมเข้าไปมาก และลดขนาดเล็กลงตามลำดับชั้นตอน และเห็นเป็นทรงพุ่มแต่ละชั้นแกะสลักเลียนแบบซุ้มประตูอยู่ตรงกลางทั้ง ๔ ด้าน และประดับโดยรอบด้วยกลีบขนุนจำหลักเป็นรูปเทพต่าง ๆ มีเทพประจำทิศอยู่ตรงกลางของแต่ละด้าน และมีเศียรนาคอยู่ที่มุมกลางของแต่ละมุม เหนือชั้นเชิงบาตรชั้นสุดท้าย คือ ยอดบนสุดสลักเป็นดอกบัว

ภาพที่ ๑๑ ปราสาทประธานของปราสาทหินพิมาย

ส่วนประกอบของปราสาทประธาน ได้แก่ มุขปราสาทและมณฑปหรือห้องโถงที่เชื่อมต่อ ด้านหน้าล้วนมุงหลังคาด้วยแผ่นหินสลักเป็นลอนเลียนแบบกระเบื้องดินเผาซ้อนเหลื่อมกันขึ้นไปเป็น รูปโค้งลดชั้น ประดับสันหลังคาด้วยบราลี ด้านในขอบหลังคารวมทั้งหลังคาองค์ปราสาท คงจะเคยมี เพดานไม้ปิดทับไว้อีกชั้นหนึ่ง ที่หน้ามุขปราสาทด้านทิศเหนือ มีเสาทินทรายรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ข้างละ ๑ ด้าน

ปราสาทประธานนี้ มีขนาดใหญ่ที่สุด สร้างขึ้นช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 หันหน้าไปทาง ทิศใต้ต่างจากปราสาทขอมแห่งอื่นๆ สันนิษฐานว่าหันไปทางเมืองพระนคร สลักลวดลายต่างๆ เช่น ลายกลีบบัว ลายประจายาม ก่อด้วยหินทรายสีขาวทำเป็นชั้นซ้อนขึ้นไปห้าชั้น ส่วนยอดสลักเป็นรูป ครุฑแบกทั้งสี่ทิศ เหนือขึ้นไปสลักเป็นรูปเทพประจำทิศต่างๆและรูปดอกบัว ทับหลังและหน้าบันที่ ประดับองค์ปราสาทประธานส่วนใหญ่เล่าเรื่องรามายณะ และคติความเชื่อในศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ เช่น หน้าบันทิศใต้ หรือด้านหน้าก่อนเดินเข้าในองค์ปราสาทเป็นภาพศิวนาฏราชหรือพระศิวะพ้อนรำ 108 ท่าในศาสนาฮินดูเชื่อว่า เมื่อใดที่พระศิวะพ้อนรำผิดจังหวะ เมื่อนั้นโลกจะเกิดภัยคุก นอกจากนี้ ยังมีทับหลังที่จำหลักภาพอันเป็นหลักฐานสำคัญว่าปราสาทหินพิมาย เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา คือภาพพุทธประวัติตอน " มารวิชัย " และพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาเถรวาทมีลายพระพุทธรูป ลวดลายประดับตามส่วนต่าง ๆ อย่างงดงาม เช่น ส่วนฐานองค์เรือนธาตุ เสาดัดผนัง เสาประดับกรอบ ประตู กรอบหน้าต่าง ส่วนต่าง ๆ เหล่านี้นิยมจำหลักเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา เช่น ลายใบไม้ม้วน ลานประจายาม ลายเฟืองอุระ ลายกรวยเชิง ลายก้านต่อดอก แต่ที่หน้าบันและทับหลังมักจำหลักเป็น ภาพเล่าเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทั้งเรื่องจากคัมภีร์ในศาสนาฮินดูและพระพุทธรูปศาสนา เถรวาท

๒.๑.๓.๑๑ ปราสาทหินแดง

ตั้งอยู่ด้านขวาของปราสาทประธาน ก่อด้วยหินทรายสีแดง ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุม ขนาดกว้าง ๑๑.๔๐ เมตร สูงประมาณ ๑๕ เมตร มีประตูเข้าก่อเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ มีอายุราว พุทธศตวรรษที่ 17 ในสมัยพระเจ้าวรมันที่ 2 ซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายและ ได้ พบศิวลึงค์ในหอพราหมณ์ซึ่งตั้งอยู่ติดกับปราสาทหินแดงถึงเจ็ดองค์ จึงสันนิษฐานว่าจะเป็นสถานที่ที่ ประกอบพิธีทางศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากหินทรายสีแดงเสื่อมคุณภาพเร็ว ปราสาทองค์นี้จึงผุพังไป มาก ยังมีทับหลังเหลืออยู่ในที่เดิม คือ เหนือกรอบประตูด้านทิศเหนือ ๑ ชั้น ทำด้วยหินทรายสีแดง ภาพสลักกลบเลือน แต่พอจะเห็นได้ว่าคงจะเป็นภาพเล่าเรื่องตอนกระณะล่าหุมปาในเรื่องมหาภารตะ

จากการขุดลอกมูลดินที่ทับถมฐานปราสาทองค์นี้ออกในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้พบแท่งหินที่ใช้ ก่อฐานรากบางท่อนมีลวดลายจำหลัก แต่วางกลับข้างบนเป็นข้างล่าง แสดงว่าคงจะรื้อเอาของเก่ามา ใช้ในการก่อสร้าง และเนื่องจากฐานของปราสาทองค์นี้ต่อเนื่องเป็นฐานเดียวกับฐานของอาคารที่ เรียกว่า หอพราหมณ์ สิ่งก่อสร้างทั้งสองน่าจะสร้างขึ้นมาพร้อมกันสันนิษฐานว่า อาจจะสร้างขึ้นหลัง ปราสาทประธาน ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗

ภาพที่ ๑๒ ปรารงค์หินแดงของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๑๒ หอพราหมณ์

เป็นอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงและศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกับปรารงค์หินแดง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๖.๕๐ X ๑๗ เมตร มีมุขยื่นออกไปเป็นบันไดและประตูเข้าออกทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ผังด้านข้างของห้องมุขมีหน้าต่างด้านละ ๑ ช่อง

การขุดแต่งในปี พ.ศ.๒๔๙๗ ได้พบศิวิลิ่งค์ขนาดย่อมทำด้วยหินทราย จึงเชื่อกันได้ว่าอาคารนี้คงเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาพราหมณ์ เป็นเหตุให้เรียกต่อ ๆ กันมาว่า หอพราหมณ์ แต่จากผังรูปแบบโดยรวม และตำแหน่งที่ตั้งที่เรียกว่า หอพราหมณ์นี้ คือ บรรณาลัยของปราสาทแห่งนี้แน่นอน

ภาพที่ ๑๓ หอพราหมณ์ของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๑๓ ปราสาทพรหมทัต

ด้านหน้าของปราสาทประธานด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีปราสาทอีกองค์หนึ่งตั้งอยู่เป็นแนวเดียวกันกับปราสาทหินแดง เรียกกันว่า ปราสาทพรหมทัต สร้างด้วยศิลาแลง ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมกว้าง ๑๔.๕๐ เมตร สูงประมาณ ๑๖ เมตร ใช้หินทรายสีขาวประกอบในบางส่วนที่ต้องการความแข็งแรงและจำหลักลวดลายประดับ เช่น เสาประดับกรอบประตู ทับหลัง เป็นต้น มีประตูทางเข้าสู่องค์ปราสาทก่อเป็นมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ทิศ เมื่อเข้าไปภายในองค์ปราสาทได้พบประติมากรรมสำคัญ คือ ประติมากรรมรูปบุคคลขนาดใหญ่นั่งขัดสมาธิสลักด้วยหินทราย ซึ่งเชื่อว่าเป็นรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ชาวบ้านเรียกประติมากรรมรูปนี้ว่าท้าวพรหมทัต และเป็นที่มาของชื่อปราสาทองค์นี้ อีกรูปเป็นประติมากรรมสตรีนั่งคุกเข่าสลักด้วยหินทรายเช่นเดียวกัน ส่วนศิระและแขนหักหายไปนานแล้วเชื่อกันว่า อาจเป็นรูปพระชัยราชเทวีมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ชาวบ้านเรียกตามนิทานพื้นบ้านว่า นางอรพิม ในตำนานอรพิมพ์ ปาจิตต ซึ่งเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่น จนกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองในย่านพิมาย เช่นคำว่า"พี่ชายมา"ในเรื่องที่จะเล่าต่อไปก็เชื่อกันว่าเป็นที่มาของชื่อ "พิมาย" นางอรพิมพ์ เป็นลูกสาวชาวบ้านหน้าตาสะสวย เมื่ออายุได้ 16 ปีได้อยู่กินกับปาจิตต แห่งเมืองพรหมพันธนคร ระหว่างที่สามีไม่อยู่ พรหมทัตกุมารกษัตริย์เมืองแห่งหนึ่ง ได้เสด็จประพาสป่ามา พบนางอรพิมพ์โดยบังเอิญ จึงได้เอนางไปอยู่ด้วย แต่เมื่อพรหมทัตกุมารเข้าใกล้นางจะร้อนเป็นไฟ เมื่อปาจิตตกุมารกลับมาได้ออกตามหาและได้ใช้อุบายว่า เป็นพี่ชายมาพบน้องสาว นางอรพิมพ์จึงบอกกับพรหมทัตกุมารว่า "พี่ชายมา"และสามารถปลิดชีวิตพรหมทัตกุมารได้สำเร็จแล้วพากันหนีออกมาได้ จึงเป็นเรื่องเล่าขานกันสืบมา ปัจจุบันประติมากรรมทั้ง ๒ ชิ้นนี้ จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย

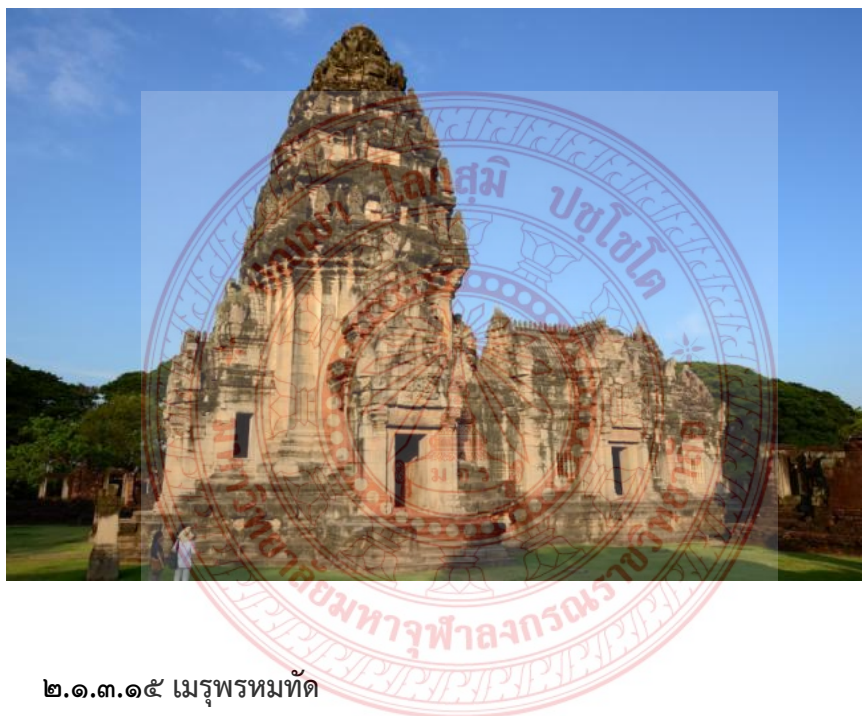
ภาพที่ ๑๔ ปราสาทพรหมทัตของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๑๔ พลัปปลา

ภายในลานชั้นในด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน มีฐานอาคารรูปร่างคล้ายฐานปราสาทก่อด้วยหินทรายสีแดงสูง ๗๐ เซนติเมตร รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๘.๑๕ เมตร โดยเว้นเนื้อที่ตรงกลางไว้เป็นช่องสี่เหลี่ยม มีหลุมขนาดใหญ่อยู่ที่ขอบฐานตรงมุมของช่องว่างด้านข้างสองด้าน คือด้านทิศเหนือและทิศใต้มีบันได ด้านที่หันเข้าสู่ปราสาทประธานทำเป็นห้องมุขรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่พบหลักฐานใด ๆ ที่จะทำให้ทราบได้ว่าสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยอย่างไร แน่แน่นอนว่าสร้างขึ้นในช่วงเวลาใด แต่เจดีย์นี้สร้างในสมัยหลังศิลปะเขมรที่ปราสาทพิมายอย่างแน่นอน

ภาพที่ ๑๕ พลัปปลาของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๑๕ เมรุพรหมทัต

ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทพิมาย ห่างออกไปประมาณ ๑๐๐ เมตร มีซากเจดีย์ขนาดใหญ่ ก่อด้วยอิฐตั้งอยู่บนเนินดิน เรียกกันว่า เมรุพรหมทัต เหตุที่เรียกว่าเมรุพรหมทัตนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้านเรื่อง ท้าวปาจิต นางอรพิม ซึ่งเล่าว่าที่นี่คือสถานที่ถวายพระเพลิงท้าวพิม ซึ่งเล่าว่าที่นี่คือสถานที่ถวายพระเพลิงท้าวพรหมทัตปัจจุบันยังไม่ทราบ

ภาพที่ ๑๖ เมรุพรมหัตต์ของปราสาทหินพิมาย

๒.๑.๓.๑๖ อโรคยาศาล (กุฎิถาซี)

นอกจากสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของปราสาทพิมายดังกล่าวมาแล้ว ยังมีปราสาทขนาดเล็กนอกเขตกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ระหว่างกำแพงเมืองกับท่านางสระผม โดยอยู่ห่างจากถนนเข้าสู่ประตูกำแพงเมืองเล็กน้อย มีชื่อพื้นเมืองเรียกว่า กุฎิถาซี บริเวณที่ตั้งกุฎิถาซีเป็นจุดสิ้นสุดของถนนโบราณที่มีต้นทางจากเมืองพระนครในเขมร แต่ไม่เหลือร่องรอยถนนไว้ให้เห็นเพราะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน กุฎิถาซีเชื่อว่าเป็นอโรคยาศาลสร้างขึ้นช่วงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองแห่งอาณาจักรขอม พระองค์โปรดเกล้าให้สร้างอโรคยาศาลตามเส้นทางโบราณไว้จำนวนมาก ปัจจุบันเหลือเพียงซากกำแพงศิลาแลงกับปราสาทเท่านั้น กุฎิถาซีประกอบด้วยองค์ปราสาทฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยหินทรายสีแดง ตั้งอยู่ภายในวงล้อมของกำแพงแก้วซึ่งก่อด้วยศิลาแลง ที่มีมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีอาคารขนาดเล็กเรียกว่า บรรณาลัย นอกกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปมีสระน้ำขนาดเล็กกรุด้วยศิลาแลง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและวัสดุก่อสร้างเป็นหลักฐานให้ทราบได้ว่า สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ระหว่างการบูรณะปราสาทแห่งนี้ใน พ.ศ.๒๕๓๒ ได้พบประติมากรรมหินทรายได้แก่ พระวัชรธร รูปเคารพในพุทธศาสนamahayan ๑ องค์ มีความหมายให้ทราบว่า ศาสนสถานแห่งนี้ทำหน้าที่เป็นอโรคยาศาล ที่กล่าวในจารึกปราสาทพระขรรค์ว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างขึ้นทั่วราชอาณาจักรเป็นจำนวน ๑๐๒ แห่ง^๕

^๕ แหล่งท่องเที่ยวโคราช, ปราสาทหินพิมาย , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.nakhonkorat.com > ...
> แหล่งท่องเที่ยว นครโคราช [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

ภาพที่ ๑๗ อโรคยาศาล (กุฎีถ้ำ) ของปราสาทหินพิมาย

๒.๒ ปราสาทหินพนมวัน

๒.๒.๑ ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวันตามหลักศาสนา

ปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งบริเวณนี้เรียกชื่อว่าปราสาทหินพนมวัน เป็นชื่อที่คนในท้องถิ่นเรียก นักวิชาการก็เลยเรียกชื่อโบราณสถานนี้ตามชื่อที่ชาวบ้านเรียกเป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างขึ้นมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๕๓ ตอนที่ ๓๔ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๙ และกำหนดขอบเขตโบราณสถานในเนื้อที่ประมาณ ๒๐๓ ไร่ ๓ งาน ๖ ตารางวา เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ ปราสาทหินพนมวันเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งในตอนล่างของที่ราบลุ่มแม่น้ำลำตะคอง ซึ่งสามารถยืนยันถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมเขมรโบราณในบริเวณนี้ จารึกและหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆซึ่งพบในบริเวณปราสาทหินพนมวันและพื้นที่ใกล้เคียง ก็เป็นหลักฐานที่สามารถเน้นย้ำความสำคัญของปราสาทหินพนมวันในฐานะศูนย์กลางชุมชนในอดีตของที่ราบลุ่มแม่น้ำลำตะคองได้เป็นอย่างดี

ปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวออกไป ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี

ระเบียงคต สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสูงทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงสรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวังของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วก็เป็นพลับพลาพระตำหนักรับเสด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือผู้แทนพระองค์ที่น่าจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อถวายพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาถ และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็พังทลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรงทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระเทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีทั้งที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว^๖

๒.๒.๒ ที่ตั้งของปราสาทหินพนมวัน

ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๑๗ กิโลเมตร อาณาเขตติดต่อปราสาทหินพนมวัน

ทิศเหนือ เป็นที่นาและที่ดอนสูงในเขตหมู่บ้านมะค่า มีร่องรอยคันของสระน้ำขนาดใหญ่หรือบารายขนาด ๕๕๐ x ๑๘๐๐ เมตร ปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา

ทิศใต้ ติดลำบริบูรณ์ ซึ่งเป็นลำน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาในเขตอำเภอปากช่อง ไหลผ่านอำเภอสีคิ้ว อำเภอสูงเนิน อำเภอเมืองและออกไปอำเภอจักรราช

ทิศตะวันออก เป็นบริเวณที่ตั้งอยู่ของวัดพนมวัน ถัดออกไปประมาณ ๓๐๐ เมตร มีซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง เรียกว่าเนินอรพิม และสระเพลง

ทิศตะวันตก มีทุ่งนาล้อมรอบและมีแนวสาขาของลำบริบูรณ์ไหลผ่าน

๒.๒.๓ ความสำคัญของโบราณสถานปราสาทพนมวันตามหลักศาสนา

คติความเชื่อของการสร้างปราสาท สิ่งก่อสร้างเหล่านี้สร้างขึ้นเนื่องในการนับถือศาสนา เพราะกษัตริย์ในอาณาจักรเขมร ทั้งที่นับถือศาสนาพราหมณ์ หรือไม่ก็ศาสนาฮินดูกระทั่งศาสนาพุทธก็ตามคติ ความเชื่อทางศาสนาโดยเฉพาะในเทพ ในศาสนาฮินดู เขาเชื่อว่าเทพนี้มีที่ประทับอยู่บนเขาเสมือนเขาไกรลาส ซึ่งอยู่ตรงชมพูทวีป ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล เมื่อกษัตริย์นับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูแล้ว กษัตริย์ต้องสื่อสารกับเทพ เพราะฉะนั้นเพื่อประโยชน์ในเรื่องการปกครองชุมชน และเรื่องของการนับถือศาสนาด้วยแล้วนั้น ก็พยายามที่จะสร้างที่ประทับให้กับเทพเจ้า คือว่า

^๖ กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

บรรดาประสาทต่างๆ ที่เราเห็นมีจุดประสงค์สร้างขึ้นมาให้แทนเขาพระสุเมรุนั่นเองเพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า เพราะฉะนั้นปราสาทพวกนี้ก็เหมือนกับพยายามจำลองจักรวาลหรือว่าเขาพระสุเมรุนี้ ลงมาบนพื้นโลก ก็คือจุดประสงค์ของการนับถือศาสนา องค์ประกอบอื่นๆตามคติความเชื่อรอบๆ เขาพระสุเมรุ ภูเขา แม่น้ำมหาสมุทร ที่อยู่รอบ คติเหล่านี้ก็จะปรากฏอยู่ในสิ่งก่อสร้างองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย อย่างเช่นทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทพนมวัน มีโบราณสถานขนาดใหญ่ที่เรียกว่าบาราย ซึ่งเชื่อกันว่านอกจากสร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำ เพื่อการบริโภคอุปโภคแล้ว ก็สร้างขึ้นเพื่อคติดด้วย คือแทนมหาสมุทรที่อยู่รอบๆ เขาพระสุเมรุ^๗

ปราสาทพนมวันเป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมื่องธม จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วยปราสาทประธานและมณฑปเชื่อมต่อกันด้วยฉนวนทางเดิน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีระเบียงคด และมีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน เป็นขอบเขตศาสนสถานภายในปราสาทประธานมีจารึกอักษรเขมร ภาษาเขมร และภาษาสันสกฤตหลายหลักที่บริเวณรอบประตูกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พื้นที่ตั้งของปราสาทพนมวัน แต่เดิมนั้นมีการพบหลักฐานการอยู่อาศัยของผู้คนมาก่อนหน้านี้แล้ว จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าเคยใช้เป็นที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ มีการสร้างศาสนสถานในวัฒนธรรมขอม เป็นอาคารก่ออิฐกระจายตัวอยู่ภายในระเบียงคด นอกจากนี้ยังมีการพบทับหลังในช่วงระยะเวลานี้ด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดี พบหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่หลักฐานการฝังศพมนุษย์ร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือทำจากโลหะ เครื่องประดับสำริด ซึ่งอยู่ชั้นฐานรากของโบราณสถาน หลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ มีรูปแบบที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานที่พบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ที่มีการศึกษาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท บ้านหลุมข้าว เนินอุโลก อำเภอนนสูง และแหล่งโบราณคดีบ้านตาแย อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

การใช้หลักหินหรือแผ่นหินเพื่อแสดงนัยยะบางประการโดยชุมชนโบราณในอารยธรรมเขมรโบราณ โดยทั่วไปเรียกกันว่าใบเสมาหรือหินตั้ง นอกจากจะเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในสมัยทวารวดีแขนงหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของชุมชนโบราณแถบภาคอีสานของประเทศไทย^๘ การใช้หลักหินเป็นเครื่องหมายแสดงนัยยะอย่างใดอย่างหนึ่งยังพบในอารยธรรมเขมรโบราณด้วยเช่นกัน ปัจจุบันสามารถพบหลักฐานของหลักหินดังกล่าวได้ ๓ รูปแบบ

๑) รูปแบบของหลักหินซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องหมายกำหนดเส้นทางติดต่อระหว่างชุมชน เนื่องจากพบหลักหินอยู่โดดๆ ไม่ปรากฏสิ่งก่อสร้างเช่นปราสาทอยู่ใกล้เคียง หลักหินบางหลัก

^๗ สมเดช ลีลามโนธรรม, ปราสาทหินพนมวัน, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๑๙), กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑: หน้า ๓๔-๓๕.

^๘ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ทวารวดีในอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๓.

อยู่ไม่ห่างกันมากนักและเรียงตัวกันเป็นแนว^๙ อาทิ บริเวณบ้านคลองนาดี ตำบลกฤษณา อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งปรากฏหลักหินขนาด ๗๐'๕๐'๕๐ เซนติเมตร ไม่ปรากฏร่องรอยของโบราณสถานใดๆอยู่ใกล้เคียง

๒) รูปแบบการใช้หลักหินเพื่อแสดงเขตของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

๒.๑) หลักฐานในรูปแบบจารึกที่มีข้อความระบุถึงการอุทิศถวายที่ดินแก่ เทวรูปหรือศาสนสถานและการกำหนดเครื่องหมายแสดงอาณาเขตของสถานที่นั้นๆ อาทิ จารึกปราสาทหินพนมวัน ๒ กล่าวถึงการอุทิศถวายที่ดินแก่เทวรูป และการทำเขตของอาศรมไว้ทั้ง ๘ ทิศ^{๑๐}

๒.๒) การใช้หลักหินเพื่อแสดงเขตของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของเครื่องประดับปราสาท ในรูปแบบของเสานางเรียงบริเวณทางเข้าศาสนสถานอันเป็นรูปแบบที่สามารถพบได้ทั่วไป

อาทิ ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทสด๊กก๊อกธม จังหวัดสระแก้ว เป็นต้น^{๑๑}

๒.๓) หลักหินซึ่งปรากฏในอาณาบริเวณของศาสนสถาน เพื่อแสดงเขตของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรืออาณาเขตของศาสนสถาน หรือเพื่อกำหนดเขตกัลปนาของศาสนสถาน

๓) หลักหินซึ่งน่าจะถูกเคลื่อนย้ายมาจากสถานที่แห่งอื่นเพื่อใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยชนชั้นหลัง

พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พื้นที่นี้ได้มีการปฏิสังขรณ์ศาสนสถานขึ้นใหม่โดยสร้างปราสาท และกลุ่มอาคารอื่นๆ ด้วยหินทรายทับซ้อนในตำแหน่งเดิม แต่การก่อสร้างคงไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์เนื่องจากปราสาทยังสลักลวดลายไม่เสร็จและหินทรายบางก้อนยังไม่ได้ขัดให้เรียบลักษณะโดยทั่วไปของปราสาทพนมวัน มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยม หันหน้าปราสาทไปทางทิศตะวันออก บริเวณปราสาทประกอบไปด้วย ปราสาทประธาน ล้อมรอบด้วยแนวระเบียงคดมีโคปุระอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ภายในระเบียงคดพบแนวฐานอาคารอิฐหลายหลังอยู่ล้อมรอบปราสาทประธาน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ปราสาทพนมวันสันนิษฐานว่ามีการปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธสถานแทน เพราะได้พบพระพุทธรูปในช่วงเวลานี้ด้วย

ที่ปราสาทพนมวันมีการพบจารึกอยู่หลายหลักที่สำคัญ เช่น จารึกปราสาทหินพนมวัน ๑ เป็นจารึกอักษรขอม ภาษาเขมร เป็นชิ้นส่วนกรอบประตู ระบุว่าในมหาศักราช ๘๑๒ ตรงกับ พ.ศ. ๑๔๓๓ มีพระราชโองการของพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ สั่งให้บุคคลต่างๆ จัดการฉลองปะรำพระเพลิง

^๙ สมเดช สีสามโนธรรม, หลักหินโบราณในวัฒนธรรมเขมร, วารสารเมืองโบราณ, ฉบับที่ ๒๖(๓), กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๓: ๔๖.

^{๑๐} ประสาร บุญประคอง และทองสืบ ศุภะมาร์ค, จารึกปราสาทหินพนมวัน ๓ ใน จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔ : อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘, (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒๘-๒๓๔.

^{๑๑} ณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง.ประวัติศาสตร์ ความทรงจำ ที่ป็นเตี้ยตะลุง. วารสารเมืองโบราณ, ๔๒(๑), มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๙: ๑๓๑-๑๓๕.

และพระตำหนัก นอกจากนี้ยังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระราชโองการของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ และพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ด้วย^{๑๒}

ในระยะเวลาที่วัฒนธรรมเขมรโบราณ ได้แผ่ขยายเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวาง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบหลักฐานว่าปราสาทพนมวันมีการก่อสร้างศาสนสถานอย่างน้อย ๒ สมัย ได้แก่ กลุ่มซากฐานอาคารอิฐ ซึ่งเป็นศาสนสถานรุ่นแรก และปราสาทประธานหินทรายสร้างซ้อนทับบนพื้นที่เดียวกัน และในปัจจุบันยังคงมีซากอาคารอิฐจำนวน ๘ หลัง อยู่โดยรอบปราสาทประธานบางหลังยังปรากฏกรอบประตูหินทราย เสาประดับกรอบประตูซึ่งมีรูปร่างเป็นเสากลม ปราสาทพนมวันในสมัยแรกนี้มีส่วนประกอบที่ทำให้เชื่อว่ามีค่าสำคัญอย่างมากในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งโดยทั่วไปโบราณสถานต่าง ๆ ในเขตอีสานตอนล่าง ยังไม่เคยพบกลุ่มอาคารของโบราณสถานแห่งใดที่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซับซ้อนเท่า ยิ่งกว่านั้นการรบกวนปรับเปลี่ยนสภาพก็มีอย่างสูงด้วย

ไม่รู้ว่อาคารสมัยแรกถูกทิ้งร้างหรือถูกทำลาย และด้วยสาเหตุใด โดยที่ปราสาทประธานสมัยหลังเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สร้างทับแนวอาคารหลักของสมัยแรก อย่างไรก็ตามปราสาทในสมัยที่สองนี้ใช้หินทรายสีขาวเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง แต่หินทรายสีแดงที่มีคุณค่ากว่ามากและอิฐก็ถูกใช้ในปริมาณมากเช่นกัน แม้ว่าภายในปราสาทประธานหินทรายจะพบจารึกหลายหลักอ้างถึงกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ของเขมรและภารกิจของบุคคลต่อ ศาสนสถาน แต่การก่อสร้างยังดำเนินการไม่เสร็จสมบูรณ์ หินทรายบางก้อนยังไม่ได้ขัดให้เรียบ และคงถูกทิ้งร้างไป จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในสมัยต่อมา^{๑๓}

๒.๒.๔ ปราสาทหินพนมวันในประวัติศาสตร์ตามหลักศาสนา

ในอดีตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แถบลุ่มแม่น้ำมูล มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดีจากภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และการขยายอำนาจทางการเมืองจากอาณาจักรเขมร ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน วัฒนธรรมจากสังคมระดับรัฐทั้งสองแหล่งที่แผ่เข้ามานี้ อยู่ในระยะที่ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการขยายตัวทางประชากรอย่างรวดเร็ว ชุมชนเหล่านี้พัฒนาจากแหล่งโบราณคดีสมัยเหล็กที่พบกระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาค วิธีการเผาสังเคราะห์แร่ธาตุ ผลิตโลหะ การผลิตผลผลิตทางการเกษตร การติดต่อค้าขายของชุมชนต่าง ๆ อยู่ในระดับที่พัฒนามาแล้วตั้งแต่ต้นสมัยพุทธกาล และในบางแห่งมีการขยายตัวเป็นชุมชนในเมือง

รัฐทวารวดีที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นพร้อม ๆ กับการก่อตั้งรัฐเจนละภายหลังการล่มสลายของพุนันราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ร่องรอยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทั้งสองได้เริ่มปรากฏขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เช่น พระโพธิสัตว์ พระพุทธรูปสมัยทวารวดีจากบ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และจารึกของพระราชอาชงค์ต่าง ๆ ของอาณาจักรเจนละ ปราสาทภูมิโพน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น แหล่งโบราณคดีบางแห่งได้พบหลักฐานว่า มีการผสมผสานทาง

^{๑๒} ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ปราสาทหินพนมวัน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=node/101 [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๑๓} แหล่งท่องเที่ยว. ปราสาทหินพนมวัน.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/2541> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒]

วัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งทั้งด้านศิลปกรรมและคติความเชื่อ เห็นได้ชัดจากพระพุทธรูปสลักหินทรายขนาดใหญ่สมัยทวารวดี ที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา มีการต่อเติมอาคารถวายองค์พระตามแบบวัฒนธรรมเขมร รวมทั้งในเมืองเสมายังพบซากศาสนาสถานเขมรอยู่ร่วมกับซากสถูปสมัยทวารวดี และต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พื้นที่แถบนั้นได้อยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ดังปรากฏ ศาสนสถานเมืองแขก โนนกู่ ในลัทธิไสวณิกายและวัฒนธรรมเขมรยังได้แพร่ขยายครอบคลุมไปทั่วทั้งภูมิภาคอย่างมั่นคงเป็นระยะเวลาต่อมาอีกนับพันปี

ในอดีตบรรดาปราสาทต่างๆ ที่เราเห็นเป็นสิ่งก่อสร้างในศาสนา ที่ปราสาทพนมวันนี้จากการศึกษาจากการขุดค้น รูปแบบการทำฐานรากของอาคารรวมทั้งการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ จากการขุดค้นเราพบหลักฐานหลุมฝังศพของมนุษย์โบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งพบว่าคนในอดีตเขาเลือกใช้พื้นที่บริเวณปราสาทพนมวันเป็นหลุมฝังศพด้วยเพราะว่าเราพบหลุมฝังศพในสมัยประวัติศาสตร์สมัยสำริด ต่อเนื่องเข้ามาสมัยเหล็ก ซึ่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคสำริดของประเทศไทยนี้กำหนดอายุประมาณ ๓,๕๐๐-๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว สำหรับสมัยเหล็กนี้คือ กำหนดช่วงเวลา ๒,๕๐๐-๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว การที่พบว่าบริเวณพื้นที่ตรงนี้เป็นแหล่งฝังศพมาก่อนก็เพราะว่า ตรงนี้เป็นพื้นที่พิเศษ บ้านในอดีต บ้านที่เป็นสุสานหรือที่ฝังศพนี้เป็นที่คนในชุมชนเลือกเป็นพื้นที่เฉพาะ การที่พบว่านอกจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นพื้นที่ฝังศพ ปรากฏว่าเมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์มีการเลือกพื้นที่ในตรงนี้เป็นการสร้างโบราณสถานด้วยทำให้มองเห็นภาพว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่ที่สำคัญคนในอดีตเขาเลือกพื้นที่ตรงนี้สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมเขมร ก็ทำให้เห็นว่าพื้นที่ตรงนี้มีความสำคัญต่อความเชื่อของชุมชน^{๑๔}

ที่ปราสาทพนมวันได้มีการค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมมาจนถึงราว ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา แต่ไม่เป็นที่ทราบอย่างชัดเจนว่า ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีการอยู่อาศัยสืบต่อมาอีกหรือไม่ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แผ่เข้ามามีบทบาทอย่างสูง โดยมีการก่อสร้างศาสนสถานบนแหล่งฝังศพของกลุ่มชนดั้งเดิม พร้อมกับกระทำพิธีบูชาเทพเจ้าตามพระราชโองการของกษัตริย์ อาคารและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่นี้มีรูปแบบที่ซับซ้อนตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมเขมรที่มีแนวคติความเชื่อตามหลักศาสนาอยู่ทุกส่วนนั้น ล้วนเป็นผลของผู้ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเทพเจ้าทั้งสิ้น

องค์ประกอบของโบราณสถานและรูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทพนมวันมีดังนี้

โบราณสถานชั้นใน	โบราณสถานชั้นนอก
๑. ปราสาทประธาน ซุ้มประตูและระเบียงคด	๑. บารายทิศเหนือ
๒. ซากปราสาทอิฐ	๒. สระน้ำทิศตะวันออก
๓. ปรางค์น้อย	๓. แนวถนนโบราณ

^{๑๔} สมเดช สีสามโนธรรม, ปราสาทหินพนมวัน, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๑๙), กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑: หน้า ๓๕.

๔. ซาลาทางเดิน	๔. พลับพลา
๕. แนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด	๕. ฐานอาคารอิฐทิศใต้ของปราสาท
	๖. ซากโบสถ์ร้าง

สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ของโบราณสถานที่ได้จำแนกตามตำแหน่งเป็นโบราณสถานชั้นใน ซึ่งหมายถึงในบริเวณขอบเขตระเบียงคดของปราสาทพนมวันและโบราณสถานชั้นนอก หมายถึงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของศาสนสถาน อยู่ในตำแหน่งรอบนอกของระเบียงคด ทั้งโบราณสถานชั้นนอกและชั้นในประกอบด้วยสถาปัตยกรรมที่มีอายุสมัยแตกต่างกัน และบางส่วนยังไม่เป็นที่ทราบถึงระยะเวลาการก่อสร้างที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม อาจจำแนกได้อย่างกว้าง ๆ ในเบื้องต้นนี้เป็น ๓ สมัย คือ

สมัยที่ ๑ ประกอบด้วยอาคารอิฐ จำนวน ๘ หลัง แนวกำแพงแก้วด้านนอกระเบียงคดในเขตโบราณสถานชั้นใน และพลับพลาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก กลุ่มอาคารในสมัยที่ ๑ นี้ สร้างขึ้นในสมัยแรกสุดโดยมีฐานอาคารอิฐเป็นศูนย์กลางของศาสนสถานล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วเป็นขอบเขตซึ่งเกือบไม่เหลือสภาพในปัจจุบัน

ฐานอาคารอิฐยังมีกรอบประตูหลงเหลืออยู่ ภายหลังจากการขุดแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ และ พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๔ ทำให้เห็นสภาพเดิมที่ชัดเจนเป็นอาคารตามแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการเตรียมฐานรากด้วยทรายบดอัดสลับกับหินปูนบดอัดแทรกเป็นชั้นฐานอาคารอิฐที่อยู่ ๒ ข้าง मुखทางเข้าทิศเหนือและใต้ของปราสาทประธานหินทราย สันนิษฐานว่ามีอาคารอีกหลังหนึ่งอยู่ตรงกลาง เป็นปราสาทประธานของสมัยนี้ เมื่อมีการรื้อถอนปราสาทหินทรายเพื่อบูรณะก็พบร่องรอยการรื้อถอนและการเรียงหินปิดทับฐานอาคารอิฐทั้งสองด้วย สำหรับพลับพลาเดิมชาวบ้านเรียกเนินอรพิม ภายหลังจากขุดแต่งพบเป็นซากฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลง อายุสมัยกำหนดจากชิ้นส่วนหน้าบันประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๕

สมัยที่ ๒ มีปราสาทประธาน ชุ่มประตู่ ระเบียงคด ปรางค์น้อย ซาลาทางเดินและอาจรวมถึงบารายทิศเหนือและสระน้ำทิศตะวันออก สำหรับแนวถนนโบราณ พบร่องรอยจากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. ๒๔๙๗ อยู่ทางทิศตะวันออกของสระน้ำ ยังไม่มีผลการศึกษามากพอที่จะให้รายละเอียดใด ๆ กลุ่มอาคารในสมัยนี้สร้างขึ้นทับซ้อนบนพื้นที่เดียวกับศาสนสถานสมัยที่ ๑ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสร้างเป็นอาคารหลังเดียวขนาดใหญ่ ใช้หินทรายเป็นวัสดุหลัก มีชุ่มประตู่ ระเบียงคดเป็นขอบเขตศาสนสถาน รูปแบบของศาสนสถานสมัยนี้ พยายามจัดวางตำแหน่งอาคารตามทิศ มีแนวทิศตะวันออกเป็นแกนสำคัญ มีซาลาทางเดินทอดออกไปเป็นเส้นทำให้ผังโดยรวมสัมพันธ์กับตำแหน่งพลับพลาเปลื้องเครื่อง อย่างไรก็ตาม ซาลาทางเดินน่าจะจะมีมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ ๑

สมัยที่ ๓ ได้แก่ โบสถ์ร้างทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนา การขุดแต่งพบในเสมา แสดงสิ่งขมณฑล ฐานชุกชี เสาไม้ ซึ่งคงก่อสร้างในระยะที่ไม่เก่าแก่มาก โบสถ์ร้างในสมัยที่ ๓ เป็นหลักฐานให้เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่อง

อาคารอิฐทิศใต้นอกระเบียงคดปราสาทพนมวัน เป็นอาคารที่ยังเป็นปัญหาในด้านการใช้ประโยชน์ อายุสมัย รูปแบบที่แท้จริงของอาคาร เพราะมีการปรับเปลี่ยนสภาพอย่างมากเมื่อ ๘๐ กว่า

ปีที่ผ่านมา แต่ลักษณะการเรียงอิฐ การใช้ทราย และหินปูนสัณฐานกลมบดอัดอยู่ภายใน คิดได้ว่าสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมเขมรในช่วงใดช่วงหนึ่ง

การบูรณะปราสาท เริ่มสำรวจตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ มีการขุดค้นและมีการบูรณะจนถึงปัจจุบัน ลักษณะของการก่อสร้างและมีมือช่างการแกะสลักลวดลายปราสาทพนมวันเป็นช่างท้องถิ่น ศูนย์กลางที่เขมรนครวัด ที่นั่นเป็นฝีมือเป็นช่างหลวง เพราะฉะนั้นรูปแบบจะสวยกว่า จะดีกว่าปราสาทพนมวัน โดยปกติปราสาทพนมวันมักจะใช้หินทรายแต่ตรงนี้จะเห็นว่ามันเป็นช่องว่างแล้วก็โบราณสถานส่วนนี้ ส่วนที่เป็นผนังที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันนี้เรียกว่าระเบียงคต ที่เรียกว่าระเบียงนี้ก็เพราะว่าเหมือนกับว่าเป็นห้อง เป็นห้องลงไปและที่เรียกว่าคตนี้ก็เพราะว่ามีการหักมุม เป็นผนังเล็ก เรียกว่าระเบียงคต ประตูทางเข้าซึ่งโดยปกติมักจะอยู่กึ่งกลางระเบียงคต เรียกว่าประตูซุ้มหรือโคปุระ ที่ปราสาทพนมวันนี้ พบว่ามีการก่อสร้างปราสาท ๒ ช่วงสมัย ในระยะแรกมีการก่อสร้างขนาดเล็ก ที่ส่วนใหญ่จะใช้อิฐ เป็นวัสดุหลัก ปราสาทขนาดเล็กมีจำนวน ๘ หลังด้วยกัน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าจารึกที่พบและขึ้นส่วนประดับของอาคารเราสันนิษฐานว่าปราสาทอิฐจำนวน ๘ หลังสร้างขึ้นในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ หรืออาจจะร่วมสมัยพระเจ้ายโสรวรมัน ซึ่งพระเจ้ายโสรวรมันพระองค์ครองราชย์ที่เขมรเมื่อ พ.ศ. ๑๔๒๓-๑๔๕๓ คือช่วงต้นสมัยเมืองพระนคร อันนี้ก็จะเป็นหลักฐานในระยะแรก ในระยะต่อมาก็มีการสร้างปราสาทประธานหลังใหญ่ขึ้น ซึ่งปราสาทประธานหลังใหญ่จะใช้วัสดุหินทรายเป็นหลัก จากการดูรูปแบบทางศิลปะและจารึกที่พบสันนิษฐานว่าปราสาทนี้น่าจะสร้างขึ้นเมื่อสมัยปลายศตวรรษที่ ๑๖ ตอนต้น ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อาจจะตรงกับสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ซึ่งพระองค์ครองราชย์อาณาจักรเขมรช่วง พ.ศ. ๑๕๙๓-๑๖๐๙ ก็คือการพบหลักฐานว่ามีการสร้างอาคาร ๒ ระยะเวลาด้วยกัน ในส่วนขององค์ประกอบของตัวสิ่งประดับสถาปัตยกรรมก็คือว่าส่วนใหญ่แล้วบริเวณที่ช่างมักจะนิยมสลักเป็นลวดลายก็จะมีปรากฏอยู่ในส่วนของหน้าบันและทับหลังนารายณ์และเสาประดับประตู ทับหลังที่ปราสาทพนมวัน ส่วนใหญ่แล้วจะอยู่ในสภาพแตกหักที่เห็นอยู่ข้างหน้า แต่ระยะหลังจะเห็นว่าตัวทับหลังหินทรายเหล่านี้ส่วนบนพังทลายลงมามีผลต่อตัวทับหลังด้วย ตัวทับหลังจะมีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกัน ทับหลังจริงกับทับหลังประดับ ทับหลังจริงเป็นส่วนที่ถ่ายน้ำหนักจากข้างบนลงมาที่เสาทั้ง ๒ ข้าง จะซ่อนอยู่ข้างใน ทับหลังที่เราเห็นจะมีการแกะสลักลวดลายที่เรียกว่าทับหลังประดับ ซึ่งลวดลายที่แกะสลักบนทับหลังประดับ มักจะแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ หรือไม่ก็แกะสลักรูปเทพเจ้า ซึ่งทำให้สามารถที่จะประมาณได้ว่าปราสาทหลังนี้สร้างขึ้นในช่วงเวลาใด เพราะว่าดูจากรูปแบบงานศิลปะแล้วก็พอที่จะประมาณได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นในศาสนาใดเพราะว่าในกรณีของทับหลังขึ้นนี้ ถ้าดูแล้วแม้ว่าลวดลายจะแตกหักเป็นส่วนใหญ่แต่ก็ยังพอมีหลงเหลือเค้าโครงให้ทราบว่าจะแกะสลักเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เพราะว่าช้างเอราวัณเป็นช้างสามเศียร ที่มีสามเศียร น่าจะอยู่ด้านล่างพระอินทร์ก็จะประทับอยู่ด้านบน อีกภาพหนึ่งมันแตกหักไป พอแตกหักไปหินส่วนหนึ่งค้นพบ แต่ด้านข้างไม่พบ อาจจะแตกเป็นชิ้นเล็กๆ และเมื่อได้ทำการบูรณะอาจจะใส่หินทรายเข้าไปแต่ก็พยายามจะแสดงให้เห็นใจองค์ประกอบของตัวสถาปัตยกรรม ว่าตำแหน่งเดิมของเทพอยู่ตรงนี้ จากการศึกษจารึก พบว่าปราสาทพนมวัน ส่วนตัวปราสาทของประธานหลังใหญ่น่าจะสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย คือนับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด เพราะว่าจารึกนี้ปรากฏว่าเป็นการสรรเสริญพระศิวะ ในช่วงระยะต่อมาก็คือช่วงปลายเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๘-๒๙ เราพบว่าตัวปราสาทพนมวันนี้ถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นวัดในพุทธศาสนา พบว่ามีการนำพระพุทธรูปนี้มาประดิษฐาน

อยู่ภายในที่เราเห็นพระพุทธรูปหลายๆ องค์ที่อยู่ในตัวปราสาทนี้เป็นของที่พุทธศาสนิกชนในช่วงหลังนำมาประดิษฐาน แล้วยังมีการปรับเปลี่ยนเทวสถานนี้ให้กลายเป็นพุทธสถาน ในสมัยอยุธยาได้มีการมาดัดแปลงพระพุทธรูปและมีการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปด้วย ซึ่งอยู่ในตัวปราสาทหลังเล็กหลักฐานของชุมชนในพื้นที่นี้ในช่วงสมัยอยุธยาหรือว่าในช่วงวัฒนธรรมลาวหรือล้านช้าง พบหลักฐานหลายๆที่ ที่เขาเข้าไปปรับเปลี่ยนปราสาทในศิลปะเขมรให้กลายเป็นวัดในพุทธศาสนา^{๑๕}

๒.๒.๕ สถาปัตยกรรมปราสาทพนมวันตามหลักศาสนา

การก่อสร้างปราสาทพนมวัน มีรูปแบบแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร โดยใช้แกนทิศเป็นหลัก อันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยอาคารสร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งพบทั่วไปสำหรับศาสนสถานทั้งในประเทศกัมพูชาและไทย ประกอบด้วยอาคารขนาดแตกต่างกัน เช่น พลับพลา ซุ้มประตูทางเข้า ปราสาทประธาน ซากปราสาทอิฐ ปรางค์น้อยและ ระเบียงคด ล้อมรอบปราสาท ร่องรอยจากภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นว่าเคยมีสระน้ำขนาดใหญ่หรือบาราย โดยปรากฏเป็นขอบเขตที่ชัดเจนประมาณ ๕๕๐x๑,๘๒๐ เมตร ทางด้านทิศเหนือของปราสาทซึ่งปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา แต่สระน้ำทางทิศตะวันออกได้รับการฟื้นฟูสภาพแล้ว สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบของปราสาทพนมวันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ปราสาทประธาน ได้ถูกก่อสร้างด้วยหินทรายเป็นวัสดุหลักมีส่วนประกอบสำคัญได้แก่
ขั้นฐาน ตัวอาคาร หลังคา

ขั้นฐาน ฐานรองรับปราสาทก่อด้วยหินทรายบนชั้นศิลาแลง มีความสูงราว ๑ เมตร แผนผังของขั้นฐานมีความสัมพันธ์กับแผนผังตัวอาคารที่ออกมุกดหล่นในแต่ละส่วนและทำหน้าที่รองรับตัวอาคารทั้ง ๓ ส่วนในแนวระนาบ ขั้นฐานของปราสาทพนมวันไม่ปรากฏการสลักลวดลายประดับ คงมีเฉพาะการสกัดเป็นบันไดทางขึ้นที่มุขทางเข้าทิศตะวันออก ทิศเหนือของมณฑป แต่ที่ฐานปัทม์ที่อยู่ส่วนบนมีรอยสกัดเป็นลวดลายบัวเชิงตรงทางเข้าทั้ง ๓ ด้านของปราสาทประธาน ให้ลงตำแหน่งเดิมพร้อมเสริมความมั่นคง สำหรับเสาประดับกรอบประตูและเสาประดับผนังยังมีอยู่ที่ประตูมุขทิศเหนือและใต้ แต่เป็นงานสลักที่ยังไม่เสร็จ

^{๑๕} สมเดช สีลามาโนธรรม, ปราสาทหินพนมวัน, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๑๙), กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑: หน้า ๓๕.

ภาพที่ ๑๘ รูปปราสาทหินพนมวัน

ตัวอาคาร ภายในปราสาทประธานทำเป็นห้องคูหา มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๒.๗๕x ๒.๗๕ เมตร มีมุขและประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน มุขทิศตะวันออกเป็นทางเข้าที่สำคัญที่สุด ยาวต่อเนื่องออกไปเป็นมุขกระสันหรือฉนวนเชื่อมต่อกับมณฑปที่อยู่ด้านหน้า

ฝีมืองานแกะสลักลวดลายประดับ ได้แก่ ทับหลัง หน้าบัน ส่วนมากพังทลายลงหมด เหลือเฉพาะที่เหนือกรอบประตูด้านทิศเหนือและบางส่วนทางทิศใต้ ส่วนประกอบหน้าบันพังทลายลงทั้งหมด ภายหลังการบูรณะ และทดลองประกอบสามารถติดตั้งทับหลังกลับคืนตามตำแหน่งเดิมได้ที่ มุขทิศตะวันออกของมณฑป มุขทิศตะวันตกของปราสาทประธาน และปรับทับหลังมุขทิศใต้ระดมมุขทิศเหนือและใต้ แต่เป็นงานสลักที่ยังไม่แล้วเสร็จ

ส่วนหลังคา ปัจจุบันชั้นหลังคาของปราสาทประธานรวมทั้งหลังคาของมุขทางเข้าทุกด้านที่ยื่นออกมาจากตัวปราสาทพังทลายลง จึงเห็นลักษณะการวางเรียงหินด้วยวิธีเรียงแบบสันเหลี่ยมขึ้นไปบรรจบกันที่ส่วนยอดตามแบบสถาปัตยกรรมเขมรโดยทั่วไป ชั้นหลังคาที่หลงเหลือจากการพังทลายมีความสูงจากฐานขึ้นไปประมาณ ๙ เมตร หินทรายมีสภาพเสื่อมโทรมแตกกร่อนออกเป็นแผ่นหลายก้อน

สำหรับชั้นหลังคาของมณฑปและมุขกระสันยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี โดยเฉพาะหลังคามุขกระสันยังมีสภาพมั่นคงกว่ามณฑปที่ก่อหลังคาเป็นทรงประทุนเรือด้วยวัสดุต่างชนิด ทั้งอิฐ หินทรายสีขาวและหินทรายสีแดง และตำแหน่งหินแสดงให้เห็นว่าอาคารมีกรทนต์ และหินเคลื่อนออกจากตำแหน่งเดิมในขณะที่หน้าบันของมณฑปทิศตะวันออกได้พังทลายลงทั้งหมดแล้ว

ภาพที่ ๑๙ รูปหลังคาของปราสาทหินพนมวัน

ภาพที่ ๒๐ รูปประสาทรินด้านทิศตะวันออก

๒. ปรากฏน้อย มีขนาด ๙x๙ เมตร ตั้งอยู่ตรงมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีประตูทางเข้าด้านเดียวทางทิศตะวันออก ตัวอาคารสร้างด้วยหินทรายสีแดงบนฐานศิลาแลง ซึ่งพบร่องรอยอยู่ทั้งสี่มุม ทำให้สันนิษฐานได้ว่าคงมีการใช้โครงสร้างไม้ประกอบขึ้นเป็นหลังคาคลุมอาคาร ภายในห้องมีแท่นยกสูงชิดผนังด้านตะวันตกใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปทวารบาลองค์หนึ่ง ซึ่งนำมาตั้งในภายหลัง การบูรณะอาคารส่วนนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ พบการบรรจุสิ่งของมีค่าได้แก่ แผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปใบไม้อยู่ใต้กรอบประตูทั้ง ๔ ด้าน

ภาพที่ ๒๑ รูปปรางค์น้อยของปราสาทหินพนมวัน

เมื่อเทียบเคียงภูมิสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพนมวัน ปราสาทปรางค์น้อยอยู่ในตำแหน่งเดียวกับอาคารบรรณาลัย แสดงว่า ปราสาทปรางค์น้อยอาจจะสร้างเป็นที่เก็บคัมภีร์พระเวทของพวกพราหมณ์ ที่เรียกว่าบรรณาลัย ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ยุคต่อมาน่าจะใช้เป็นที่เก็บเครื่องบูชาเช่นพระพุทธรูป ส่วนใบไม้หมายถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ แทนคำว่าโมกษะหรือการหลุดพ้นจากความทุกข์

๓) ปราสาทอิฐ อยู่ภายในบริเวณลานรอบปราสาทประธาน มีปราสาทก่อด้วยอิฐตั้งอยู่ ๘ หลัง อาคารจำนวน ๕ หลัง อยู่ทางตะวันออกของเส้นแกน ส่วนอีก ๓ หลังตั้งอยู่ทางตะวันตก ซึ่งมีส่วนถูกฐานปราสาทประธานสร้างทับ อาคารอิฐทั้งหมดปัจจุบันเหลือเฉพาะฐาน บางหลังยังคงมีกรอบประตูทางเข้า ฐานรูปเคารพและเสาประดับกรอบประตูหลงเหลืออยู่ สถานที่แห่งนี้เป็นอาศรมหรือเทวสถานในศาสนาฮินดู เมื่อสร้างตามความเชื่อและเป็นความจริง คือความมีอยู่ของเทพเจ้าพระศิวะ ตามศาสนาฮินดูนิกายไศวะ ปราสาทอิฐสร้างขึ้นยุคแรก ฐานรูปเคารพนั้นน่าใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานเทพรักษาทิศทั้ง ๘ ทิศ ช่วยดูแลรักษาชุมชนและรักษาโลก เทพรักษาทิศได้แก่ทิศเหนือคือท้าวภูเวร (โสมะ) เทพรักษาทิศใต้คือพระสกันทกุมาร ผู้รักษาทิศตะวันออกคือพระอินทร์ ผู้รักษาทิศตะวันตกคือพระวรุณ ผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือพระจันทร์ ผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้คือ พระอัคนีผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือพระพาย ผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้คือพระนิริฤติ เป็นต้น

ภาพที่ ๒๒ ปราสาทอิฐ รูป ๑ ใน ๘ รูป

๔) แนวทางเดิน ตามรูปแบบแผนผังปราสาทที่จัดทำโดย E.Lunet de Lajonquiere เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้แสดงแนวทางเดินเชื่อมออกจากโคปุระทิศตะวันออกไปทางด้านหน้า การขุดตรวจโดยกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ พบก้อนศิลาแลงตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม วางเรียงอยู่ห่าง ๆ กัน บางช่วงพบเป็นพื้นอิฐปูเป็นทางเดินกว้าง ๑๖๕ เซนติเมตร ยาว ๗ เมตร และมีก้อนศิลาแลงวางอยู่โดยรอบ และพบกระเบื้องมุงหลังคาเป็นจำนวนมาก ทั้งที่มีสภาพสมบูรณ์และแตกหัก กระเบื้องมุงหลังคาที่พบเป็นแบบกระเบื้องกาบกล้วย ส่วนกระเบื้องชิงชายเป็นทรงสามเหลี่ยมมีลวดลายด้านหน้า เช่น รูปใบไม้ หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ด้านหน้าปราสาททางทิศตะวันออกเดิมมีแนวทางเดินยาวต่อออกไป โดยมีอิฐและศิลาแลงวางเรียงเป็นพื้นและทำหลังคาคลุมด้วยโครงสร้างไม้มุงกระเบื้อง

ภาพที่ ๒๓ แนวทางเดินของปราสาทหินพนมวัน

ส่วนนี้เป็นระเบียบวิหารคด เป็นแบ่งเขตพระราชฐานส่วนภายในของอำมาตย์และปุโรหิต ร่วมประกอบพิธีกรรม และส่วนเขตภายนอกเป็นส่วนของทหารและข้าทาสบริวาร ต่างๆที่ทำหน้าเฝ้า เทเวสถาน. เมื่อพระมหากษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์ได้เสด็จมาประกอบพิธีกรรมบวงสรวง เทพเจ้าต่างๆ

๕) อาคารอิฐด้านทิศใต้ เป็นอาคารอิฐทรงสี่เหลี่ยม ส่วนฐานก่อด้วยศิลาแลง ล้อมรอบด้วยแนวอิฐหักขนาด ๒๓x๒๓ เมตร มีทางเข้าทางทิศตะวันออก ฐานศิลาแลงมีผังสี่เหลี่ยมออกมุมขนาด ๑๙.๕๐x๑๙.๕๐ เมตร มีมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ภายในฐานศิลาแลงเป็นอาคารอิฐขนาด ๑๓x๑๓ เมตร สูงประมาณ ๑.๒๐-๒.๐๐ เมตร มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมออกมุมมีมุขยื่นออกทั้งสี่ด้าน เช่นเดียวกับผังของฐานศิลาแลง สภาพของอาคารอิฐอยู่ในสภาพชำรุด มีบางส่วนถูกรื้อออก เช่น ด้านตะวันออก ทิศเหนือ จึงสามารถเห็นทลายและก้อนหินปูนสีนวลฐานกลมที่ใช้ทำฐานรากอยู่ภายในอาคารอิฐ ฐานของอาคารอิฐนี้ มีลักษณะการก่อเรียงลดหลั่นขึ้นไปเป็นชุดฐานบัว แต่ไม่สมบูรณ์ อิฐแต่ละก้อนก่อเรียงต่อกันอย่างแบบสนิทเช่นเดียวกับโบราณสถานเขมรที่ใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ควรจะเป็นสถานที่อยู่ของพวกพราหมณ์ที่ทำหน้าประกอบพิธีกรรม ดูแลอาศรมหรือเทวสถาน เป็นผู้เบื้องหลังความสำเร็จของพระมหากษัตริย์ในวงยุทธศาสตร์การปกครองประเทศ เป็นต้น

ภาพที่ ๒๔ อาคารอิฐด้านใต้ของปราสาทหินพนมวัน

๖) อาคารพลับพลาของปราสาทหินพนมวัน

พลับพลา ตั้งอยู่บริเวณระหว่างขอบเขตปราสาทประธานและสระเพลง มีรูปแบบเป็นกรอบฐานศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๒๙x๔๑ เมตร สูง ๑.๖๐ เมตร ฐานอาคารมีมุขยื่นออกทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ฐานเป็นชุดฐานบัวซ้อนกันประกอบด้วยชั้นบัวหงาย หน้ากระดาน เส้นลวด ท้องไม้ ส่วนล่างเป็นฐานบัวลูกฟัก จากการขุดแต่งอาคารพบชิ้นส่วนหน้าบัน ๑๒ ชิ้น เครื่องมือเหล็ก ไข่มืด เครื่องประดับสำริด ภาชนะดินเผาแบบเขมร อายุของอาคารกำหนดจากลวดลายหน้าบันที่พบมีอายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ภาพที่ ๒๕ อาคารพลับพลาของปราสาทหินพนมวัน

สถานที่แห่งนี้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงและสรองน้ำก่อนที่พระองค์จะเสด็จสู่ปราสาทประธานเพื่อประกอบพิธีปวงสรวง หรือในยุคต่อมาก็เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือนั่งสมาธิ ตามอิทธิพลของพระพุทธศาสนา.

๗) ฐานรากอาคารและเทคนิคการก่อสร้าง จากการขุดตรวจเพื่อศึกษารูปแบบวิธีการวางฐานรากอาคาร สิ่งก่อสร้างของปราสาทพนมวัน ได้ถูกดำเนินการมาหลายครั้ง ตั้งแต่การขุดตรวจฐานรากของฐานปราสาทอิฐเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ การขุดตรวจฐานรากกระเบื้องคด ชุ่มประตู่ พลับพลาเปลื้องเครื่อง และปราสาทประธานตามโครงการบูรณะปราสาทพนมวันขึ้น รวมทั้งการศึกษาเปรียบเทียบกับผลการขุดตรวจฐานรากศาสนสถานแห่งอื่น อาทิ กุ้สวนแตง อำเภอบ้านใหม่ชัยพจน์ ภูมิภาชีหนองบัวลาย ภูมิภาชีเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ผลออกมาได้ว่า ระบบการวางฐานรากสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมรมีวิธีการเป็นแบบแผนเดียวกันเกือบทุกแห่ง และมีทรายละเอียดเป็นวัสดุหลัก โดยการขุดหลุมตามตำแหน่งที่จะก่อสร้างอาคารให้กว้างกว่าขนาดของชั้นฐาน แต่ไม่มีขอบเขตหลุมที่แน่นอน ทรายละเอียดที่ถมลงในหลุมจะถูกบดอัดแน่น แทรกด้วยเม็ดหินปูนบดอัดเป็นชั้นเพื่อเสริมแรงจนถึงปากหลุมฐานราก จึงได้เริ่มการเรียงหินหรือศิลาแลงเป็นกรอบฐานอาคาร และถมทรายละเอียดขึ้นมาจนถึงระดับหินฐานอาคารชั้นที่สองพร้อมบดอัดเพื่อรองรับหินทรายหรือศิลาแลงที่ใช้หนุนหินผนังอาคาร

๒.๒.๖ งานศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน

งานศิลปกรรมที่ได้ประดับตกแต่งตามส่วนต่าง ๆ ของปราสาทพนมวัน ยังมีอยู่น้อย คงปรากฏเฉพาะส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่ หน้าบัน ทับหลัง เสาดิฉนนัง เพายงบางด้านเท่านั้น ในส่วนบริเวณที่จะต้องสกัดลวดลายมีหลายแห่งที่ยังสลักไม่เสร็จเอาไว้ หรือยังไม่ได้เริ่มทำ ลวดลายแกะสลัก

ที่ควรจะมีอยู่บนหน้าบัน ทุกด้านปรากฏเฉพาะกรอบนอกที่เป็นลำตัววนาค หรือซุ้ม เพราะหินที่ประกอบกันเป็นส่วนกลางของหน้าบันที่ใช้สลักลวดลายต่าง ๆ ไม่อาจพบได้เลย จากการคัดเลือกหินหล่น ซึ่งสันนิษฐานว่า ถูกเคลื่อนย้ายสูญหายไป ดังนั้น เมื่อทดลองประกอบหินชุดหน้าบันแต่ละชุดเพื่อเตรียมการบูรณะ จึงเรียงได้เพียงกรอบนอกเท่านั้น

เนื่องจากปราสาทพนมวันเคยมีสิ่งก่อสร้างในสมัยต้นมาก่อนแล้ว ดังนั้น จึงได้พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่มีลวดลายอยู่หลายชิ้น ศาสนสถานในสมัยตอนต้นนี้แม้ว่ากลุ่มอาคารสำคัญก่อสร้างด้วยอิฐเป็นวัสดุหลัก แต่ก็ได้พบหน้าบัน ทับหลังที่ส่วนมากสลักจากหินทรายสีแดง ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้ค้นพบขณะทำการรื้ออาคารต่าง ๆ ในสมัยที่ ๒ เพราะถูกนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง ดังนั้น ชิ้นส่วนทับหลัง หน้าบัน บางชิ้นจึงถูกสกัดลวดลายทิ้งไป เพื่อให้ผิวหน้าหินเรียบพอที่จะวางบนหินก้อนอื่น หรือให้หินก้อนอื่นวางซ้อนลงได้สนิท

๒.๒.๗ ลวดลายประดับศาสนสถานสมัยแรก

ชิ้นส่วนประดับของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏลวดลายแกะสลักที่พบจากปราสาทพนมวันหลายชิ้น มีรูปแบบศิลปะเป็นที่นิยมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และชิ้นส่วนเหล่านี้ไม่สามารถนำมาประกอบติดตั้งเข้ากับส่วนใด ๆ ของปราสาทประธานได้ สันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมสมัยแรกหรือกลุ่มปราสาทอิฐที่ปรากฏอยู่โดยรอบ ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้แก่ ทับหลัง ชิ้นส่วนหน้าบัน และเสาประดับกรอบประตู ซึ่งบางชิ้นได้ถูกนำไปใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานสมัยหลังด้วย

๑) ทับหลังหมายเลข ๑ สลักลายหน้ากาลบริเวณกึ่งกลางทับหลัง หน้ากาลคายท่อนพวงมาลัยออกมาโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง ปลายท่อนพวงมาลัยสลักรูปนาคสามเศียร เหนือท่อนพวงมาลัยมีลายไม้ม้วนตั้งขึ้น และด้านล่างมีลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมาสลักกับลายพวงอุษะขนาดเล็ก ในบริเวณเสี้ยวของท่อนพวงมาลัยมีลายดอกไม้กลมอยู่ ส่วนด้านล่างสุดของทับหลังมีแนวกลีบบัวขนาดเล็กรองรับภาพทั้งหมดเอาไว้ ทับหลังแผ่นนี้ ศ.ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ได้กำหนดเป็นศิลปะร่วมแบบพระโคราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕^{๑๖}

๒) ทับหลังหมายเลข ๒ สลักรูปประวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทาและดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ครุฑใช้มีมียุดหางนาคสามเศียรสองตัวในความหมายของท่อนพวงมาลัย เศียรนาคมีลายใบไม้ประดับอยู่เหนือลำตัวพญานาคมีรูปบุคคลและสัตว์ประเภทต่าง ๆ อาทิเทพธิดา นรสิงห์ ส่วนด้านล่างสลักลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมา ส่วนบนสลักรูปหน้าบุคคลเรียงกันโดยมีแนวกลีบบัวรองรับ ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ได้กำหนดเป็นศิลปะร่วมแบบบาแดง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๓) ทับหลังหมายเลข ๓ มีขนาด ๓๒x๑๗๔x๖๓ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีขาว ค้นพบระหว่างการทำรื้อซุ้มประตูทิศใต้ ในชั้นที่ ๑๐ ก้อนที่ ๑๖ ตามรหัสรื้อหิน GS ๑๐-๑๖/๒ ลวดลายบนทับหลังแผ่นนี้ถูกสกัดออกไป บางส่วนให้มีผิวเรียบเพื่อใช้ในการประกอบหิน จึงได้ปรากฏเพียงเค้า

^{๑๖} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, *ทับหลังในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๐.

โคจรรูปบุคคลนั่งชันเข้าภายในซุ้มบริเวณตอนกลางทับหลัง และมีท่อนพวงมาลัยออกไปที่ส่วนปลาย ทับหลังเป็นวงโค้ง เหนือท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้มีวนตั้งขึ้น และตอนล่างเป็นลายพรรณพฤกษา คาดว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๔) ทับหลังหมายเลข ๔ มีขนาด ๔๓x๑๕๕x๖๐ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง ทับหลังแผ่นนี้ยังแกะสลักลวดลายไม่เสร็จสมบูรณ์ ได้ปรากฏเค้าโครงร่างของลวดลายที่ตอนกลางทับหลัง เป็นรูปเทพเจ้าออกมา ซึ่งหมายถึงพระวรุณหรือพระพรหมประทับบนพาหนะซึ่งอาจเป็นหงส์ ส่วนด้านล่างเป็นแถวลายกลีบบัวตั้งขึ้นและมีลายกลีบบัวขนาดเล็กคันตลอดแนว นอกจากนี้ ทับหลังแผ่นนี้ แสดงให้เห็นเทคนิคการสกัดแบ่งพื้นที่เพื่อกำหนดระดับต้นลึกของลวดลายเพื่อให้ภาพดูมีมิติ จะเห็นได้ว่าบริเวณตอนกลางและปลายทั้งสองข้างเหลือพื้นที่ตื้นกว่า เพื่อที่จะให้ภาพสลักมีความนูนสูงขึ้น ทับหลังแผ่นนี้อาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๕) ทับหลังหมายเลข ๕ ทับหลังมีขนาด ๓๒x๑๗๓x๕๗ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง ทับหลังแผ่นนี้มีขนาดใกล้เคียงกับทับหลังหมายเลข ๓ คาดว่าเป็นชิ้นส่วนประดับของอาคารหมู่เดียวกันลวดลายบนทับหลังอยู่ในสภาพลบเลือน ปรากฏเค้าโครงรูปครุฑ และท่อนพวงมาลัยซึ่งอาจเป็นตัวนาคออกมาจากกึ่งกลางทับหลังไปที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง คาดว่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๖) ชิ้นส่วนหน้าบันหมายเลข ๑ เป็นชิ้นส่วนตอนกลางหน้าบัน ค้นพบระหว่างการรื้อหินซุ้มประตูทิศตะวันตก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ และพบเพียงชิ้นเดียว แกะสลักภาพพระกฤษณะยกภูเขาโควรรณนะ มีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง คาดว่ามีอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๗) ชิ้นส่วนหน้าบันหมายเลข ๒ เป็นชิ้นส่วนด้านล่างกรอบหน้าบัน ซึ่งมีสองก้อนเรียงต่อกันเป็นภาพพระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ โดยจะเห็นเฉพาะส่วนลำตัวนาคและขาของพระกฤษณะ คาดว่ามีอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๘) เสาประดับกรอบประตู ชิ้นส่วนเสาประดับกรอบประตูของศาสนสถานสมัยแรกพบในสภาพชำรุดแตกหัก บางชิ้นยังคงอยู่ร่วมกับกรอบประตูฐานปราสาท อิฐ รูปแบบ เสาที่มีรูปร่างเป็นเสากลมประดับด้วยวงแหวนที่กึ่งกลางเสาและยังมีวงแหวนขนาดเล็กแทรกที่ครึ่งล่างและครึ่งบนของเสานอกจากเสากลม นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนเสาแปดเหลี่ยมจำนวน ๒ ชิ้น ชิ้นแรกมีวงแหวนลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนประดับตามส่วนต่าง ๆ อีกชิ้นหนึ่งมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมเต็มใบจำนวน ๓ ใบประดับที่เหลี่ยมเสา และวงแหวนบริเวณกึ่งกลางเสามีขนาดใหญ่กว่าส่วนอื่น ๆ และภายในวงแหวนนี้ยังมีลายดอกไม้สี่เหลี่ยมประดับอยู่ภายใน กำหนดอายุได้ประมาณราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕^{๑๗}

๒.๒.๘ ลวดลายประดับปราสาทประธาน

๑) ทับหลัง ทับหลังของปราสาท ประกอบด้วย ทับหลังประดับเหนือมุขทางเข้าทิศเหนือทิศตะวันตก ทิศใต้ และที่มุขทางเข้าทิศตะวันออกของมณฑป มีดังนี้

^{๑๗} สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, ปราสาทพนมวัน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๙), หน้า

๑.๑) ทับหลังमुखทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันตก จำหลักภาพเดียวกันเป็นรูปเทวดา ภายในซุ้มเรือนแก้ว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือหน้ากาล ที่คายนพวงมาลัยออกจากด้านล่าง ทับหลัง โดยไม่มีพวงอุษะแบ่งที่เสี้ยว ท่อนพวงมาลัยวกขึ้นด้านบน และโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง เหนือท่อนพวงมาลัยยังมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้นด้านบน ส่วนด้านล่างเป็นลายใบไม้ม้วนห้อยลงมา เป็นศิลปะแบบบาปวน

๑.๒) ทับหลังมุขทิศใต้ ทับหลังด้านนี้พบเป็นชิ้นส่วนปลายทั้งสองข้าง ส่วนตรงกลางแตกหักหายไป ชิ้นส่วนทับหลังนี้ปรากฏเป็นเพียงท่อนพวงมาลัยวกลงมาที่ปลายทับหลังเป็นลายไม้ม้วนตั้งขึ้นเหนือท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้น ส่วนด้านล่างมีลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมา และที่ท่อนพวงมาลัยมีพวงอุษะแบ่งที่เสี้ยว ที่เป็นลักษณะศิลปะแบบคด้าง

๑.๓) ทับหลังมุขทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน เป็นสภาพไม่สมบูรณ์เลย ลวดลายต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย แต่ยังคงเห็นเค้าโครงรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่กึ่งกลางทับหลังแนวท่อนพวงมาลัย ลายใบไม้ตั้งขึ้นเหนือพวงมาลัยและม้วนห้อยตกลงด้านล่างของท่อนพวงมาลัย ยังคงเป็นรูปแบบศิลปะแบบบาปวน

๒) หน้าบัน หน้าบันของปราสาทประธานนิยมสลักลายก้านต่อดอก ที่ปรากฏตั้งแต่หลังศิลปะแบบบันทายศรี กรอบหน้าบันสลักรูปนาค ๕ เศียร ไม่มีเครื่องประดับที่เศียร กรอบหน้าบันสลักลายก้านต่อดอกคว่ำลงด้านล่างในระกายอดหน้าบันบางชิ้นแสดงภาพเล่าเรื่องภายในเป็นรูปพระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ

๓) เสาดัดผนัง เสาดัดผนังมีอยู่ ๒ แห่งได้แก่ เสาดัดผนังข้างประตูมุขทิศเหนือและเสาดัดผนังข้างประตูมุขทิศใต้

๓.๑) เสาดัดผนังข้างประตูมุขทิศเหนือ สลักลวดลายก้ามปูซึ่งมีลายก้านต่อดอกเป็นยอดที่ก้าน แบ่งออกเป็นสามส่วน

๓.๒) เสาดัดผนังข้างประตูมุขทิศใต้ สลักลวดลายก้านต่อดอก ที่ก้านมีขีดลึกลาย ๒ เส้น เกสรดอกหายไป ส่วนประกอบของลายก้านต่อดอก แต่ละส่วนมีความกว้างมากกว่าความสูง ลวดลายเสาดัดผนังทั้งสองแห่งพบได้ในศิลปะแบบบาปวน^{๑๘}

๒.๒.๙ ประติมากรรมปราสาทพนมวัน

ประติมากรรมที่ขุดค้นพบจากปราสาทพนมวัน มีจำนวนหลายชิ้นด้วยกัน ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ได้แก่

๑) พระพรหม ประติมากรรมรูปนี้ยังแกะสลักไม่เสร็จเป็นบางส่วน แต่มีรายละเอียดแสดงรูปแบบศิลปะ ซึ่งในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของศิลปะสมัยพระโคและสมัยบาแคง เช่น ลักษณะการยืนทรงพระพักตร์แสดงอำนาจ พระนาภีใหญ่บนพระองค์เล็ก ตามแบบศิลปะสมัยบาแคง ในขณะที่ฝ่ามือไม่มีจีบ ชายผ้าห้อยลงมา ด้านหน้าเป็นรูปสมอเรือเพียงอันเดียว และมีชายพกขนาดเล็กห้อยอยู่สองข้าง

^{๑๘} กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๗.

เข้มชัด เป็นรูปแบบศิลปะสมัยพระโค ซึ่งประติมากรรมรูปพระพรหมน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๒) ชิ้นส่วนพระกร ชิ้นส่วนของพระกร ซึ่งเป็นของพระนารายณ์ ทรงสังข์ที่พระหัตถ์ซ้าย บน พระกรและพระหัตถ์ที่ติดอยู่กับวงโค้งรูปเกือกม้า ตั้งอยู่ด้านหลังรูปประติมากรรมเป็นแบบที่พบในสมัยก่อนเมืองพระนครระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔

๓) เศียรพระศิวะ การขุดแต่งโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ ค้นพบเศียรพระศิวะบริเวณภายนอกกระเบื้องคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ลักษณะของพระพักตร์แสดงความแข็งกระด้าง พระขนงเป็นเส้นคมยาวติดต่อกัน สวมกระบังหน้าด้านบนมีลายบัวขาบเรียงเป็นแถว ถัดลงมาเป็นแนวลายดอกไม้สี่กลีบ น่าจะเป็นลักษณะสำคัญในศิลปะแบบบาแค่ง

๔) เทพธิดา ประติมากรรมลอยตัว รูปเทพธิดาองค์นี้พบจากการขุดแต่งบริเวณตำแหน่งห่างจากฐานปราสาทน้อยด้านทิศตะวันตก ๑.๑๐ เมตร สลักจากหินทรายสีขาวลอยตัว สวมกระบังหน้ามีแนวลายดอกไม้สี่กลีบขนานด้วยลายเม็ดประคำประดับ เทวรูปนุ่งผ้าสมพตเป็นริ้ว ซักชายผ้าออกมาบนหน้าขาด้านซ้าย เข้มชัดมีลวดลายอุบะเล็ก ๆ ห้อยประกอบที่ขอบล่าง ชายผ้านุ่งข้างล่างบานออกเป็นรูปหางปลา ตามแบบศิลปะเขมรสมัยบาปวน

๕) พระพุทธรูป พระพุทธรูปที่พบที่ปราสาทพนมวัน ได้ถูกนำมาประดิษฐานไว้ในระยะหลังจากที่วัฒนธรรมเขมรยุติบทบาท ด้านคติความเชื่อของชุมชนในพื้นที่ ในระหว่างประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ โดยประมาณพระพุทธรูปจำนวนหลายองค์ยังคงลักษณะบางประการในศิลปะเขมรด้วย อาทิ พระพุทธรูปนาคปรก แสดงปางสมาธิเหนือขนดของนาค ๓ ชั้น พระพักตร์ของพระพุทธรูปคล้ายกับประติมากรรมในศิลปะแบบบาปวน และพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง แสดงปางสมาธิเช่นเดียวกัน ทรงเครื่องอาภรณ์ กระบังหน้า กรองคอ ทองพระกร ทองพระบาท กุณฑลคล้ายกับเครื่องทรงประติมากรรมศิลปะเขมรสมัยนครวัด

๒.๒.๑๐ ศิลจารึกที่ปราสาทพนมวัน

ศิลจารึกที่ได้ค้นพบภายในปราสาทพนมวันมีทั้งหมด ๘ หลัก จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ กล่าวถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรพระองค์ต่าง ๆ และบุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ต่อศาสนสถานตามพระบรมราชโองการ

๑) ศิลจารึกปราสาทพนมวัน ๑ (นม.๓๒ K.๓๙๔) นั้น เป็นจารึกอักษรขอมภาษาเขมรโบราณ ชิ้นส่วนกรอบประตูส่วนบน ซึ่งค้นพบบริเวณทิศใต้ภายนอกปราสาท ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ศิลจารึกมีข้อความกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าอินทรวรมัน และพระบรมราชโองการของพระกมรเตงอัญญาโศวรมันให้บุคคลต่าง ๆ ทำการฉลองประรำพระเพลิงและพระตำหนัก

๒) ศิลจารึกปราสาทพนมวัน ๒ (นม.๓๓ K.๓๙๓) จารึกอักษรขอมภาษาเขมรและภาษาสันสกฤตบนเสาหลักประตูภายในปราสาทประธาน ระบุมหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๘) ตรงกับ

รัชกาลพระเจ้าอู่ทยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓-๑๖๐๙) สารระสำคัญที่ปรากฏในจารึก เป็นการสรรเสริญพระศิวะ และเทิดพระเกียรติคุณพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ มีอำนาจเหนือศัตรู และพระองค์พระราชทานที่ดิน ทรัพย์สินแก่ผู้ตรวจการกองทัพผู้ซึ่งต่อมาได้รับนามว่า กฤตชัยวัลลภ ขึ้นมาจากนอกนั้นยังกล่าวถึงการถวายทาส กำหนดเขตอาศรมและการซ่อมแซมหมู่บ้าน

๓) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๓ (นม.๑ K.๓๙๑) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมร บนกรอบประติมากรรมในปราสาทประธาน จารึกขึ้นในมหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ. ๑๖๒๕) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ. ๑๖๒๓-๑๖๕๐) พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระกมรเตงอัญลักษณ์นิทรวรมันร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ดูแลรักษาเทวาศรม และถวายสิ่งของแด่พระกมรตงชคตแห่งอาศรม

๔) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๔ (นม.๕ K.๓๙๑) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมร เป็นข้อความต่อเนื่องจากจารึกปราสาทพนมวัน ๓ แต่จับใจความได้เล็กน้อยเกี่ยวกับสิ่งของ (ข้าว) และสัตว์ (ม้า) ที่อาจใช้เป็นเครื่องบูชาถวายแด่เทพเจ้า

๕) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๕ (นม.๓๔ K.๓๙๓) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมรในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ข้อความในจารึกมีใจความเข้าใจได้ไม่ชัดเจน กล่าวถึงการได้รับผลประโยชน์ของบุคคลหนึ่ง และคำสาปแช่งสำหรับผู้ที่ทำลายเทวาลัยแห่งนี้

๖) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๖ (นม.๓๕ K.๓๙๒) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมร ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จารึกมีสภาพชำรุดมาก ปรากฏข้อความเพียง ๒ บรรทัด

๗) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๗ (นม.๖) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต บนแผ่นหินรูปร่างยาวที่พบในบริเวณปราสาทพนมวัน มีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จารึกมีข้อความไม่ต่อเนื่องกล่าวถึงพระนามพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗-๑๕๑๑)

๘) ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๘ เป็นจารึกฐานเทวรูป เป็นจารึกที่พบใหม่ขณะขุดตรวจพื้นภายในมุขทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน และได้รับการอ่านแปลโดยนายเซอเม แก้วคล้าย เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๔๓ เป็นภาษาเขมรประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ กล่าวถึงการถวายสิ่งของบูชาเทวรูปในอาศรม และพระศิวะ

ศิลาจารึกทั้ง ๘ หลักนี้ มีข้อความอยู่บนกรอบประติมากรรมต่าง ๆ ภายในปราสาทประธาน ระบุดัศักราชเอาไว้อย่างชัดเจน คือ นม.๓๓ มหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ. ๑๕๙๖) นม.๑ และนม. ๕ มหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ. ๑๖๒๕) สำหรับนม.๓๔ นม. ๓๕ นม.๖ และจารึกฐานเทวรูป มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จารึกปราสาทพนมวัน ๑ หรือ นม. ๓๒ ซึ่งจารึกข้อความบนกรอบประตูส่วนบน ค้นพบในระหว่างการขุดแต่งโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๕ นั้น รูปอักษรมีสภาพลบเลือน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธรฯ ทรงอ่าน แปลและทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับเลขศักราชว่า ควรเป็นมหาศักราช ๘๑๓ ที่ปรากฏในหนังสือเฉลิมพระเกียรติและรวมพระราชนิพนธ์ (พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๒๐) พิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

๒.๓ บทสรุป

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัดนครราชสีมา มีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ซึ่งถือได้ว่าทั้งสองปราสาทหินเป็นแหล่งโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงาม ถูกสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งเดิมใช้เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาได้ใช้เป็นศาสนาสถานพุทธศาสนา มหานิกาย สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองปราสาท แสดงถึงพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนาพร้อมกันนั้นก็ยังแสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้าง ปราสาทหินขอมในจังหวัดนครราชสีมาทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ตามแนวคิดทางอภิปรัชญา ว่าด้วย ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ มีดังนี้

ปราสาทหินพนมวัน

เป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ มีสถาปัตยกรรมที่สำคัญได้แก่ ปราสาทประธาน หลังคาของปราสาทหิน ปราสาทหินด้านทิศตะวันออก ปรากฏน้อยของปราสาทหินพนมวัน ปราสาทอิฐ แนวทางเดินของปราสาทหินพนมวัน อาคารอิฐด้านใต้อาคารพลับพลาของปราสาท ประติมากรรมที่ขุดค้นพบมีมากมายเช่น พระพรหม ชิ้นส่วนพระกร เศียรพระศิวะ เทพธิดา พระพุทธรูป ศิลาจารึกทั้ง ๘ หลัก ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นถึงอภิปรัชญาชาวเขมรที่มีต่อปราสาทหินทั้งสองในจังหวัดนครราชสีมา

ในด้านญาณวิทยา (ความรู้ ความจริง) ข้อมูลในจารึกจำนวนหลายหลักที่พบในบริเวณปราสาทหินพนมวันสามารถบ่งบอกเรื่องราวในอดีตอันมีคุณค่ายิ่งทั้งด้านศาสนา สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนในท้องถิ่นกับกษัตริย์เขมรแห่งเมืองพระนคร จารึกปราสาทหินพนมวัน ๒ เป็นจารึกอีกหลักหนึ่งซึ่งให้ข้อมูลอันสำคัญเกี่ยวกับปราสาทหินพนมวันและชุมชนโดยรอบในสถานะศูนย์กลางแห่งเมืองสุขาลัย นำไปสู่การตั้งข้อสันนิษฐานถึงความอุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่ของพื้นที่บริเวณนี้ในอดีต จารึกปราสาทหินพนมวัน ๒ ยังมีความคล้ายคลึงกับจารึกในอารยธรรมเขมรอีกหลายหลักที่มักกล่าวถึงการทำ เครื่องหมายกำหนดเขตของที่ดินที่ได้มีการอุทิศถวายแก่เทวสถานไว้ การศึกษาถึงหลักฐานในรูปแบบของหลักหินโบราณช่วยทำให้แนวคิดเกี่ยวกับสภาพชุมชนเมืองสุขาลัยในอดีตมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในด้านอาณาเขตของศาสนสถานและชุมชนโดยรอบ ซึ่งในปัจจุบันปรากฏหลักฐานการกระจายตัวของหลักหินโบราณอยู่บริเวณด้านทิศใต้ของตัวปราสาทหินพนมวันจำนวน ๓ หลักในพื้นที่อำเภอเมือง และอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครราชสีมา^{๑๙}

แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ (ความดี) บนปราสาทพนมวัน มาจากความเชื่อเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เพราะมีผู้มีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ และสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่ให้เกิดสิ่งใด ๆ ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์เจอปัญหาที่ไม่สามารถ

^{๑๙} ธีรชัย เอมราช, ปราสาทหินพนมวันและหลักเขตอาศรมตามจารึกปราสาทหินพนมวัน ๒, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (๓๖) มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๐: หน้า ๑๕.

แก้ไขได้ เกิดความไม่มั่นใจในชีวิต อนาคตหมดความหวัง เกิดความกลัว หรือต้องการความหวังกำลังใจ ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิต อนาคตมีความเจริญในกิจการในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จากความเชื่อทำให้เกิดรูปแบบทางจริยศาสตร์ ความดีต่าง ๆ มีการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ เกิดรูปแบบบูชาบวงสรวง รูปแบบสวดขอร้องอ้อนวอนต่ออำนาจเทพเจ้าขึ้น เพื่อให้ตนเองบรรลุผลตามที่หวังและตั้งใจ รวมทั้งพฤติกรรมพลังอำนาจต่าง ๆ ของเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน

รูปแบบสุนทรียศาสตร์(ความงาม)ของปราสาทหินพนมวัน เป็นปราสาทหิน รุ่นก่อนปราสาทหิน พิมาย แต่มีขนาดเล็กกว่า มีลักษณะเป็นโอโรคยาศาล จากการสำรวจของกรมศิลปากร ซึ่งพบหลักฐาน ศิลปจารึก เป็นแผ่นหินทรายและ ลักษณะของลวดลาย ตามทับหลัง เสากรอบประตู เชื่อว่า สร้างขึ้นราว ศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ (เป็นศิลปะ ปาปวน) หน้าบัน ที่ทางเข้า องค์มณฑป เป็นลายแกะสลักรูป เทพเจ้า ถือดอกบัว นั่งประทับอยู่บน หน้ากาล ซึ่งตัวหน้ากาล กำลังคายนางอุษะ (พวงมาลัย) จากลานของนางอุษะ เป็นการยืนยันอย่างแน่นอนว่า เป็นศิลปะสมัย ปาปวน อยู่ในสมัยก่อน นครวัด (หน้าบันชั้นนี้เก็บไว้ที่ พิพิธภัณฑ์ พิมาย) ปราสาทหินพนมวัน ได้ ถูกเปลี่ยนเป็นศาสนสถานของชุมชนชาวพุทธ ได้มีการอัญเชิญ พระพุทธรูป มาไว้ภายในศาสนสถานแห่งนี้ ซึ่งเป็นไปตามปกติ ของการสร้างศาสนสถานของขอม มักมีความเชื่อในการหันทิศของทางเข้าหลักไปทางทิศตะวันออก

ปราสาทหินพิมาย

เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่โตมากที่สุดในประเทศไทย มีสถาปัตยกรรม (การออกแบบกายภาพด้านต่าง ๆ) ที่สำคัญได้แก่ ทานางสระम्म ประตูและกำแพงเมือง พลับพลาเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ชุ่มประตูและกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ชุ่มประตู และระเบียงคต ปราสาทประธาน ปรารค์หินแดง หอพราหมณ์ ปรารค์พรหมทัต พลับพลา เมรุพรหมทัต โอโรคยาศาลา (กุฎีถาชี) เป็นต้น

จากประวัติศาสตร์ (เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีต) ความเป็นมาจากรูปลักษณะที่ปรากฏสามารถมองตามหลักอภิปรัชญาได้โดยมองผ่าน (๑) อภิปรัชญา ก่อให้เกิดความเข้าใจในปราสาทหินพิมายเป็นสถาปัตยกรรมศาสตร์ (การออกแบบกายภาพด้านต่าง ๆ) ที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนานิกายมหายานสร้างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และได้มีการสร้างเรื่อยจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ เป็นปราสาทหินที่ใหญ่โตที่สุดในประเทศไทยที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์ที่งดงามสอดประสานกับคติธรรมความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาเป็นงานที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว พร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมที่ให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ ตามแบบฉานวิทยา(ความรู้ ความจริง) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (ความงาม)ด้านประติมากรรม (งานศิลปะที่แสดงออกโดยกรรมวิธี การปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือการประกอบเข้าเป็นรูปทรง) ของปราสาทหินพิมายที่มีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา จริยศาสตร์ของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายที่ปรากฏมีทั้งประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อศาสนาฮินดูและในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน เมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายมีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดีทางจริยศาสตร์

การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์อีกด้วย

บทที่ ๓

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม

การศึกษาวิจัยในบทนี้ตามวัตถุประสงค์ที่ว่า เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอม ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เอกสาร งานวิชาการและวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้อง จนได้กรอบการศึกษาชัดเจนสามารถนำมาเสนอตามลำดับ คือ แนวคิดและลักษณะที่ ปรากฏทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา ซึ่งประกอบด้วยความหมายของอภิปรัชญา ความเป็นมาของ อภิปรัชญา และแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ประกอบด้วยความเป็น จริง กำเนิด สภาวะ ลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้า ความเป็นจริงของโลก กำเนิด องค์ประกอบ ความ เป็นไปของโลก ความเป็นจริงของชีวิต กำเนิด องค์ประกอบ ความเป็นไปของชีวิตทางอภิปรัชญา ดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา

ความหมายของคำว่า “แนวคิด” หมายถึง ความคิดที่มีแนวทางปฏิบัติ ส่วนลักษณะนั้น หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว เช่น น้ำมีลักษณะเป็นของเหลว ลูกบิลเลียดมีลักษณะกลม ลูกเต๋ามีลักษณะ เหลี่ยม คนไทยมีลักษณะอ่อนโยน ดังนั้น แนวคิดและลักษณะจะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบคือ การ สังเกต การเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่าง จัดแยกประเภทและรวมเป็นหมวดหมู่ และ สร้างความหมายเฉพาะเพื่อความเข้าใจของตนเองจึงเห็นได้ว่า แนวคิดลักษณะเป็นการกล่าวถึงสิ่งใด สิ่งหนึ่งซึ่งใช้ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ทักษะคิด แง่คิด ความรู้และประสบการณ์เข้าร่วมอาจจะเป็น บทความ เป็นข่าว เป็นข้อเสนอแนะ หรือความคิดจากผู้เชี่ยวชาญก็ได้ ออกมาเป็นคุณสมบัติ เฉพาะตัว^๑

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญา เริ่มต้นมีบ่อเกิดมาจากความสงสัย หรือความ ประหลาดใจ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งมีความสงสัยเกี่ยวกับปฐมธาตุของโลก ต่างคนต่าง พยายามหาคำตอบเกี่ยวกับคำถามที่ว่า อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก หรืออะไรเป็นบ่อเกิดของโลก บาง คนบอกว่า น้ำ เป็นปฐมธาตุของโลก บางคนบอกว่า ดิน เป็นปฐมธาตุของโลก เหล่านี้เป็นต้น การ ยึดถือแนวความคิดอย่างนี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นมาจากความสงสัยเพื่อต้องการค้นหา หรือสืบค้นความ แท้จริงของโลก สำนักปรัชญาตะวันออก เช่น นักปรัชญาอินเดียโบราณ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝนตก เป็นต้น ท่านเหล่านั้นคิดว่าเหตุที่เป็น เช่นนั้น อาจจะเป็นเพราะมีเทพเจ้าสิงอยู่ อาจจะเป็นเพราะมีพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้าง มีลักษณะการสร้าง การอนุรักษ์การควบคุมดูแล และการทำลายใช้หรือไม่ จึงพยายามค้นหาความเป็นจริงของโลก ต่อมา นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับสิ่งใกล้ตัวนั่นคือสงสัยเกี่ยวกับตัวตน เกี่ยวกับ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๒.

วิญญาน เกี่ยวกับพระเจ้า แล้วพยายามสืบค้น หาหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาความจริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงสัยจึงเป็นบ่อเกิดแห่งปรัชญา เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด และการคิดก็ก่อให้เกิดการคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์วิจารณ์ต่อมา จะสังเกตเห็นว่า แนวคิดเรื่องแรกที่นักปรัชญาค้นคิดก็คือเรื่องเกี่ยวกับโลก หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก ผนตก ฟ้าร้อง เหล่านี้เกิดมาจากอะไร เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงหรือไม่ ลักษณะการคิดเช่นนี้ เป็นการคิดเกี่ยวกับสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “อภิปรัชญา” (Metaphysics)

ในสมัยกรีกโบราณเป็นระยะเริ่มต้นของการแสวงหาความรู้ในโลกตะวันตกนั้น ความรู้ที่แสวงหาเป็นความรู้ในเรื่องใดก็ได้ไม่มีข้อจำกัด และไม่มุ่งการนำไปปฏิบัติ เพราะความรู้เพื่อการปฏิบัติในสมัยนั้นไม่ต้องใช้ความรู้ทางทฤษฎีมากมายเหมือนความรู้ทางเทคโนโลยีขั้นสูงในปัจจุบัน ดังนั้นความรู้ที่ชาวกรีกมุ่งแสวงหาจึงเป็นความรู้ภาคทฤษฎี โดยเฉพาะในเรื่องที่เป็นนามธรรม เช่น ความรู้ทางคณิตศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับจักรวาลหรือเอกภพ (universe) ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าทางจริยศาสตร์ คือ เรื่องความดีความชั่ว ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เช่นทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐที่ดีที่สุด ความรู้เหล่านี้แม้ว่าในระยะต้นดูเหมือนจะเป็นความคิดที่ไม่ค่อยมีเหตุผล แต่ก็ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นให้มีการตรวจสอบและค้นหาความจริงต่อมา และแม้ว่าความรู้นั้นดูเป็นเรื่องสามัญแต่ก็เป็นต้นกำเนิดให้แก่วิชาต่าง ๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ การหาความรู้โดยไม่ถามถึงการนำไปปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะหากไม่มีความรู้ทฤษฎีเป็นพื้นฐานแล้ว ความรู้ทางการปฏิบัติที่ลึกซึ้งซับซ้อนจนเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงในปัจจุบันจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ความรู้ทั้งหลายซึ่งมาจากความปรารถนาที่จะรู้นั้นจึงมีค่าน้อยกว่าความปรารถนาจะรู้ของมนุษย์และความปรารถนาจะรู้นั้นก็คือที่มาของความรู้ทั้งหมดซึ่งในระยะแรก ๆ ยังไม่แยกเป็นสาขาวิชาเฉพาะ แต่นับรวมเป็นปรัชญาทั้งสิ้น

ปรัชญาและศาสนาถือว่าเป็นวิชาที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางความคิด ความเชื่อของมนุษย์ มุ่งให้มนุษย์มีเหตุผล มีความเข้าใจในเรื่องถูก ผิด ดี ชั่ว พ้นจากความเป็นอยู่ตามอารมณ์และความต้องการทางกาย โดยไม่มีการประเมินค่าและเลือกสรรอย่างที่สัตว์เป็น โดยมุ่งให้มนุษย์มีความประพฤติที่สูงส่ง เช่นรู้จักเมตตา กรุณา ให้อภัย เอื้อเฟื้อแก่ผู้อื่น มีความกตัญญูกตเวทีย เป็นต้น ปรัชญากับศาสนาแม้จะใกล้เคียงกันที่ศึกษาความจริงไม่เฉพาะในขอบเขตของประสาทสัมผัส แต่ศึกษาความจริงที่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส คือความจริงนามธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะ คุณค่า แต่ด้านปรัชญากับศาสนาก็ต่างกันตรงที่ศาสนาเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธาความเชื่อมั่นในความรู้ของศาสดาหรือของพระเจ้าเป็นเจ้าของ ซึ่งก็ทำให้เชื่อมั่นในคัมภีร์อันมีที่มาจากศาสดาหรือพระเจ้าด้วย ศาสนาจึงเน้นไปที่การปฏิบัติตามคำสั่งสอน ส่วนปรัชญาเริ่มต้นด้วยความสงสัย ความไม่เชื่อมั่นในความจริง หรือหลักการใด ๆ และตั้งคำถามในสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นความจริงหรือเป็นหลักการและพยายามวิเคราะห์หาคำตอบที่จะเป็นไปได้ รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นหรือคำตอบทุกคำตอบอย่างถึงที่สุด ดังนั้นขอบเขตความจริงของปรัชญานั้นรวมหมดทั้งโลกของประสาทสัมผัสและโลกที่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส ซึ่งปรัชญามีได้ศึกษาโดยเริ่มจากความเชื่อว่าโลกใดจริง แต่ได้ใช้เหตุผลชักใช้ไต่ถามในสิ่งที่วิทยาศาสตร์และศาสนายืนยันว่าเป็นความจริง และได้ประเมินค่าความถูกผิด ความน่าเชื่อไม่น่า

เชื่อในเชิงเหตุผล วิทยาศาสตร์ และด้านศาสนาเริ่มต้นด้วยการเชื่อความจริงบางอย่าง แต่ด้านปรัชญาเริ่มต้นด้วยความสงสัยในความจริงที่วิทยาศาสตร์และศาสนาเชื่อ^๒

ความจริงเกี่ยวกับโลก และ มนุษย์ ปรัชญาสาขาที่ว่าด้วย “ความจริง” ของโลก หรือ จักรวาล และ ชีวิตมนุษย์ ความจริงที่ด้าน “อภิปรัชญา” แสวงหาเรื่องนี้คือ ความจริง อันเป็นพื้นฐานที่สุดที่เรียกว่า (Ultimate Reality) อะไรคือเนื้อแท้ของโลก โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร อะไรคือเนื้อแท้ของมนุษย์ มนุษย์เป็นอิสระหรือไม่ ฉันทคือใคร โลกมาจากไหน

จักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การศึกษาเรื่องความเป็นไปของโลก จักรวาล และสิ่งมีชีวิต ตั้งแต่การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และการเสื่อมสลายไป โดยการศึกษา จากคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางพุทธ ศาสนาฝ่ายเถรวาท เพื่อเตือนสติให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้อง ขอบเขตและจำนวนของจักรวาล ในโรหิตัสสูตฺร ที่ ๑ ขยายนัยของประเด็นนี้เอาไว้ว่า “ฤาษีคนหนึ่งชื่อ “โรหิตัสสะ” มีฤทธิ์เหาะไปในอากาศได้ มีความปรารถนาที่จะค้นพบเส้นขอบแห่งจักรวาลที่สุดแห่งโลก ทานกถา เว้นการกิน การดื่ม การขับถ่าย การนอนหลับพักผ่อน แล้วเหาะ ไปหาที่สุดแห่งจักรวาล ก็ไม่พบเส้นขอบของโลกและจักรวาลสัก ที พบแต่ความกว้างไกลหาที่สุดมิได้”^๓ ในจุฬนิกาสูตฺรได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ว่ามี โลกธาตุอื่นๆ อีกจำนวนมากมานับไม่ถ้วน พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ (โลก) นี้เรียกว่าโลกธาตุ ขนาดเล็ก ซึ่งมีจำนวน ๑,๐๐๐ จักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุขนาดอย่างเล็ก ซึ่งมี ๑,๐๐๐ จักรวาลนั้น เรียกว่าโลกธาตุขนาดกลาง ซึ่งมีจำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุขนาดกลางมี ล้านจักรวาล นั้น เรียกว่าโลกธาตุขนาดใหญ่ ซึ่งมีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ โลกจักรวาล”^๔ นักดาราศาสตร์ก็เชื่อว่า จักรวาลมีความกว้างใหญ่ ไพศาลหาขอบเขต หรือที่สิ้นสุดมิได้

โลก ความหมายในเชิงภูมิศาสตร์ ◻ “โลก” หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ “เพราะเหตุนั้นแล ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี ถึงที่สุดของโลก อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นผู้สงบ รู้ที่สุดแห่งโลกแล้ว ย่อมไม่ปรารถนาโลกนี้ และโลกอื่น”^๕

โลก ความหมายในเชิงจริยศาสตร์ ◻ “โลก” คือ สังขาร “นี่แน่ะอาวุโส เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก ความดับโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ในร่างกายอันยาวประมาณ ๑ วา มีสัญญาและใจ”^๖

โลก ความหมายในเชิงจิตวิทยา ◻ “โลก” ได้แก่ ความแตกสลาย “อานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเราเรียกว่า “โลก” ก็อะไรเล่าชื่อว่า มีความแตกสลายเป็นธรรมดาสลายคือ จักขุ...รูป...จักขุวิญญาณ...จักขุสัมผัสมีความแตกสลายเป็นธรรมดา แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็น

^๒ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ปรัชญากับวิถีชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^๓ อจ. จตุกก (ไทย) ๒๑/๔๕/๗๓-๗๕.

^๔ อจ. ดิก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๖-๓๐๗.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๗/๑๑๙

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๗/๑๑๙

สุข หรือทุกข์ หรือมิใช่สุข มิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส เป็นปัจจัย ก็มีความแตกสลายเป็นธรรมดา”^๗

กล่าวโดยสรุป คำว่า “โลก” จากความหมายโดยภาพรวมของพระพุทธเจ้า นั้น ครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม สิ่งที่มีชีวิต และไม่ มีชีวิต นั่นเอง

อภิปรัชญาจัดเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ คือเป็นเนื้อหาของวิชาปรัชญาแท้ ๆ เพราะถือว่าเป็นแนวคิด หรือเป็นทฤษฎีล้วน ๆ อภิปรัชญาเป็นปรัชญาแบบเก่าหรือที่เรียกว่า “ปรัชญาสมัยโบราณ” เป็นสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นสาขาที่รวมศาสตร์ที่ว่าด้วยความมีอยู่ของจักรวาล เป็นสาขาที่ค้นหาเรื่องสภาวะแห่งความเป็นจริง อะไรเป็นสิ่งที่ป็นจริง และอะไรเป็นสิ่งที่ได้จากสิ่งที่ป็นจริง โลกคืออะไร จักรวาลมีได้อย่างไร วัตถุหรือจิตเป็นความจริง มนุษย์คืออะไร เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาที่จะต้องหาคำตอบได้จากอภิปรัชญา เมื่อเป็นเช่นนี้ อภิปรัชญา จึงเป็นสาขาของปรัชญาที่ต้องศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งพยายามที่จะหาคำตอบจากสิ่งต่าง ๆ มากมาย เช่น อะไรคือจิต จิตมีจริงหรือไม่ อะไรคือพระเจ้า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ จิตกับพระเจ้านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร หรือไม่ อะไรกันแน่ที่เป็นความแท้จริง ในการศึกษาเกี่ยวกับอภิปรัชญาดังกล่าว จึงเกิดมีทฤษฎีอภิปรัชญาขึ้นมากมาย แต่ก็อยู่ในลักษณะของ ๓ ทฤษฎีหลัก คือ

๑) ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นหาเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะยอมรับเรื่องของวัตถุ หรือสสารเป็นสิ่งที่มีความอยู่จริง จึงพยายามหาความจริงเกี่ยวกับสสาร แนวคิดทางปรัชญาที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากมนุษย์ได้สัมผัสกับสสารวัตถุอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ต่อมาแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบทั้งในจีน อินเดีย และกรีซ โดยปรัชญา “สสารนิยม” ของจีนเห็นพ้องกับปรัชญา “สสารนิยม” (จารวาก) ของอินเดียที่ว่าโลกแห่งสสารวัตถุที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกที่จริงเพียงโลกเดียว ส่วนปรัชญา “สสารนิยม” ของกรีซนั้นมุ่งแสวงหาสิ่งที่เรียกว่า “ปฐมธาตุ” (First Element) กล่าวคือ ตัวร่วมของสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล ทาเลส (Thales) บิดาแห่งปรัชญากรีกเห็นว่า “น้ำ คือปฐมธาตุ เพราะสามารถดำรงอยู่ได้ทั้งสถานะที่เป็นของแข็ง ของเหลว และก๊าซ” นักปรัชญากรีกท่านอื่น ๆ เห็นว่า ปฐมธาตุคือ ดินบ้าง ลมบ้าง หรือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันบ้าง แต่นักปรัชญากรีกที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ เดโมครีตัส (Democretus) เห็นว่า “ปฐมธาตุ คือ อะตอม (atom)” ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกย่อยต่อไปอีกได้ แต่ทว่าทฤษฎีเรื่อง “สสารนิยม” ก็ไม่อาจไปไกลได้มากกว่านี้นานนับสหัสวรรษ เนื่องจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของมนุษย์ยังมีอยู่อย่างจำกัด ความคิดดังกล่าวทำให้สามารถสรุปแนวคิดของสสารนิยมได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑.๑) สสารนิยมเชื่อว่าสิ่งที่เป็นจริงมีชนิดเดียวคือสิ่งที่อยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัส ได้แก่ สสาร และพลังงาน ตามความหมายของวิทยาศาสตร์ ทั้งสสาร และพลังงานที่วิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นความจริงนี้ ปรัชญาเรียกรวม ๆ ว่า สสาร

^๗ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๔/๗๗.

๑.๒) สิ่งต่าง ๆ ที่เรารู้ด้วยประสาทสัมผัสที่ปรากฏอยู่รอบตัวเรานี้ประกอบด้วย สสาร ส่วนสสารเบื้องต้นอันเป็นที่มาของสสารอื่น ๆ คือ ธาตุนั้น จะมีเพียงชนิดเดียวหรือมากกว่าและคือธาตุอะไรนั้น ปรัชญาแต่ละสำนักชื่อต่างกัน และเชื่อต่างกับวิทยาศาสตร์

๑.๓) ความจริงอื่นใดที่อยู่พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัสไม่มีอยู่ ความจริงนามธรรมที่เราเชื่อกันนั้น เป็นเพียงสิ่งที่คนเราสมมติขึ้น ตามความคิดและจินตนาการของเรา หาได้มีอยู่จริงตามที่เราคิดฝันไม่

๑.๔) ความจริงบางอย่างเช่น จิต มิใช่ความจริงอีกประเภทหนึ่ง แต่จิตก็คือผลการทำงานของกายจิตไม่มีอยู่จริง

๑.๕) คุณค่าทั้งหลายที่มนุษย์เชื่อถือกันก็เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นเพื่อประโยชน์ทางสังคม ไม่ได้มีอยู่จริง และไม่ตายตัว ขึ้นกับสภาวะของแต่ละสังคมในแต่ละยุคสมัย

๑.๖) ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกฎ สาเหตุและผล (causation, cause and effect หรือ causality)

๑.๗) ความเปลี่ยนแปลงของสสารมาจากสาเหตุภายนอกผลักดัน และดำเนินต่อ ๆ กันไปเป็นระบบ เช่นเดียวกับเครื่องจักร ความเปลี่ยนแปลงแบบนี้เรียกว่า ความเปลี่ยนแปลงแบบกลไก (mechanism)

๑.๘) ทิศทางของความเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือสาเหตุภายนอก จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้ทิศทางล่วงหน้า หรือเป็นความเปลี่ยนแปลงแบบตาบอด^๕

๒) ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์โดยเน้นไปที่เรื่องของจิตเพราะยอมรับว่าจิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง ชาวจิตนิยมเชื่อว่า จิตเป็นอมตะ ไม่สูญสลาย ร่างกายของมนุษย์เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะหนึ่งของจิต เป็นที่อาศัยชั่วคราวของจิต เมื่อร่างกายดับลง จิตก็ยังคงอยู่ ไม่แตกดับไปตามร่างกาย พวกจิตนิยม พยายามที่จะหาคำตอบให้กับตัวเองว่า จิตคืออะไร มีบ่อเกิดมาจากอะไร มีแหล่งที่มาอย่างไร มีธรรมชาติเป็นอย่างไร มีจุดมุ่งหมายอย่างไร เป็นการศึกษาโลกในลักษณะที่เป็นนามธรรม เพราะพวกเขาเชื่อว่า จิตเท่านั้นที่เป็นความแท้จริง สสารเป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏ หรือเป็นปรากฏการณ์ของจิต ไม่สามารถดำรงอยู่ชั่วกาลนาน หรือสสารจะต้องมีการแตกสลาย แต่จิตหรือวิญญาณไม่มีการแตกสลาย เป็นอมตะ ดังนั้น ลักษณะของจิตหรือวิญญาณ จึงมีลักษณะต่าง ๆ ตามทัศนะหรือแนวความคิดของนักปรัชญาแต่ละท่าน

แนวคิดเรื่อง “จิตนิยม” ได้รับการพัฒนาต่อมาโดยนักปรัชญาทั้งในกรีซและอินเดีย และต่อมาได้มีอิทธิพลต่อศาสนาทั้งในตะวันตกและตะวันออก “จิตนิยม” เริ่มต้นจากแนวความคิดที่ว่า “สิ่งที่เป็นจริงจะต้องแน่นอนตายตัว เทียงแท้ นิรันดร ตลอดกาล สิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนเป็นสิ่งที่ไม่จริง” เมื่อเป็นเช่นนี้โลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้จึงเป็นโลกที่ไม่จริงแท้ เพราะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โลกที่จริงแท้จะต้องเป็น “โลกแห่งนามธรรม” เท่านั้น เพราะ “นามธรรม” อยู่เหนือ

^๕ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ปรัชญากับวิถีชีวิต, หน้า ๒๐-๒๑.

กฎเกณฑ์ทั้งปวงของวิชาฟิสิกส์ ทันทีที่เป็นรูปธรรมทุกสิ่งจะต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของฟิสิกส์ทั้งสิ้น ซึ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา “โลกแห่งนามธรรม” นี้ เพลโต (Plato) นักปรัชญากรีกเรียกว่า “โลกแห่งแบบ (Form)” ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเรียกว่า “พรหมัน” หรือ “ปารมาตมัน” ส่วนศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้าเรียกว่า “อาณาจักรของพระเจ้า” ตามทฤษฎีของ “จิตนิยม” ชีวิตมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ร่างกายและจิตใจ ร่างกายเป็นสมาชิกของโลกแห่งสสารวัตถุ ส่วนจิตใจเป็นสมาชิกของโลกแห่งนามธรรม จิตใจทำหน้าที่ควบคุมบังคับบัญชาร่างกายให้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ไปตามที่จิตใจต้องการ ดังคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” เมื่อร่างกายตายลงจิตหาได้ตายตามไม่ จิตซึ่งเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์จะเป็นอิสระจากร่างกาย และออกจากร่างกายซึ่งเสื่อมสลายไป ปัญหาต่อมาก็คือว่าเมื่อออกจากร่างกายแล้วจิตจะไปที่ไหน “จิตนิยมตะวันตก” เช่น ศาสนาที่เชื่อพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) ทั้งหลาย อธิบายว่าจิตจะตรงดิ่งไปยังที่ที่พระเจ้ากำหนดไว้ และรออยู่ที่นั่นจนกว่าจะถึง “วันสิ้นโลก” แล้วพระเจ้าจะทรงลงมาตัดสิน ใครทำดีก็ขึ้นสวรรค์ ใครทำชั่วก็ลงนรก

ในทางดาราศาสตร์แล้ว ดวงอาทิตย์จะมีเชื้อเพลิงเผาไหม้ตัวเองไปอีกประมาณ ๕,๐๐๐ ล้านปีก็จะดับ เมื่อถึงเวลานั้นโลกก็จะถึงกาลอวสาน ถ้าหาก “วันสิ้นโลก” หมายถึงวันดังกล่าวแล้ว จิตของคนตายจะต้องรอแสร้อยอยู่นานโขทีเดียวกว่าจะได้รับการพิพากษา

สำหรับ “จิตนิยมตะวันออก” เช่น ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู อธิบายว่า จิตจะล่องลอยไปหาร่างกายใหม่ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางคืนที่มีการปฏิสนธิ จิตจะวิ่งตรงเข้าสู่สมรร่างกายใหม่นั้นทันที) พวกพราหมณ์เปรียบร่างกายเหมือนกับเสื้อผ้า เมื่อเราใส่จนเก่าขาดแล้วก็ทิ้งไป และหาเสื้อผ้าใหม่มาสวมใส่แทน แนวคิดเช่นนี้เรียกว่าทฤษฎี “จิตอมตะ” (อาตมัน) และเป็นที่มาของทฤษฎี “การกลับชาติมาเกิดใหม่” (rebirth) โดยต้นตอของทฤษฎีเกิดที่อินเดียก่อน แล้วต่อมาก็แพร่หลายไปยังดินแดนที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทย เป็นต้น

เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดีย พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทฤษฎี “จิตอมตะ” ของพวกพราหมณ์ โดยชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในธรรมชาติ และเสนอทฤษฎี “อนัตตา” ขึ้นมาแทน โดยทรงอธิบายว่า ร่างกายไม่สามารถตั้งอยู่ได้โดยปราศจากจิตใจ และจิตใจก็ไม่สามารถตั้งอยู่ได้โดยปราศจากร่างกาย ทั้งร่างกายและจิตใจนั้นสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก พุทธศาสนายอมรับว่า จิตนั้นมีอยู่ แต่มีอยู่อย่างไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เป็น “อนัตตา” (ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง) ดังนั้นพุทธศาสนาจึงมิใช่ “จิตนิยม” ในความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด^๔

๓) ทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกภพหรือธรรมชาติว่า อะไรเป็นผู้สร้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงเรื่องของพระเจ้าเป็นเจ้าของ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจสร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก เหล่านี้เป็นต้น “ธรรมชาตินิยม” ตั้งต้นจากทฤษฎีที่ว่า “สิ่งที่เป็นจริงซึ่งเรียกว่า สิ่งธรรมชาติ (natural object) จะต้องอยู่ภายใต้

^๔ ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, คอลัมน์หน้าต่างครอบครัว, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๙๓๐๕ (๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๖): ๖.

อวกาศและเวลา (space and time) เกิดขึ้นและดับลงโดยมีสาเหตุ และสาเหตุนั้นจะต้องเป็นสิ่ง "ธรรมชาติด้วย" หมายความว่า นอกจากสสารแล้ว สิ่งที่มีใช้สสาร เช่น ปรากฏการณ์ (phenomenon) ที่เรียกว่า "จิต" ของมนุษย์ หากอยู่ภายใต้ระบอบอวกาศและเวลาแล้ว ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ เป็นจริงด้วย นับเป็นการทลายข้อจำกัดของปรัชญา "สสารนิยม" (Materialism) ซึ่งยอมรับแต่เพียง "สสาร" (matter) ที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่านั้น

ธรรมชาตินิยมในปัจจุบันแบ่งออกเป็น ๓ ด้านคือ

๑) ทุกสิ่งประกอบขึ้นด้วยสิ่งธรรมชาติ อันได้แก่สิ่งที่ศึกษากันในวิชาวิทยาศาสตร์ซึ่ง คุณสมบัติดังกล่าวเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งมนุษย์ สิ่งนามธรรม เช่น ความ เป็นไปได้ ความจริงทางคณิตศาสตร์ หากมีอยู่จริงก็ต้องเป็นไปตามวิทยาศาสตร์แบบนี้เรียกว่า metaphysical หรือ ontological

2. วิธีการที่เป็นที่ยอมรับในการตัดสิน อธิบาย และวัดปริมาณซึ่งเทียบได้กับการตัดสิน อธิบายและวัดปริมาณทางวิทยาศาสตร์แบบนี้ เรียกว่า methodological หรือ epistemological

3. Ethical naturalism คุณสมบัติทางศีลธรรมเท่ากับคุณสมบัติทางธรรมชาติหรือกำหนด ได้ด้วยคุณสมบัติทางธรรมชาติ คือกำหนดหรือตัดสินได้ด้วยการตัดสินทางข้อเท็จจริงนักปรัชญาที่เป็น บรรพบุรุษทางความคิดของธรรมชาตินิยมได้แก่ โดโมคริตัส อริสโตเติลเอพิคิวรุส ลูเครติอุส ฮอบส์ และสปีโนซาธรรมชาตินิยมสมัยใหม่เริ่มขึ้นในราวทศวรรษที่ 1850 ความรู้ทางสรีรวิทยาที่ซับซ้อนขึ้น ทำให้นักปรัชญา เช่น ฟอยเออร์บัค (Feuerbach) และคนอื่น ๆ เชื่อว่าทุกสิ่งเกี่ยวกับมนุษย์อธิบายได้ ว่าเป็นสิ่งธรรมชาติ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 งานของ ดาร์วิน ได้มีผลกระทบต่อนักคิด ธรรมชาตินิยมยิ่งขึ้น เช่น สเปนเซอร์ ทินดอล ฮักซ์เลย์ คลิฟฟอร์ด แอคเคิล ซานตายานา และนักคิด รุ่นหลัง เช่น เซลลาร์ และโคเฮน^{๑๐}

ตามทฤษฎี "มหากัมปนาท" ต้นกำเนิดของจักรวาลเกิดจากการระเบิดครั้งใหญ่ (Big Bang) เมื่อประมาณ ๑๕,๐๐๐ ล้านปีที่แล้ว อันก่อให้เกิดปฏิกิริยาลูกโซ่กลายเป็น "มวลสาร" (matter) ปริมาณมหาศาล แรงแระเบิดได้ก่อให้เกิด "ช่องว่าง" หรือ "อวกาศ" (space) ขึ้น มวลสาร อวกาศ และ ความเร็ว ได้ก่อให้เกิด "เวลา" (time) ขึ้น จักรวาลได้ขยายตัวออกกลายเป็น "กาแล็กซี" (Galaxy) ซึ่งมี จำนวนกว่า ๑ ล้านล้านกาแล็กซี แต่ละกาแล็กซีประกอบด้วยดาวฤกษ์ (เช่น ดวงอาทิตย์) จำนวนกว่า ๑ ล้านล้านดวง "สุริยระบบ" (Solar System) ของเราอยู่ชายขอบ "กาแล็กซีทางช้างเผือก" (Milky Way Galaxy) ซึ่งอยู่ชายขอบของจักรวาลใหญ่อีกทีหนึ่ง เราจึงมิได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาลไม่ว่าใน ความหมายใด

ตามทฤษฎี "วิวัฒนาการ" หลังจากโลกได้เย็นตัวลงแล้ว ปฏิกิริยาทางเคมีบนผิวโลกทำให้เกิดไอน้ำ ไอน้ำที่ลอยขึ้นสูงถูกแรงดึงดูดของโลกดูดไว้ ก่อให้เกิดชั้นบรรยากาศและเมฆขึ้น ในที่สุดเมฆ ก็ตกลงมาเป็นฝน ทำให้เกิดลำคลอง แม่น้ำ ทะเล และมหาสมุทร เมื่ออินทรีย์สาร (non-organic matter) ทำปฏิกิริยากับน้ำปริมาณมหาศาลในเวลาที่ยาวนานเพียงพอ สิ่งมหัศจรรย์คือ อินทรีย์สาร

^{๑๐} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ปรัชญา กับ วิถีชีวิต, หน้า ๑๙-๓๓.

(organic matter) หรือ "ชีวิต" (life) ก็เกิดขึ้น จากโครงสร้างที่เรียบง่าย (เช่น สัตว์เซลล์เดียว) ชีวิตได้วิวัฒนาการสู่ความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยแยกเป็นทั้งอาณาจักรพืชและอาณาจักรสัตว์

ในอาณาจักรสัตว์ชีวิตได้วิวัฒนาการจากหนอนทะเล มาเป็นปลา สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์บก กระทั่งสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในที่สุด เมื่อชีวิตมีวิวัฒนาการที่ยาวนานเพียงพอ สิ่งอัศจรรย์ยิ่งกว่านั้นคือ "จิต" (mind) ก็เกิดขึ้น นักชีววิทยาสังเกตว่า รูปแบบของชีวิตนับตั้งแต่ปลาเป็นต้นมาล้วนแต่มีปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "จิต" เกิดขึ้นแล้วทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นปลาโลมาที่สามารถฝึกได้ สุนัขที่ซื่อสัตย์ต่อเจ้าของ ลิงที่เริ่มเรียนรู้การใช้เครื่องมือ และที่สำคัญที่สุดก็คือมนุษย์ "จิต" ของมนุษย์จึงเป็นสุดยอดของวิวัฒนาการของจักรวาลนี้ จากการคำนวณของนักธรณีวิทยา โลกมีอายุประมาณ ๕,๐๐๐ ล้านปี สิ่งมีชีวิตมีอยู่ในโลกนี้ประมาณ ๕๐๐ ล้านปี และมนุษย์เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ ๒ ล้านปีมานี้เอง

ทฤษฎี "วิวัฒนาการแบบก้าวกระโดด" (Emergent Evolution) บ่งบอกว่า เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านปริมาณมาถึงจุดหนึ่ง จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพขึ้นอย่างฉับพลัน และในวิวัฒนาการของจักรวาลและโลก ได้เกิดวิวัฒนาการแบบก้าวกระโดดขึ้นอย่างน้อยที่สุด ๔ ครั้งใหญ่ๆ คือ การเกิดขึ้นของมวลสาร น้ำ ชีวิต และ "จิตใจ" พุทธศาสนาเห็นพ้องกับปรัชญา "ธรรมชาตินิยม" ที่ว่า "จิตใจ" ของมนุษย์มีอยู่ แต่ไม่ใช่ "สิ่ง" (object) แต่เป็น "ปรากฏการณ์" (phenomenon) ที่ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน เป็น "อนัตตา" (non-self) ร่างกายกับจิตใจจึงเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน และอิงอาศัยกันอย่างแยกไม่ออก

ตามทฤษฎี "ควอนตัมฟิสิกส์" หน่วยที่เล็กที่สุดที่เรียกว่า "อะตอม" (atom) นั้นมิใช่สิ่งที่แข็งตันและหยุดนิ่งอยู่กับที่ ดังคำอธิบายของ "ฟิสิกส์แบบนิวตัน" (Newtonian Physics) แต่กลับประกอบด้วยโปรตอน นิวตรอน อิเล็กตรอน และช่องว่างมหาศาลระหว่างประจุไฟฟ้าเหล่านั้น และอิเล็กตรอนก็วิ่งรอบนิวตรอนด้วยความเร็วสูง ทุกสิ่งจึงเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งอยู่กับที่ สรรพสิ่งจึงเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้วยตัวของมันเองได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดจากแรงผลักดันภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ทรรศนะนี้นับเป็นการทลายข้อจำกัดของปรัชญา "สสารนิยม" ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ "ฟิสิกส์แบบนิวตัน" ซึ่งมองว่าสรรพสิ่งอยู่ภายใต้ระบบจักรกล (Mechanism) จะเคลื่อนไหวก็ต่อเมื่อมีแรงผลักดันจากภายนอกเท่านั้น (Determinism) และทุกสิ่งสามารถทอนลงเป็นหน่วยย่อยได้ (Reductionism) "สสารนิยม" จึงปฏิเสธการมีอยู่ของ "จิต" ว่าเป็นเพียงปฏิกิริยาทางชีวเคมีของร่างกายเท่านั้น มนุษย์จึงไม่แตกต่างไปจากหุ่นยนต์ นับเป็นข้อจำกัดของปรัชญา "สสารนิยม" ที่นำเอาระบบกลไกทางฟิสิกส์มาใช้อธิบายเรื่องของชีวิตซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่ละเอียดอ่อนทางชีววิทยา การเกิดขึ้นของปรัชญา "ธรรมชาตินิยม" จึงทำให้ความรู้ทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มาประสานสอดคล้องเข้ากับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎี "อนิจจัง" และ "อนัตตา"^{๑๑}

^{๑๑}ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ อาจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, คอลัมน์หน้าต่างความจริง, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๙๓๖๑ (๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖): ๖.

๓.๑.๑ ความหมายของอภิปรัชญา (Meanings of Metaphysics)

คำว่า “อภิปรัชญา” เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร) ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำภาษาอังกฤษว่า “Metaphysics” เป็นคำมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๓ คำ คือ อภิ:ยิงฺ ประ:ประเสริฐ ชญา:ความรู้,เข้าใจ เมื่อรวมกันแล้ว เป็น “อภิปรัชญา” (อภิปรัชญา) แปลว่า ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความแท้จริงสูงสุดของสรรพสิ่งที่ปวง คำว่า “อภิปรัชญา” ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ปรมัตถ์” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก ปรม: อย่างยิ่ง, ลึกซึ้ง + อตถ : เนื้อความ เมื่อรวมกันแล้ว แปลว่า ความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้งยิ่งใหญ่มาก

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของคำว่า “อภิปรัชญา” เอาไว้ว่า “สาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสาระสำคัญที่สุดของปรัชญา”

อภิปรัชญา เป็นปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นการศึกษาค้นหาความจริงที่สิ้นสุดเดิมที่เรียกว่า “ปฐมปรัชญา” (First Philosophy) หรือปรัชญาเริ่มแรก (Primary Philosophy) ซึ่งเป็นชื่อเรียกผลงานของ อริสโตเติล (Aristotle) อีกอย่างหนึ่ง เหตุที่เรียกวิชาอภิปรัชญานี้ว่า First Philosophy เนื่องจากว่าเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาลและเป็นวิชาที่ควรศึกษาเป็นอันดับแรก ส่วนวิชาการต่าง ๆ ในสมัยแรก ๆ นั้น ก็รวมอยู่ในปฐมปรัชญาทั้งนั้น เพราะหลักการของปฐมปรัชญาสามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นต่อแห่งศาสตร์ทั้งปวง หรือเป็นศาสตร์ที่ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ

ดังนั้น อภิปรัชญา เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล เป็นศาสตร์เบื้องต้นแห่งศาสตร์ทั้งปวง เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญานี้ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขาวิชา

อภิปรัชญา (Metaphysics) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาววิทยา (Ontology หรือ Theory of Being) คำว่า “ภาววิทยา” มีความหมายว่า วิชาที่ว่าด้วยความมีอยู่, ความเป็นอยู่ มาจากภาษาสันสกฤต ๒ คำ คือ ภา:มี,เป็น และวิทยา:วิชา,ศาสตร์ และคำว่า “Ontology” มาจากรากศัพท์ภาษากรีก ๒ คำ คือ Onto:Being และLogos:Science คำว่า “Ontology” เป็นคำที่นักปรัชญาสมัยโบราณใช้มาก่อนคำว่า “Metaphysics” เพราะคำว่า Metaphysics เพิ่งจะเริ่มใช้กันเมื่อประมาณศตวรรษที่ ๑ ก่อนคริสต์ศักราชตามที่ สเตซ (W.T. Stace) ได้ชี้แจงไว้ คือ เมื่อแอนโดรนิคัส (Andronicus) จัดพิมพ์งานของ อริสโตเติล (Aristotle) เข้าเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้นำเอาตำราปฐมปรัชญาไปพิมพ์ไว้หลังฟิสิกส์ คำว่า “Metaphysics” (เมตาฟิสิกส์) จึงมีความหมายว่า “มาหลังฟิสิกส์” “ล่องพ้นฟิสิกส์” (After Physics) กล่าวคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือฟิสิกส์

เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ คำว่า “Metaphysics” ในภาษากรีกซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของอภิปรัชญาใช้คำว่า “Meta ta Physika” หรือที่ภาษาอังกฤษใช้ว่า Metaphysics มีรากศัพท์มาจากคำ ๒ คำคือ Meta:After,Above:หลัง,เบื้องหลัง,ล่องเลยและPhysika:Physics=Nature:สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส,สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยอินทรีย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า “Metaphysics” จึงหมายถึง “After Physics”

แปลว่า “สิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส, สิ่งที่อยู่หลังฟิสิกส์, สิ่งที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ หรือวิชาที่ว่าด้วยสิ่งที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่รู้สึกทางประสาทสัมผัส”

จากความหมายดังกล่าวนี้ มีนักปราชญ์ของไทยบางท่าน ได้บัญญัติศัพท์ขึ้นใช้อีกศัพท์หนึ่ง คือ “อติปริยัติวิทยา” (อติ + อินทรีย์=ล่วงเลยอินทรีย์หรือล่วงเลยประสาทสัมผัส) ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า คำว่า “อภิปรัชญา” มีไวพจน์ที่ใช้อยู่ ๔ อย่างได้แก่ อภิปรัชญา ความรู้ขั้นปรมาตม์ Meta ta physika และอติปริยัติวิทยา

เมื่อแยกพิจารณาแล้วเราจะเห็นว่าไวพจน์ที่ ๑ คือ อภิปรัชญาและไวพจน์ที่ ๒ คือความรู้ขั้นปรมาตม์ มีความหมายที่เหมือนกัน กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการค้นหาความจริงสูงสุด ไม่มีอะไรที่จริงไปกว่านี้อีกแล้ว ภาษาปรัชญาเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า การค้นหาความจริงขั้นอันติมะ (Ultimate Reality) ในการศึกษาค้นหาความจริงดังกล่าวนี้ เราอาจจะวิเคราะห์ได้ 3 ขั้นตอน ตามความจริงที่เป็นพื้นฐาน นั่นคือ

๑) ความจริงขั้นสมมติ เป็นความจริงที่เราสมมติขึ้นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เราได้รับการศึกษาหรือสั่งสอนให้เรียกวัตถุที่เหลว ๆ ต้มได้ อาบได้ ล้างถ้วยชามได้ ฯลฯ ว่า “น้ำ” เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจึงไม่เรียกสิ่งนี้ว่าเป็นลม หรือเป็นไฟ หรือเป็นดิน การที่เราเรียกอย่างนั้นก็เพราะเรียกตามที่เคยได้รับการศึกษาหรือได้รับการสั่งสอนอบรมมา ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นสมมติ

๒) ความจริงตามสภาวะ มันเป็นความจริงที่อาศัยสภาพที่เป็นอยู่ แม้มาก่อนหน้าี่จะมีลักษณะเป็นอีกอย่าง แต่เมื่อถึงขั้นนี้มีลักษณะอย่างไร เราก็เรียกตามลักษณะเช่นนั้น เช่น การเรียกตามสภาวะนั้น อาจจะมีได้เพราะสาเหตุหลายอย่าง เป็นต้นว่า วิทยาการมีการก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ นักวิทยาศาสตร์ได้มีการศึกษาทดลอง น้ำที่เราใช้ดื่ม อาบ หรือชำระล้างสิ่งต่าง ๆ นั้น เมื่อได้รับการศึกษาทดลองแล้ว ได้กลายเป็นอย่างอื่นไป ไม่ใช่ น้ำ เพราะเป็นเพียงสารประกอบทางเคมีที่เป็นไฮโดรเจน ๒ ปริมาณ รวมกับปริมาณของออกซิเจน อีก ๑ เท่านั้น อย่างที่ตั้งเป็นสูตรกันว่า H₂O นั้นเอง ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงตามสภาวะ

๓) ความจริงขั้นปรมาตม์ เป็นความจริงสูงสุด เมื่อเราวิเคราะห์ลงไปเรื่อย ๆ โดยเอาปริมาณของไฮโดรเจน และปริมาณของออกซิเจนมาแยกย่อยลงไปอีก จะได้เป็น อิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอน และอนุภาคที่เล็กกว่าปริมาณแล้ว สภาวะเช่นนี้ สูตรที่เราเรียกว่า H₂O ก็หายไป ก็จะมีแต่ความว่างเปล่า ลักษณะความจริงเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นปรมาตม์ ส่วนไวพจน์ที่ ๓ คือ Meta ta physika (Metaphysics) และไวพจน์ที่ ๔ คือ อติปริยัติวิทยา มีความหมายเหมือนกัน กล่าวคือ ความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ นักปรัชญาตะวันตก ได้แบ่งวัตถุธาตุในโลกออกเป็น ๒ อย่าง คือ สิ่งปรากฏ (Appearance) และสิ่งที่เป็นจริง (Reality)

นักปรัชญาทั่วไปยอมรับว่า สิ่งปรากฏต่อประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นั้น เป็นเพียงสิ่งปรากฏเท่านั้น ไม่ใช่ความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องมีสิ่งที่เป็นความจริงอยู่ในสิ่งที่ปรากฏนั้น เช่น การเห็นเชือกเป็นงู ในขณะที่เราเดินทางตอนกลางคืนที่มีแสงสว่างพอสลัว ๆ พอเดินผ่านสนามหญ้า มองไปเห็นวัตถุชิ้นหนึ่ง ความยาวศอกเศษ ๆ เราถึงกับสะดุ้งตกใจร้องออกมาว่า “งู ๆ ๆ” แต่พอได้สติหายตกใจ นำเอาไฟฉายมาส่องดูแล้วจึงร้องออกมาด้วยความโล่งใจว่า “อ้อ เชือกนั่นเอง ตาเราผาดไป เห็น

เชือกเป็นงู” นั่นคือ นักปรัชญาจะพยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า จะต้องมียุทธศาสตร์เป็นฐานรองรับในทุกปรากฏการณ์ เช่น “การเห็นเชือกเป็นงู” กล่าวคือ เชือกเป็นของมีอยู่จริง แต่เพราะเห็นเชือกไม่ชัดเจนจึงเห็นเป็นงูในที่นี้ไม่ใช่ของจริงเป็นเพียงภาพปรากฏของเชือกเท่านั้น

ทักษะเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ นักปรัชญาจะพูดถึงลักษณะเหล่านี้ที่คล้ายคลึงกัน ทั้งฝ่ายตะวันตก และฝ่ายตะวันออกที่ต่างกันเห็นจะเป็นการเรียกชื่อสื่อสารกัน นั่นคือปรัชญาตะวันตกเรียกว่า “Metaphysics” เพราะเป็นการค้นหาความจริงที่อยู่เบื้องหลัง อันจะมีผลในการทำให้แจ้งสัจจะของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และข้อเท็จจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ส่วนปรัชญาตะวันออก เรียกว่า “อภิปรัชญา หรือปรมาตถธรรม” เพราะเมื่อค้นพบปรมาตถธรรมแล้วก็จะนำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตให้ก้าวสู่ระดับสูงของการประพาศต่อไป^{๑๒}

๓.๑.๒ ความเป็นมาของอภิปรัชญา (History of Metaphysics)

ดังที่ได้ทราบมาแล้วว่า คำว่า “อภิปรัชญา” (ปรัชญาอันยิ่งใหญ่, ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่) มาจากภาษาอังกฤษว่า “Metaphysics” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก Meta+Physics รวมกันแล้ว แปลว่า “สถานะที่อยู่เหนือการสัมผัส” นั่นหมายถึงว่า อภิปรัชญา เป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือการรู้เห็นทั่วไป ซึ่งนักปรัชญาได้ค้นพบความจริงสูงสุดมี ๓ อย่าง คือ

๑) วัตถุนิยม (Materialism) ถือว่าความจริงแท้ของจักรวาลคือ สสารหรือพลังงาน ไม่ใช่จิต

๒) จิตนิยม (Idealism) ถือว่าความจริงสูงสุดคือ จิต สสารเป็นเพียงผลผลิตของจิต

๓) ทวินิยม (Dualism) ถือว่าความจริงสูงสุดเป็นทั้งจิตและสสาร

เมื่อเช่นนี้ ความเป็นจริงจึงมี ๕ ประเภท คือ

๑) เอกนิยมฝ่ายจิตนิยม (Idealistic Monism) ถือว่าความจริงสูงสุดเป็นสิ่งเดียวคือจิต

๒) เอกนิยมฝ่ายสสารนิยม (Materialistic) ถือว่าสสารเท่านั้นที่เป็นความจริงสูงสุด

๓) ทวินิยม (Dualism) ถือว่าสสารและจิตเป็นความจริงทั้งคู่

๔) พหุนิยมฝ่ายจิตนิยม (Idealistic Pluralism) ถือได้ว่าความจริงมีสภาพเป็นจิตแต่มีจำนวนมากมาย

๕) พหุนิยมฝ่ายสสารนิยม (Materialistic Pluralism) ถือว่าความเป็นจริงมีสภาพเป็นสสารแต่มีจำนวนมากมาย

๓.๑.๓ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา

โลกอุบัติขึ้นมาเมื่อใดไม่มีใครทราบได้ นักวิทยาศาสตร์คาดว่าเมื่ออายุอย่างน้อยประมาณ ๔,๖๐๐ ล้านปีมาแล้ว ในตอนนั้นยังไม่มีมนุษย์เกิดมาบนโลก มนุษย์เพิ่งจะมีมาอยู่บนโลกนี้ เมื่อ ๒ ล้าน

^{๑๒} วิชา สุนิคุปต์, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๒๕), หน้า ๔-๘.

ปี และมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้โดดเด่นและแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกประเภทอื่น ๆ จนสามารถอยู่บนโลกได้ เป็นเพราะมนุษย์มีพลังมันสมองที่รู้จักคิดและมีเวลาที่จะคิดหาเหตุผล ทั้งรู้จักการใช้เหตุผลเป็นด้วย

มนุษย์ตั้งแต่อดีตได้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และค่อยเรียนรู้ธรรมชาติ รู้จักปรับปรุงดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะแก่ตนเองจะได้มีความสุขสบาย พัฒนาการของมนุษย์ได้ทำให้เราเห็นว่าแต่อดีตกาลมานุษย์ชอบร่อนเร่เรื่อยไปอยู่ไม่เป็นที่ แต่มนุษย์รู้จักนำเอาสิ่งที่ได้พบเห็นจากธรรมชาติมาเป็นบทเรียน ประมวลลงเป็นกฎเกณฑ์ เลียนแบบธรรมชาติ จึงรู้จักการเพาะปลูก การเกษตรกรรม เมื่อเกษตรกรรมแพร่หลาย ก็รวมตัวเป็นกลุ่มตั้งรกรากและอยู่กันเป็นที่เป็นที่ทางถาวรและสัดส่วนเป็นสังคม เมื่อไม่ต้องร่อนเร่และอยู่กันเป็นหลักฐาน มนุษย์จึงมีเวลาว่างที่จะคิดหรือเกิดความคิดสงสัยเรื่องต่าง ๆ รอบตัว ทั้งยังรู้จักแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ของกันและกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบและสร้างจุดหมายร่วมของการเป็นสังคมเดียวกัน จึงต้องถ่ายทอดความรู้แก่กันและกันอย่างทั่วถึง สุดท้ายจนมีความเชื่อและอุดมการณ์เป็นแบบเดียวกัน

เพราะมนุษย์เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย สนใจและสังเกตในทุกสิ่งทุกอย่างรอบข้าง พร้อมกับเสาะแสวงหาคำตอบที่คิดว่าจะสมเหตุสมผลต่อปัญหาที่คาใจของตน นั่นแหละคือจุดเริ่มต้นของการเป็น “นักปรัชญา” ดังนั้น ความเป็นนักปรัชญาจึงเกิดมาจากสภาพที่มนุษย์รู้จักใช้เหตุผลเป็น ดังที่อริสโตเติลปรัชญาเมธีกรีก นิยามความหมายของมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (Man is a rational animal) และสิ่งที่มนุษย์คิดและสงสัยมาก คือ โลกและชีวิตมนุษย์เป็นอย่างไร ในเรื่องนี้ มีนักปรัชญาให้ทัศนะไว้ต่าง ๆ ไป เช่น

กลุ่มสสารนิยม เชื่อว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากสสาร มีสสารอยู่ก่อนสรรพสิ่งแล้ว ดังนั้นสิ่งมีชีวิตจึงเกิดขึ้นมาจากสสาร โดยถือว่า สสารเท่านั้นที่เป็น จริ่ง ปรากฏการณ์ในรูปแบบอื่น ๆ เป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสารนั่นคือ ความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ สสารหรือวัตถุนี้เป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล สสารนิยมเป็นแนวความคิดที่เชื่อว่าสิ่งที่มีอยู่จริงแท้มีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งนั้น คือ สสารและปรากฏการณ์ของสสาร สิ่งที่เราเรียกว่า สสาร จะต้องเป็นสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า สิ่งใดที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริงจึงพยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส แนวทางที่กรีกศึกษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสสารวัตถุคือการแบ่งหรือการวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบเป็นส่วนประกอบย่อยของมันนั้น เกิดเป็นแนวทางที่นักวิทยาศาสตร์ใช้คือ วิธีที่จะเข้าใจและวิธีที่จะอธิบายสิ่งใดก็คือการแยกให้เห็นองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น เช่น นักวิทยาศาสตร์น่าจะเอาอะตอมมาใช้กับหน่วยเล็กที่สุดที่เป็นองค์ประกอบของธาตุ จนมีการค้นคว้าหาวิธีแบ่งแยกอะตอมของธาตุได้ จึงกล่าวได้ว่านักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็คือผู้ดา เนินรอยตามสสารนิยมในอดีต แต่สามารถใช้วิธีทดสอบแทนการคาดคะเนเอาด้วยการอ้างเหตุผลอย่างนักปรัชญาแต่ก่อน

กลุ่มจิตนิยม เชื่อว่าจิตมีอยู่ก่อนสรรพสิ่งและสรรพสิ่งเกิดมาจากจิต ชีวิตมนุษย์เป็นส่วนที่เป็นจิตไม่ใช่ร่างกาย จิตหรือสภาวะนามธรรมมีความเป็นจริงสูงสุดและมีความสำคัญกว่าวัตถุ เป็นลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้หรือความจริงสูงสุดคือจิตหรือสสาร โดยมีอยู่ในรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลง สสารนี้เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ของสสาร ซึ่งความจริงที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสแล้ว ก็ยังมีความจริงอีกชนิด

หนึ่งที่อยู่พ้นประสาทสัมผัส ความจริงดังกล่าวเป็นความจริงกว่าหรือสำคัญกว่าความจริงที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ดังนั้น จิตนิยมจึงเป็นแนวความคิดที่เชื่อว่าความจริงสูงสุดก็มีลักษณะเป็นจิตหรือนามธรรม จิตมีความสำคัญกว่าวัตถุ โดยทั่วไปแล้วยอมรับว่าความจริงมีสองอย่างคือ จิตและวัตถุ แต่ก็ถือว่าจิตจริงกว่าหรือสำคัญกว่าสสารวัตถุ และมีแนวคิดที่เชื่อว่าจิตเป็นผู้สร้างสสารวัตถุและควบคุมความเป็นไปของวัตถุ จิตนิยมโดยทั่วไปมักจะยอมรับความจริงของสสารวัตถุในระดับหนึ่ง แม้ไม่ยอมรับว่าเป็นความจริงแท้เท่าจิต ดังที่พวก ทวินิยม (Dualism) ยอมรับ จิตนิยมประเภทนี้ถือว่าจิตจริงกว่าหรือสำคัญกว่าสสารวัตถุ ศาสนา มักจะเป็นจิตนิยมประเภทนี้ คริสต์ศาสนาเชื่อว่าพระเจ้าเป็นความจริงแท้ แต่โลกและสสารสิ่งที่พระเจ้าสร้างก็เป็นจริงด้วยเช่นกัน เพียงแต่สำคัญและจริงน้อยกว่าผู้สร้างพระพุทธศาสนาก็ยอมรับความจริงของกายและจิตเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ แต่ก็ให้ความสำคัญแก่จิตมากกว่ากาย แม้ยอมรับความจริงของโลกวัตถุแต่ก็เน้นการพัฒนาจิตเพื่อไปสู่นิพพานเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปัญหาที่เราควรคิดในนี้ก็คือหา ใครคนเราจึงเชื่อว่าจิตหรือสิ่งนามธรรมอื่นๆ มีอยู่และสำคัญกว่ากายหรือวัตถุต่างๆ ที่เรามองไม่เห็นจิต จับต้องจิตไม่ได้

กลุ่มธรรมชาตินิยม ถือว่าเป็นแนวคิดที่ประนีประนอมระหว่าง แนวคิดสสารนิยมและจิตนิยมซึ่งมีความคิดเห็นว่า บางอย่างคล้ายสสารนิยมและบางอย่างคล้ายจิตนิยมทำให้แนวคิดธรรมชาตินิยมเป็นแนวคิดที่มองธรรมชาติและชีวิตทั้งสองด้าน คือสสารและจิตหรือร่างกายและจิตใจ ธรรมชาตินิยมไว้ว่า “ธรรมชาติที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่า ปรากฏการณ์ทุก ๆ อย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ธรรมชาติ นั้น ๆ เอง ไม่เกี่ยวข้องกัอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ก็เป็นการยอมรับธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะ กล่าวคือธรรมชาตินี้มี โครงสร้างของตนเองและโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อที่ว่า สิ่งและเหตุการณ์ทั้งหลายมีสาเหตุมาจากธรรมชาติ มากกว่าสาเหตุเหนือธรรมชาติ จักรวาลมีกำเนิดมาจากธรรมชาติมากกว่ามาจากภาวะเหนือธรรมชาติ มนุษย์มีจุดหมายตามธรรมชาติ มากกว่าตามภาวะเหนือธรรมชาติ” คำว่าธรรมชาตินิยมในความหมายนี้ เป็นความหมายทางอภิปรัชญา ซึ่งอาจเรียกว่าธรรมชาตินิยมเชิงอภิปรัชญา (metaphysical naturalism) แต่การใช้คำนี้ก็ยังมีปัญหาเพราะในปัจจุบันนักปรัชญาได้ใช้คำนี้ในความหมายเฉพาะคือมีความหมายแคบลงจนเป็นการยอมรับความจริงและวิธีการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ แม้ทางจริยศาสตร์ก็ได้รับอิทธิพลความคิดนี้^{๑๓}

จากแนวคิดเรื่องโลกและมนุษย์ดังกล่าวนี้เห็นได้ว่า แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาตามกลุ่มปราสาทขอมจะเป็นทั้งสสารนิยม นั่นคือ การสร้างปราสาทเป็นตัวตน เป็นวัตถุ สิ่งของจับต้องสัมผัสได้เป็นรูปธรรมชัดเจน เป็นสิ่งก่อสร้างด้วยวัสดุสิ่งของต่าง ๆ มีอิฐ หิน ปูนเป็นรูปแบบอาคารต่าง ๆ ดังที่ได้เห็นอยู่วันนี้ เป็นจิตนิยมที่มีจินตนาการสร้างรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ช่วงแรกเป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวนับถือเป็นเอกเทวนิยม มีพระอินทร์เป็นเทพสูงสุด ต่อมาได้สร้างเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อเคารพนับถือของสังคมยุคนั้น ให้เพียงพอกับความต้องการของสังคม ซึ่งนับถือแบบพหุเทวนิยมที่เรียกว่า ตรีมูรติ มีพระพรหมรูปปั้น พระศิวาพระพักตร์แข่งกระด้าง พระวิษณุทรงครุฑอยู่ตามปราสาท โดยที่ลักษณะของเทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านี้ ประชาชนที่เข้าไปชมกลุ่มปราสาทขอมสาม

^{๑๓} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ปรัชญาภววิถีสชีวิต, หน้า ๑๙-๓๓

รุดจะพบเห็นได้ทั่วไป และเป็นธรรมเนียม เพราะมนุษย์ได้สร้างปราสาทตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการใช้สอยสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมามากกว่าตามสภาวะเหนือธรรมชาติ จึงเป็นลักษณะของเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ที่มนุษย์ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ที่มนุษย์สร้างเป็นลักษณะธรรมชาติ จึงเป็นรูปปราสาทที่ประกอบการใช้สอยตามเจตจำนงของมนุษย์ ดังที่ปรากฏเห็นตามภาพจิตรกรรมที่ก่อให้เกิดแนวคิดทางอภิปรัชญาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๒ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ซึ่งได้ออกแบบก่อสร้างอย่างมีอุดมคติทางปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ภูเขาศุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๒.๑ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของตัวปราสาทขอม

คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต ซึ่งหมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาซ้อนกันอยู่หลาย ๆ ชั้น เรียกว่า “เรือชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นก็ทำการย่อส่วนของปราสาท โดยการนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง โดยที่เป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา “ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณเพื่อนำมาใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอม ในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งในดินแดนเหล่านั้นในครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งในบางส่วนของได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมนำมาเสริมสร้างโดยคนในท้องถิ่น ในแต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรม ขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่าเมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางอาณาจักรขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างไปจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนี้ได้นิยมเรียกว่า “ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย” คือ เป็นพื้นที่ของประเทศไทยที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘^{๑๔}

จากอาคารทรงปราสาทที่ใช้สำหรับเป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้น มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดีย ได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า เทวาลัย โดยการสร้างอาคารที่มีหลังคาซ้อนขึ้นไปหลายชั้น ในแต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลองสามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม คือ อินเดียตอนเหนือเรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียตอนใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบปราสาทขอม ซึ่งในช่วงระยะแรกเชื่อกันว่าจะได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียตอนเหนือ ส่วนทรงวิมาน นั้นส่งอิทธิพลมายังศิลปะชวา ต่อมา

^{๑๔} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.ปราสาทขอมในประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.truelookpanya.com/blog/content/57975> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

ภายหลังช่างชาวขอมได้นำเอารูปแบบทั้งสองสายวัฒนธรรมมาผสมผสานกลมกลืนกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น

การที่สร้างอาคารปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่กล่าวว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อที่จะเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการก่อสร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ขึ้นประดิษฐานไว้ภายในปราสาท โดยตัวปราสาทนั้นมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น ปราสาทประธานตรงกลางได้มีปราสาทบริวารล้อมรอบอยู่ ถัดออกก็ยังมีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง โดยการทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นนั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยสาเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงทำให้ต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและ ใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน^{๑๕}

๓.๒.๒ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของแผนผังและรูปแบบ

ในแผนผังและรูปแบบของปราสาทมีการออกแบบการก่อสร้างอย่างมีระเบียบ จากคติการสร้างปราสาทดังกล่าวแล้วข้างต้น โดยปกติแล้วจะมีแผนผัง ๒ แบบ แบบแรก คือ แผนผังแบบล้อมรอบจุดศูนย์กลาง ซึ่งจะมีปราสาทประธานอยู่ตรงกลางล้อมรอบด้วยระเบียงคด อาจจะมีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่งได้ส่วนใหญ่ ได้แก่ ศาสนสถานซึ่งได้สร้างอยู่บนพื้นราบ เช่น ปราสาทเมืองต่ำปราสาทหินพิมาย ส่วนแผนผังแบบที่ ๒ นั้น คือ แผนผังแบบตรงเข้าสู่จุดศูนย์กลาง ได้แก่ ศาสนสถานที่อยู่บนภูเขา มีบันไดทางเดินและสิ่งปลูกสร้างเป็นระยะๆ นำขึ้นไปสู่ปราสาทประธานที่อยู่บนยอดเขา เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเขาพระวิหาร โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอมสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่งที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เมื่อกษัตริย์ขอมทรงเปลี่ยนไปนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว วิธีการสังเกตว่า ปราสาทแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาและลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพที่ประดิษฐานในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ก็ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของตัวครกฤๅษะ (เรือนธาตุ) หรือห้องภายในปราสาทประธาน จะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุด

รูปแบบของปราสาทขอมที่สมบูรณ์นั้นจะประกอบด้วยกำแพงล้อมรอบศาสนสถานอยู่ตรงกลางกำแพงมีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน เรียกว่า “โคปุระ” ถัดเข้าไปจะมีสระน้ำ อาจเป็นรูปคล้ายตัวซี (C) ในกรณีที่มีทางเข้าไป ๒ ทางหรือเป็นรูปคล้ายตัวแอล (L) ในกรณีที่มีทางเข้า ๔ ทาง จนมาถึงกำแพงชั้นในที่ล้อมรอบปราสาทประธานอยู่ ซึ่งเรียกว่า “ระเบียงคด” โดยมีโคปุระอยู่ทั้ง ๔ ด้านเช่นเดียวกัน ภายในระเบียงคดจะเป็นที่ตั้งอยู่ของปราสาทประธาน ซึ่งอาจเป็นปราสาทหลังเดียวโดดๆ หรือจะเป็นปราสาทหมู่ ๓ หลัง ๕ หลัง หรือ ๖ หลัง ก็ได้ อาจจะมีอาคารขนาดเล็กมีผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เรียกกันว่า “บรรณาลัย” เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้านหน้าปราสาทประธาน ปราสาทขนาดใหญ่ เช่น ปราสาทหินพิมาย และปราสาทพนมรุ้ง จะมีส่วนที่เพิ่มขึ้นได้แก่ “ทางดำเนิน” มักประดับด้วยเสาตั้ง เป็นแนวตลอดทางเดินเรียกว่า เสานางเรียง หรือ เสานางจรัส

^{๑๕} อ่างแล้ว, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. ปราสาทขอมในประเทศไทย.

มี “สะพานนาคราช” ซึ่งมีผังเป็นรูปกากบาท ราวสะพานทำเป็นลำตัวของพญานาค ๕ เศียร หันหน้าออกแผ่พังพาน ทั้ง ๔ ทิศ ทำให้ดูเปรียบเสมือนเป็นทางเดินเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ หากเป็นปราสาทที่ตั้งอยู่บนภูเขาจะมีทางเดินเป็นขั้นบันไดทอดขึ้นไปสู่บริเวณที่ตั้งของปราสาทประธานเป็นทอด ซึ่งปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

๑). ส่วนฐาน โดยปกติทั่วไปแล้ว ปราสาทขอม มักตั้งอยู่บนฐานเตี้ย ๆ เรียกว่า “ฐานบัว” ต่อมาในสมัยของศิลปะแบบบายน ฐานบัวนี้ได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นรูปแบบเฉพาะอีกที่หนึ่งได้เรียกว่า “ฐานบัวลูกฟัก” หมายถึง ฐานบัวที่มีการประดับท้องไม้ด้วยแถบสี่เหลี่ยมคล้ายกับลูกฟัก

๒). ส่วนกลาง ได้แก่ ส่วนของอาคารทรงสี่เหลี่ยม โดยภายในเป็นห้องประดิษฐานรูปเคารพ เรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” (หรือเรือนธาตุ) ส่วนนี้จะทำเป็นอาคารเพิ่มมุมเพื่อจะออกมุข และรับกับซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าของห้อง ครภคฤหะมีที่ยื่นออกมาเรียกว่า มณฑป มีตัวเชื่อมส่วนนี้เรียกว่า อันตรालะ (มุขกระสัน) ส่วนของประตูเมืองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑) เสาคัดผนัง คือ วงกบกรอบประตูเป็นเสาสี่เหลี่ยมรองรับน้ำหนักของส่วนบน นิยมสลักลวดลายอย่างงดงาม เช่น ลายก้าน ต่อดอก

๒.๒) เสาประดับกรอบประตู จะได้ตั้งด้านหน้าวงกบกรอบประตู ทำขึ้นเพื่อการประดับตกแต่งมากกว่าการรับน้ำหนัก ดังนั้น ตัวเสาประดับประตูจึงใช้เป็นหลักฐาน สำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดอายุของศาสนสถานแห่งนั้น ๆ ตามหลักของวิวัฒนาการทางศิลปะ เช่น ในระยะแรกจะเป็นเสากลมแบบอินเดีย ต่อมาทำเป็นเสาแปดเหลี่ยม รวมทั้งการแบ่งส่วนของเสาและการสลักลวดลาย ก็บอกถึงวิวัฒนาการได้เช่นกัน

๒.๓) ทับหลัง หมายถึง แท่งหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่อยู่เหนือกรอบประตูทางเข้ามาในลักษณะเดียวกับช่อ เพื่อรับน้ำหนักของชั้นหลังคาทับหลังมี ๒ ประเภท คือ ทับหลังจริง ซึ่งอยู่ชั้นในได้ทำหน้าที่รับน้ำหนักชั้นหลังคาอย่างแท้จริง และทับหลังประดับซึ่งอยู่ชั้นนอก เป็นงานประดับสถาปัตยกรรมที่นิยมสลักลวดลายและภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ ทับหลังจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการกำหนดอายุศาสนสถานแห่งนั้น และเป็นตัวบอกได้ว่า ศาสนสถานนั้นได้สร้างขึ้น ในศาสนาและลัทธิใด โดยเฉพาะในชั้นที่สำคัญที่สุดได้แก่ ทับหลังที่อยู่ด้านหน้าของห้องครรภคฤหะเหตุที่เชื่อว่าทับหลังใช้เป็นตัวกำหนดอายุได้ดีที่สุด เพราะส่วนใหญ่แล้วจะสร้างขึ้นพร้อมกับตัวปราสาทและสลักด้วยศิลาจึงเป็นสิ่งที่คงทนถาวรขึ้น รวมทั้งมีภาพเล่าเรื่อง และลวดลายประดับที่สามารถบอกวิวัฒนาการได้เป็นอย่างดี

๒.๔) หน้าบัน คือ ส่วนของหลังคารูปทรงสามเหลี่ยมเหนือทับหลังในลักษณะเดียวกับหน้าจั่ว ตัวกรอบหน้าบันนิยมทำเป็นตัวนาคและเศียรนาค เรียกว่า ซุ้มโค้งเข้า โค้งออกแบบขอม ตัวหน้าบันนิยมสลักลวดลายและภาพเล่าเรื่อง โดยทั่วไปจะสัมพันธ์กับภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง ซึ่งใช้เป็นตัวบอกอายุสมัย และบ่งบอกว่าเป็นศาสนสถานในศาสนาและลัทธิใดด้วยเช่นกัน

๓). ส่วนยอด ได้แก่ ส่วนยอดของปราสาทเหนือส่วนเรือนธาตุขึ้นไป ที่ได้ทำเป็นหลังคาซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นมาเรียกว่า “ชั้นวิมาน” หรือ “ชั้นบัญชา” โดยทั่วไปแล้วจะมี ๕ ชั้น แต่ละชั้น

จะมีนาटक หมายถึง หัวพญานาคประดับที่มุมประธาน แต่ละด้านจะประดับด้วย “บันแถลง” หมายถึง รูปจั่วหรือซุ้มหน้าต่าง เป็นรูปสัญลักษณ์ของวิมานซึ่งจะเป็นที่สถิตของเทวดา ส่วนยอดสุดเป็นรูปกลีบบัวเรียก บัวทรงกลม ร่องรับส่วนยอดที่เรียกชื่อว่า กลศ (กะ-ละ-สะ) มีรูปร่างคล้ายหม้อน้ำเทพมนตรีในศาสนาฮินดู^{๑๖}

การที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ได้หันหน้าไปทางทิศใต้ก็สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนาหายาย ตามมหาปริณิพพานสูตรที่ถือว่า ทิศใต้เป็นทิศแห่งการมีชีวิตและทิศเหนือเป็นทิศแห่งการตาย อีกทั้งพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่เป็นที่เคารพนับถือกันมาในพุทธศาสนาหายานทรงประทับอยู่เกาะกลางทะเลทางทิศใต้ของประเทศอินเดียที่เรียกว่า ภูเขาสัตตบรรพต ประกอบกับการชดเชยพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่ประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ของเมือง พิมาย ทำให้ความคิดเชื่อถือของคุณพิเศษขึ้นมาว่า คติดังกล่าวนี้เป็นมูลเหตุที่จะได้อธิบายเกี่ยวกับทิศทางของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันได้อย่างเหมาะสม^{๑๗}

๓.๒.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม

ศาสนาพราหมณ์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนามีพิธีกรรมมาก เพราะได้ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมมากกว่าศาสนาอื่น ผู้ทำพิธีกรรมจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจและเตรียมเครื่องใช้ไม้สอยให้ตรงตามกำหนด แปลงโศลกตามกำหนดโดยออกเสียงให้ชัดถ้อยชัดคำ หรือแปลงตามทำนองที่กำหนดผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต้องร่วมมือปฏิบัติตามกำหนด ฯลฯ หากเกิดความผิดพลาดขึ้นมา ผลจะไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นมาผิดเป้าหมายอย่างตรงกันข้ามได้^{๑๘} ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าพิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญของศาสนา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะอิทธิพลความเชื่อพื้นฐานของศาสนาพราหมณ์ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าว่าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลให้เกิดคุณเกิดโทษกับมนุษย์ได้ เชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นการเอาใจเทพเจ้า และป้องกันมิให้เกิดความวิบัติพลัดพรากแก่ชีวิตและทรัพย์สิน การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้อาจเรียกว่า พลี หมายถึง การบวงสรวง เครื่องบวงสรวง การบูชา เช่น ญาติพลี คือ การสังเคราะห์ญาติ เปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายและเทวดาพลี คือ ทำบุญอุทิศให้เทวดา โดยมีบัตรพลี หมายถึง กระดาษเครื่องบวงสรวงไว้ใส่เครื่องบูชา ส่วนการบูชาเทพเจ้าโดยใช้ไฟ บูชายัญ คือ การนำเนื้อสัตว์ หรือสิ่งอื่น ๆ ที่คิดว่าเทพเจ้าโปรดเสวยใส่ไปในกองไฟ เพราะเชื่อว่าการที่สิ่งเหล่านั้นถูกไฟไหม้หมดไปในกองไฟแสดงว่าเทพเจ้าได้รับการบวงสรวงได้เสวยแล้ว ซึ่งควันไฟที่ลอยขึ้นไปในอากาศเป็นเสมือนสื่อหรือทูตนำความมุ่งประสงค์ของผู้ส่งเวทย์ไปทูลเทพเจ้าบนสวรรค์ และพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระเวท^{๑๙} แนวคิดทางอภิปรัชญาทางพิธีกรรมที่เกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทพนมวัน ในจังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้แก่

^{๑๖} อ่างแล้ว, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. ปราสาทขอมในประเทศไทย.

^{๑๗} ศศิธร จันทรบ. การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหิน อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th. [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒]

^{๑๘} กิรติ บุญเจือ, ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๖.

^{๑๙} ดนัย ไชยโยธา, นานาศาสนา, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

๑) พิธีบูชาเทพเจ้า นับตั้งแต่สมัยโบราณมา ชาวชุมชนปราสาทหินต่างก็ให้ความเคารพนับถือเทพเจ้ามาตลอด เมื่อประกอบอาชีพหรือเรียนสรรพวิชาการศึกษาต่าง ๆ มักจะต้องมีพิธีกรรมเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจว่า มีผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาและได้ประสิทธิประสาทความรู้ และสามารถนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพได้ และยังเป็นกรรำลึกนึกถึงคุณานุภาพของเทพเทวาอารักษ์ เพื่อให้อวยชัยให้พรตนเองได้รับความเจริญในวิชาชีพนั้น ๆ เพราะเทพเจ้าเป็นดุจพ่อแม่อุปฌาย์อาจารย์ ครูสอน ครูหัด ครูแนะ ครูนำ ครูพัก ลักจำ ครูร้อง ครูรำ การบูชาเทพเจ้า เป็นดังการครอบครุ คือ การครอบเศียรบรมครุ เพื่อช่วยให้เป็นสิริมงคล ทำลายอุบาทว์จัญไรให้หมดไป พิธีจึงมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนทั่วไปได้เสริมบารมีเพื่อความเป็นสิริมงคลโดยพร้อมเพรียงกัน

๒) พิธีบวงสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีบวงสรวงหน้าโต๊ะหมู่บูชาเทวรูปและรูปเคารพอื่น ๆ (หิ้งบูชา) จุดประสงค์ทั่วไปของการบวงสรวงและการเซ่นสังเวยนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ อย่าง อย่างแรกเพื่อให้ได้บางสิ่งบางอย่าง เช่น ชัยชนะ อีกอย่าง คือเพื่อขับไล่หรือขจัดสิ่งที่ไม่ต้องการบางอย่าง เช่น ภูตผีปีศาจ วิญญาณชั่วร้าย การบวงสรวง แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด

(๑) การบวงสรวงด้วยจิตใจ โดยไม่ขอสิ่งตอบแทน แม้ผู้ให้จะไม่ต้องขอสิ่งใดจากสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ แต่การมอบให้ชนิดนี้ทำให้เกิดการยึดเหนี่ยวสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้ให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในท้ายที่สุดก็ต้องนำไปสู่ผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

(๒) การอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความเชื่อมั่นหรือด้วยความหวัง ว่าเมื่อได้ใช้สิ่งของบวงสรวงแล้ว ผู้บวงสรวงจะสามารถชักจูง อ้อนวอน ล่อหลอก หรือแม้แต่บังคับขู่เข็ญบังคับให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประสิทธิประสาทสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) ให้ตามที่ต้องการ

เครื่องเซ่นสังเวยสำคัญชนิดหนึ่งที่ใช้ในพิธีกรรมเกือบทุกชนิดได้แก่ของเหลว เช่น น้ำ น้ำมัน ไขมัน ไวน์เหล้าหมัก เบียร์ไปจนถึงเลือด ในหลายลัทธิ ความเจ็บปวด ความทุกข์ยาก และเลือดถูกจัดว่าเป็นของบวงสรวงที่ดี กลิ่นหอมเป็นเครื่องเซ่นสำคัญเช่นกัน ใ้เผาในพิธีกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศหรือเพื่อขับไล่พลังร้ายภูตผีปีศาจ หรือเพื่อทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจ เช่น ธูป หอม กายาน หรือเครื่องหอมพวกยางไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ น้ำมันหอมจากสัตว์ ฯลฯ การเผาไฟ จุดไฟ เช่น เทียนไข คบไฟ กองไฟ ตะเกียง ก็จะทำให้พิธีกรรมนั้นขลังยิ่งขึ้น บางทีมีการเผาอาหาร เผากระดาษเพื่อเซ่นไหว้ วัตถุประสงค์บางอย่างก็นิยมใช้เป็นเครื่องบวงสรวง เช่น บุหรี่ เหล้า หนังสือ รูปภาพ ตุ๊กตา ของเด็กเล่น กังหัน รูปปั้นสัตว์

๓) พิธีการสวดมนต์คือ การกล่าวคำศักดิ์สิทธิ์อันมีฤทธิ์อำนาจเหนือชีวิตจิตใจ ได้แก่ การสรรเสริญเทพเจ้า อันถือว่าเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายและเกิดความเจริญ โดยสวดเป็นภาษามคธ อาจสวดเป็นกัจจัตราเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตน หรือสวดในโอกาสพิเศษอื่น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการประกอบกุศลวิธี โดยส่วนมากนิยมเชิญพราหมณ์มาสวดมนต์ บทที่ใช้สวดมีหลาย แบบและที่ต้องสวดคือบทนมัสการเทพเจ้า คือ โอม เพราะเป็นบทไหว้บรมครุของโลก นอกนั้นบทสวดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นหลักธรรมทางศาสนาพราหมณ์ตามอทิพผลความเชื่อในลัทธิพราหมณ์บ้าง ตามความเชื่อของสังคมไทยดั้งเดิมบ้าง ซึ่งยังคงมุ่งให้ผู้สวดและผู้ฟังอยู่ในหลักการของศาสนาให้มากที่สุด ไม่เอนเอียงไปในความเชื่อนอกศาสนาจนไม่เหลือความเป็นพราหมณ์

๔) พิธีชุมนุมเทพเจ้า หมายถึง การอัญเชิญเทวดาทุกคนฟ้าและดิน โดยการอ่านโองการ และบทเจริญคุณของเทพเจ้าทั้งหลาย เพื่อมารับเครื่องบวงสรวง และอำนวยการช่วยพรให้แก่เหล่าชาวปราสาทพนมวันและผู้ที่เกี่ยวข้องพิธีชุมนุมเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าช่วยปกป้องคุ้มครองป้องกันรักษา ให้มีความสุขสวัสดิ์พัฒนามงคลเจริญพูนผลด้วยลาภยศสรรเสริญ มั่งมีช้างของเงินทองทรัพย์สิน ศฤศคารมากมาย ดังปรากฏบนทับหลังสลักจากหินทรายสีแดงรูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลาง ทับหลังพระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ซึ่งยุคนาคสามเศียรสองตัว หรือพราหมณ์ในราชสำนักเพื่อใช้ในกิจพิธีชุมนุมบูชาเทพเจ้า

๕) พิธีเบิกบายศรี-โหบายศรี เบิกบายศรี คือ พิธีเจิมและห่มบายศรีด้วยผ้าสีต่าง ๆ ที่สวยงาม ก่อนการเวียนเทียน มีแวนเวียนเทียน เป็นเครื่องประกอบรอบบายศรี หมายถึงข้าวขวัญ จัดไว้ในกระถางใบตอง ใส่เครื่องสังเวศ การจัดบายศรีเป็นอย่างไรพราหมณ์ที่รับเข้ามาในพิธีชาวปราสาทพนมวันแล้วรวมกับพิธีที่เป็นระบบความเชื่อท้องถิ่น เริ่มพิธีโดยจุดเทียนที่แวน แล้วส่งให้ผู้เข้าร่วมพิธี ที่นั่งล้อมวงอยู่และส่งต่อ ๆ กันไปให้แวนเวียนเทียนรอบเป็นทักษิณาวรรตจนครบ ๓-๕-๗ หรือ ๙ รอบ โหบายศรีเป็น การนำบายศรีชนิดต่าง ๆ ขึ้นสู่ศาลเทพเจ้าก่อนการทำพิธีบวงสรวง ดังข้อความปรากฏบนฐานเทวรูป มีข้อความเกี่ยวกับการถวายสิ่งของ เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของในอาศรม และมีข้อความถัดไปว่า ของถวายพระผู้เป็นเจ้าของ เพื่อบูชาศรีวิลาสเศลา ซึ่งหมายถึง พระศิวะนั่นเอง

๖) พิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า ตามปกติที่ทำการ มักอัญเชิญพราหมณ์มาสดมภ์ในสถานที่ที่ประกอบพิธี และประกอบพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า ดังข้อความปรากฏว่า เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ทรงเข้าพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อพระเจ้าทรงพระธรรมที่ ๓ ได้ปรากฏจารึกของพระองค์บนกรอบประตูภายในปราสาทประธาน คือ จารึกหลัก นม.๑ ระบุมหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ.๑๖๒๕) กล่าวถึงพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้ พระกมรเตงอัญลักษณ์มินทรวรมัน พระกมรเตงอัญญุเบนทรวรมัน ดูแลเทวาศรมร่วมกับขุนนางท่านอื่น ๆ และให้ถวายสิ่งของต่าง ๆ แต่เทพเจ้า เช่น ข้าวสาร เสื้อผ้า เครื่องหอม ดอกไม้ เนยเหลว นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง น้ำผลไม้ และกำหนดให้ทาส ๒๔ คน ทำหน้าที่รับใช้^{๒๐}

๓.๓ ความเชื่อทางอภิปรัชญาตามแนวทางประสาทมอม

ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดที่สืบทอดกันมาอันมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึง ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูตผีปีศาจ คาถาอาคม โขคลาง ไสยศาสตร์ต่างๆ เท่านั้น แต่ยังคงรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

ความเชื่อที่เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับสัญชาตญาณของมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ได้ใช้ดำรงชีวิตอยู่ในสมัยโบราณ ในความเชื่อจึงได้เกิดจากการเกิดขึ้นและจากการ

^{๒๐} กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑-๑๒๓.

เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการดลบันดาลผลให้เกิดขึ้นมาจากอำนาจของภายนอกที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่น เทวดา พระเทพเจ้าหรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อได้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น ฝนตก พายุพัด ไฟป่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาตภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มิใช่อิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางครั้งเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และได้เกิดความสุขดีให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถือเป็นพิธีกรรมหรือศาสนาเกิดขึ้นมา ความเชื่อของมนุษย์ ได้มีวิวัฒนาการทางความคิดตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์นี้ คือ ความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดมาอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านั้น ได้แก่ ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ พายุพัด ไฟป่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ขึ้น ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์ ดังตัวอย่างความเชื่อในเรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

- (๑) ถ้าอากาศร้อนอบอ้าวและฟ้าแดง ฝนจะตกใหญ่พายุแรง
- (๒) ห้ามชี้รั้งกินน้ำ จะทา ให้น้ำกัด (นิ้วด้วน)
- (๓) ถ้ามดขุ่นไข่ แสดงว่าฝนจะตก
- (๔) ถ้าปลุกต้นขนุนไว้หลังบ้าน จะทา ให้มีคนอุดหนุนจนเจือ
- (๕) ถ้าปลุกต้นมะยมไว้หน้าบ้าน จะทา ให้มีคนนิยมชมชอบ

๒) ความเชื่อในคติถือผีสิง เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ พายุพัด แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลดลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์ในสมัยกลุ่มปราสาทขอมจึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้างหรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระกัมมิจาที่ แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อสักการะ บูชาธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจจะโรยอย่างหนึ่งสิ่งสถิตอยู่แน่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญูณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสิงอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ นั่น อาจเป็นท้าวประภพใดประภพหนึ่ง และในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสิงอยู่ในธรรมชาตินั้น ๆ ก็สามารถแบ่งความเชื่อในคติออกได้อีกเป็น ๓ ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ในสมัยกลุ่มปราสาทขอม ดังนี้

๒.๑) ความเชื่อที่เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อน แล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลก โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญูณสิงสถิตอยู่

๒.๒) ความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่าง อาจดลบันดาลความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาปราณีที่มีอยู่ วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่าง แต่ไม่สามารถจับต้อง สัมผัสหรือพบเห็นได้

๒.๓) ความเชื่อที่เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือเรียกว่าพระเจ้าหรือเทพเจ้าหรือภูตผีสาธิตตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของศาสนา นักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถ้อยว่าวิญญาณหรือเจตภูต^{๒๑}

๓) ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษนั้น ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อ ปกป้องรักษา ดูแลบุตรหลานของพวกเขา ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้ว่าการบังสุกุล ให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

๔) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์นี้ได้พัฒนาติดต่อกันมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปร่างเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุด บางพวกเชื่อว่าพายุฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๕) ความเชื่อทางร่างทรงกับพระรัตนตรัย ร่างทรงกับพระรัตนตรัยมีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือน้อมรับเอาามา และปรับใช้ให้เข้ากับกรดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคมแวดล้อม เพื่อให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงกับพระรัตนตรัย จะพิจารณาได้โดยอาศัยขอบข่ายของความเชื่อ ดังคำอธิบายต่อไปนี้ คำว่า เชื่อ หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ^{๒๒} ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ ใจยอมรับว่า จริงแต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตัวเอง เท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลไป ในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือ ธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแท้ได้ แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความยำเกรง การยอมรับหรือการยึดมั่นถือมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^{๒๓}

อย่างไรก็ตาม ยังมีแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องความเชื่ออยู่อีกหลายประเด็นที่นำมาศึกษา เพื่อให้แนวคิดและความเป็นมาของความเชื่อ จึงขอชี้ประเด็นความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

^{๒๑} เสฐียร พันธรังสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๓๗๒.

^{๒๓} The University of Chicago, The New Encyclopaedia Britanica, (Chicago: University Chicago Press,1985), p. 63.

๑) ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้น มีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

๒) ความเชื่อในคตินับถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้า หรือผีสางเทวดา แล้วนับถือในภาพนั้น

๓) ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชา วิญญาณบรรพบุรุษ

๔) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นไปว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติ อย่างไม่ไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์นั้นมีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่ แตกต่างกัน

๕) ความเชื่อในพระเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรือเผ่าหนึ่งที่เรียกว่า อติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

๖) ความเชื่อในพระเจ้า๑องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่ามีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

๗) ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ โยใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา^{๒๔}

คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม สามารถสรุปคติความเชื่อได้ดังต่อไปนี้

๑) เพื่อจำลองเขาไกรลาสหรือเขาพระสุเมรุอันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าสูงสุด คือองค์พระศิวะเจ้าในศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกาย^{๒๕}

๒) เพื่อถวายแก่องค์พระศิวะเจ้าในศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกาย^{๒๖}

๓) เพื่ออุทิศ ถวายให้กับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีต่อผู้มีพระคุณ

^{๒๔} ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

^{๒๕} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ทิพนินยจากปราสาทหิน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒.

^{๒๖} พัทธินทร์ ศิริอำพันธ์กุล, อีสานใต้ศึกษา เล่ม ๑ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบุรีรัมย์, (บุรีรัมย์: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๗๖.

๔) เพื่อเป็นที่เก็บอัฐิของบรรพบุรุษและของผู้สร้างเองเมื่อคราวละสังขาร^{๒๗}

๕) เพื่อเป็นที่อยู่หรือที่ประทับของดวงวิญญาณของผู้สร้างและการอยู่ร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์พระคิ่ว ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อถึงจุดนี้แล้ววิญญาณของผู้สร้างจะมีความเป็นอมตะ^{๒๘}

๖) เพื่อเป็นการประกาศเกียรติศักดิ์ เกียรติคุณและอำนาจบารมีของผู้สร้างเองให้ปรากฏแก่สายตาของสาธารณชน นอกจากนั้นแล้วยังมีคติความเชื่อในภาพแกะสลักลวดลายจิตรกรรมต่าง ๆ ที่ประดับตกแต่งอยู่ที่ตัวปราสาท ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าทั้งสิ้นหรือเป็นการบูชาเทพเจ้า

สรุป ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมา นานหลายพันปี และเชื่อว่าความเชื่อมีอำนาจลึกลับจริงที่จะทำให้นักบุญได้รับผลดีผลร้าย เมื่อนักบุญกลัว อำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชา เช่น สรงสังเวทเทพเจ้า เพราะเชื่อกันว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้คลบับดาลอยู่เบื้องหลังให้เกิดขึ้นเป็นแน่แท้ ให้นักบุญตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้น ๆ ขึ้น^{๒๙} ความเชื่อนั้นเกิดจากที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และเห็นพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้รับทราบกัน เพื่อต้องการที่จะให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุมีผลที่สามารถพิสูจน์ได้จริงหรือไม่ และเห็นว่าความเชื่อของคนมีสาเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้นั้นทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดที่จะสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจจะหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเหตุผลและ สาเหตุที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ^{๓๐} ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์และเมื่อ มนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คลบับดาลให้เป็นไปแน่ และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งจะไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไรกัน จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น

นอกจากนี้ ความเชื่อทางศาสนาเป็นวัฒนธรรมส่วนที่จะช่วยตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีความสบายใจ มีความมั่นคงทางจิตใจในภาวะที่ต้องเสี่ยง หรือมีความไม่แน่ใจในชีวิต ความเชื่อทางศาสนาต่างจากความเชื่ออื่น ๆ ในวัฒนธรรมตรงที่เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เชื่อว่ามีอำนาจในการให้คุณให้โทษกับมนุษย์ โดย

^{๒๗} พระมหานัด อุดจจารี, **ห้องศิลานครแดนปราสาทขอม**, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๗๔.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

^{๒๙} ธวัช ปุณโณทก, **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^{๓๐} ทศนีย์ ทานตวนิช, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

มนุษย์ใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ดังนั้น ความเชื่อทางศาสนาในทุกสังคมจึงมีลักษณะในการผสมผสานของความเชื่อและพิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในอำนาจเหนือมนุษย์ไม่ว่ารูปแบบใดก็แบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้หมายถึง ความเชื่อในภูตผีปีศาจก็รวมเรียกว่าเป็นความเชื่อทางศาสนา เพราะเป็นความเชื่อที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์มีตัวอย่าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ตา เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ฯลฯ ความเชื่อทางศาสนาเป็นวัฒนธรรมซึ่งมีธรรมชาติที่จะเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมและความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย^{๓๑}

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในประเทศอินเดียก่อนสมัยพุทธกาลเบื้องต้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพเจ้า เชื่อว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวันและจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าผู้อำนาจซึ่งได้กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท และมีความเชื่อพื้นฐานอื่น ๆ อีก คือ ความเชื่อทั่วไปที่เกี่ยวกับพระเจ้าสูงสุด ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร หรือเรียกว่า ตรีมูรติ เชื่อว่าความจริงแท้แน่นอนนั้นมีสิ่งเดียววันรันดร ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับวิญญาณ การเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับบรรพชน ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับกรรม และก่อนที่จะเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในประเทศอินเดียได้มีความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่ก่อนแล้วในประเทศอินเดีย และเมื่อเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในอินเดียจึงได้มีการผสมผสานความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้าไว้ในความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ด้วยในบางส่วน^{๓๒}

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาที่ปรากฏตามปราสาทหินขอมโบราณ มีวิวัฒนาการความเป็นมายาวนานกับความคิดจินตนาการที่เป็นวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง ที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะอารยธรรมจากอินเดียเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ในรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๓.๓.๑ ความเป็นจริงเรื่องเทพเจ้าทางอภิปราย

ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสวรรค์ โดยความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอริยกะดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป ได้เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขาไว้ว่า พระอาหุระมีศดา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง อันเป็นที่ยอมรับกันว่าความคิดเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นในยุคพระเวทประมาณ ๑.๕๐๐-๙๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ที่เกิดจากสภาพธรรมชาติ คือ มนุษย์สามารถเห็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ กลางวัน กลางคืน ฟ่ำร้อง ฟ่ำผ่า น้ำหลาก ไฟไหม้ เป็นต้น จึงเกิดความอัศจรรย์ใจสร้างจินตนาการว่าเบื้องหลังของธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีผู้ที่มีอำนาจอยู่ คือ มนุษย์ใส่ความรู้สึกให้แก่

^{๓๑} อมรา พงศาพิชญ์, *พุทธศาสนาชาวบ้าน ในความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

^{๓๒} พรพรหม ชลรัตน์, *อภิปรายในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช*, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

ธรรมชาติ เป็นลักษณะการบูชาธรรมชาติที่มองเห็น ลักษณะของเทพเจ้าในพระเวทนี้ถือว่ามีลักษณะรูปร่างเหมือนมนุษย์มาก แต่เนื่องจากการที่เทพเจ้าเหล่านั้นวิวัฒนาการเกิดขึ้นมาจากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงมีการพรรณนารูปร่างของเทพเจ้าในแง่ของปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่าเป็นจากธรรมชาติที่มีตัวตน กล่าวคือ เทพเจ้าทั้งหมดที่เกิดขึ้นนั้นคงมีลักษณะเป็นเทพเจ้าประจำธรรมชาติอยู่นั่นเอง^{๓๓}

ศาสนาพราหมณ์ในสมัยอารยัน เริ่มต้นจากการที่นับถือพระอาทิตย์เป็นองค์แรกขึ้นมาก่อน พระอาทิตย์จึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าเรียกว่า สิวิตรี หรือสวิตระ ต่อมาเกิดมีเทพเจ้าแห่งฝนเพิ่มขึ้นเรียกว่า พระวรุณ ต่อมาได้มองเห็นความจำเป็นที่โลกจะต้องมีผู้สร้างจึงเกิดพระอินทร์ขึ้นต่อจากนั้นก็เกิดเทพเจ้าแห่งความตาย ผู้ปกครองชีวิตในปรโลกหลังจากมนุษย์ตายไปแล้วเรียกว่า พระยม เทพเจ้าทั้งสองนี้จึงจัดเป็นเทพเจ้ารุ่นแรกที่สุดของศาสนาพราหมณ์ เมื่อกาลเวลาผ่านไป จึงเกิดมีเทพเจ้าเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายองค์ เช่น พระอัคนี พระรุทระ พระวายุ พระกุเวร และพระพฤษ์สบัติก็เป็นเทพเจ้าที่เกิดในรุ่นหลังด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ที่ออกนามมาแล้วนี้ ก็ยังมีเทพเจ้าอื่น ๆ อีกมากมายที่ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาในยุคหลัง^{๓๔}

เทพเจ้าตามธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งหมดนี้นั่นเอง เป็นแหล่งที่มาของเทพนิยายของทางศาสนาพราหมณ์ที่สำคัญ และเป็นพื้นฐานหรือส่วนประกอบที่สำคัญของลัทธิบูชาโยนุในสมัย พราหมณะ และศาสนาฮินดูทั่วไป ในเวลาต่อมาเทพเจ้าทั่วไปที่สำคัญ คือ เทพเจ้าประจำทิศทั้งแปด ที่ได้ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวทและชัดเจนขึ้นมาในสมัยพราหมณะ ซึ่งเป็นสมัยที่มีความเชื่อต่อการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาโยนุ การอ้อนวอนเทพเจ้าประจำธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก เรียกในภาษาปรัชญาว่า พหุเทวนิยม (Polytheism) จากพหุเทวนิยมแนวความคิดและความเชื่อถือก็ค่อยพัฒนาไปเป็น เอกเทวนิยม (Monotheism) ตามลำดับ และดังที่ศาสตราจารย์แมกซ์ มิลเลอร์ (Max Muller) เรียกว่า อติเทวนิยม (Henotheism) หมายถึง ความคิดและความเชื่อที่ถือว่ามีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียวในบรรดาเทพเจ้าจำนวนมาก คือ ในขณะที่มนุษย์บูชาเทพเจ้าองค์ใดเขาก็ยกย่อง นับถือเทพเจ้าองค์นั้นว่าสูงสุดในขณะนั้น ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมเริ่มแรกของศาสนา^{๓๕}

ครั้นต่อมาในสมัยพระเวทได้สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่อีกหลายองค์ เทพเจ้าในสมัยนี้อาจแบ่งออกเป็นสามภาค ภาคแรก คือ เทพเจ้าภาคพื้นโลก ได้แก่ แผ่นดิน (ธรรณี) ไฟ (อัคนี) เป็นต้น ภาคที่สอง คือ เทพเจ้าภาคพื้นอากาศ ได้แก่ ฝน พายุ เป็นต้น และภาคที่สาม คือ เทพเจ้าภาคสวรรค์ ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว อากาศ เป็นต้น ต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปยกย่องนักถือเทพเจ้าที่สำคัญที่สุด ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ เทพเจ้าทั้งสามองค์นี้รวมเรียกว่า ตรีมูรติ^{๓๖} ความหมายโดยรวม คำว่า ตรีมูรติ๓ หมายถึง การอวตารของ

^{๓๓} อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน), (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๔.

^{๓๔} สุนทร ฤกษ์สี, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๖-๗.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๓๖} ดนัย ไชโยธธา, นานาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

พระเป็นเจ้าสูงสุดทั้งสามองค์ในศาสนาฮินดู ได้แก่ พระพรหม(พระผู้สร้าง) พระวิษณุ(ผู้ปกป้องรักษา) และพระศิวะ(ผู้ทำลาย) เทพสูงสุด ๓ องค์ของศาสนาฮินดู^{๓๗}

๓.๓.๒ ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา

ศาสนาพราหมณ์มีทัศนะเกี่ยวกับสภาวะก่อนการสร้างโลกและชีวิตนั้น มีคำกล่าวถึงเทพเจ้าในคัมภีร์ฤคเวทไว้ว่า “ในครั้งกระโน้น ไม่มีอะไรเลยทั้งความเป็นหรือความไม่เป็น ไม่มีอากาศ ไม่มีฟ้า อะไรเล่าครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเล่าตั้งอยู่บนอะไร ตั้งอยู่บนห้วงน้ำลึกหรือในครั้งนั้นความตายก็ยังไม่ มี ยังไม่มีกลางวันกลางคืนหมุนเวียนกัน แต่ทว่ามีสิ่งหนึ่งหายใจอย่างสงบ เยียบ มีอยู่โดยตนเอง ไม่มีอะไรอีกนอกเหนือไปจากสิ่งนี้ ความมืดแฝงอยู่ในความมืด มีแต่น้ำทั่วไปหมด สิ่งนั้นมีลักษณะเป็นความว่างซ่อนอยู่ในความสับสน ค่อย ๆ เติบโตขึ้นด้วยพลังความร้อนในตัว ความอยากเริ่มฟักตัวขึ้นในสิ่งนั้นเป็นอันดับแรก ความอยากจะกลายเป็นจิตในภายใน จิตซึ่งเป็นสิ่งกลางระหว่างความไม่มีกับความมี ดังที่นักปราชญ์ผู้เฝ้าหาความจริงได้พบแล้ว ความร้อนที่ฝ่าความมืด และผ่านห้วงมหรณพนั้นมาจากเบื้องล่างหรือเบื้องบนกันแน่ กวีใดเคยแถลงไว้บ้างหรือ แต่ทว่านั่นแหละ คือ พลังสร้างสรรค์ชีวิต พลังอันทรงอำนาจได้เกิดขึ้น สสารที่มีอยู่โดยตนเองอยู่เบื้องล่าง พลังอยู่เบื้องสูง ใครรู้บ้างหรือ หรือว่าเคยมีใครบอกไว้บ้าง หรือว่าการสร้างโมฬารนี้มาจากไหน ขณะนั้นยังไม่มีเทพเจ้าเลยสักองค์เดียว ใครเล่าจะสามารถล่วงรู้ความจริงที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ใครเล่าจะรู้ว่าโลกนี้มีมาตั้งแต่เมื่อใด เกิดขึ้นจากพระหัตถ์ของเจ้าหรือไม่ ถ้าจะมีผู้รู้เห็นก็จะมีแต่พระเจ้าบนสวรรค์แต่องค์เดียวเท่านั้น พระองค์สามารถเปิดเผยให้เราารู้จักได้”^{๓๘}

พระเจ้า หมายถึง พลังในการสร้างกฎระเบียบมาจากกสิภพ ที่เชื่อว่าเอกภพมีกฎเกณฑ์ และกฎเกณฑ์นี้เองมิได้มาจากภายนอกเอกภพ กฎเกณฑ์นี้เป็นพลังแฝงอยู่ในกสิภพ ซึ่งค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้นในกสิภพ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ พลังนี้คือ “ปรมาตมัน” ซึ่งแสดงตัวออกเป็นผู้สร้าง ในการสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการแยกพลังออกให้เป็นบุคคลเอกเทศ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังต่าง ๆ พระเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นทั้งอันตรและอูตระ คือ ทั้งแทรกอยู่ในเอกภพและแยกออกจากเอกภพ เพื่อทำหน้าที่ในเอกภพ พลังทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นในเอกภพย่อมแบ่งส่วนออกจากพลังรวมนี้ คือ เทพเจ้าที่ปรากฏแบ่งส่วนออกมาทำหน้าที่ควบคุมส่วนต่าง ๆ ของเอกภพนี้ อีกต่อหนึ่ง เป็นเทพเจ้าในสภาพที่ปรากฏแก่สติปัญญาของมนุษย์ ผู้เข้าถึงความคิดนี้ในระยะแรก ๆ ย่อมไม่สามารถหาคำศัพท์มาแสดงออกอย่างตรง ๆ ได้ จึงต้องใช้วิธีแสดงออกโดยโวหาร สัญลักษณ์แทน ดังนี้^{๓๙}

แนวทางสร้างสรรค์จะกล่าวว่าไม่มีสภาวะอยู่ก็ไม่ใช่ จะว่ามีอยู่ก็ไม่เชิง แต่ก็ไม่มีแหล่งลม ไม่มีท้องฟ้าอยู่นอกเหนือพระองค์ อะไรครอบคลุมในทุกสิ่ง และที่ไหนและอะไรให้ที่พำนัก น้ำอยู่ที่นั่น ลึกเกินที่จะวัดได้หรือ แล้วความตายจะไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีความตายก็ไม่ใช่ ไม่มีเครื่องหมายอยู่ที่นั่น ผู้

^{๓๗} Coleman, T. (๒๐๑๑). *Avatāra*. Oxford Bibliographies Online: Hinduism. P.๖.

^{๓๘} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๔๐๓.

^{๓๙} กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน, หน้า ๑๑๔.

แบ่งวันและคืน มีสิ่งหนึ่งซึ่งปราศจากลมหายใจ มีชีวิตอยู่ได้โดยธรรมชาติของตนเอง ถ้าปราศจากพระองค์แล้วก็จะไม่มีอะไรเป็นอยู่ได้เลย

ความมืดที่นั่นมีอยู่ ระยะเวลาแรกปกคลุมไปด้วยความมืด ตอนนี้เป็นความยุ่งเหยิงกันไปหมด สิ่งทั้งหมดที่มีชีวิตอยู่ครั้งกระนั้นว่างเปล่าและไร้รูป เพราะอาศัยอำนาจยิ่งใหญ่แห่งความอบอุ่นสิ่งต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ต่อจากนั้นต้นตอาก็เกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น ต้นตอเป็นพีชพันธุ์แรกเริ่มและเป็นเชื้อแห่งวิญญาน พราหมณ์ฤาษีทั้งหลายผู้แสวงหาด้วยความคิดแห่งจิตใจ ได้ค้นพบสิ่งเกี่ยวเนื่องกันของสิ่งที่เป็นอยู่ในสิ่งที่ไม่เป็นอยู่ มีเส้นตัดแยกจากกันขยายออกไปสับสนกันไปหมด บางแห่งอยู่บนและบางแห่งอยู่ล่างหรือได้มีเทพเจ้าผู้ให้กำเนิด มีพลาณภาพกล้าแข็ง ไม่ทรงทำกรรมอะไรที่นี้และมีพลังงานกล้าแข็งอยู่ทั่วไป ใครรู้ได้อย่างแท้จริงและใครสามารถประกาศถึงพระองค์ได้ในที่นี้ พระองค์ทรงบังเกิดมาตั้งแต่เมื่อไร และการสร้างสรรค์นี้มาจากไหน เทพเจ้าทั้งหลายทรงเกิดมาหลังการสร้างสรรค์สิ่งนี้ แล้วใครรู้ว่าการสร้างครั้งแรกได้นำมาสู่การบังเกิดของสิ่งทั้งหลายตั้งแต่เมื่อไร พระองค์ปฐมกำเนิดแห่งการสร้างสรรค์นี้ ไม่ว่าจะพระองค์สร้างหมดทุกอย่างหรือไม่ได้สร้างก็ตาม พระเนตรของพระองค์ส่องโลกนี้จากสวรรค์ชั้นสูงสุด พระองค์ทรงรู้อย่างแท้จริง หรือบางทีก็ไม่ทรงรับรู้

เพราะฉะนั้น แสดงว่าเทพเจ้ามีแดนเกิดมาจากกสิภพค้อย ๆ ปรากฏตัวขึ้น แสดงตัวออกเป็นมาผู้สร้าง เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ การสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังออกมาเพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ ดังที่ โจเซฟ แกร์ ได้รายงานไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อศูนย์กลาง คือ ถือว่ามีวิญญานสากลดวงหนึ่งคงความเป็นสารัตถะชั่ววันรันดร์ ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลายเรียกว่าพระ “พรหม” ซึ่งหมายถึงวิญญานของโลก วิญญานโลกนี้เป็นพระเจ้าสามภาค เรียกว่า “ตรีมูรติ” พระองค์ถูกเรียกว่าพระเจ้าสามภาค เพราะเชื่อว่าพระพรหมมีภาคต่าง ๆ คือ พระพรหม-พระผู้สร้าง พระวิษณุ-พระผู้อารงรักษา และพระศิวะ-พระผู้ทำลาย ทั้งสามองค์นี้ไม่แยกออกจากกัน แม้ว่าจะแตกต่างกันก็เป็นเพียงด้านหน้าที่เท่านั้น^{๕๐} เมื่อพลังทั้ง ๓ มารวมกัน จึงเท่ากับการแสดงพลังอันยิ่งใหญ่ของพระเป็นเจ้าในสรรพสิ่ง ดังนั้น เทวะทั้ง ๓ จึงเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังทางธรรมชาติ พลังสร้าง พลังบำรุง พลังทำลายแตกดับแปรเปลี่ยน ซึ่งพลังทั้งสามนี้ มักจะทำเป็นเครื่องหมายศักดิ์สิทธิ์ว่าโอม^{๕๑} ๔๙

ดังในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์แรกของศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวถึงเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งว่ามีเพียงองค์เดียว แต่ปรากฏออกมาเป็นสามลักษณะหน้าที่ คือ ทรงเป็นผู้สร้าง ผู้ยิ่งใหญ่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นผู้ทำลาย และดังที่ พรพรม ชลาร์ตันได้วิจัยไว้ว่า ตามคัมภีร์อุปนิษัต คำสอนเรื่องเทพเจ้าเป็นเอกนิยมฝ่ายจิต (Idealistic monism) ถือว่าเทพเจ้ามีเพียงองค์เดียวเท่านั้น คือ พระพรหม หรือ พรหมัน ซึ่งโลกมนุษย์ สัตว์ พืชและสิ่งอื่น ๆ เกิดมาจากพระองค์ และจะกลับไปรวมที่พระองค์อีกเมื่อถึงเวลาตามเงื่อนไขที่วางไว้ พระพรหม คือพรหมันมีสองภาคหน้าที่ คือ

^{๕๐} โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย พัน ดอกบัว, หน้า ๑๒-๒๐.

^{๕๑} คำบูชาเทพตรีมูรติที่คนทั่วโลกรู้จักกันดี คือคำว่า 'โอม' มาจาก 'มะ' แทนองค์พรหม 'อะ' แทนองค์วิษณุ 'อุ' แทนองค์ศิวะ การเอ่ยคำว่าโอมจึงเท่ากับเป็นการเอ่ยพระนามของเทพทั้ง ๓

๑. อปรพรหม เป็นพระเจ้าสูงสุด (Supreme Being) เป็นบ่อเกิดของโลก เป็นผู้รักษาและผู้ทำลายเอกภพ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ดำรงอยู่และดับไปในอปรพรหมนี้ ทรงมีคุณสมบัติบริบูรณ์ทุกอย่าง เช่น มีอำนาจเป็นอนันต์ มีความรู้ไม่สิ้นสุด และมีมหากรุณาไม่มีขอบเขต อปรพรหม หรือ อีศวร อปรพรหม หรือ อีศวรเป็นภาคบุคคลาธิษฐานของสิ่งสัมบูรณ์เป็นพระเป็นเจ้าที่มีตัวตนหรือรูปร่างอย่างมนุษย์ ในลักษณะที่พุดถึงพระพรหมในแง่โลกียะ (Cosmic)

๒. ปรพรหม เป็นความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) หรือปรมาตต์สัจจะเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม เป็นเอกภพของสิ่งทั้งปวง ปรพรหมนี้คือ ปรมาตมัน หรืออาตมันสากล หรือวิญญานสากล (Universal Reality) โดยอาตมันส่วนบุคคลชีวิตมันแยกตัวออกมาจากนั้น และจะกลับไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกในปรมาตมัน ซึ่งเป็นภาวะที่อาตมันจะพ้นจากทุกข์ เรียกว่าได้บรรลุโมกษะ การที่อาตมันส่วนบุคคลจะเข้าไปรวมกับปรพรหมนี้ไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย ๆ บุคคลต้องพยายามอย่างยิ่งด้วย เป็นพระพรหมในแง่โลกุตตระ (Acosmic) ในแง่นี้พระพรหมคือสิ่งสัมบูรณ์พระพรหมในลักษณะนี้เรียกว่าปรพรหม เป็นภาค ธรรมมาธิษฐาน ของพระเป็นเจ้าซึ่งได้แก่ สิ่งสัมบูรณ์นั่นเอง ที่ปราศจากคุณลักษณะทุกอย่าง (นิรคุณะ) ปราศจากคุณวิเศษทั้งปวง (นิรวิเศษะ) และไม่อาจใช้คำพูดหรือภาษาพูดบรรยายได้ (อนิรวจนียะ) พระพรหมในแง่โลกุตตระนี้มีชื่อเรียกว่า ปรพรหม เป็นสิ่งสัมบูรณ์ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะ อดตรภาวะ เป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ และอธิบายไม่ได้

ดังนั้น กล่าวได้ว่าในอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อสูงสุดอยู่หนึ่งเดียวเท่านั้น คือ มีวิญญานสากลดวงหนึ่งคงความเป็นสาร์ตณะชวันินันดร ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลาย เรียกว่า “พระพรหม” หรือพรหมัน เป็นเทพเจ้าสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงเกิดมาจากกสิภพ ทรงค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้น ท่ามกลางความมีกับไม่มี ความเป็นกับไม่เป็น ทรงแสดงตัวออก เป็นมาผู้สร้าง ในการสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังบางส่วนออกมา เพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ และเทพเจ้าอื่น ๆ โลก สรรพชีวิต สรรพสิ่งทั้งหลายก็ล้วนแต่มาจากการสร้างสรรค์ครั้งนี้^{๔๒}

๓.๓.๓ ความเป็นจริงเรื่องสภาวะของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของเทพเจ้าทำให้เราทราบว่า มีความแท้จริง “อันติมะ” (Ultimate truth) อยู่เพียงอย่างเดียวในสากลโลก เรียกว่าพรหมัน เป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในภาวะ เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด เป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ (อตตะ) ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีรูปร่าง ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด ดำรงอยู่ตลอดกาล พรหมัน ปรมาตมันกับพรหมจึงเป็นสิ่งเดียวกัน มีฐานะเป็นวิญญานดั้งเดิมหรือความจริงสูงสุดของโลกและสรรพสิ่ง ในโลก เพราะสรรพสิ่งมาจากปรมาตมันหรือพรหมัน ดำรงอยู่ และในที่สุดก็จะกลับคืนสู่ ความเป็นหนึ่งเดียวกับปรมาตมันหรือพรหมัน มีอยู่ในทุกสิ่งปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง โดยทุกสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากพรหมันหรือมาจากพรหมัน แต่ว่าพรหมันเองไม่มีเหตุ เป็นสิ่งที่มิได้อยู่ได้ด้วยตนเอง ในคัมภีร์อุปนิษัตได้อธิบายลักษณะของพรหมันไว้สองลักษณะ คือ

^{๔๒}พรพรหม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช,

๑) นิรคุณพรหมัน ได้แก่ ความแท้จริงอันดีมี องค์สัมบูรณ์ ความเป็นสรรพสิ่ง ความเป็น สัพพัญญู ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างแท้จริง เป็นพรหมันที่ไม่อาจกำหนดคุณลักษณะใด ๆ ได้ เป็นสิ่ง สูงสุด เป็นสัจจิทานันตะ (ความจริง-ความรู้-ความสุข) มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ พรพรมหรือพรหม ชั้นสูง

๒) สคุณพรหม เป็นพรหมันที่กำหนดคุณลักษณะต่าง ๆ ได้ พรหมที่เป็นมูลฐานหรือเป็น ปฐมเหตุของโลก หรือปรากฏการณ์ คือ สรรพสิ่งเกิดจากพรหม ธรรมชาติเปรียบเหมือนร่างกายของ พรหม พรหมเป็นวิญญาณของธรรมชาติ พรหมประมวลสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ที่กล่าวว่าพรหมเป็น มูลเหตุของปรากฏการณ์ คือ เป็นเทพเจ้าในศาสนาที่มนุษย์บูชาบวงสรวงกัน เนื่องจากมีมายาเข้ามา เกี่ยวข้อง พรหมจึงลดระดับจากองค์สัมบูรณ์ลงมา พรหมที่มีคุณลักษณะและมีส่วนประกอบ คือ มายา นั้นอาจเรียกชื่ออีกชื่อหนึ่ง คือ พระอิศวร ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้าง ผู้รักษาและเป็นผู้ทำลาย และเรียกอีก ชื่อหนึ่งว่า อปรพรหม หรือ พรหมชั้นต่ำตรงกับเทพเจ้าที่เป็นบุคคล

พรหมันทั้งสองลักษณะนี้มีอาจแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ ที่แยกออกให้เห็นเป็นสอง ลักษณะก็เพราะมองคนละด้าน นิรคุณพรหมันเป็นรากฐานของสคุณพรหมันหรือพระเจ้า ซึ่งมีลักษณะ แผ่กระจายครอบคลุมจักรวาลโดยมายา^{๔๓}

แสดงว่าพรหมันที่แท้จริงนั้นเป็นนิรคุณพรหมัน เป็นอิสระจากข้อกำหนดทั้งปวงไม่มี ขอบเขตจำกัดและเป็นนิรันดร พรหมันชนิดนี้เป็นพรหมันที่ยากแก่การเข้าใจ เพราะความคิดมนุษย์มี ขอบเขตจำกัด จึงเป็นการยากมากที่จะทำความเข้าใจพรหมันที่ไม่มีขอบเขตและเป็นสัพพัญญูได้ วิธี เดียวที่จะรู้จักและเข้าใจพรหมันที่แท้จริงได้ก็โดยการทำสมาธิ ซึ่งแม้รู้จักและเข้าใจพรหมันแล้วก็ไม่ อาจบรรยายถึงพรหมันที่แท้จริงได้อย่างถูกต้อง เพราะภาษาที่มนุษย์ใช้นั้นมีขอบเขตจำกัด ด้วยเหตุนี้ พนมเทียน บุญส่งเสริมสุขได้รายงานความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าในพรหมสูตรไว้ว่า คำสอนต่าง ๆ เกี่ยวกับพรหมันตามที่ปรากฏในพรหมสูตรหรืออุปนิษัตินั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นคำสอนเกี่ยวกับสคุณพรหมัน ซึ่งเป็นพรหมันที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ เป็นพรหมันที่มีขอบเขตจำกัด มีลักษณะที่เหมือนมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์สามารถเข้าใจ และรู้จักพรหมันได้อย่างง่ายขึ้น เป็นบันไดสำหรับก้าวไปสู่การทำสมาธิ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจพรหมันที่แท้จริงต่อไปได้

ดังนั้น ในคัมภีร์ฤคเวทได้บรรยายคุณลักษณะของเทพเจ้าไว้มากมาย เช่น ทรงสถิตอยู่ทุก หนทุกแห่ง ทรงมีอำนาจ ทรงครอบครองจักรวาล ทรงสร้างสรรพสิ่ง ทรงควบคุมรักษาสິงที่สร้างขึ้นนั้น ให้ดำรงอยู่ได้โดยปกติ ทรงทำลายล้างสิ่งทีสร้างขึ้นเมื่อถึงกาลเวลาที่กำหนดไว้ เป็นต้น คุณลักษณะ ของเทพเจ้าบางประการเช่นนี้ สอดคล้องกับกระบวนการธรรมชาติ คือ เกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และแตกสลายในที่สุด คุณลักษณะทั้งสามของเทพเจ้าดังกล่าวนี้ เป็น กระบวนการพัฒนาการ อันเป็นความหมายของรูปศัพท์ว่า “พรหมน” ซึ่งมาจาก พฤ ฐาตุ แปลว่า เจริญเติบโต ขยายตัว พัฒนาแพร่ไป ฉะนั้น เมื่อเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนแปลงพัฒนาก้าวหน้า

^{๔๓} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๗.

ต่อไป คือ เริ่มต้นเพียงหนึ่งเดียว แล้วขยายตัวออกไปเป็นสาม เป็นหก เป็นเก้า... เริ่มต้นจากเอกเทวนิยม จนกลายเป็นพหุเทวนิยมในที่สุด

พรหมันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือสรรพสิ่ง แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นมูลภาวะของทุก ๆ สิ่ง ทุกสิ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่และแตกดับสูญไปในสิ่งที่เรียกว่าพรหมันนี้ สสารทั้งปวงเป็นร่างกายของพรหมัน และชีวาตมันหรืออาตมันย่อยทั้งหมดก็อยู่ในฐานะเป็นร่างกายของพรหมันเช่นกัน ส่วนพรหมันเป็นวิญญาน ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งอูตรภาพ (transcendent) และอันตรภาพ (immanent) คือทั้งอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงและเป็นสารถะอยู่ภายในของสิ่งทั้งปวง^{๔๔}

พรหมันซึ่งเป็นอันติมะสัจจะนั้น เป็นองค์สัมบูรณ์มีคำที่แสดงลักษณะของพรหมันอยู่สามคำ คือ สัต จิต อานันตะ ซึ่งทั้งสามคำนั้น จึงมี ความหมาย ดังนี้

สัต หมายถึง ความมีอยู่ของพรหมัน คือ แสดงให้รู้ว่าพรหมันเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง มีอยู่นิรันดร เป็นอมตะ คำนี้แสดงถึงภาวีสัย

จิต หมายถึง คำอธิบายลักษณะของพรหมันว่ามีอยู่ในลักษณะเป็นจิตบริสุทธิ์

อานันตะ หมายถึง แสดงคุณลักษณะของจิตบริสุทธิ์ หรือสติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ว่ามีสภาพเป็นความสุข หรือความบันเทิงสูงสุด ที่เรียกว่า นิรามิสสุข^{๔๕}

สภาวะของเทพเจ้าหรือพรหมันในลักษณะนี้ มีคุณสมบัติที่สำคัญและจำเป็นอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) การมีอยู่ พรหมันต้องมีอยู่ในฐานะที่เป็นสาเหตุของโลก ชีวิต และสิ่งต่าง ๆ ทรงเป็นทั้งสัมฤทธิ์ปัจจัย และวัสดุปัจจัย ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ จากเจตจำนงของพระองค์เอง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่ในพรหมันและกลับคืนสู่พรหมัน ด้วยเหตุที่สิ่งต่าง ๆ มีอยู่ ดังนั้น พรหมันจึงต้องมีอยู่ เพราะถ้าหากพรหมันไม่มีอยู่แล้ว สิ่งต่าง ๆ ก็ไม่มีไม่ได้

๒) การมีสติสัมปชัญญะ พรหมันต้องมีสติสัมปชัญญะ เพราะทรงเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ การสร้างจำเป็นต้องมีการคิด มีความต้องการ มีสติปัญญา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของการมีสติสัมปชัญญะเท่านั้น เพราะมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้พรหมันจึงสามารถสร้างจักรวาลที่เต็มไปด้วยความหลากหลายที่ดูเหมือนจะยุ่งเหยิงไร้ระเบียบ แต่หากพิจารณาให้ดีจะพบว่าแท้จริงแล้วก็กฎที่ครอบคลุมอยู่และกฎนั้นคือ กฎระเบียบของพระเจ้านั่นเอง

๓) การมีนิรามิสสุข สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่นี้มาจากพรหมัน รวมทั้งความสุขอันเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาด้วย ในเมื่อพรหมันเป็นผู้ให้ความสุขแก่ชีวาตมันทั้งมวล ตัวพรหมันเองก็ต้องมีความสุข หรือเป็นความสุขอยู่ในตัวเองด้วย เพราะต้องเป็นความสุขที่เป็นความสุขอย่างยิ่ง คือ อานันตะ หรือนิรา

^{๔๔} สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้งดิงเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๗.

^{๔๕} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๗๔.

มิสสุข เพราะพรหมันทรงเป็นความสุขที่ปราศจากข้อบกพร่องทั้งหมด ดังนั้น ทุกประการที่มีอยู่ในพรหมันต้องเป็นความสุขสมบูรณ์ด้วย^{๔๖}

สามารถสรุปตรงนี้ได้ว่า มีพรหมันหรือเทพเจ้ามีสองลักษณะด้วยกัน คือ นิรคุณพรหมัน และสคุณพรหมัน มีคำที่แสดงลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามคำ คือ สัต จิต อานันตะ และมีความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามประการ ได้ ๑) คือ การมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งแท้จริงอันติมะสัจจะอันเป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ๒) คือ การมีสติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นผู้สร้างขึ้นมาและประการที่สาม คือ การเป็นนิรามิสสุขในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งคุณลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้ามีทั้งนิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน

๓.๓.๔ ลักษณะและหน้าที่ที่เป็นจริงของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดและสภาวะของเทพเจ้าที่ผ่านมานั้น ทำให้ทราบถึงลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้าทั้งสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหม ทั้งที่เป็นนิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน ดังนี้

๑) ในระดับที่เป็น อปรพรหม เป็นพระเจ้าสูงสุด (supreme Being) ทรงเปลี่ยนแปลงฐานะของพรหมันจากแนวคิดที่ว่า พรหมัน คือ สภาพความจริงอย่างเดี่ยวเท่านั้นในจักรวาล ซึ่งเป็นแนวคิดในทางเอกนิยม (Monism) ซึ่งถือว่า พรหมัน หรือ พระปรมาตมามีฐานะเป็นพระเจ้าสูงสุดองค์เดียวได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวคิดในทางพหุเทวนิยม (Polytheism) คือ แต่เดิมนั้นปรมาตมามีรูปร่างไม่มีตัวตน ไม่มีใครสามารถมองเห็นปรมาตมได้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวกันว่า ปรมาตมเป็นนิรันการหรือนิรันการ ซึ่งแปลว่าไม่มีอาการ หรือปราศจากอาการนั่นเอง ซึ่งได้แก่ นิรคุณพรหมันนั่นเอง ครั้นเมื่อพระปรมาตมประสงค์จะสร้างโลก พระปรมาตมก็เลกกลายเป็น “สาการภาพ” ขึ้น คือ เกิดภาวะอันมีอาการ นั่นคือ สคุณพรหมัน เป็นตรयरूप (สามรูป) หรือตรีมูรติ หมายถึง ภาวะปรมาตมแสดงออกให้เป็นสามลักษณะ (Triple Manifestation) ได้แก่

๑.๑) ผู้สร้าง (Creator) คือ พระพรหม

๑.๒) ผู้รักษาควบคุม (Preserver) คือ พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ

๑.๓) ผู้ทำลาย (Destroyer) คือ พระอิศวร หรือพระศิวะ

เทพเจ้าทั้ง ๓ ที่เรียกว่า "ตรีมูรติ" แปลว่า สามรูป ในคัมภีร์พระเวท พระพรหมได้สร้างมนุษย์ในระบอบวรรณะ ๔ ไว้เพื่อสันติจากอวัยวะต่าง ๆ ของพระองค์เอง ดังนี้

(๑) ทรงสร้างพราหมณ์ จากพระโอษฐ์ของพระองค์

(๒) ทรงสร้างกษัตริย์ จากพระพาหา (แขน) ของพระองค์

(๓) ทรงสร้างแพศย์ (พวกพ่อค้า) จากพระโสณี (ตะโพก)

^{๔๖} พนมเทียน บุญส่งเสริมสุข, ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าในพรหมสูตร, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘๐.

(๔) ทรงสร้างศูทร (กรรมกร) จากพระบาท

ด้วยเหตุนี้เอง ระบบชนชั้น หรือระบบวรรณะ ๔ ในสังคมอินเดียจึงมีมาตั้งแต่ยุคพราหมณ์ ในอดีตเรื่อยมา จนมาถึงปัจจุบันนี้

เทพเจ้าทั้งสามต่างองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นปรากฏลักษณะเด่นของพลังดั้งเดิมของเอกภาพปรากฏให้เข้าใจได้ในลักษณะบุคลาธิษฐาน ต่อมาภายหลังความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าได้ขยายออกไปมากขึ้น จึงเกิดความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าสูงสุดได้แบ่งภาคย่อยลงไปอีกเป็นเทพเจ้าต่าง ๆ อีกนับไม่ถ้วน ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้มีร่างต่างกัน ชื่อต่างกัน หน้าที่ต่างกัน แต่เป็นวิญญานอันเดียวกัน คือ พรหมัน ซึ่งพรหมันนั้นได้แบ่งภาคหรือแบ่งปางแต่ละสมัยตามที่ต้องการหรือตามความจำเป็น ด้วยเหตุนี้ในศาสนาพราหมณ์จึงมีเทพเจ้าเป็นจำนวนมาก และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะศาสนิกชนของศาสนาพราหมณ์มีอิสรภาพเต็มที่ในการนับถือและจินตนาการทางเทวรูป แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้โดยเด็ดขาดว่าเทพเจ้าที่รับรู้แล้วหรือที่เชื่อได้ในอนาคต ล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของพรหมันนั่นเอง จึงถือกันว่ามีเอกภาพในพหุภาพ คือ มีเทพเจ้าองค์เดียวในรูปร่างต่าง ๆ ^{๔๗}

๒) ในระดับที่เป็น พรพรม เป็นความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) หรือปรมาตม์สัจจะ เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งซึ่งเป็นนามธรรม เป็นเอกภาพของสิ่งทั้งปวง พรพรม ตัวแทนแห่งภาวะธรรมสูงสุดผู้หลุดพ้นจากโมกษะเข้าสู่ปรมาตม์ สรรพสิ่งรวมเป็นหนึ่ง เป็นภาวะสูงสุดในสายเทพพรพรม คือ ปรมาตม์หรืออาตมันสากล การวิวัฒนาการ เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงแห่งพรหมัน และธาตุต่าง ๆ ในระดับนี้ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท โดยเดือน คำดีได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า พรหมันมีวิวัฒนาการดำเนินไปโดยลำดับ ดังนี้ คือ จากพรหมันเกิดอากาศ (Ether) จากอากาศเกิดมีลม จากลมเกิดไฟ จากไฟเกิดมีน้ำ จากน้ำเกิดมีดิน จากดินเกิดพืชพันธุ์ และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และจากอีกทฤษฎีหนึ่งของคัมภีร์อุปนิษัทนั้น มีกล่าวถึงพรหมันไว้ในทฤษฎีเปลือก (โกศะ) มีลำดับวิวัฒนาการ ๕ ชั้น ซึ่งกล่าวไว้ในไตรปิฎกอุปนิษัทว่า

๒.๑) ชั้นที่เป็นร่างกาย หรือ วัตถุ (อันนมยโกศะ) คือ การเปลี่ยนแปลงมาเป็นวัตถุหรือสสาร

๒.๒) ชั้นที่เป็นชีวิต หรือ ลมปราณ (ปราณมยโกศะ) คือ วัตถุเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจึงไม่มีความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าการวิวัฒนาการของพรหมันจะหยุดอยู่แค่เป็นวัตถุ ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ขึ้นมา วัตถุถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งไม่มีชีวิต มันก็เป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้ชีวิตมีขึ้นได้ เพราะสิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องมีร่างกายซึ่งเป็นวัตถุ และมีอาหารเป็นเหตุตั้งอยู่ โดยขั้นแรกเป็นชีวิตของพืชพันธุ์ต่าง ๆ ก่อน ต่อมาจากนั้นก็เป็ชีวิตของสัตว์และมนุษย์เกิดขึ้น

๒.๓) ชั้นที่เป็นจิต (มโอมยโกศะ) คือ วัตถุซึ่งมีชีวิตจิตใจเป็นสัตว์และมนุษย์นั้น จะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีจิตที่ทำให้สามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ แต่การมีจิตนี้เป็นสิ่งที่สาธารณะทั่วไปทั้งสัตว์และมนุษย์ ในขั้นนี้ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ยังเป็นขั้นสัญชาตญาณเช่นเดียวกับสัตว์อยู่

^{๔๗} กรรมกรศาสนา, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (กรุงเทพมหานคร: กรรมกรศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

๒.๔) ชั้นที่เป็นสติสัมปชัญญะ (วิชญาณมยโกศะ) หรือชั้นเหตุผล คือ ชั้นที่สัตว์และมนุษย์แตกต่างกันตรงที่มนุษย์สามารถใช้เหตุผลในการคิดพิจารณาตัดสินตกลงใจได้ ส่วนสัตว์ดำรงชีวิตด้วยการใช้สัญชาตญาณอย่างเดียว

๒.๕) ชั้นนิรามิสสุข (อานันทมยโกศะ) ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด คือ ชั้นที่ความต้องการของมนุษย์เข้าสู่ภาวะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งสัมบูรณ์ คือ ภาวะที่บรรลุมอกษะ เป็นไปตามความประสงค์ของพรหมันเรียกว่า อานันทมยโกศะ เป็นที่จางหายหรือดับสูญสิ้นไปแห่งไตรภาวะ คือ ผู้รู้ ความรู้และสิ่งที่รับรู้ ในขั้นนี้ไม่มีทั้งทวิภาพ (Duality) ของจิตและวัตถุ และทั้งพหุภาพ (Plurality) ของสรรพสิ่งทั้งปวง คงมีแต่เอกภาพ (Unity) อันไม่มีการเปลี่ยนแปลงนี้คือภาวะแห่งพรหมัน^{๔๔}

ภาวะที่บรรลุมอกษะในศาสนาพราหมณ์นี้ คือ หลักความดีสูงสุด มีหลักการสำคัญของศาสนาว่า “ผู้ใดรู้แจ้งในอาตมัน (วิญญาณ) ของตนเองว่าเป็นอาตมันของพรหม ผู้นั้นย่อมข้ามพ้นจากสังสารวัฏ และไม่ปฏิสนธิอีก” ถือได้ว่าเป็นความดีชั้นสูงสุด (Summum bonum) และสิ่งที่อภิปรชญาของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นแก่นแท้ คือ มอกษะ และปรมาตมัน

หลักมอกษะ วิญญาณเป็นอมตะจึงไม่ตายตามร่างกาย การตายเป็นเพียงวิญญาณออกจากร่างกาย เพราะร่างกายเดิมไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ วิญญาณก็จะไปถือเอาร่างใหม่ หรือที่เรียกว่า เกิดใหม่ ดุจคนสวมเสื้อผ้าที่เก่าคร่ำคร่า ไปหาชุดใหม่สวมใส่ เรียกว่า สังสารวัฏ เวียนว่ายตายเกิดอยู่รำไปตราบที่ยังไม่บรรลุมอกษะ หรือมอกษะ ชาวฮินดูเชื่อว่า มอกษะเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ผู้เข้าถึงมอกษะจะไปอยู่กับพระพรหม ชั่วนิรันดร์ ไม่ต้องมาเวียนว่าย ตายเกิดอีกต่อไป การปฏิบัติเพื่อบรรลุมอกษะนั้น มีหลักปฏิบัติ ๔ ประการ คือ

๑) กรรมมรรค (กรรมโยคะ) คือ การปฏิบัติด้วยการประกอบการทำงานตามหน้าที่ด้วยความขยันขันแข็ง แต่ทำงานด้วยจิตใจสงบ ไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ผู้ปฏิบัติเรียก กรรมโยคิน กรรมมรรคหรือทางแห่งกรรมในศาสนาพราหมณ์ยังหมายถึงการบำเพ็ญตบะและการบูชาซึ่งเป็นที่ชาวฮินดูปฏิบัติกันมาก

๒) ชยานมรรค (ชยานโยคะ) คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า ปรมาตมัน เป็นสิ่งเดียวที่มีอยู่ วิญญาณที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล (ชีวาตมัน) เป็นอันหนึ่ง อันเดียวกับปรมาตมัน หรือวิญญาณสากล เพราะพรหมมีอยู่ในทุกคน และทุกคนก็มีอยู่ในพระพรหม หรือปรมาตมัน และอาตมันก็มีอยู่ในกันและกัน

๓) ภักติมรรค (ภักติโยคะ) คือ ความจงรักภักดีต่อเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือ ผู้ปฏิบัติเรียกว่า ภักติโยคิน ผู้ที่จงรักภักดีต่อพระเจ้ามากเท่าไร อ้อนวอนพระเจ้ามากเท่าไร ก็จะทำให้พระเจ้าเห็นใจมากขึ้นเท่านั้น แล้วจะทรงช่วยให้ผู้นั้นเข้าถึงมอกษะได้

^{๔๔} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๔๐๕.

๔) ราชมรรค (ราชโยคะ) คือ การปฏิบัติเกี่ยวกับการฝึกทางใจ บังคับใจให้อยู่ในอำนาจ ด้วยการบำเพ็ญโยคะ ผู้ปฏิบัติเรียกว่า ราชโยคิน^{๔๙}

ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่ามิตถวิญญูณอันยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า “ปรมาตมัน” และปรมาตมันนี้เองอยู่ในภาวะที่หลุดพ้นตลอดกาล คือ โมกษะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง เป็นต้นเหตุแห่งสรรพสิ่ง และสรรพสิ่งมาจากปรมาตมันนั้น ปรมาตมันนั้นเป็นทางแห่งสันติสุขอยู่ด้วยตัวเอง ไม่มีเพศ เป็นอมตะ ไม่สามารถมองเห็นด้วยสายตาธรรมดาได้ เป็น “อนาถิ” คือ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นปฐมวิญญูณทั้งปวงนั่นคือ ปรมาตมันเป็นที่เกิดของอาตมันหรือชีวาตมัน ดังนั้น ปรมาตมันกับพรหมันจึงเป็นสิ่งเดียวกัน

อาตมันหรือชีวาตมัน หมายถึง วิญญูณย่อยที่เกิดจากปฐมวิญญูณหรือปรมาตมัน อาตมันยังต้องติดข้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะอวิชชาอันได้แก่ ความหลงผิดและความไม่รู้แจ้งชัดในธรรมชาติอันแท้จริงของตนเอง และธรรมชาติอันแท้จริงของปรมาตมัน บุคคลใดสามารถจัดอวิชชาให้หมดสิ้นไปได้ บุคคลนั้นจึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและเข้าถึงโมกษะ โดยอาตมันหรือวิญญูณย่อยได้เข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับปฐมวิญญูณหรือปรมาตมัน สามารถกล่าวให้เห็นได้ว่าลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้ายิ่งใหญ่ทั้งสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหมนี้มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑) ระดับแรก อปรพรหม เปลี่ยนแปลงจากเทพเจ้าสูงสุด (Supreme Being) คือ พระพรหมเป็นเทพเจ้าตรีมูรติ และเป็นเทพเจ้าอื่น ๆ อีกมากมายดังที่ปรากฏในเทพนิยาย คัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ แต่สุดท้ายแล้วเทพเจ้าต่าง ๆ ที่ได้รับรู้หรือที่จะได้รับรู้ในอนาคต ล้วนแล้วแต่เป็นส่วนย่อยของพรหมัน (Brahman) ทั้งสิ้น เป็นลักษณะเอกภาพในพหุภาพ คือ มีเทพเจ้าองค์เดียวในรูปร่างต่าง ๆ

๒) ระดับที่สอง ปรพรหม ความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) ปรมาตมันแยกตัวออกมาเป็นชีวาตมัน เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ชีวาตมันเป็นวิญญูณย่อย ซึ่งยังต้องติดข้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะอวิชชา บุคคลใดจัดอวิชชาได้หมดก็หลุดพ้นเข้าถึงโมกษะ กลับสู่สภาวะดั้งเดิม คือ พรหมันหรือปรมาตมัน^{๕๐}

ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อที่ว่าพรหมันมีฐานะเป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่งทั้งปวงในเอกภพที่เกิดมีขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีวิวัฒนาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากเทพเจ้าหรือพรหมัน กล่าวคือ เป็นที่เกิดสรรพสิ่ง เป็นที่อิงอาศัยแห่งสรรพสิ่ง และเป็นที่ยึดคืนไปสู่สรรพสิ่ง ความเป็นจริงสูงสุดของพราหมณ์ (Brahmanism) คือ พรหมัน (Brahman) มีสภาพความเป็นจริงสิ่งเดียวเป็นเอกภาพอันไม่มีการเปลี่ยนแปลงได้เลย

แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ สามารถชี้แนวทางของศาสนาพราหมณ์ในเรื่องความจริงแท้ของเทพเจ้าตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ได้ในเรื่องประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

^{๔๙} หลักปรมาตมันและโมกษะ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.siamganesha.com/brahmahindu.html> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๕๐} ดนัย ไชโยธา, นานาศาสนา, หน้า ๓๗.

๑) เรื่องกำเนิดของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าเกิดมาจากกลีภพ ทรงค่อย ๆ ปรากฏตัวเป็นรูปร่างก่อตัวขึ้นมาท่ามกลางความมืดกับไม่มี ความเป็นกับไม่เป็น ทรงแสดงตัวออกมาเป็นมาผู้สร้าง ในการสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังออกมาเพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์โลก และชีวิตก็มาจากการสร้างสรรค์ครั้งนี้

๒) เรื่องสภาวะของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าประกอบด้วยสารัตถะอยู่สามประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งแท้จริงอันดีมีสาระอันเป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ประการที่สอง คือ การมีสติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นผู้สร้าง และประการที่สาม คือ การเป็นนิรามิสสุขในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้าย คุณลักษณะของเทพเจ้ามีทั้งนิรคุณพรหมัน และสคุณพรหมัน ซึ่งมีค่ากล่าวถึงคุณลักษณะอยู่สามคำคือ สัต จิต อานันหะ

๓) เรื่องความเป็นไปของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นแบบเอกเทวนิยม อธิบายเทพเจ้าในฐานะความจริงเพียงหนึ่ง สรรพสิ่งมีอยู่ในหนึ่ง มาจากหนึ่งและจะกลับเข้าไปอยู่ในความเป็นหนึ่งนั่นคือ พรหมัน หรือปรมาตมัน เป็นความจริงสูงสุดในสรรพสิ่ง โลกและปรากฏการณ์ทั้งปวงเป็นมายา คือ ต้องอาศัยพรหมันจึงจะเกิดขึ้น มีอยู่ตั้งอยู่ ปรากฏอยู่ได้ นั่นคือ พรหมันเป็นโลกและชีวิตได้ ในขณะที่เดียวกัน โลกและชีวิตก็กลับเข้าสู่พรหมันได้เหมือนกันเป็นลักษณะแห่งวัฏจักรสร้างสรรค์อยู่ในตัว

ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับโลกหน้าคือ

- ๑) จุดหมายสูงสุดขอชีวิตอยู่ที่การบรรลุโมกษะ รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระพรหม หรืออยู่ร่วมกับพระพรหม
- ๒) วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดก็โดยการปฏิบัติตามทางแห่งความรู้ หรือทางแห่งกรรมหรือทางแห่งการภักดี ทางใดทางหนึ่ง
- ๓) ชีวิตในโลกนี้มีหลายครั้งตราบที่ยังไม่สิ้นกิเลส^{๕๑}

๓.๓.๕ ความเป็นจริงของโลกทางอภิปรัชญา

แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเป็นจริงแท้ของโลก ก่อนอื่นเราต้องทำความเข้าใจก่อนว่า มนุษย์ต้องใช้ชีวิตอยู่ในโลก โลกในที่นี้มีได้หมายความว่าเฉพาะดวงดาวที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงจักรวาล ซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งทั้งหลายอันมีอยู่จริง การรู้จักความเป็นจริงของโลก หรือจักรวาลย่อมช่วยให้เข้าใจมนุษย์มากยิ่งขึ้น ในเรื่องความเป็นจริงเกี่ยวกับโลก อูตร รัตนภักดี ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์ถือว่าแนวคิดเรื่องโลกเป็นแนวคิดพื้นฐาน ในคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลกและสิ่งทั้งหลายในโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญา อันจะนำไปสู่แนวความคิดเรื่องอื่น ๆ คือ เรื่องพรหมัน อาตมัน ชีวาตมัน ตลอดจน

^{๕๑} พิน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า๒๘๘-๒๘๙.

ความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันกับโลก เป็นต้น^{๕๒} ปรัชญาเกี่ยวกับการสร้างโลกในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งแต่การสร้างโลกของพระองค์ไม่ใช่สร้างที่เดียวเสร็จ หากแต่เป็นวิวัฒนาการค่อยเป็นค่อยไป ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกนี้ มีลำดับการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

๑) ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของโลกทางอภิปรัชญา จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าหลักอภิปรัชญาเบื้องต้นของศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า สรรพสิ่งที่ทั้งหลายที่เกิดขึ้นมีผู้สร้าง และผู้สร้างที่ยิ่งใหญ่มีหนึ่งเดียวเท่านั้น คือ พรหมันหรือปรมาตมัน ในเรื่องแดนเกิดของโลกและชีวิตนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระเวท ดังที่เดือน คำติ ได้ชี้แจงไว้ ดังนี้

“เดิมมีแต่ความมืดและน้ำ มีมหาเทพองค์หนึ่งได้ค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างความมีความเป็น (Being) กับความไม่มีไม่เป็น (Non-Being) ซึ่งหมายถึงผู้สร้างสภาวะต่าง ๆ จากความมีความเป็น และจากความไม่มีไม่เป็นนั่นเอง ดังข้อความที่กล่าวไว้ในฤคเวทว่า ในเบื้องต้นไม่มีความสูญ และไม่มี ความมี ทั้งไม่มีท้องฟ้า ไม่มีอากาศเบื้องบน แล้วอะไรเล่าที่ปิดบังสกลโลกอันอุดมนี้ไว้ สกลโลกนี้บรรจุ อยู่ในที่ใสอะไรเล่า บรรจุไว้ในอ่าวที่มีน้ำลึกหรือ ในขณะนั้นยังไม่มีความตายและไม่ตาย ไม่มีกลางวัน กลางคืน แสงสว่างหรือความมืด มีแต่พระพรหมทรงหายใจสงบอยู่ในพระองค์เอง ไม่มีผู้อื่นนอกจาก พระองค์ ทั้งเบื้องต้นและถัดไป ครั้นแล้วครั้งแรกความมืดซึ่งซ่อนอยู่ในความมืดก็ปรากฏออกมา ต่อมา ก็เป็นน้ำไปหมด สิ่งทั้งปวงเป็นความว่างเปล่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์มีอยู่ในความว่างเปล่านั้น ทรงอยู่ในความไม่มีอะไร เป็นพระองค์เดียวในสรรพสิ่งที่ทั้งปวงที่เกิดขึ้น เป็นพระผู้ทรงสร้างโลก สร้างฟ้า สร้างแผ่นดิน เป็นพระผู้ทรงประทานชีวิต ประทานพละกำลัง เป็นพระผู้ซึ่งทวยเทพทั้งปวง และหมู่มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดจากพระองค์พากันบูชา”^{๕๓}

อย่างไรก็ตามความเชื่อที่ว่าโลกออกจากพรหมันหรือเทพเจ้า ในขั้นเดิมคงเข้าใจกันอย่างเงา ๆ ไม่แจ่มแจ้งว่าเทพเจ้านั้นมีลักษณะอย่างไร ณ บัดนี้พิจารณาเห็นว่า เทพเจ้านี้คือ ผู้ทรงความเป็นหนึ่งซึ่งประทานความรู้ให้เห็นแจ้ง และเป็นองค์แห่งความแท้จริงแต่องค์เดียว คือ พรหมา ถ้าจะยกเอาโลกนี้เทียบแล้ว โลกก็เท่ากับเป็นสิ่งอันกะจ้อยร่อยล้วนแต่เป็นมายา คือ ความลวงไม่แท้จริง ส่วนทวยเทพเจ้าอื่น ๆ ก็เป็นแต่ลักษณะที่ปรากฏขึ้นชั่วคราวของพระผู้ทรงความเป็นหนึ่ง คือ พรหมา เท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี แม้จะถือว่าพระพรหมาเป็นพระเจ้าแต่องค์เดียวก็ตาม ประชาชนยังคงนับถือ บูชาทวยเทพเจ้าอื่น ๆ เหมือนอย่างเดิมอยู่ เพราะคุณลักษณะพระพรหมาดังกล่าวแล้วนั้นเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านสามัญจะสามารถคิดเห็นเข้าใจตามไปด้วยได้^{๕๔}

ดังนั้น กล่าวได้ว่ากำเนิดของโลกมาจากการสร้างของพรหมัน หรือพระพรหมทรงเป็น สวรรค์ที่แท้จริงมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ทรงสร้างโลกจากสภาพความมีกับความไม่มี ความเป็นกับ

^{๕๒} อุต รัตนภักดิ์, แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอัสติกะ, รายงานการวิจัย, (จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๒๑.

^{๕๓} เดือน คำติ, ศาสนศาสตร์, หน้า ๗๓.

^{๕๔} เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ความภักดี ศาสนา จริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

ความไม่เป็น ทรงเป็นหนึ่งเดียวอยู่ในความว่างเปล่าไม่มีอะไรนี้ ทรงสร้างสรรพสิ่งให้เกิดขึ้นมา แต่เนื่องจากการสร้างสรรพสิ่งเป็นนิรคุณพรหมัน และมนุษย์มีความรู้ในขอบเขตจำกัด จึงไม่มีผู้ใดที่จะสามารถรู้และเข้าใจได้ว่าทรงสร้างสรรพสิ่งอย่างไร

๒) ความเป็นจริงเรื่ององค์ประกอบของโลกทางอภิปรัชญา จากแนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ทำให้ทราบได้ว่า โลกมีกำเนิดมาจากการสร้างของพระพรหมหรือพรหมัน และโลกที่เรามีชีวิตอยู่อาศัยอยู่นี้ มิได้เป็นเพียงโลกเดียวที่มีอยู่ในสากลจักรวาล หรือมิได้เป็นโลกเดียวเท่านั้นที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของพรหมัน เพราะจากการศึกษาเรื่องความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเทพเจ้ามา ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและกรรมทำให้ทราบว่ายังมีสภาวะความเป็นอยู่หรือมีอยู่ของโลกอื่น ๆ อีกเบื้องหลังการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของเรา

เพราะจากคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์แต่เดิมมานั้นว่ากันว่าภพโลกที่เราอาศัยกันอยู่นี้ นอกจากจะเป็นภพแห่งความมีชีวิตทางกายภาพอย่างที่เห็นแล้ว ยังมีหลายมิติที่ซับซ้อนอยู่ คือ มิติแห่งโลกมนุษย์ มิติแห่งวิญญาณ มิติแห่งเทพและมิติอื่น ๆ อีกมากมาย ในคติความเชื่อถือในสมัยโบราณจนถึงช่วงอายุคนนี้ พบว่าภพโลกจากการสร้างของพระพรหมได้แบ่งออกเป็นสามภพภูมิหรือไตรภูมิ อันหมายถึง ภพสวรรค์ ภพมนุษย์ และภพบาดาล ชีวิตมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเดินทางแห่งวิญญาณ การเดินทางที่ต้องเวียนไปสู่วัฏจักรแห่งการแตกดับ มนุษย์สู่ความตาย ภพแห่งวิญญาณตามแต่สภาพวิบากกรรมชาติเวร หุบเหวแห่งขุมนรกสู่การลงทัณฑ์ ภพสวรรค์จากการบำเพ็ญเพียรบารมี เป็นต้น เป็นความจริงที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกและจักรวาล^{๕๕}

แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ทำให้ทราบว่านอกจากโลกในขณะมีชีวิตอยู่คือ โลกในปัจจุบันนี้ตามความเข้าใจของเราแล้ว ยังมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าอีกตามคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด และยังมีสถานที่อื่นในโลกหลังความตาย หรือโลกก่อนการเกิด อันเป็นที่อยู่ของวิญญาณหลังจากจากร่างกายมนุษย์ไปแล้ว หรือวิญญาณที่กำลังรอกกลับมาเกิดใหม่ วิญญาณเหล่านี้จะวนเวียนอยู่ในโลก สวรรค์หรือนรกตามแต่กรรมที่ได้กระทำไว้ในขณะมีชีวิตอยู่ เป็นวิญญูสงสารจนกว่าวิญญาณดวงใดจะบรรลุถึงโมกษะจึงจะหลุดพ้นจากวัฏสงสารนี้ไปได้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ในภาพของสวรรค์และนรกของศาสนาพราหมณ์นั้น สุขุมธ เมธาวิทยากุลได้อธิบายเอาไว้ว่า

สภาพบนสวรรค์ (Svarga) บนสวรรค์มีแต่สิ่งที่พึงปรารถนามากมาย มีแต่ความสงบสุขและความสมบูรณ์เพียบพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีคำว่าขาดแคลน บนสวรรค์ทุกคนอยู่ในปราสาทที่หรูหราสวยงาม ห้อมล้อมไปด้วยนางฟ้าบริวารมากมาย คอยดูแลบำรุงบำเรอผู้เสวยสวรรค์คืออยู่ บนสวรรค์ท่านจะได้เสวยแต่อาหารรสชั้นเลิศ ของกินของใช้ล้วนแต่ดีที่สุดในนั้น เมื่อท่านไปสู่บนสวรรค์ก็จะได้อยู่ในปราสาทที่แสนสุขสบาย นั่งบนเก้าอี้นุ่ม ๆ นอนบนเตียงอ่อนนุ่ม และเบาะนั่งหุ้มด้วยกำมะหยี่ จะเสวยอาหารหรือของหวานได้ตามที่ท่านปรารถนาทุกอย่าง และสามารถทำทุกอย่างได้ตามใจชอบ โดยไม่มีเจ้านายหรือใคร ๆ มาขัดขวางห้ามปรามเลยแม้แต่น้อย

^{๕๕} อ่างแล้ว, เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ความกักตึ ศาสนา จริยธรรม, หน้า ๖๘.

สภาพในนรก (Narka) นรกเป็นสถานที่น่ากลัวมาก ประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ มากมาย แต่ละส่วนก็มีสภาพน่ากลัวแตกต่างกันไป ในนรกขุมหนึ่งนั้นมีเปลวไฟลุกโชติช่วงอยู่ตลอดเวลา ในขุมหนึ่งเต็มไปด้วยงูร้าย แมงป่อง แลจระเข้ ต่อจากนั้นก็ยังมีบึงใหญ่กว้างหลายไมล์ ซึ่งเต็มไปด้วยหนองและเลือดที่ส่งกลิ่นเหม็นคลุ้ง มีหมูหนอนและแมลงที่น่าขยะแขยงไต่ยั่วเย้าเต็มไปหมด นอกจากนี้ยังมีนรกขุมอื่น ๆ อีกหลายร้อยขุม ซึ่งมีสภาพน่าเกลียดน่ากลัวมากทำนองเดียวกันนี้ แต่ละขุมก็มีแต่การทรมานและการลงโทษที่ต่าง ๆ กัน กำลังรอคอยผู้ที่ทำบาปอยู่

สัตว์นรกจะถูกลงโทษตามลักษณะของความผิดที่ตนได้กระทำมา พวกเขาจะถูกจับโยนลงไปในนรกขุมต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อให้เสวยผลแห่งกรรมชั่วที่ตนได้กระทำไว้ สัตว์ก็จะส่งเสียงร้องดังลั่นด้วยความตกใจกลัวและร้องไห้ให้ช่วย แต่นายนิรยบาล (ผู้ควบคุมวิญญานบาปไปนรก) ก็ไม่ปราณีเขาแม้แต่น้อย กลับยิ่งทรมานเขาหนักขึ้น

ในคัมภีร์วิษณุปุราณะมีคำบรรยายนรกไว้ว่า “เป็นสถานที่อยู่ใต้น้ำและใต้ดินมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น กาลสูตรมหานรก อเวจิมหานรก เป็นต้น มีพระยายมควบคุมอยู่ เป็นสถานที่น่ากลัวเต็มไปด้วยเครื่องทรมานและไฟ ทุกคนที่ตายต้องไปปรากฏต่อหน้าพระยายม และต้องเผชิญหน้ากับท้าวจิตรคุปต์ (Chitrugupta) ผู้มีหน้าที่บันทึกการกระทำของมนุษย์ ผู้มีบุญกุศลก็จะถูกส่งขึ้นไปสู่สวรรค์ ผู้มีบาปกรรมชั่วช้าสามานก็จะถูกส่งลงไปสู่นรกขุมต่าง ๆ” เหตุแห่งหนทางการเข้าถึงสวรรค์-นรก ใจความในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึง การกระทำของมนุษย์ว่าดีบ้างชั่วบ้าง คนที่ทำดีไว้ (ทำบุญ) ตายแล้วก็ไปสู่ปิตุสุขโลกสวรรค์ ส่วนคนที่ทำชั่วไว้ (ทำบาป) ตายแล้วก็จะไปสู่ยมโลก โดยมีพระยมเป็นผู้ชี้ทางให้ไปตามยถากรรมของแต่ละคน คือ ทำกรรมอย่างไรก็กำหนด ให้เป็นไปตามทางที่จะไปเสวยผลแห่งกรรมนั้น ดังข้อความในคัมภีร์ฤคเวทตอนหนึ่งกล่าวว่า “จงเช่นไหว้พระยมผู้วิภาสวัตบุตร ผู้รวบรวมวิญญานมนุษย์ แล้วพาไปสู่แม่น้ำใหญ่และชี้ทางไปให้แก่คนเป็นอันมาก พระยมเป็นปฐมบุรุษที่ชี้ทางให้เราเดินเคหะ (ที่เราจะไปสู่นี้) อย่าเอาของเราไป ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในขณะนี้ ย่อมเป็นไปตามยถากรรมของตน สู้อแดนที่บรรพบุรุษของเราไปก่อนแล้ว”^{๕๖}

ผู้ที่พระยมอนุญาตให้ไปในเทวโลกได้ คือ สัตบุรุษเท่านั้น ได้แก่ สมณะผู้เคร่งครัด รอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ผู้บำเพ็ญตบะเคร่งครัด ผู้ที่เสียชีวิตในสงครามอันเป็นธรรม ส่วนอสัตบุรุษ คนบาปหยาบเข้าจะต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วของตน

คัมภีร์พระเวทได้กล่าวถึงสวรรค์ชั้นสูงสุด คือ สยุชยะ-การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้าหรือพรหมัน เป็นการบรรลุถึงสุขนิรันดร์ ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้หรือโลกอื่นอีก ต่อมาภายหลังความคิดเรื่องสยุชยะได้แตกกิ่งก้านสาขาออกเป็นนิรวานบ้าง โมกษะบ้าง ไกรวัลย์บ้าง มุกติบ้าง มีความหมายทำนองเดียวกันทั้งสิ้น คือ ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส

คัมภีร์อุปนิษัท ได้กล่าวถึงวิธีการบรรลุถึงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไว้มีใจความสังเขปว่า เมื่อมีคนตายอาตมัน (วิญญาน) ก็ออกจากร่างกายไปเกิดในร่างใหม่ในโลกหน้า เพื่อรับเสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของตน อาตมันธรรมดาย่อมท่องเที่ยวไปในภพภูมิที่ต่ำบ้างสูงบ้าง แต่อาตมันของปราชญ์ผู้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวง ย่อมไปสู่ภูมิที่สูงกว่านั้น คือ พรหมโลกหรือเทวโลก แต่ถ้าปราชญ์ผู้นั้น

^{๕๖} สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๕๐.

ได้บรรลุญาณชั้นสูงสุดก็จะได้รับบรรลุพรหมนิรวาน และโมกษะในที่สุด อันเป็นแดนแห่งความสงบสุขชั่ว
นิรันดร^{๕๗}

ดังนั้น สรุปได้ว่า องค์ประกอบของโลก แบ่งโลกออกได้เป็นสองโลก คือ โลกมนุษย์และ
โลกอมมนุษย์ คือ โลกแห่งเทพเจ้าและโลกแห่งวิญญาณ ในโลกแห่งเทพเจ้านั้นมีส่วนประกอบมากมาย
ไม่มีผู้ใดสามารถบรรยายได้ครบถ้วน ในโลกแห่งวิญญาณหรือโลกแห่งชีวิตหลังความตาย คือ สวรรค์
และนรก โดยโลกทั้งหมดมาจากการสร้างของพรหมซึ่งเป็นลักษณะของสคุณพรหมทั้งสิ้น

๓) ความเป็นจริงเรื่องความเป็นไปของโลกทางอภิปรัชญา จากแนวคิดทางอภิปรัชญา
เกี่ยวกับกำเนิดและองค์ประกอบของโลกทำให้ทราบว่าสาเหตุมาจากพรหมันหรือพระปรมาตมัน
และในประเด็นความเป็นไปของโลก คัมภีร์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กล่าวไว้ว่า ในครั้งแรกนั้น เมื่อพระ
ปรมาตมันทรงมีความประสงค์จะสร้างโลกต่าง ๆ ก็ทรงแบ่งภาคเป็นสามภาค คือ พระพรหม พระ
วิษณุ และพระศิวะ ในเวลาเดียวกันพระแม่อาทิตย์หรือมหาเทวีก็ทรงแบ่งภาคเป็นสามองค์ด้วย
เช่นกัน คือ พระมหาสรัสวตี พระมหาลักขมิและพระมหากาลีหรือพระแม่อุมาเทวี ทั้งหกองค์นี้เป็น
ปางต่าง ๆ หรือสร้างเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้นตามความต้องการ เช่น พระโลกपालห้าองค์ พระทิศपाल ๑๐
องค์ (เจ้าทิศ) พระเกษตรपाल (เจ้าที่เจ้าทาง) สี่องค์ พระโสฬศมาตฤกา (พระแม่ ๑๖ องค์) พระสัปต
มาตฤกา (พระแม่เจ็ดองค์) พระจุษัษฐโยคินี (แม่โยคินี ๖๔ องค์) และพระนพเคราะห์เก้าองค์ เป็นต้น
ซึ่งในคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ได้บัญญัติไว้ว่ามีเทพเจ้าทั้งหมด ๓๓๐,๐๐๐,๐๐๐ องค์

ขณะที่ พระปรมาตมันทรงสร้างโลกต่าง ๆ ขึ้นมาแล้ว โลกก็ต้องมีการดำเนินเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงไปจึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลก ต่อมาจึงเกิดความคิดความ
เชื่อที่ว่าในสรรพสิ่งต่าง ๆ มีเทพเจ้าประจำอยู่ เช่น ในบ้านเรือน แต่ละส่วนของบ้านก็มีองค์เทพเจ้า
ประจำส่วนของบ้านอยู่ มีเทพเจ้าแห่งน้ำ คือ พระวรุณหรือพระพิรุณ เทพเจ้าแห่งลม คือ พระวายุเทพ
หรือพระพายเทพ เทพเจ้าแห่งวิชา คือ พระแม่สรัสวตี เทพเจ้าแห่งสมองคือพระพิฆเนศวร และเทพ
เจ้าแห่งอัญมณีรัตน คือ พระกูปเทหรือพระกูปเวร เป็นต้น แต่ถึงแม้ว่าเทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านี้จะมี
มากมายเท่าไรก็ตาม สุดท้ายแล้วเทพเจ้าทั้งหมดก็มาจากพระปรมาตมันเหมือนกันและจะกลับคืนสู่
สภาพเดิมในที่สุด ดังนั้น เทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลกที่แท้ก็คือ พระปรมาตมัน
นั่นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของพระองค์^{๕๘}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ พระพรหม หรือพระ
ปรมาตมันแล้วได้แบ่งเป็นเทพเจ้าตรีมูติ คือ พระพรหมเป็นผู้สร้าง พระนารายณ์เป็นผู้รักษา และพระ
อิศวรเป็นผู้ทำลาย หรือในยุคหลัง ๆ เมื่อศาสนาพราหมณ์แตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ แล้วหน้าที่แห่ง
การสร้างก็ถูกอุปโลกน์ไปเป็นของเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อีก แต่ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของเทพเจ้าองค์ใดก็ตาม
ก็มีลักษณะการสร้างคล้าย ๆ กัน คือ พระเจ้าทรงสร้างโลก โลกที่ทรงสร้างขึ้นมานั้น จะดำรงอยู่ชั่ว
ระยะเวลาหนึ่ง และจะถูกทำลายไปเมื่อถึงกำหนดระยะเวลาระหว่างเริ่มเกิดมีโลกจนถึงโลกพินาศไป

^{๕๗} สมัคร บุรราวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๔๙.

^{๕๘} พระพรหม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช,
หน้า ๑๒๐.

เรียกว่า “กัลป์หนึ่ง” ซึ่งกินเวลาประมาณ ๒,๑๖๐ ล้านปี แบ่งเป็นยุคอีกเก้ายุค เมื่อสิ้นยุคสุดท้ายก็จะเกิดไฟบรรลัยกัลป์เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่าง ยกเว้นแต่ผู้รู้พระเวท เทวะ และธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ สภาพย่อยของพระพรหม คือ เทพเจ้าอื่น ๆ ผู้สร้างโลกก็สิ้นสุดลงด้วย วิทยญาณทั้งหลายได้ไปรวมกันอยู่ในมหาพรหมหรือปรมาตมัน เมื่อมีการสร้างโลกใหม่ วิทยญาณทั้งหลายก็จะออกมาจากมหาพรหมมา สิ่งอยู่ในร่างที่สร้างขึ้นใหม่จากธาตุเป็นอันครบรอบวัฏสงสารอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงกำหนดสิ้นกัลป์หนึ่งซึ่งเป็นคราวล้างโลก วิทยญาณและโลกธาตุจะต้องพินาศลงและเข้าสู่ภาวะเดิมคือพรหมัน เมื่อถึงเวลาที่พรหมันสร้างโลกขึ้นมาใหม่ ธาตุนานาชนิดก็จะชุมนุมกันขึ้น วิทยญาณก็จะแยกออกจากพรหมันเข้าสู่สภิตอยู่เกิดเป็นมนุษย์ สัตว์และสรรพสิ่งทั้งหลายอีกครั้ง^{๕๙}

บางครั้ง อาจเป็นเพราะศาสนาพราหมณ์ถือลัทธิว่าวิทยญาณต้องเกิดบ่อย ๆ จึงมีลัทธิว่าด้วยการสร้างโลกและสร้างโลกขึ้นใหม่ตามสมัยกาล กล่าวคือ เมื่อถึงคราวล้างโลกขึ้นมา วิทยญาณและโลกธาตุจะต้องพินาศลงไปและเข้าสู่มูลเดิม คือ พรหมัน จนกว่าจะถึงเวลาพรหมันสร้างโลกใหม่ ครั้นพรหมันสร้างโลกใหม่ ธาตุต่าง ๆ ก็ชุมนุมกันขึ้น วิทยญาณก็ระบอบออกจากพรหมันเข้าสู่สภิตเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์และสิ่งต่าง ๆ สรุปความว่าเมื่อเดิมก่อนทำลายเป็นอย่างไร ในคราวที่สร้างใหม่ก็เป็นอยู่อย่างเดิมเช่นนั้น

เรื่องโลกที่มีวิวัฒนาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรนั้นว่า โลกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการซึ่งไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลาย คอยติดตามวงกลมที่ถูกกำหนดไว้ซึ่งรู้จักว่า คือ “วันของพระพรหม” โลกมีอยู่ตลอดไปในสภาพที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปใน “คืนของพระพรหม” โลกอยู่ในภาวะที่ยู่เหิง วุ่นวายไร้ระเบียบวินัย และเมื่อถึงที่สุดของรอบหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วันของพระพรหม” โลกก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ หรือสร้างขึ้นใหม่ คือ พระศิวะจะทรงทำลายโลก พระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่อีก และพระวิษณุจะทรงปรากฏบนโลกในร่างมนุษย์ หรือการอวตารเพื่อดูแลรักษาโลกและเพื่อนำและให้แสงสว่างแก่มนุษย์ ซึ่งในแต่ละวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหมกินเวลายาวนานประมาณ ๔๕ ล้านปี^{๖๐}

ดังนั้น ความเป็นไปของโลก เป็นไปตามอำนาจการกำกับ ควบคุม จัดการของเทพเจ้าสูงสุด คือ พรหมัน หรือพระปรมาตมัน โลกมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปในที่สุด ตามกาลเวลาที่ ถูกกำหนดเอาไว้ ด้วยเหตุนี้ ในการบูชาเทพเจ้าทั้งสามองค์ (ตรีมูรติ) จึงเป็นลักษณะบุคลาธิษฐาน คือ ถือว่าบุคคลเป็นใหญ่ เป็นการบูชาให้รู้สภาวะธรรมสามประการ นั่นคือ โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปนั่นเอง

๓.๓.๖ ความเป็นจริงของชีวิตทางอภิปรัชญา

แนวคิดความจริงแท้ของชีวิตทางจริยศาสตร์ตามคติศาสนาพราหมณ์ว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตมีความสำคัญอย่างไร ชีวิตมีกำเนิดอย่างไร และชีวิตมีความเป็นไปอย่างไร นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนควรจะได้ศึกษาเพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวตนเอง ถึงแม้ว่าเราจะเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ อย่างมากมาย แต่ไม่รู้ในเรื่องชีวิตของตนเองก็นับว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของตนเอง

^{๕๙} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๖๓.

^{๖๐} โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, หน้า ๑๑.

จะทำให้เข้าใจข้อเท็จจริง คุณค่า ความสำคัญ ความเป็นไป และความควรจะเป็นแห่งชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง เพื่อจะได้นำสิ่งที่ได้จากการศึกษาไปเป็นแนวคิดและข้อปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนในการดำรงชีวิตทุก ๆ ด้าน

การมองชีวิตในด้านความจริงทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ได้กล่าวถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ไว้มากมาย นับตั้งแต่กำเนิดของชีวิต จวบจนกระทั่งความสิ้นสุดของชีวิตอย่างสิ้นเชิง โดยให้ทัศนะเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่ระดับธรรมดาที่สุด จนกระทั่งเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ ดังที่ Chandradhar Sharma ได้กล่าวไว้ว่า อภิปรัชญาศาสนาพราหมณ์มุ่งอธิบายความแท้จริงของชีวิต หรือ อดตาเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถือว่าเมื่อเรารู้เรื่องตัวเราดีแล้ว เรื่องโลกและเรื่องอื่น ๆ ก็ย่อมรู้ได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ในศาสนาพราหมณ์จึงวางหลักการสำคัญไว้ว่า “อาตมา วา อร ทฤษฎะยะ คือ เห็นแจ้งตน (See the self)” เพราะโดยพื้นฐานเนื้อแท้ดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่า ชีวิตมีแต่ทุกข์ บุคคลเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดอยู่เรื่อยไป การที่ชีวิตจะหลุดพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์นี้ได้ ต้องอาศัยความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิตเสียก่อนว่า ชีวิตคืออะไร^{๖๑}

๓.๓.๗ ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของชีวิตทางอภิปรัชญา

คัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวเกี่ยวกับต้นกำเนิดของชีวิตว่า มาจากพระพรหม กล่าวคือ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก ดังนั้น ชีวิตทุกชีวิตบนโลกจึงเป็นชิ้นส่วนของพระพรหม หรือปรมาตมัน เมื่อแยกตัวออกจากพระพรหมแล้ว ชีวิตนั้นก็กระเหวี่ยงไปในภพชาติต่าง ๆ กระทำดีบ้างชั่วบ้าง และต้องรับใช้กรรมดีกรรมชั่วนั้น จนกว่าชีวิตมันจะกลายเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจากกรรม จึงจะได้หลุดพ้นกลับไปอยู่กับพระพรหม หรือปรมาตมันอีก ดังนั้นวิญญาณของมนุษย์จึงเป็นอมะ คนจะตายก็เพียงร่างกายเท่านั้น แต่วิญญาณหาได้ตายไปด้วยไม่ และเนื่องจากวิญญาณของมนุษย์เป็นทิพย์ธาตุ มนุษย์จึงสามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับ จนเข้าถึงโมกษะหรือนิพพานได้^{๖๒}

เรื่องแดนเกิดของชีวิตนั้น ชีวิตทุกชีวิตมาจากพรหม คำว่า “พรหม” ถ้ามองในด้านที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ความเจริญเติบโต หรือการเกิดขึ้นของชีวิตที่เป็นตัวตนเรียกว่า “โกศะ” ได้แก่ เปลือกที่ห่อหุ้มชีวิตเอาไว้ และค่อย ๆ เกิดเป็นชีวิตต่าง ๆ ขึ้นมา ประกอบด้วยเปลือกห้าชั้น ดังนี้

๑) อันนมยโกศะ	ชั้นที่เรียกว่าเป็นร่างกายหรืออัตถุ
๒) ปราณมยโกศะ	ชั้นที่เป็นชีวิต หรือปราณ (ลมหายใจ)
๓) มโนมยโกศะ	ชั้นที่เป็นจิต หรือวิญญาณ
๔) วิญญานมยโกศะ	ชั้นที่เป็นสัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)
๕) อานันทมยโกศะ	ชั้นนิรามิสสุข ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด

^{๖๑} Chandradhar Sharma, A Critical Survey of Indian Philosophy, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), p. 13.

^{๖๒} พิน ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๒๘๒.

ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ เปลือกที่ห่อหุ้มชีวิตไว้หรือเป็นการแสดงการเกิดขึ้นของชีวิตที่เป็นตัวตน “โกศะ” ในชั้นต่าง ๆ เพื่อแสดงว่าชีวิตมันเป็นเพียงส่วนย่อยส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากส่วนรวม คือ พรหมหรือปรมาตมมันที่เป็นส่วนใหญ่หรือส่วนรวมเท่านั้น อันเป็นการสำแดงตัวออกมาจากพรหมในสี่สถานะ ดังนี้

๑) วิสวะ คือ สถานะที่กำลังตื่นอยู่ หมายถึง ชีวิตประจำวันทั่วไปของมนุษย์ที่เคลื่อนไหวไปมา เพื่อประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การพูดคุย การกิน การเล่น การเดินทาง ฯลฯ ในสถานะนี้ชีวิตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายที่เป็นวัตถุ

๒) ไตตัส คือ สถานะแห่งความฝัน อันเป็นกิจกรรมของชีวิตมนุษย์ขณะที่ไม่หลับสนิทจิตวิญญาณยังไม่ได้ยุติกิจกรรมอย่างสมบูรณ์ จึงเกิดการฝันประเภทต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งจริงบ้างเท็จบ้างตามประเภทแห่งความฝัน ในสถานะนี้ชีวิตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายที่ละเอียด คือ ร่างกายที่ปรากฏในฝัน

๓) ปราชญะ คือ สถานะแห่งการนอนหลับสนิท ปราศจากการฝัน ซึ่งเกิดจากการพักผ่อน โดยยุติกิจกรรมทุกอย่างในรูปความฝันนั่นเอง เป็นการพักผ่อนอย่างเต็มที่ และผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ย่อมจะไม่มีชีวิตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายที่เป็นเหตุ อันได้แก่ กรรมซึ่งได้กระทำไว้ในชีวิตที่แล้วมา

๔) ตูริยะ คือ สถานะซึ่งชีวิตมันเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถานะสูงสุด ในสถานะนี้ชีวิตมันหลุดพ้นจากการถูกจำกัดโดยประการทั้งปวง และบรรลุความเป็นเอกภาพกับพรหมัน^{๖๓}

ชีวิตในทางศาสนาพราหมณ์ที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท จะเห็นได้ว่า ชีวิตจะอยู่ในสถานะทั้ง ๔ ประการ คือ หลับ หลับสนิท และกลับเข้าไปอยู่กับพรหม หรือปรมาตมมันเป็นสภาวะสมบูรณ์ ดังนั้น กล่าวได้ว่า ชีวิตมีแดนเกิดมาจากพระพรหม มีโกศะทั้งห้าชั้นเปลือกที่ห่อหุ้มชีวิตไว้และสำแดงออกมาจากพระพรหมในสี่สถานะและสุดท้ายแล้วก็จะกลับคืนเข้าไปสู่พรหมในที่สุด

๓.๓.๘ ความเป็นจริงเรื่ององค์ประกอบของชีวิตทางอภิปรัชญา

ชีวิตมีกำเนิดมาจาก “พรหม” หรือปรมาตมมัน คือ ความจริงแท้สูงสุด มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นที่มาของสรรพสิ่งที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด หากเปรียบพระพรหมเป็นสิ่งที่ทั้งหมด (The whole) สภาพสิ่งที่เกิดจากพระพรหมก็เป็นส่วนย่อย (The parts) ส่วนย่อยต้องขึ้นกับส่วนรวม ชีวิตเป็นส่วนย่อยของพระพรหม มีแก่นของชีวิตที่มาจากพระพรหม เรียกว่า อาตมัน ซึ่งเคื่อน คำนี้ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตเป็นส่วนย่อยมาจากส่วนรวม คือ พระพรหม ดังคำกล่าวที่ว่า ชีวิตคือพรหม และพรหมคือชีวิต ซึ่งในคัมภีร์อุปนิษัทได้อธิบายว่าสิ่งสมบูรณ์เป็นทั้งอาตมันและพรหมัน โดยกล่าวว่าอาตมันและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน เพียงแต่การมองจากแง่อัตวิสัย หรือในฐานะผู้รู้เรียกว่า “อาตมัน” หากแต่จะมองในแง่วัตถุวิสัย หรือในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้เรียกว่า “พรหมัน” หรืออาจกล่าวได้ว่าความจริงแท้สูงสุดหรืออันติมะสัจจะที่เรียกว่าอาตมันนี้ ถ้ามองจากทัศนะแห่งวัตถุ

^{๖๓} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก, หน้า ๓๖๔.

วิสัยหรือในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พรหมัน” คำว่า พรหมันมาจาก “พรหม ธาตุ มีความหมายว่า เจริญเติบโต หรือวิวัฒน์”

อภิปรัชญาเกี่ยวกับองค์ประกอบของชีวิตนี้ การนับถือพระพรหมและความเชื่อในเรื่องอาตมัน ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน คือ พระพรหมเป็นอาตมัน คือ เป็นตัวของโลก ผู้รู้แจ้งในอาตมันของพรหมแล้ว ผู้ นั้นก็ย่อมเข้าถึงพรหม และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ เพราะความเป็นพรหมนั้นมีอยู่แล้วใน ทุกคนที่มีวิญญาณบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส อันเป็นความรู้สูงสุดของมนุษย์ ในคัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า “วิญญาณของบุคคลก็คือ พรหม (อหัมพรหมาสมิ) และสุทธานก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน (ตตตวามอลิ)” กล่าวคือ วิญญาณของพระพรหมก็เป็นวิญญาณของบุคคลนั่นเอง ดังนั้น พระพรหมกับมนุษย์จึงเป็นสิ่ง เดียวกัน เพราะเกี่ยวเนื่องถึงกัน หลักปรัชญาเกี่ยวกับแก่นแท้ของชีวิต คือ พรหม เป็นต้นตอของสรรพ สิ่ง ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างก็คือ พรหม และพรหมก็คือทุกสิ่งทุกอย่างนั่นเอง^{๖๔}

แนวความคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับองค์ประกอบของชีวิต เริ่มจากอาตมันหรืออัตตา (Soul) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในรันดระ อาตมันมีสองชนิดคือ อาตมันสากลเรียกว่า ปรมาตมันบ้าง พรหมันบ้าง และ อาตมันย่อยเป็นอาตมันของมนุษย์ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งถือเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ไม่มีการเกิดการ ตาย เรียกว่าชีวาตมัน ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดระ ดังในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า “สิ่ง ที่มีปรากฏอยู่ในโลกทั้งที่เป็นตัวตน คือ อาตมัน และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนคืออนาตมัน ทั้งสองอย่างนี้ล้วน เป็น การสำแดงให้ปรากฏ (Manifestation) ของสิ่งสัมบูรณ์หรือพรหมัน (Brahman) ทั้งสิ้น” เพื่อให้ เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งสัมบูรณ์ซึ่งเป็นตัวตนสากลกับตัวตน ย่อย จึงเรียกตัวตนสากลเสียใหม่ว่า “ปรมาตมัน” (ปรม+อาตมัน) แปลว่า อัตตาสูงสุด ส่วนตัวตนย่อย เรียกว่า “ชีวาตมัน” (ชีว+อาตมัน) แปลว่า อาตมันของชีวะ ตัวตนสากลหรือปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัด ด้วยสิ่งใด แต่ตัวตนย่อยหรือชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย

มนุษย์แต่ละคนมีชีวาตมันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงและสลายไป ในที่สุด ส่วนชีวาตมันจะคงอยู่ในสภาพเดิมตลอดไป โดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือสลายตามไป ทั้งนี้ก็โดยที่ ชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากลหรือปรมาตมัน ในเวลาที่คนตายไปแล้วชีวาตมันจะละทิ้งร่าง เก้าไปอาศัยร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าจากชุดเก่าไปชุดใหม่ ดังในฉานโทคยอุปนิษัทกล่าวว่า “ชี วาตมันเกิดจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ และส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากล” ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ “ชีวิต” คือ “ชีวะ” หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตที่ประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายเกิดขึ้นจากการ ผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของอาตมันสากล สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อ ตายแล้วสิ่งประกอบเหล่านี้ก็จะรวมกลับไปยังธาตุเดิมที่มา วิญญาณก็จะเป็นอมตะ และความต้องการ สูงสุดของสิ่งเหล่านี้ คือ ต้องการกลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน หรือปรมาตมัน

พรหมัน หรือปรมาตมันเปรียบเทียบบัวตฤติบต่าง ๆ เช่น ปุยฝ้าย ส่วนมนุษย์แต่ละคน เปรียบเทียบเสมือนเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ทำจากวตฤติบ คือ ปุยฝ้าย ฉะนั้น มนุษย์กับพรหมันจึงแยกกันไม่ ออก เพราะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เอกภาพ) ถ้าขาดพรหมันมนุษย์ก็ไม่ได้เปรียบเสมือนว่าถ้าขาด ปุยฝ้าย ผ้า เสื้อก็มีไม่ได้ แต่ถ้าขาดมนุษย์ พรหมันก็ยังมิได้อยู่โดยสภาวะธรรมชาติ เพราะพรหมันเป็น

^{๖๔} สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๓๕.

อิสระไม่ขึ้นกับสิ่งใด แต่มนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับพรหมันเปรียบเสมือนถ้าลูกขาดพ่อแม่ (เทพเจ้า) ก็มีขึ้นไม่ได้ หรือดำรงชีพอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าไม่มีลูก พ่อแม่ก็ไม่กระทบกระเทือนแต่ประการใด^{๖๕}

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าองค์ประกอบของชีวิตเป็นส่วนย่อยมาจากส่วนรวม คือ พรหมันหรือปรมาตมัน อาตมันและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน แต่อาตมันและพรหมันก็มีความแตกต่างกัน คือ พรหมัน หมายถึง สิ่งยิ่งใหญ่อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งโยสากลจักรวาล ซึ่งเรียกว่า “ปรมาตมัน” ปรมาตมันกับพรหมันคือสิ่งเดียวกัน (หรือหมายถึงพรหมไม่มีรูปร่าง) อันมีลักษณะ คือ เป็นสิ่งมีเองเป็นเอง ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เป็นนามธรรม (ไม่มีรูปร่าง) สิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่ง ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา เป็นสิ่งที่รวมของวิญญาณ (อาตมัน) ทั้งปวง สรรพสิ่งในสากลจักรวาลล้วนเป็นส่วนย่อยที่ออกมาจากพรหมัน เป็นอันติมะสัจจะ (ความจริงขั้นสูงสุด) เป็นผู้ประทานความรู้ (ญาณ) ความคิด และความบันเทิง เป็นสิ่งนิรันดร คือ คงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง พรหมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่อาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย ถูกกำหนดด้วยกรรมในขณะที่มีชีวิตอยู่ พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งในตัวตนเอง

ด้วยเหตุนี้ ปรมาตมันหรือพรหมันคือตัวตนสากล (วิญญาณสากล) เป็นวิญญาณที่บริสุทธิ์ ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด ส่วนชีวาตมันเป็นตัวตนย่อยถูกจำกัดด้วยร่างกาย ชีวาตมันเกิดจากส่วนผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากล เมื่อร่างกายแตกดับสิ่งที่เหลืออยู่ คือ อาตมันสากลหรือปรมาตมันเท่านั้น ซึ่งไม่มีวันสูญสิ้นไป

ดังนั้น องค์ประกอบของชีวิต คือ ชีวิตเป็นส่วนน้อยของพระพรหมมีแก่นชีวิตที่มาจากพระพรหมเรียกว่า “อาตมัน” ชีวิตเริ่มจากอาตมันหรืออตตตา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่นิรันดร อาตมันมีสองชนิด คือ อาตมันสากลหรือปรมาตมันและอาตมันย่อยหรือชีวาตมัน ชีวิตมนุษย์ คือ อาตมันย่อย ซึ่งถือเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ไม่มีการเกิดการตาย ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดร ปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย หรือกล่าวได้ว่า “พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะสูงสุดที่รู้แจ้งในตัวตนเอง” ชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายเกิดขึ้นจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของอาตมันสากล แต่สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อตายแล้วสิ่งประกอบเหล่านี้ ก็จะรวมกลับไปยังธาตุเดิมที่มา วิญญาณก็เป็นอมตะไม่สลายไปกับร่างกาย และกลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันหรือปรมาตมันในที่สุด^{๖๖}

๓.๓.๙ ความเป็นจริงเรื่องความเป็นไปของชีวิตทางอภิปรัชญา

กำเนิดของชีวิตและองค์ประกอบของชีวิต ทั้งสองมีสาเหตุมาจากพรหม ทำให้ทราบว่าชีวิตคืออะไร ความตายคืออะไร และชีวิตดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนี้

^{๖๕} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๑๔๖.

^{๖๖} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก, หน้า ๔๒.

ชีวิต คือ สิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยร่างกายกับวิญญาณ ร่างกายเกิดจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกมาจากธาตุทั้งห้าหรือปรมาณู เรียกว่า อาตมันย่อย หรือชีวาตมันซึ่งถือเป็นแกนกลางเป็นตัวตนที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์

ความตาย คือ การที่ร่างกายแตกดับ ชีวาตมันหรืออาตมันเคลื่อนออกจากร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่าไปสวมชุดใหม่ อภิปรัชญาพราหมณ์เชื่อว่าร่างกายหรือวัตถุซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของอาตมัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งสลายได้หรือเป็นสิ่งนิรันดร ถือว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ไม่น่าปรารถนา ชอบที่มนุษย์จะแยกวิญญาณออกจากร่างกายหรือวัตถุ ความคิดเช่นนี้มีอยู่ในกฎหมายแห่งมณูว่า “ร่างกายนี้เปรียบเหมือนบ้าน ประกอบด้วยธาตุทั้งห้ามีกระดูกเป็นจันทน์ มีเส้นเอ็นเป็นเครื่องตรึง คลุกเคล้าด้วยเนื้อและเลือด มีหนังเป็นเครื่องปกปิด บ้านหลังนี้เต็มไปด้วยสิ่งโสโครก เป็นที่มาแห่งความเศร้าโศก ขรา เป็นรังของโรค เต็มไปด้วยความเจ็บปวดและกิเลสตัณหา ไม่เพียงแต่ ควรที่มนุษย์จะทอดทิ้งเสีย^{๖๗}

เมื่อคนเราตาย อาตมันหรือชีวาตมันไม่ได้ตายหรือสลายไปกับร่างกายหรือวัตถุ ยังคงอยู่เช่นเดิม เพราะอาตมันหรือชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกมาจากปรมาณูหรืออาตมันสากล มีความจริงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ทั้งปรมาณูและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดร แต่ปรมาณูไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด ส่วนชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย

พื้นฐานดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่า ชีวิตมีแต่ความทุกข์ ชีวิตดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปเพราะกรรม การกระทำดีและการกระทำชั่วที่ตนเองได้กระทำไว้ และเมื่อคนเราตายไป ร่างกายก็สลาย วิญญาณหรืออาตมันจะทิ้งร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ แต่ร่างใหม่ที่เข้าไปอยู่นี้จะดีหรือชั่วไม่ได้ขึ้นอยู่กับร่างใหม่ แต่ขึ้นอยู่กับวิญญาณหรืออาตมันที่เคยอาศัยอยู่ในร่างเก่าที่เคยได้ทำกรรมดีหรือชั่วไว้ เมื่ออาศัยในร่างใหม่อาตมันก็จะมีผลกรรมที่ทำไว้แล้วติดมาด้วย แต่อาตมันไม่ใช่ผู้ทำกรรมดีหรือชั่ว การทำกรรมดีหรือชั่วเป็นหน้าที่ของร่างกาย คือ วัตถุซึ่งประกอบด้วยอายตนะภายในและภายนอก อายตนะภายในคือร่างกาย อายตนะภายในที่สำคัญ คือ มนัสหรือจิต (Manas or Mind) มนัสทำหน้าที่เชื่อมต่ออาตมันกับประสาทสัมผัสต่าง ๆ นั่นคือ ทำให้ตัวรู้ของวิญญาณแสดงออกมามีอายตนะภายในเปรียบเทียบกับคนง่อยตาดีต้องชี้คอคนตาบอด ในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวถึงธรรมชาติดั้งเดิมของวิญญาณไว้ว่า “อาตมันเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไม่เกิดไม่ตาย เป็นที่มาของความรู้ ที่แสดงออกมาทางประสาทสัมผัส อยู่ในช่องว่างระหว่างหัวใจ เป็นผู้ควบคุมสรรพสิ่ง เป็นเทพเจ้าของสรรพสิ่ง เป็นกษัตริย์ อาตมันไม่ยิ่งใหญ่ขึ้นเพราะกรรมดี ไม่ต่ำต้อยลงเพราะกรรมชั่ว ทำหน้าที่ปกป้องสรรพสิ่ง”

การที่อาตมันต้องติดข้องอยู่กับกรรมดี และกรรมชั่วที่ร่างกายได้กระทำไว้นี้ทำให้ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (Transmigration) เกิดขึ้น เพราะเมื่ออหังการ (I-faculty) ทำให้บุคคลเข้าใจผิดว่าตนเอง (อาตมัน) เป็นผู้กระทำความชั่ว เข้าใจผิดว่าตนเองเป็นอย่างเดียวกันกับวัตถุหรือร่างกาย เกิดความเพลิดเพลินต่ออารมณ์และติดอยู่ในคุณหรือกิเลสที่เกิดจากวัตถุ ดังนั้น วิญญาณหรือชีวาตมันก็จะเสียธรรมชาติดั้งเดิม ต้องเสียการทรงตัว ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ตามอำนาจของกรรมดีและกรรมชั่ว ลักษณะการเวียนว่ายตายเกิดนี้ ถือว่าเป็นบาปอันแท้จริงในศาสนาพราหมณ์

^{๖๗} สมัคร บรูราวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๒๖๕.

การเวียนว่ายตายเกิดเป็นเพราะอวิชชา คือ การไม่รู้แจ้งถึงความเป็นจริงของศาสนา พราหมณ์ว่า “อาตมฉันเป็นคนละอย่างกันกับวัตถุ” ดังในคัมภีร์อุปนิษत्พรธมนาวัวว่า “ถ้าผู้ใดทำกรรม โดยการพยายามแยกตนเอง คือ วิญญาณออกจากวัตถุ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเดินตามทางของเทพเจ้า (เทเวยาน) ตายไปแล้วย่อมไปอยู่กับเทพเจ้า ถ้าหากว่าผู้ใดทำความดีธรรมดา เช่น ให้ทาน เป็นต้น ผู้นั้น ได้ชื่อว่าเดินตามทางของบิดา (ปีตฤตยาน) ตายไปแล้วต้องเวียนว่ายไปในภพต่าง ๆ อีกมาก” และเมื่อ บุคคลกระทำดีตายไปแล้วอาตมฉันย่อมขึ้นสู่สวรรค์ เมื่อบุคคลกระทำชั่วก็จะตกนรก แต่ทั้งสวรรค์และ นรกไม่ใช่จุดสุดท้ายของมนุษย์ เพราะทำให้อาตมฉันต้องเวียนว่ายเช่นเดียวกัน ในคาคาอุปนิษत्กล่าวไว้ ว่า “บุคคลผู้ซึ่งมีกิเลสตัณหาเห็นแก่ตัว ถูกโลกียทรัพย์ดึงดูด ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจกฎแห่งกรรม ซึ่งจะ ชักนำเขาให้เกิดแล้วเกิดอีก เป็นผู้อยู่ในอำนาจของพญายม คือ ความตาย”^{๖๘}

คัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ฉานโทคยอุปนิษत्ได้กล่าวไว้ว่า มีทางแห่งการไปเกิดใหม่ของ อาตมฉันอยู่ ๒ ทาง คือ

๑) ทางสว่างหรือทางแห่งเทพ (เทเวยาน) ผู้ที่บำเพ็ญตบะหรือสมณธรรมเพื่อความรู้แจ้งใน พรหมัน สำหรับผู้มีศรัทธาในพรหมัน เมื่อตายแล้วชีวาตมฉันจะดำเนินไปตามทางแห่งเทพ เป็นทางอัน เกษม โดยผ่านอากาศ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เข้าสู่โลกแห่งความเป็นเอกภาพกับพรหมัน ไม่ต้อง กลับมาเกิดแก่เจ็บตายในโลกมายาอีก หรือไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในโลกใบนี้ เป็นผู้ซึ่งเข้าถึงพรหมัน อยู่ร่วมกันพรหมันตลอดชั่วนิรันดร์

๒) ทางมืดหรือทางแห่งบิดา (ปีตฤตยาน) ผู้บำเพ็ญกุศลกรรมขึ้นสามัญ เมื่อไปตายแล้วชีวา ตมฉันจะดำเนินไปตามทางแห่งควันหรือทางแห่งความมืด ไปอยู่ในโลกแห่งบิดาชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อ ครบกำหนดแล้วจะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก หลังจากใช้กรรมในโลกอื่นมาแล้ว โดยกลับมาทางเดิม ลงมาสิงสถิตอยู่ในพืชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อมนุษย์บริโภคพืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นเข้าไป ก็ถือกำเนิดใน ร่างกายของมนุษย์ สำหรับผู้ที่ทำกรรมดีไว้ก็ได้เกิดในที่ดี ส่วนผู้ที่ทำกรรมชั่วไว้มากตายแล้วไปเสวย ความทุกข์ตามควรแก่กรรมของตน เมื่อพ้นจากยมโลก หากมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลต่ำหรือ เกิดเป็นสัตว์

อาตมฉันจะต้องติดข้องเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏนับภพนับชาติไม่ถ้วน จนกว่าอาตมฉันจะเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงขึ้นมาว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน จึงเกิดความรู้บริสุทธิ์ และความบันเทิงใจ (อานันตะ) ตามมา การอาศัยร่างกายต่าง ๆ ที่ผ่านมามีทำดีบ้างทำชั่วบ้าง พระ พรหมจึงพิพากษาให้รับใช้กรรมจนกว่าจะบรรลุโมกษะ คือ พ้นจากกรรมและหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง แล้วกลับเข้าไปอยู่กับปฐมวิญญาณหรือพรหมันตามเดิม โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๖๙}

การเวียนว่ายตายเกิดตามแนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ทางดับทุกข์และ การเวียนว่ายตายเกิดของศาสนาพราหมณ์ คือ ต้องเข้าถึงพรหมันซึ่งเป็นแดนโมกษะ โดยวางหลัก ปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพรหมันไว้ ๓ ทาง คือ

^{๖๘} อ่างแล้ว, สมคร บุรวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๖๕.

^{๖๙} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๔๐๔.

๑) กรรมโยคะ คือ การปฏิบัติด้วยการประกอบการทำงานตามหน้าที่ด้วยความขยันขันแข็ง แต่ทำงานด้วยจิตใจสงบ ไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ เรียกผู้ปฏิบัติว่า กรรมโยคิน

๒) ภักติโยคะ คือ การมีจิตใจภักดีต่อพระเป็นเจ้าอย่างไม่คลอนแคลน สักการบูชา พระองค์อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง มอบกายถวายชีวิตให้อยู่ในพระกรุณาของพระองค์ยอมทำทุกอย่าง เพื่อพระองค์ ตลอดจนการบูชาบวงสรวงสดมภ์ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

๓) ชญาณโยคะ คือ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงว่า ปรมาตมัน เป็นสิ่งเดียวที่มีอยู่ วิญญาณที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล (ชีวาตมัน) เป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันกับปรมาตมัน หรือ วิญญาณสากล เมื่อญาณนี้เกิดขึ้นจะทำให้ใจสะอาดบริสุทธิ์ และจะได้ไม่ต้องเกิดอีกเป็นอันถึงโมกษะ

ชีวิตตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้น เป็นกระบวนการที่หาที่สุดไม่ได้ หลังจากตาย แล้วคนเรา อาจจะไปเกิดใหม่ หรือขึ้นสู่สวรรค์ (Svarga) หรือลงไปในรก (Narka) ซึ่งแล้วแต่ผลกรรม คือ การกระทำของตนเองในอดีตชาติเป็นตัวกำหนด ถ้าที่เกิดใหม่ในโลกนี้เราอาจจะเกิดในที่ ๆ ดีกว่า หรือแย่กว่าเดิม หรืออาจเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ไม่แน่นอนอะไร เพราะชีวิตมนุษย์ที่อุบัติมาในโลกมี สภาพความเป็นไปไม่สม่ำเสมอ บางคนมีอำนาจวาสนาดี บางคนต่ำต้อย บางคนมีความสุข บางคน มีความทุกข์ยาก และลักษณะอื่น ๆ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะกรรมซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏล้าไป ในศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงวัฏจักรแห่งชีวิตว่า การเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติต่าง ๆ ที่เรียกว่าสังสารวัฏ เพราะชีวิตแยกออกมาจากพรหม เรียกว่า “อาตมัน” หรือ “ชีวาตมัน” ได้แก่ “วิญญาณย่อย” ซึ่งวิญญาณของพรหมดั้งเดิมเรียกว่า “พรหมัน” หรือ “ปรมาตมัน” ได้แก่ “วิญญาณสากล” หรือ “ปฐมวิญญาณ” การออกมาจากปฐมวิญญาณของอาตมันเปรียบเสมือนประกายไฟเล็ก ๆ จำนวนมากมายแตกกระจายออกมาจากดวงไฟใหญ่มหึมาดวงเดิม หรือเปรียบเสมือนหยดน้ำทั้งหลายที่กระเซ็นออกมาจากมหาสมุทรอันกว้างใหญ่อันเป็นแหล่งกลาง เช่นเดียวกับวิญญาณของสรรพสัตว์ที่ออกมาจากพรหม เข้าไปสิงสถิตอยู่ในร่างสัตว์น้อยใหญ่ นานเท่าที่พรหมลิขิตกำหนด คือ ยากดีมีเงินก็เป็นไปตามพรหมลิขิต การเวียนว่ายตายเกิดอาจหมุนเวียนเปลี่ยนชาติไปเรื่อยตามพรหมลิขิต เช่น ชาตินี้เป็นมนุษย์ ชาติหน้าเป็นเทวดา และชาติต่อไปเป็นสัตว์ หรือแม้กระทั่งเป็นพืชก็เป็นไปได้ เมื่อวิญญาณที่หลุดออกมาจากพรหมแล้ว ต้องเข้าสิงอยู่ในรูปต่าง ๆ นับครั้งนับชาติไม่ถ้วน ซึ่งการติดข้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้เรียกว่า “สังสารวัฏ” และจะมีสภาพไม่สม่ำเสมอเพราะกรรม จนกว่าวิญญาณนั้นจะเข้าถึงโมกษะ จากความเกิดกลับเข้าสู่แหล่งที่เดิม คือ พรหม^{๗๐}

๓.๓.๑๐ พุทธอภิปรัชญา

แนวคิดพุทธอภิปรัชญาเกิดจากการนำหลักพุทธธรรมเรื่องความจริงแท้มาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมนุษย์เกี่ยวกับความจริงแท้ไว้หลายเรื่อง ในแต่ละเรื่องถือเป็นสังขธรรมที่สามารถนำมาอธิบายสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างครอบคลุม เมื่อนำสังขธรรมดังกล่าวมาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลก็จะได้แนวคิดพุทธอภิปรัชญา และเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาพุทธอภิปรัชญา ดังนี้

^{๗๐} พื้น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า๒๘๔-๒๘๕.

๑). แนวคิดเรื่องธาตุแท้ของมนุษย์โลกและจักรวาล พุทธอภิปรัชญายอมรับความเป็นจริงของจักรวาลว่าสสารมีอยู่จริงโดยจิตไม่ต้องรับรู้ก็ได้ แต่พุทธอภิปรัชญาให้ความสำคัญกับจิตมากกว่าสสาร เพราะจิตสามารถรับรู้ คิดหาเหตุผล มีความทรงจำและจินตนาการได้รวมทั้งควบคุมพฤติกรรมของร่างกายที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบของสสารรวมตัวกันเข้าอย่างสมดุล ทำให้เกิดการ ทำงานประสานสัมพันธ์อย่างกลมกลืน พุทธอภิปรัชญายืนยันว่า แม้สสารและจิตในร่างกายจะทำงานอย่างกลมกลืนเพียงใดก็ไม่ใช่ลักษณะของสิ่งที่แท้จริง ทั้งสองขาดคุณลักษณะของความแท้จริง ร่างกายก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพสูญสลายจิตก็ไม่มีลักษณะเที่ยงแท้ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นแก่มนุษย์เท่านั้น สัตว์ โลก จักรวาลก็ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกัน และส่วนการกำเนิดขึ้นของโลกและจักรวาลนั้นพุทธอภิปรัชญากล่าวถึงการดับไปของโลกและจักรวาลแล้วก็เกิดขึ้นใหม่แล้วจะค่อยๆวิวัฒนาการโดยใช้เวลานานแสนนานกว่าจะมีมนุษย์เกิดขึ้นมา แนวคิดดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับนักปรัชญากลุ่มทวนิยมทั้งหลายที่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาลโดยการเนรมิตจากความว่างเปล่า

๒). แนวคิดเรื่องกระบวนการสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ พุทธอภิปรัชญาเชื่อว่ามนุษย์เกิดขึ้นในประเภทชลาพุชะคือมดลูกของมารดาแล้วค่อย ๆ เจริญเติบโตเหมือนสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั่วไป พุทธอภิปรัชญาอธิบายการเกิดขึ้นของมนุษย์ตามหลักชีววิทยาและวิทยาศาสตร์และจะดำเนินไปตามกฎธรรมชาติหรือกฎสากลเช่นกฎไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาทธรรมนิยาม เป็นต้น และกฎนี้ก็จะครอบคลุมสรรพสิ่งทั้งหลายด้วย พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วว่ากฎดังกล่าวมาสอนพุทธศาสนิกชนให้เข้าใจว่าสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงทุกขณะเรียกว่า อนิจจัง ทำให้สรรพสิ่งนั้นอยู่ในสถานะเป็นทุกข์เรียกว่า ทุกขังและไม่มีตัวตนที่แท้จริงของสิ่งเหล่านั้นเรียกว่าอนัตตา สถานะทั้ง ๓ ในไตรลักษณ์ คือ กฎธรรมชาติที่มนุษย์และสรรพสิ่ง ต้องดำเนินไปมีการเปลี่ยนแปลงทุกขณะมีสถานะเป็นทุกข์ไม่มี ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นหลงใหลสิ่งใดๆ ในตนและจักรวาลนี้ กฎปฏิจจสมุปบาทเป็นกฎที่ว่าด้วยอาการของสิ่งทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันเป็นแบบลูกโซ่ มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายก็มีกระบวนการดำเนินไปตามกฎดังกล่าว กฎธรรมนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่มีการจำแนกกฎของสรรพสิ่งเป็น ๕ ประเภท อุตุนิยาม ว่าด้วยข้อกำหนดของสสารหรือสิ่งไม่มีชีวิต เกี่ยวกับอนุหุมิ ความร้อนพีชนิยาม ว่าด้วยสิ่งมีชีวิตเกี่ยวกับหลักพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต มีมนุษย์ สัตว์ พืช จิตนิยาม ว่าด้วยกระบวนการทำงานของจิต ธรรมนิยาม ว่าด้วยการกระทำของมนุษย์และสัตว์ชั้นสูง ตามพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ก็ได้รับผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี คนทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^{๗๑} และธรรมนิยามเป็นการรวมเอาข้อกำหนดในนิยามทั้งหมดเข้าด้วยกันเรียกรวมนิยามทั้งหลายว่า ธรรมนิยามสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติซึ่งมีอยู่แล้วเป็นธรรมดาโลก ไม่มีใครกำหนดให้เป็นไปหรือสร้างขึ้น พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติหรือไม่ก็ตาม กฎธรรมชาติข้อนี้ไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นพระองค์ได้ตรัสรู้ และนำความจริงของธรรมชาตินี้มาอธิบายสั่งสอนให้มนุษย์รู้เท่าทันเพื่อปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ ดังพุทธพจน์ในปัจฉิมสูตรว่า “พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตามธาตุนั้นคือ ธรรมฐิติ อัมมนิยาม อิทัปปัจจยา ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อมตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้

^{๗๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๐/๒๒๗.

ทั่วถึงธาตุนั้น ครั้นแล้วยอมตรัสบอก ทรงแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น”^{๗๒}
 ในทางพุทธปรัชญาถือว่ากระบวนการดำเนินไปของสรรพสิ่งซึ่งอยู่ภายใต้ของกฎธรรมชาติทั้งหลายนี้
 เป็นความแท้จริงอย่างหนึ่งที่สรรพสิ่งจะหลีกเลี่ยงไม่ได้

๓). แนวคิดเรื่องเป้าหมายที่แท้จริงของมนุษย์ พุทธอภิปรัชญาเชื่อว่านิพพานเป็นภาวะ
 แท้จริงที่สุด มนุษย์จะไม่ต้องได้รับความทุกข์จากกิเลสตัณหาและไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป
 การเข้าสู่นิพพานเกิดขึ้นได้ด้วยจิตที่มีความตั้งใจอย่างสูงที่จะขจัดกิเลสตัณหาให้ได้อย่างสิ้นเชิงและ
 ปฏิบัติตามหลักมรรค ๘ รวมทั้งการพิจารณาให้รู้เห็นความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ ในพระไตรปิฎกมี
 การกล่าวยืนยันว่า นิพพานเป็นภาวะที่แท้จริงสูงสุด มีอยู่โดยปราศจากการเกิดขึ้น ดำรงอยู่โดยไม่มี
 การกระทำอันใด และปราศจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หากว่านิพพานไม่มีอยู่จริงแล้ว
 พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์จะไม่สามารถหลุดพ้นจากภาวะที่มีการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ด้วยการ
 กระทำและต้องมีเหตุปัจจัยมาปรุงแต่งแต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สามารถปฏิบัติตนเพื่อให้หลุด
 พ้นจากภาวะแห่งทุกข์ เข้าสู่ภาวะที่แท้จริงสูงสุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติที่
 ไม่เกิด ไม่เป็นปัจจัยอะไร, ทำไม่ได้ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยเหตุอะไร, มีอยู่จริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
 ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่เป็นปัจจัยอะไร, ทำไม่ได้ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยเหตุอะไร, จะไม่ได้มีแล้วการสลัดออก
 จากธรรมชาติที่เกิด ที่เป็นปัจจัยอะไร ทำได้ ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยจะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย”^{๗๓}

สรุป คือ การที่ชีวิตมันหรืออาตมันยังต้องติดข้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สาเหตุ
 ที่เป็นเช่นนั้น เพราะอวิชชา อันได้แก่ ความหลงผิด และความไม่รู้แจ้งชัดในธรรมชาติอันแท้จริงของ
 ตนเอง และธรรมชาติอันแท้จริงของปรมาตมัน บุคคลใดสามารถขจัดอวิชชาให้หมดสิ้นไปได้ บุคคลนั้น
 จึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและเข้าถึงโมกษะ โดยชีวิตมันหรือวิญญาณย่อยได้เข้าไป
 รวมอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปฐมวิญญาณหรือปรมาตมัน การหลุดพ้นตามคำสั่งสอนในพรหมสูตร
 ของศาสนาพราหมณ์มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) ชีวิตมุกติ เป็นการหลุดพ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อบำเพ็ญสมาธิจนความรู้แท้จริง
 เกี่ยวกับพรหมันเกิดขึ้น กรรมจะถูกทำลายลงทันที แต่ชีวิตมันจะยังไม่ไปสู่พรหมโลกจนกว่าจะตาย

๒) วิเทหมุกติ การหลุดพ้นเมื่อตาย ชีวิตมันที่บรรลุถึงความหลุดพ้นแล้ว เมื่อตายลงจะ
 เข้าไปรวมกับพรหมันทันที

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันหรือเทพเจ้ากับโมกษะหรือความหลุดพ้นนั้นเป็นสิ่ง
 เดียวกัน กล่าวคือสถานะแห่งพรหมันหรือเทพเจ้าก็คือสถานะแห่งโมกษะ ผู้ที่ต้องการบรรลุโมกษะถึง
 ความหลุดพ้นต้องมีศรัทธา และมีความจงรักภักดีต่อพรหมันหรือเทพเจ้า เพื่อกระทำความดี คือ
 กระทำบุญกรรมและหมั่นทำสมาธิ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับพรหมันหรือเทพเจ้า ซึ่งผู้ที่
 ภักดีต่อเทพเจ้าปฏิบัติตามคำสั่งสอนในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเทพเจ้าเป็นผู้เปิดเผยให้รู้ จะได้รับพระเมตตา
 จากเทพเจ้าในการช่วยให้รอดพ้นจากสังสารวัฏ โดยจะทรงเปิดเผยให้รู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของ
 พระองค์ให้ทราบ จากความเชื่อในเรื่องนี้ทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามมา

^{๗๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔-๓๕.

^{๗๓} ข.อิ. (ไทย) ๒๕/๗๓/๓๒๓.

ดังนั้น ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าชีวิตมีความเป็นไป เพราะกรรมหรือการกระทำทั้งกรรมดี และกรรมชั่ว ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้กรรมที่ติดมาจากชาติที่แล้ว เมื่อตายไปกรรมก็ติดไปกับอตมมัน ด้วย เมื่อไปเกิดในร่างใหม่ชาติใหม่กรรมเก่าเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” กล่าวคือ เมื่อวิญญาณหรืออตมมันที่หลุดออกมาจากพรหมนั้นแล้ว ต้องเข้าสิงอยู่ในรูปต่าง ๆ นับครั้งนับชาติไม่ถ้วน กรรมเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏและต้องมีสภาพไม่สม่ำเสมอ อวิชชา เป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด จนกว่าวิญญาณนั้นจะเข้าถึงโมกษะ คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏและเข้าไปเป็นเอกภาพกับพระพรหมซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

ด้านพุทธปรัชญาอธิบายหลักพุทธธรรมเรื่องความจริงแท้มาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา เช่น ยอมรับความเป็นจริงของจักรวาลว่าสารมียุ่จริงโดยจิตไม่ต้องรับรู้ก็ได้ การเกิดขึ้นของมนุษย์ตามหลักชีววิทยาและวิทยาศาสตร์และจะดำเนินไปตามกฎธรรมชาติหรือกฎสากลเช่นกฎไตรลักษณ์ ปฏิจสงมุบปาทธรรมนิยาม นิพพานเป็นภาวะแท้จริงที่สุด มนุษย์จะไม่ต้องได้รับความทุกข์จากกิเลสตัณหาและไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป การเข้าสู่นิพพานเกิดขึ้นได้ด้วยจิตที่มีความตั้งใจอย่างสูงที่จะขจัดกิเลสตัณหาให้ได้อย่างสิ้นเชิงและปฏิบัติตามหลักมรรค ๘ รวมทั้งการพิจารณาให้รู้เห็นความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ

๓.๔ บทสรุป

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญา เริ่มต้นมีบ่อเกิดมาจากความสงสัย หรือความประหลาดใจ นักปรัชญาอินเดียโบราณ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝนตก เป็นต้น ท่านเหล่านั้นคิดว่าเหตุที่เป็นเช่นนั้น อาจจะเป็นเพราะมีเทพเจ้าสิงอยู่ อาจจะเป็นเพราะมีพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้าง มีลักษณะการสร้าง การอนุรักษ์การควบคุมดูแล และการทำลาย อภิปรัชญา จึงเป็นสาขาของปรัชญาที่ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งพยายามจะหาคำตอบจากสิ่งต่าง ๆ มากมายจึงเกิดมีทฤษฎีอภิปรัชญาขึ้นมากมาย แต่ก็อยู่ในลักษณะของ ๓ ทฤษฎีหลัก คือ ๑) ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ๒) ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ๓) ทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism)

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของกลุ่มปราสาทขอม ซึ่งได้ออกแบบก่อสร้างอย่างมีอุดมคติทางปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ภูเขาศุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ความเชื่อของมนุษย์ในสมัยกลุ่มปราสาทขอม ได้มีวิวัฒนาการทางความคิดตามลำดับขั้นตอนดังนี้ ๑) ความเชื่อในธรรมชาติ ๒) ความเชื่อในคติถือผีสิง เทวดา ๓) ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ๔) ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ๕) ความเชื่อทางร่างทรงกับพระรัตนตรัย

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาลเบื้องต้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า เชื่อว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวันและจะต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าผู้อำนาจซึ่งได้กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท กล่าววว่า พระผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งหลาย คือ พระพรหม หรือพระปรมาตมมันแล้วได้แบ่งเป็นเทพเจ้าตรีมูรติ คือ พระพรหมเป็นผู้สร้าง พระนารายณ์เป็นผู้รักษา และพระอิศวรเป็นผู้ทำลาย

แนวคิดพุทธอภิปรัชญาเกิดจากการนำหลักพุทธธรรมเรื่องความจริงแท้มาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมนุษย์เกี่ยวกับความจริงแท้ไว้หลายเรื่อง ในแต่ละเรื่องถือเป็นสังขธรรมที่สามารถนำมาอธิบายสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างครอบคลุม

การที่สร้างอาคารปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่กล่าวว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อที่จะเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการก่อสร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ขึ้นประดิษฐานไว้ภายในปราสาท โดยตัวปราสาทนั้นมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณเพื่อนำมาใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันได้แก่ พิธีบูชาเทพเจ้า พิธีบรรสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีการสวดมนต์ พิธีการชุมนุมเทพเจ้า พิธีเบิกบายศรี-โหบายศรี และพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า เป็นต้น เป็นการบ่งบอกถึงจริยศาสตร์ความดีงามของคนในยุค นั้น

ในแง่มุมของสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินทั้งปราสาทหินพนมวันและปราสาทหินพิมาย จะเห็นได้จากสถาปัตยกรรมและปติมากรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองในแต่ละยุคของการสร้างปราสาทและความเชื่อของคนในสมัยนั้น ๆ นอกจากนี้ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความจริง ความงามทางขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในสมัยนั้นอีกด้วย

จากความเชื่อ ความจริง ความดี สู่ความงามของปราสาทหินทั้งสองในจังหวัดนครราชสีมา บ่งบอกถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญา ของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา

การศึกษาวิจัยในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา แนวคิดทางอภิปรัชญาที่เกี่ยวกับปราสาทหินขอม ในจังหวัดนครราชสีมาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนของปราสาทหินมาทุกยุคทุกสมัย โดยเป็นการ วิเคราะห์แนวคิดลักษณะที่เป็นอภิปรัชญาของปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน ที่ปรากฏ ทางอภิปรัชญาด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์แนวคิดและลักษณะอภิปรัชญา ความจริงของโลก หรือจักรวาล และ ชีวิตมนุษย์ของปราสาทหินพิมาย

เอเดรียน สนอดทราส กล่าวว่า สิ่งก่อสร้างมีหน้าที่ ๒ ประการ คือ มีหน้าที่ด้าน ประโยชน์ใช้สอยที่สนองความต้องการทางกายภาพและจิตใจ และหน้าที่เพื่อรับใช้มนุษย์ในทางปัญญา ดังนั้น สิ่งก่อสร้างจึงย่อมมีความหมายในตัวเอง คือ แสดงถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างโลกที่เรา สัมผัสได้ และโลกที่เราสัมผัสไม่ได้^๑ และยังสามารถแสดงบทบาทหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ได้ โดย ความหมายของสิ่งก่อสร้างหรืองานสถาปัตยกรรม จะอยู่ที่ผลของการออกแบบที่สามารถประเมินได้ จากการศึกษาการออกแบบและรูปสัญลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรม^๒ ปราสาทหินพิมาย จังหวัด นครราชสีมา จึงถือเป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสำคัญของประเทศเป็นแบบอย่างคุณค่าที่ซ่อนอยู่ใน อภิปรัชญาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา นิกายมหายาน

๔.๑.๑ การวิเคราะห์ด้านคุณค่าของปราสาทหินพิมาย

- ๑) คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic values)
- ๒) คุณค่าทางด้านจิตใจ
- ๓) คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์
- ๔) คุณค่าทางด้านภูมิปัญญา

^๑ เอเดรียน สนอดทราส, สัญลักษณ์แห่งพระสอุป, แปลโดยภัทรพร สิริกาญจน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑

^๒ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๖

๕) คุณค่าทางสังคม

๑) วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์

ปราสาทหินพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จ.นครราชสีมา นั้นพบว่า เนื่องจากปราสาทหินพิมายเป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ตั้งอยู่ที่เมืองพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่เนื่องในพุทธศาสนานิกายมหายานสร้างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และได้มีการสร้างเรื่อยมาจนถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ จัดได้ว่าเป็นปราสาทหินที่ใหญ่โตที่สุดในประเทศไทยที่โดดเด่น มีเอกลักษณ์ในงานเชิงช่างที่งดงามสอดประสานกับคติธรรมความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาเป็นงานที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว ถึงแม้ว่าปราสาทหินพิมายจะเป็นศาสนสถานที่ตายไปแล้วในอดีตแต่ปัจจุบันกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมในฐานะเป็นที่ให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ซึ่งมักเป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยวที่พบเห็นได้ยืมจากคำบอกเล่าในความงามก็มีความประสงค์ที่จะแวะมาเยี่ยมชม ซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะเป็นลักษณะที่มีความสงสัย ใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือสิ่งที่ไม่มีความสามารถจะไปกำหนดให้เป็นไปตามที่ความต้องการได้ ธรรมชาติประกอบด้วยสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิตได้แก่ ภูเขา ดวงอาทิตย์ ทะเล แม่น้ำ เป็นต้น สิ่งมีชีวิตได้แก่ มนุษย์และสัตว์ต่างๆ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างกับสัตว์โลกเวลาอื่นๆเนื่องจากมนุษย์มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกมีเหตุผล มีสุนทรียศาสตร์หรือความงามที่เอกลักษณ์เฉพาะที่มีอยู่ภายในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธได้เลยเช่นมนุษย์ได้รับรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งในด้านความงามตามธรรมชาติที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นความงามของดอกไม้ พรรณไม้ ทิวทัศน์ภูเขา ตลอดจนความงามของหมู่สัตว์ทั้งที่อาศัยอยู่บนบกหรือสัตว์ที่อยู่ในน้ำทะเล มีปลา หอย และปะการัง เป็นต้น ฉะนั้นคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จ.นครราชสีมา นั้น จึงหมายถึงประติมากรรมของปราสาทหินพิมาย ที่มีลักษณะความงามทางอภิปรัชญา ที่เป็นเอกลักษณ์บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อ ความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายที่ปรากฏมีทั้งประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อศาสนาฮินดูและในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาเถรวาท ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายมี ๓ ลักษณะคือ ประติมากรรมลอยตัว ประติมากรรมนูนสูง และประติมากรรมนูนต่ำ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย มีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา ความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย เพราะฉะนั้นความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก ซึ่งความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายนอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์อีกด้วย

คุณค่าด้านสุนทรียะ หมายถึง ความงามด้าน สถาปัตยกรรม ภาพแกะสลัก ลวดลายบนตัวปราสาทได้สนองต่ออารมณ์ หรือความรู้สึกในแง่ของความงาม ในการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะคือการตัดสินวัตถุไม่ใช่ผู้รับรู้ แต่สัมพัทธ์นิยมเชื่อเหมือนจิตวิสัยว่า คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์หรือมีค่าในตัวเองมันสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสุนทรียะของผู้รับรู้ ดังนั้นถึงแม้คุณค่าทางสุนทรียะจะเป็น

คุณสมบัติของวัตถุแต่การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะอาศัยเพียงวัตถุอย่างเดียวยังไม่ได้ เราต้องอาศัยหลักฐานจากการรับรู้ทางสุนทรียะด้วยเช่นกัน^๓

พระพุทธศาสนาได้แบ่งความงามออกเป็น ๒ ประเภทคือ

- (๑) ความงามภายนอก (ความงามทางกาย) เป็นความงามของรูปทรงที่กำหนดเรื่องราวหรือเกิดจากการประสานกลมกลืนกันของทัศนธาตุ
- (๒) ความงามภายใน (ความงามแห่งจิตใจ) เป็นความรู้สึกที่แสดงออกมาจากภาวะจิตใจที่สงบมีสันติ^๔

หลักพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า สรรพสิ่งภายนอกจะปรากฏความงามหรือมีคุณค่าแก่ใคร่มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความงามภายในจิตใจของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง การรับรู้ด้วยภาวะแห่งจิตใจที่ปราศจากกิเลส รู้จักปล่อยวางการยึดมั่นถือมั่น (อุปทาน) ในสิ่งที่จิตใจเข้าไปหลงปรุงแต่งให้เกิดเป็นความสวยความงามตามอำนาจของกิเลสตัณหา การมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงเป็นรากฐานแห่งการทำดี ส่งผลให้ชีวิตและโลกเกิดสันติสุขและงดงามอย่างแท้จริง

การวิเคราะห์แนวคิดคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย สำหรับประเด็นเรื่องปัญหาความมีอยู่ของความงามในประติมากรรมของปราสาทหินพิมาย ดังนี้

ทฤษฎีทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) เห็นว่าทางสุนทรียะ คือคุณสมบัติของจิตหรือความรู้สึกตอบสนองทางด้านสุนทรียะของผู้รับรู้ ที่มีต่อวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใดๆ ของวัตถุทางสุนทรียะ ความรู้สึกตอบสนองในเชิงสุนทรียะนี้ เช่น ความชอบ ความเพลิดเพลิน หรือความพึงพอใจ

ทฤษฎีวัตถุวิสัยเห็นว่า คุณค่าทางสุนทรียะ คือคุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรียะ คุณสมบัติทางสุนทรียะนี้ เป็นคุณสมบัติดั้งเดิมที่ติดตัววัตถุทางสุนทรียะมาตั้งแต่แรกเริ่ม และมันมีความเกี่ยวข้องกับตัววัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว เมื่อคุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของวัตถุ คุณค่าทางสุนทรียะจึงมีลักษณะเป็นสัมบูรณ์ (Absolute) สิ่งที่เป็นสัมบูรณ์ค่าของมันย่อมคงที่และแน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก หรือความพึงพอใจของใครหรือสิ่งอื่นใด

ทฤษฎีสัมพัทธวิสัยเห็นว่า หลักเกณฑ์การตัดสินของความงามนั้นไม่ใช่กฎที่สัมบูรณ์ตายตัว เพราะจักเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดคล้าย ๆ กับกลุ่มอัตนัยนิยม แต่ต่างกันตรงที่กลุ่มสัมพัทธวิสัยนั้นมีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์การตัดสินทางความงามนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ตลอดจน ดิน ฟ้า อากาศของแต่ละพื้นที่

^๓ จรูญ โภมรัตน์นนท์, **สุนทรียศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๓๙), หน้า ๙๑.

^๔ พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง) ดร., **ความงามในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า๑๖,

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายมีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย เพราะฉะนั้นความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก หากนำแนวคิดทั้ง ๓ ทฤษฎีดังกล่าวมาตัดสินอาจทำให้ไม่เข้าใจถึงความมีอยู่ของความงามได้ ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายนอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์อีกด้วย

๒) วิเคราะห์คุณค่าทางจิตใจของปราสาทหินพิมาย

นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และสังคมแล้ว ยังเป็นคุณค่าทางจิตใจซึ่งปราสาทหินพิมายนับว่าเป็นปราสาทที่มีศิลปะที่เก่าแก่ที่สุด เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคหินสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในทางไสยศาสตร์ ศาสนา กิจ การปกครอง การเมือง และเพื่อประโยชน์อย่างอื่นมีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน จุดมุ่งหมายการสร้างผลงานประติมากรรมซึ่งแต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน อันเกี่ยวกับศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองประเทศ ต่อมา การดำเนินชีวิตของผู้คนได้เปลี่ยนแปลงไปทำให้ผลงานประติมากรรมเริ่มมีบทบาทต่อสังคมมากขึ้น ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งปรากฏในส่วนต่าง ๆ ของปราสาท เช่น บนทับหลัง หน้าบัน กลีบบนปูนปรังค์ เสา และยังเป็นปราสาทขอมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธนิกายมหายาน ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ความแปลกของปราสาทหินพิมาย เป็นปราสาทที่หันหน้าเข้าหาทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่างจากปราสาทขอมโดยทั่วไปที่มักหันเข้าหาทิศตะวันออก หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งนักโบราณคดีอธิบายว่า เป็นการหันเข้าทิศที่เมืองหลวง “นครอังกอร์” ตั้งอยู่ เพราะมีการสร้างถนนเชื่อมระหว่างกัน ดังนั้นคุณค่าจิตใจของปราสาทหินพิมายจึงหมายถึงตัวของประติมากรรมที่เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์และมีความศรัทธาของพื้นที่ปราสาทหิน พิมาย ซึ่งเป็นความจริงทางจิตนิยมของอภิปรัชญา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความงามภายใน หรือคุณค่าทางจิตใจ คือ ความงามที่เกิดจากจิตใจที่ผ่านการพัฒนาตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัว คงทน ไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก เช่น บุคคล กาลเวลา และสถานที่ เป็นต้น คือ ให้เกิดมีในตัว และให้เจริญขึ้น โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่นำเข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิต กล่อมเกลาจิตใจเกิดความงามอย่างแท้จริง เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาท^๕

^๕ อ่างแล้ว, พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง) ดร., ความงามในพระพุทธศาสนา, หน้า ๗๓,

๓) วิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วยศาสนาสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังกา เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ บนพื้นที่ ๑๑๕ ไร่ ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมาย วางแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑,๐๓๐ เมตร ชื่อพิมาย อาจจะมาจกคำว่า วิมาย หรือ วิมายปุระ ที่ปรากฏในจารึกภาษาเขมร บนแผนหินตรงกรอบประตูระเบียงคตด้านหน้าปราสาทหินพิมาย และยังปรากฏในจารึกอื่นอีกหลายแหล่ง สันนิษฐานว่าอาจใช้เรียกรูปเคารพหรือศาสนาสถาน หลักฐานศิลาจารึกและศิลปะการก่อสร้างบ่งบอกว่าปราสาทหินพิมายน่าจะเริ่มสร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ รูปแบบทางศิลปกรรมของตัวปราสาทเป็นแบบปาปวน ซึ่งเป็นศิลปะที่รุ่งเรืองในสมัยนั้น มีลักษณะของศิลปะแบบนครวัดซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยต่อมาปนอยู่บ้าง ต่อมามีการต่อเติมอีกครั้งช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในช่วงนั้นเมืองพิมายเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรเขมร ปราสาทหินพิมายสร้างเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนานิกายมหายานมาโดยตลอด ดังนั้น คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของปราสาทหินพิมายจึงเป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จากหลักฐานศิลาจารึกและรูปแบบทางศิลปะบ่งบอกว่าปราสาทหินพิมายได้ถูกสร้างขึ้นในสมัย พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ก่อนอาณาจักรสุโขทัย เป็นเป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ เชื่อกันว่าเป็นต้นแบบแห่งปราสาทนครวัดของเขมร เป็นแหล่งรวมอารยธรรม โบราณวัตถุศิลปะขอมเอาไว้จำนวนมากและน่าสนใจที่สุดในประเทศไทย ถือว่าเป็นอภิปรัชญาทางด้านวัตถุนิยมที่ทรงคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

๔) วิเคราะห์คุณค่าด้านภูมิปัญญา (Scientific values) ของปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จ.นครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองที่มีโบราณสถานที่สำคัญและมีความสำคัญที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เนื่องจากมีขนาดใหญ่และสำคัญนี้เอง พระเจ้าแผ่นดินเขมรสมัยโบราณจึงต้องตัดถนนผ่านจากพระนคร (อังกอร์) ซึ่งเป็นเมืองราชธานีของเขมรมายังเมืองพิมายที่อยู่ทางใต้ ดังนั้นเมืองพิมายจึงหันหน้าไปทางทิศใต้เพื่อรับกับถนนเส้นสำคัญนี้ ไม่เหมือนกับปราสาทเขมรอื่นๆ ฉะนั้นลักษณะพิเศษของปราสาทหินพิมาย คือปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้ต่างจากปราสาทหินอื่นที่มักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเพื่อให้หันรับกับเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองยโสธรปุระเมืองหลวงของอาณาจักรเขมรซึ่งเข้าสู่เมืองพิมายทางด้านทิศใต้จากหลักฐานศิลาจารึกและศิลปะ การก่อสร้างบ่งบอกว่าปราสาทหินพิมายคงจะ เริ่มสร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ รูปแบบทางศิลปกรรมของตัวปราสาทเป็นแบบ ปาปวน ซึ่งเป็นศิลปะที่รุ่งเรืองในสมัยนั้น โดยมีลักษณะของศิลปะแบบนครวัดซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยต่อมาปนอยู่บ้างและมาต่อเติมอีกครั้งในราวต้นพุทธศตวรรษ ที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งครั้งนั้นเมืองพิมายเป็นเมืองซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรเขมร ปราสาทหินแห่งนี้สร้างเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนานิกายมหายานมาโดยตลอดเป็นต้น

๕) วิเคราะห์คุณค่าทางสังคม (Social values) ของปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมายหรืออุทยานประวัติศาสตร์ พิมาย จ.นครราชสีมา นอกจากจะเป็นปราสาทที่เป็นพุทธสถานในนิกายมหายานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยแล้วนั้นยังมีการจัดงาน

เทศกาลเที่ยวพิกายนครราชสีมา โดยจะจัดขึ้นทุกปีในช่วงเดือนพฤศจิกายน สถานที่ ณ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ลานน้ำจักราชและสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอพิมาย โดยภายในงานดังกล่าวจะมีการแสดง แสง-เสียง ประกอบจินตภาพวิมาณานาฏการ ชุด "นิรมิตกรรมเหนือลำน้ำมูล" เป็นการแสดงที่นำเสนอเรื่องราวต่างๆที่ได้ค้นคว้าศึกษาจากเอกสารทางโบราณคดีตำนานและจารึกต่างๆเกี่ยวกับความเชื่อ อารยธรรม ความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำแถบอีสานใต้ ผสานจินตภาพเรียบเรียงบทการแสดงสัมพันธ์กับระบบแสง-เสียงและเทคนิคพิเศษที่วิจิตรตระการตานักท่องเที่ยวจะประทับใจกับการแสดงฉากต่างๆเช่น การแสดงการก่อสร้าง ทำนบบำรุงปราสาทหิน พิกาย การบวงสรวงเทพเจ้า การแสดงรำผีฟ้า รำเซียงของ มวยโบราณ การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนอิทรชาติแผลงศรนาคบาท ระบายพิกายปุระ ขบวนแห่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ การจุดพลุไฟเฉลิมฉลอง อันเป็นอภิปรัญญาทางด้านวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางสังคมของจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งการจัดงานขึ้นมาในครั้งนี้ นอกจากต้องการที่แสดงให้เห็นสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอพิมายแล้วยังเป็นสิ่งที่ทำให้คนในสังคมได้มีการพบปะสังสรรค์กันภายในงาน เกิดการแลกเปลี่ยนเงินตรา เกิดการท่องเที่ยว เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพในช่วงเวลานั้นๆเกิดขึ้น และที่สำคัญคือทำให้เห็นถึงความรักความสามัคคีของคนในชุมชนที่ร่วมกันจัดงานนี้ขึ้นมาและคนในชุมชนใกล้เคียง หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชนด้วย

คุณค่าด้านสังคม ทำให้เกิดอิทธิพลในด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) ด้านเทวนิยม หมายความว่า ลัทธิความเชื่อว่าพระเจ้าผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่พระองค์เดียว พระเจ้านั้นทรงมีอำนาจครอบครองโลกและสามารถดับตาลความเป็นไปในโลก ทำให้ผู้คนในชุมชน เคารพยำเกรง และให้ความเคารพนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิต ณ เทวาลัย ของปราสาทหิน พิกาย และยังส่งผลดีต่อการรักษาโบราณสถานไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้ผู้คนในชุมชนเกิดความรักความห่วงแหนอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คู่กับชุมชน

(๒) ด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากปราสาทหินพิมายเป็นโบราณวัตถุที่เก่าแก่อีกเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของประเทศไทยแห่งหนึ่งที่นำศึกษาค้นคว้า อันนำมาซึ่งการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของคนทั่วไป และทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่ชุมชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

(๓) ด้านวิถีชีวิต มีการดำเนินชีวิตแบบผสมผสานระหว่างการนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทกับการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การนับถือผีสง นางไม้ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิต ณ โบราณสถานปราสาทขอมควบคู่กันไป ในชีวิตประจำวัน ตามจังหวะและโอกาส

๔.๑.๒ การวิเคราะห์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ของปราสาทหินพิมาย

๑) พลับพลาเปลื้องเครื่อง (คลังเงิน)

ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้ากำแพงชั้นนอกทางทิศตะวันตก จากประตูชัยเข้าไปก่อน ถึงตัวปราสาท ด้านซ้ายมือของทางเดินเข้าสู่ตัวปราสาท เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านในแบ่งออกเป็น ๒ ห้องสร้างด้วยหินทรายขาวและหินทรายแดง พลับพลาหลังนี้ใช้เป็นที่พักเปลี่ยนเครื่องแต่งกายของพระมหากษัตริย์และขุนนางชั้นสูง ที่แบ่งออกเป็น ๒ ห้อง สันนิษฐานว่าจะเป็นห้องที่แยกหญิงแยกชาย

ในการเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย หรืออาจจะเป็นการแยกยศถาบรรดาศักดิ์ โดยแต่เดิมอาจจะมีการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผาและมีคานไม้ค้ำยันอยู่แต่เนื่องจากกาลเวลาผ่านไปจึงทำให้หลังคาพังทลายลงมา กรมศิลปากรจึงไม่ได้บูรณะเพราะหลังคาเป็นส่วนที่บูรณะได้ยากยิ่ง หลังคาจะเป็นทรงประทุนเรือคว่ำ ปัจจุบันอาคารคลังเงินเหลือเพียงซากฐานขนาดใหญ่ เดิมที่เรียกกันว่า "คลังเงิน" เพราะจากการขุดแต่งบริเวณนี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก มีทั้งรูปเคารพเครื่องประดับ และเหรียญสำริดโบราณซึ่งด้านหนึ่งเป็นรูปครุฑหรือหงส์ อีกด้านหนึ่งเป็นอักษรโบราณ นอกจากนี้ยังพบทับหลังจากหลักเป็นรูปคนกำลังล้างน้ำอมมัมแก่พรหมณ์ จึงได้สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นคลังเก็บสมบัติ แต่มาภายหลังก็ได้เปลี่ยนสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น พลับพลาเปลื้องเครื่องมากกว่า เนื่องจากถ้าเป็นคลังเก็บสมบัติไม่ควรที่จะสร้างไว้ด้านหน้าของปราสาทเพราะจะเสี่ยงต่อการถูกขโมย

๒) สะพานนาคราช

เป็นทางที่ทอดนำเข้าสู่ตัวปราสาท ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าทางเข้าโคปุระด้านทิศใต้สร้างด้วยหินทราย มีผังเป็นรูปกากบาท กว้าง ๔ ม. ยาว ๓๑.๗ ม. ยกพื้นสูง ราวสะพานทาเป็นตัวนาค ที่ปลายราวสะพานทาเป็นรูปนาคราช ๗ เศียร ชูคอแผ่พังพานเปล่งรัศมีอย่างสวยงาม ที่เชิงบันไดนาคทั้งสองข้างมีสิงห์จำหลักจากหินประดับอยู่ข้างละตัว สิงห์มีท่าทางองอาจเสมือนเป็นผู้พิทักษ์โบราณสถาน ลักษณะทางศิลปกรรมของสิงห์และนาคนี้ คล้ายศิลปะที่นครวัดที่สร้างในช่วงรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ – ๑๖๘๘) สะพานนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางเข้าสู่ศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ตาม คติความเชื่อเรื่องจักรวาล เชื่อว่าเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ คตินี้ถือสืบกันมาในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายาน

๓) ซุ้มประตูและกำแพงแก้ว

ซุ้มประตูหรือโคปุระชั้นนอก ตั้งอยู่กึ่งกลางของแนวกำแพงแก้ว ลักษณะการสร้างเหมือนกันทุกด้านมีทั้งหมด ๔ ด้านอยู่ในแนวตรงกันหมดทั้ง ๔ ด้าน คือ ทิศเหนือ-ใต้ อยู่ตรงกึ่งกลางของกำแพง ทิศตะวันออก-ตะวันตกค่อนไปทางเหนือเล็กน้อย ผังโดยรอบของซุ้มประตูมีลักษณะเป็นรูปกากบาท ขนาดกว้างสามคูหา มีเสาศิลา ช่องลมประดับข้างละสองช่อง เคยพบทับหลังชิ้นหนึ่งที่โคปุระด้านทิศตะวันตก สลักเป็นรูปขบวนแห่พระพุทธรูปนาคปรกประดิษฐานบนคานหาม ทับหลังชิ้นนี้ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จากกำแพงแก้วเข้ามาด้านในเชื่อกันว่าเป็นดินแดนของโลกสวรรค์ อันเป็นที่อยู่ของเทพเจ้า

๔) ซุ้มประตูและระเบียงคด

เมื่อมาถึงระเบียงก็ ถือว่าเข้าสู่เขตชั้นในของปราสาทหินแล้ว พระระเบียงแต่ละด้านมีซุ้มประตูหรือโคปุระชั้นในอยู่กึ่งกลางเป็นอาคารก่อด้วยหินทรายยกพื้นสูง อยู่ล้อมรอบปราสาทประธาน ระเบียงคดมีลักษณะคล้ายกำแพงแก้วทั้ง ๔ ด้าน โดยมีตำแหน่งที่ตั้งตรงกับแนวของประตูเมือง และประตูทางเข้าปราสาทประธาน ปรากฏหลักฐานสำคัญที่ซุ้มประตูด้านทิศใต้ บริเวณกรอบประตูพบจารึกภาษาเขมร อักษรขอมโบราณ ระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๖๕๑-๑๖๕๕ กล่าวถึงการสร้างรูปเคารพ การสร้างเมือง ตลอดจนปรากฏพระนามของขุนนางชั้นสูง และพระนามมหากษัตริย์คือ พระ

เจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 จากพระระเปียงจะเข้าสู่ ชั้นในซึ่งเป็นส่วนสำคัญของปราสาทหินพิมาย มี
 ปรากฏสามองค์ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน คือ ปรากฏประธาน ปรากฏพรหมทัต และปรากฏหินแดง

๕) ปรากฏประธาน

เป็นปราสาทองค์ใหญ่ที่สุดใน จำนวนปรากฏทั้งสามองค์ เป็นส่วนสำคัญที่สุดของปราสาท
 หินพิมาย สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ก่อสร้างด้วยศิลาทรายสีขาวหันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่ง
 แตกต่างจากศาสนสถานแบบขอมในที่อื่นๆ ซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าหันไป
 ยังที่ตั้งเมืองพระนคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงศูนย์กลางอำนาจของขอมในอดีต บ้างก็ว่าเป็นคติทางพุทธ
 ศาสนาที่ถือทิศใต้เป็นทิศแห่งการมีชีวิต ปรากฏประธานประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วนคือ มณฑป
 และ เรือนธาตุ องค์ปรากฏตั้งอยู่บนฐานสูงสองชั้น มีการสลักลวดลายเช่น ลายประจายาม ลายกลีบบัว
 อย่างสวยงาม ก่อด้วยหินทรายสีขาวทาเป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปห้าชั้น ที่ส่วนยอดจาหลักเป็นรูปครุฑแบก
 ทั้งสี่ทิศ เหนือขึ้นไปสลักเป็นรูปเทพประจำทิศต่าง ๆ และรูปดอกบัว นับเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่
 ต่างจากปราสาทหินที่พบทั่วไปจากองค์ปรากฏประธานมีมุขเชื่อมต่อกับห้องรูปสี่เหลี่ยมทางด้านทิศใต้
 หรือด้านหน้า ทำให้ภายในปรากฏกว้างขวาง หน้าบันและทับหลัง ที่ประดับองค์ปรากฏประธานส่วน
 ใหญ่เล่าเรื่องราวมายณะ และคติความเชื่อในศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ ยกเว้นทางด้านทิศใต้ หรือ
 ด้านหน้าก่อนเดินเข้าไปในองค์ปรากฏ เป็นภาพศิวนาฏราช หรือพระศิวะพ้อนรำ ๑๐๘ ท่า ในศาสนา
 ฮินดูเชื่อว่า เมื่อใดที่พระศิวะพ้อนรำผิดจังหวะ เมื่อนั้นโลกก็จะเกิดกสียุค นอกจากนี้ยังมีทับหลังที่
 จำหลักภาพอันเป็นหลักฐานสำคัญ ว่าปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา คือภาพพุทธ
 ประวัตตอน "มารวิชัย" และพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนานิกายมหายาน ภายในเรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญ
 ที่สุดเรียกว่า ห้องครรภคฤหะ จะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสำคัญ พื้น
 ห้องตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีร่องน้ำมนต์ต่อลอดผ่านพื้นห้องออกไปทางด้านนอก เรียกว่า
 ท่อโสมสูตร

๖) ปรากฏพรหมทัต

ลักษณะของปรากฏองค์นี้ สร้างด้วยศิลาแลงตั้งอยู่ด้านหน้าของปราสาทประธานทางด้าน
 ทิศตะวันออกเฉียงใต้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๑)
 เมื่อคราวที่พระองค์ทรงบูรณะปราสาทหินพิมาย ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประติมากรรมเป็นมุขยื่นออกไป
 ทั้ง ๔ ทิศ ภายในองค์ปรากฏพบประติมากรรมสำคัญ ๒ ชิ้น คือ ประติมากรรมรูปบุคคลขนาดใหญ่อยู่
 ในท่านั่งขัดสมาธิ สลักด้วยหินทราย ชาวบ้านเรียกกันว่าท้าวพรหมทัต แต่นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า
 เป็นรูปจำลองของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ส่วนอีกรูปเป็นรูปสตรีนั่งคุกเข่าสลักด้วยหินทราย ส่วนศีรษะ
 และแขนหักหายไป เชื่อกันว่าเป็นรูปของพระนางชัยราชเทวีเมสสิ แต่ชาวบ้านเรียกว่า นางอรพิม ปา
 จิตต ตามตำนานนิยายพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่น จนกลายเป็นชื่อบ้านนามเมืองในย่านเมือง พิ
 มาย ประติมากรรมที่พบดังกล่าวสภาพไม่สมบูรณ์ ปัจจุบันประติมากรรมทั้ง ๒ ชิ้นนี้จัดแสดงอยู่ใน
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย

๗) บรรณาลัย

ตั้งอยู่บริเวณลานชั้นนอก ระหว่างกำแพงแก้วและซุ้มประตูระเบียงคด ด้านทิศตะวันตก เป็นอาคาร ๒ หลังขนาดเดียวกัน ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกพื้นสูง ก่อด้วยหินทรายสีแดงกั้น เป็นห้องยาวตลอดแนว นักโบราณคดีพบร่องรอยหลุมเสารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เดิมคงเป็นหลังคาเครื่องไม้ มุงกระเบื้อง เชื่อกันว่าบรรณาลัยคือสถานที่เก็บรักษาคัมภีร์ตำราอันศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา หรืออาจเป็นที่ประทับของกษัตริย์เมื่อเสด็จมาทรงประกอบพิธีกรรม

๔.๒ วิเคราะห์แนวคิดและลักษณะที่เป็นประติมากรรมของปราสาทหินพนมวัน ที่ปรากฏทางอภิปรัชญา

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ในปราสาทหินพนมวันที่ปรากฏตามที่ พระพรหมประทับบนพาหนะหงส์ ในทับหลังหมายเลข ๔ พระวิษณุมีสี่กร ทรงจักรสังข์ คทาและ ดอกบัว ประทับครุฑในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ในทับหลังหมายเลข ๒ พระศิวะนาฏราชบน หน้าบันด้านทิศใต้ ทับหลังหมายเลข ๔ และพระอิศวรหรือพระศิวะบนบริเวณระเบียงคดทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท พระกฤษณะยกภูเขาโควรรธนะ มีรูปคนเลี้ยงโคและหงส์สองตัวอยู่สอง ข้าง บนชั้นส่วนหน้าบันหมายเลข ๑ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ บนทับหลังหมายเลข ๖ มุขด้านทิศ ตะวันออกของปราสาท ภาพจำหลักรูปเทวดาและเทพธิดา ภายในซุ้มเรือนแก้วประทับในท่า มหาราชลีลาเหนือหน้ากาล บนทับหลังมุขทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันออก ภาพจำหลักพิธีอัศวเมธ บนทับหลังซุ้มประตูกำแพงแก้ว เทพเจ้าอารักษ์ กลิษณุนสลักเป็นรูปพระวรุณทรงหงส์

๔.๒.๑ การวิเคราะห์ด้านคุณค่าของปราสาทหินพนมวัน

๑) วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์

ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) พระปราสาทมีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบบอญชยา ที่มีความงามในทางจิตใจที่เป็นสุนทรียศาสตร์ ประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทมีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปราสาทน้อย” ภายใน ประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและ ศิลาลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้า เทวสถาน มีซุ้มประตูหลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็น รูปหอสูงทั้งสี่ทิศ นอกจากนี้ยังพบศิลาลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงสร” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทยถือเป็นความงามทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยที่สวยงามและมีคุณค่าในเชิงวัฒนธรรม

๒) วิเคราะห์คุณค่าทางจิตใจของปราสาทพนมวัน

ปราสาทพนมวันได้มีการค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมมาจนถึงราว ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา มีการก่อสร้าง ศาสนสถานบนแหล่งฝังศพของกลุ่มชนดั้งเดิม พร้อมกับกระทำพิธี

บุชาเทพเจ้าตามพระราชโองการของกษัตริย์ อาคารและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่มีองค์ประกอบที่ซับซ้อนตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมเขมรที่มีกรอบคติความเชื่อตามหลักศาสนา กำกับอยู่ทุกส่วนนั้น ล้วนเป็นผลงานของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเทพเจ้าทั้งสิ้น ถือเป็นคุณค่าทางจิตใจของประสาทหินพนมวันตามแบบศาสนาพราหมณ์

๓) วิเคราะห์คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ประสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพนมวันเป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย ประกอบด้วยปราสาทประธานและมณฑปเชื่อมต่อกันด้วยฉนวนทางเดิน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีระเบียงคด และมีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน ภายในปราสาทประธานมีจารึกอักษรเขมร ภาษาเขมร และภาษาสันสกฤต พบหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่หลักฐานการฝังศพมนุษย์ร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือทำจากโลหะ เครื่องประดับสำริด ซึ่งอยู่ชั้นฐานรากของโบราณสถาน หลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ มีรูปแบบที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานที่พบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ที่มีการศึกษาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท บ้านหลุมข้าว เนินอุโลก อำเภอนนสูง และแหล่งโบราณคดีบ้านตาแย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น ล้วนเป็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของประสาทหินพนมวัน

๔) วิเคราะห์คุณค่าด้านภูมิปัญญา (Scientific values)

ปราสาทหินพนมวัน จ.นครราชสีมา ลักษณะการก่อสร้างปราสาทพนมวัน มีแผนผังแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร โดยใช้แกนทิศเป็นหลัก อันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยอาคารสร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งพบทั่วไปสำหรับศาสนสถานทั้งในประเทศกัมพูชาและไทย ประกอบด้วยอาคารขนาดแตกต่างกัน เช่น พลับพลา ซุ้มประตูทางเข้า ปราสาทประธาน ซากปราสาทอิฐ ปรางค์น้อย และระเบียงคดล้อมรอบปราสาท ร่องรอยจากภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นว่าเคยมีสระน้ำขนาดใหญ่ ทางด้านทิศเหนือของปราสาทซึ่งปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา แต่สระน้ำทางทิศตะวันออกได้รับการฟื้นฟูสภาพแล้ว เนื่องมาจากปราสาทพนมวันเคยมีสิ่งก่อสร้างในสมัยต้นมาก่อนแล้ว ดังนั้น จึงได้พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่มีลวดลายอยู่หลายชิ้น ศาสนสถานในสมัยต้นนี้แม้ว่ากลุ่มอาคารสำคัญก่อสร้างด้วยอิฐเป็นวัสดุหลัก แต่ก็ได้พบหน้าบัน ทับหลังที่ส่วนมากสลักจากหินทรายสีแดง ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้พบขณะทำการรื้ออาคารต่าง ๆ ในสมัยที่ ๒ เพราะถูกนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง ดังนั้น ชิ้นส่วนทับหลัง หน้าบัน บางชิ้นจึงถูกสกัดลวดลายทิ้งไป เพื่อให้ผิวหน้าหินเรียบพอที่จะวางบนหินก้อนอื่น หรือให้หินก้อนอื่นวางซ้อนลงได้สนิท ชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏลวดลายแกะสลักที่พบจากปราสาทพนมวันที่หลายชิ้น ซึ่งมีรูปแบบศิลปะเป็นที่นิยมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และชิ้นส่วนเหล่านี้ไม่สามารถนำมาประกอบติดตั้งเข้ากับส่วนใด ๆ ของปราสาท สันนิษฐานว่าอาจเป็นชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมหรือกลุ่มปราสาทอิฐที่ปรากฏอยู่โดยรอบ ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้แก่ ทับหลัง ชิ้นส่วนหน้าบัน และเสาประดับกรอบประตู ซึ่งบางชิ้นได้ถูกนำไปใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานสมัยหลังด้วยถือเป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาทั้งสิ้น

๕) คุณค่าทางสังคม (Social values)

ปราสาทหินพนมวัน เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างขึ้นมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๕๓ ตอนที่ ๓๔ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๔๗๙ และกำหนดขอบเขตโบราณสถานในเนื้อที่ประมาณ ๒๐๓ ไร่ ๓ งาน ๖ ตารางวา เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ ถือเป็นคุณค่าทางสังคม เป็นแหล่งอารยธรรมขอมที่ควรค่าในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในท้องถิ่นจนเป็นประเพณีของคนในท้องถิ่นในการกราบไหว้บูชาปราสาทหินพนมวัน พระพุทธรูป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ตามแบบพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ควบคู่กัน และถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้อย่างมากมาย

ความเชื่อที่เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันนี้ มีความสำคัญมาก และเทพเจ้าอื่น ๆ ที่ได้รับการเคารพนับถือและมีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

(๑) พระพรหม (พระธาดา) เป็นเทพเจ้าในยุคพราหมณ์ มีความสัมพันธ์กับประชาชนดีและพระหิรัณยกภพ จนนักปราชญ์บางคนกล่าวว่าเป็นองค์เดียวกันที่ได้วิวัฒนาการมา พระพรหมเป็นหนึ่งในบรรดาพระเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ ทรงเป็นผู้สร้างโลกทั้งสามและสรรพสิ่งทั้งหลาย ทรงแบ่งภาคสถิตอยู่ในมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตา กรุณา ประทานพรให้แก่ทุกคนที่ขอ

พระพรหมมีความหมายเป็นสองนัย ประการแรกคำว่า พรหม หรือ พรหมัน เป็นคำกลาง ๆ หมายถึง วิญญาณอันสูงสุดของจักรวาล ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นนิรันดร์ เป็นที่เกิดและเป็นที่รวมของสรรพสิ่ง ไม่มีรูปร่าง ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถเห็นได้ ไม่เกิด ไม่มีใครสร้าง ไม่มีเบื้องต้นและที่สุด ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่สามารถเข้าใจได้โดยประสาทสัมผัส ปรากฏทุกหนทุกแห่ง ทั้งในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต หมายถึงว่า พรหม คือ ต้นเหตุของสรรพสิ่งนั่นเอง

ประการที่สอง พระพรหม หมายถึง เทพเจ้าผู้ชาย เกิดจากพรหมันซึ่งเป็นจิตวิญญาณสูงสุด หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นภาคบุคลาธิษฐานของพรหมนั่นเอง มีลักษณะพระวรกายสีแดง มีเศียรสี่เศียร มีหงส์เป็นพาหนะ ในศตวรรษพราหมณ์กล่าวว่า เมื่อพระองค์ได้เกิดจากวิญญาณสูงสุดแล้วพระองค์ก็ได้สร้างเทพเจ้าขึ้น แล้วรับสั่งให้ไปประจำสถานที่ต่าง ๆ เช่น ให้พระอัคนี (ไฟ) ประจำพื้นโลก พระวายุ (ลม) ประจำสวรรค์ และพระสุริยะ (พระอาทิตย์) ประจำท้องฟ้า^๖

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม ในปราสาทพนมวันนี้ ถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกและให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล จึงต้องมีภาพพระ

^๖ พระพรหม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช, หน้า ๑๖.

พรหมจำหลักอยู่ในปราสาทพนมวัน เพื่อปกป้องคุ้มครองรักษาปราสาทและประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังรูปประติมากรรมพระพรหมยืนตรง พระพักตร์แสดงอำนาจเคร่งครึมจริงจังปกป้องคุ้มครองรักษา^๗

(๒) พระวิษณุ (พระนารายณ์) เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในบรรดาเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ อยู่ในตำแหน่งเทพเจ้าผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาโลก ตามคัมภีร์พระเวทพระองค์ไม่ใช่เทพเจ้าผู้สูงสุดแต่ประการใด พระองค์เป็นสหายสนิทของพระอินทร์ เป็นที่มาของพลังสุริยะ ทั้งในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์พราหมณ์ต่างก็กล่าวถึงพระวิษณุว่า เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองอาณาเขตของจักรวาลด้วยการเสด็จเพียงสามก้าวเท่านั้น ดังในยชุรเวทได้กล่าวไว้ว่า

โอ้ พระวิษณุ ขอให้พระองค์เสด็จย่างก้าวกว้างออกไป ขอทรงกระทำสถานที่ให้ว่างสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพวกข้าพระองค์ (เหล่าเทวดา) ขอพระองค์เสวยน้ำนม พร้อมทั้งทรงอาบ ขอพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ยินดีรับเครื่องเซ่นสร้างสังเวद्यบูชาเถิด ปวงข้าพระองค์ขอสาธุการต่อพระองค์ด้วยเถิด^๘

รายละเอียดเรื่องนี้มีว่าพญาพาลีผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์และบาดาล พระองค์รับชนะพระอินทร์และเหล่าเทวดา พวกเทวดาจึงได้ไปร้องเรียนต่อพระวิษณุ พระวิษณุได้ทรงแปลงร่างเป็นพราหมณ์เตี้ย แล้วพระองค์ได้ขอพื้นแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัยสามย่างต่อพญาพาลี เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว พระวิษณุในร่างของพราหมณ์เตี้ยเสด็จก้าวเพียงสามย่างเท่านั้น ก็ครอบจักรวาลและปฐพี พญาพาลีเห็นเช่นนั้นก็ทูลอ้อนวอนขอให้พระวิษณุหยุดอยู่เพียงแค่นั้น พระองค์ก็ทรงหยุด และได้ประทานเมืองบาดาลเป็นที่อยู่ของพญาพาลีตามคำทูลขอของพญาพาลี

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระวิษณุ ในปราสาทพนมวันนี้ ถือได้ว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาดูแลสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก ดังข้อความจากจารึก นม ๓๓. ซึ่งระบุมหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๘) ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ผู้ทรงโปรดให้สร้างปราสาทบาปวนเป็นศูนย์กลางของเมืองพระนคร ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขณะเดียวกันยังโปรดให้ขุดสระขนาด ๒.๒๐๐x๘ กิโลเมตร ขึ้นทางตะวันตกของราชธานี และสร้างเทวาลัยขึ้นกลางสระพร้อมกับประดิษฐานประติมากรรมสำริดรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์^๙

(๓) พระอิศวร (พระศิวะ) เป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของพวกทมิฬหรือทราวิท (Dravidians) ทางภาคใต้ของอินเดีย มีพระหทัยกอบปรีย์ด้วยกรุณาใคร่ขอพรก็ให้ง่าย ๆ จะไปตีไปขังไม่เอาพระหทัยใส่เป็นเทพเจ้าแห่งการทำลายล้าง ซึ่งถือกันว่ากรุณาให้ไปเอากำเนิดใหม่ และเป็นผู้สร้างด้วย ในการบูชาพระอิศวรนั้นมักใช้รูปสัญลักษณ์ คือ ศิวลึงค์ หรืออวัยวะเพศชาย หมายถึง พลังการสร้างสรรค์ ความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ สุขุมธ เมธาวิทย์กุล กล่าวไว้ว่า พระอิศวรเป็นที่นับถือของ

^๗ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๓๑.

^๘ Griffith, T.H., *Hymns of the Rigveda*. (Delhi: The Chow Khamba Sanskrit Series Office, 1963), p. 49.

^๙ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึงพ.ศ.๒๐๐๐, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙๐.

พวกผี เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความตาย จึงได้นามว่า ภูตศวร ทรงพาหนะ คือ โคอุศราฯ เพื่อผู้ (พระนนทิ) ในคัมภีร์พระเวทไม่ได้กล่าวถึงพระอิศวรไว้โดยตรง แต่ได้กล่าวถึงเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า รุหระ เป็นเทพเจ้าผู้ นำความตาย ความเจ็บป่วยมาสู่มนุษย์และเป็นเทพเจ้าแห่งป่า ผู้เป็นใหญ่แห่งป่า ทั้งหมด ซึ่งต่อมาในยุคหลัง ๆ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าเป็น พระอิศวร^{๑๐} ดังนั้น พระรุหระจึงเป็นที่เคารพของพวกพราหมณ์เสมอด้วยเทพเจ้าอื่น ๆ ดังบทอ้อนวอนว่า

ปวงข้าขอร้องเพลงสรรเสริญ แต่เทพเจ้าพระรุหระผู้ทรงพลัง ผู้เป็นหัวหน้าของวีระบุรุษทั้งหลาย ผู้มีพระเกศาเกรียน ขอให้พระองค์เป็นเสมือนหนึ่งผู้นำโชคมาให้แก่นมนุษย์ สัตว์ และขอให้ทุกสิ่งทุกอย่างในหมู่บ้านของเราเจริญรุ่งเรืองและปราศจากโรค

พระอิศวรได้รับการกล่าวถึงในสองลักษณะ คือ ประการแรกไม่มีรูปร่าง ไม่มีชื่อเรียกว่า นิสกาล พระองค์เป็นอย่างเดียวกันกับพรหมันหรืออาดมัน ในกรณีนี้ถ้าต้องการบูชาพระองค์ก็ต้องบูชาส่วนอันละเอียดอ่อนของพระองค์ คือ ศิวลึงค์ ซึ่งมีกำเนิดต่าง ๆ เช่น เกิดขึ้นเอง เรียกว่าสยัมภู ผู้มีศรัทธาสร้างขึ้น ภูเขาที่มีลักษณะเหมือนลึงค์ตามธรรมชาติ

ประการที่สอง พระอิศวรปรากฏเป็นรูปร่างในรูปแบบต่าง ๆ ในกรณีเช่นนี้สามารถบูชารูปเหมือนของพระองค์ได้ โนศิวิปุราณะยังได้กล่าวถึงศิวลึงค์ว่า ควรอยู่คู่กับฐานศิวลึงค์หรือโยนีโพธิณะ อุปมาดังว่า พระอิศวรประทับคู่กับพระนางปารวตีฉันทิ รูปศิวลึงค์ก็ควรอยู่บนรูปโยนีโพธิณะของพระนางปารวตีฉันทินั้น^{๑๑}

ในบรรดาเทพเจ้าทั้งปวงที่ปราสาทพนมวัน พระอิศวรหรือพระศิวะเป็นเทพที่รู้จักกันแพร่หลาย และถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่รู้จักในนามของพระอิศวร แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระอิศวรที่ปรากฏในปราสาทพนมวันมีลักษณะ คือ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างหรือผู้ประทานพร ซึ่งรู้จักกันในนามของพระภควตี เป็นเทพเจ้าผู้ทำลายหรือเทพเจ้าแห่งความตาย ซึ่งรู้จักกันในนามของพระกาลหรือพระกาฬหรือตากาหลา และเป็นเทพเจ้าแห่งความบันเทิงรื่นเริงเล่นหรือพระศิวนาฏราช รู้จักกันในนามของพระอิศวร ดังจารึกฐานเทวรูปมีข้อความเกี่ยวข้องกับการถวายสิ่งของเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของในอาศรม และมีข้อความถัดไปว่า ของถวายพระผู้เป็นเจ้าของ เพื่อบูชาศรีวิลาสเสลา และข้อความในจารึกโดยไม่ระบุว่าพระราชพาพระองค์ใดเป็นผู้ถวายแต่เทพเจ้า อย่างไรก็ตาม จารึกมีข้อความว่า ศรีวิลาสเสลา ซึ่งหมายถึง พระศิวะ นั่นเอง^{๑๒}

(๔) พระกฤษณะเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง โดยถือว่ารูปแบบอวตารขึ้นมาของพระวิษณุ เป็นเทพเจ้าของความมั่งคั่งและชื่อเสียง เป็นเทพเจ้าผู้ทรงคุณธรรม เป็นที่รักใคร่ของประชาชนทั่วไป ในคัมภีร์ปุราณะได้บันทึกเรื่องราวที่กล่าวถึงพระวิษณุเทพที่ได้อวตารลงมา เพื่อกำจัดยุคเข็ญให้แก่เหล่ามวลมนุษย์ ในช่วงที่โลกเกิดเหตุการณ์โกลาหลและไร้ความสุขเนื่องจากเหล่าอสูร พระองค์จึงได้ทรงอวตารลงมาในปางต่าง ๆ ซึ่งปางพระกฤษณะเทพเป็นปางที่ ๘ ดังภาพสลักพระกฤษณะที่ซุ้ม

^{๑๐} สุเมธ เมธาวิทยกุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๖๖.

^{๑๑} Wilson, H.H., *The Vishnu Purana*. (India: Pundi snd Pustak, 1961) p.69.

^{๑๒} กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, หน้า ๑๒๓.

ประตูกิตติ์ตะวันตก ได้ยกภูเขาโควรรณขึ้น ซึ่งมีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง หรือขึ้นส่วนหน้าบ้านหมายเลข ๒ มีภาพพระกฤษณะปราบนาครทิลยะ^{๑๓}

(๕) พระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าองค์แรกของศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพเจ้าผู้มีอำนาจมีอำนาจสูงสุดในบรรดาเทพทั้งปวง สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ บันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ให้พืชพรรณงอกงาม เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ผลดี และยังเป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจสูงสุดในการดลบันดาลให้เกิดภัยทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฝนตกหนัก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม พายุอันรุนแรง เป็นต้น พระอินทร์ทรงครองความยิ่งใหญ่เป็นเจ้าแห่งสวรรค์หัวหน้าของเหล่าเทวดา ทรงปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นให้แก่โลกมนุษย์ ทรงมีอาวุธที่สำคัญมาก คือ วชิระ เป็นสายฟ้า เมื่อสายฟ้าพาดลงมาเป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ เป็นเทพเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรงเป็นเทพเจ้าประจำทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก พระองค์ปรากฏในพระเวทในชื่อต่าง ๆ เช่น วายุ มารุต กล่าวกันว่า พระองค์เกิดในอากาศจึงมีอำนาจแทนพระพายได้

ในศาสนาพราหมณ์ มีคำสรรเสริญและอ้อนวอนพระอินทร์อยู่มากมาย ดังเช่นในคัมภีร์อาถรรพเวทมีว่า พระองค์เป็นผู้ปกครองพวกเรา เป็นผู้ตักเตือน เป็นเพื่อน เป็นพี่ชาย เป็นพ่อเป็นแม่ รวมอยู่ทุกอย่าง เป็นพ่อของบรรพบุรุษทั้งหลาย พวกเราเป็นบุตรของพระองค์ และถือว่าพระองค์ก็เป็นของพวกเรา โฮม ขอให้วิญญูอันประกอบด้วยพระกรุณาของพระองค์ กลับมาสู่พวกเราผู้ได้กล่าวคำสรรเสริญขอพระองค์อย่าได้ประหารพวกเรา ไม่ว่าเพราะเหตุแห่งบาปน้อยหรือมาก^{๑๔}

(๖) เทวดาหรือเทพตามคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ชาวสวรรค์ที่เป็นโอปปาติกะ มีกายทิพย์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์และเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี เทวดาผู้หญิงเรียกว่าเทวีหรือเทพีหรือนางฟ้า^{๑๕}

ปราสาทพนมวัน บนทับหลังของปราสาทประธานประดับเหนือมุขทางเข้าทิศเหนือ ทิศตะวันตก ทิศใต้และที่มุขทางเข้าทิศตะวันออกของมณฑป จำหลักภาพเดียวกันเป็นรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้ว ประทับในท่ามหาราชลีลาหน้ากาล^{๑๖}

(๗) พิธีอัสวเมธ เป็นพิธีประกาศความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โตมโหฬารของพระราชา ในอินเดียที่สมัยเรียกว่า ชมพูทวีป พิธีอัสวเมธนี้ได้เริ่มต้นด้วยการเลือกม้าตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องดูแลเอาใจใส่กันเป็นอย่างดีเป็นพิเศษตลอดเวลา ๓ ปี มีการบูชาเทพเจ้า ๓ องค์ คือ พระอินทร์ เพื่อให้ดูแลลูกม้าตัวนั้น พระยม เพื่อให้ป้องกันม้าตัวนั้นจากความตายและอุบัติเหตุต่าง ๆ พระวรุณ

^{๑๓} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, หน้า ๑๐๔.

^{๑๔} พรพรม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช, หน้า ๒๑.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๕๘๒.

^{๑๖} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, หน้า ๑๐๕.

เทพเจ้าแห่งฝน เพื่อให้ฝนตกลงมาด้วยความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดิน เพื่อจะได้มีหญ้างาม ๆ หนูกาตี ๆ ให้ลูกม้าตัวนั้นกิน

เมื่อลูกม้าตัวนั้น คลอดออกมาเมื่ออายุเกิน ๓ ปีแล้ว ก็มีการปล่อยให้เที่ยวไปตามชอบใจ มีผู้คนติดตามไปเป็นจำนวนมากและมีกองทัพยกตามไปด้วย เข้าบ้านเมืองไหนถ้าเขายอมแพ้ก้แล้วไป ถ้าไม่ยอมแพ้ก้รบกันเอาเป็นเมืองขึ้น คราวนี้ผู้ใดต้องการทำลายพิธินี้ ผู้นั้นก็ยกทัพมาไล่จับม้าหรือฆ่าม้าตัวนั้นทิ้ง ถ้าจับได้หรือฆ่ามาได้ก็ทำลายพิธินั้นสำเร็จ แต่โดยมากผู้ที่ประกอบพิธินี้มักจะมีใจแน่วแน่ในชัยชนะ คือ ได้เตรียมการรุกรานไว้แล้ว ถ้าประเทศบ้านเมืองยอมแพ้ก้ได้รวบรวมพระราชอาญาและแม่ทัพนายกองของเมืองนั้น รวมทั้งพระราชาเจ้าเมืองผู้ประกอบพิธินี้แห่งนั้นไปด้วย เมื่อครบหนึ่งปีแล้วจึงพาม้ากลับเมือง^{๑๓๗}

(๘) พระวรุณหงส์ เป็นเทพเจ้าที่เก่าแก่องค์หนึ่ง ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทเป็นเทพเจ้าประจำทิศปัจจิม (ทิศตะวันตก) หรือเรียกว่า วิรูปักษ์จอมนาค ตามคัมภีร์พระเวทว่าเป็นเทพเจ้าประจำท้องฟ้าอยู่ทั่วไปทุกแห่ง มีมหาเศวตศักดิ์ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและธำรงไว้ซึ่งเทวโลกและมนุษยโลก เกียรติความเท้ง แต่เปี่ยมอยู่ด้วยเมตตา กรุณา มีมังกรหรือปลาเป็นพาหนะ เป็นผู้ปกครองกลางคืน เป็นเทพเจ้าที่สามารถดลบันดาลให้ฝนตกได้ เป็นเทพเจ้าผู้ให้ความร่มเย็นเป็นสุขมีความชุ่มชื้น เทพเจ้าแห่งน้ำและฝน และเป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบจักรวาล คอบตรวจตราดูแลความประพฤติของมนุษย์ และคอยอารักขาพระอินทร์

ในคัมภีร์อถรรพเวทได้กล่าวถึงคุณของพระวรุณหงส์ไว้มากมาย เช่น วรุณหงส์เทพเจ้าผู้ทรงพลังยิ่ง พระองค์ปกครองเบื้องต้น ทอดพระเนตรลงมาในโลกนี้ อันเป็นราชอาณาจักรของพระองค์ ปานประหนึ่งว่าอยู่ใกล้เอื้อมพระหัตถ์ เมื่อมนุษย์ด่าร้ายจะไม่ยลสิ่งของ พระองค์ก็ทรงทราบ ไม่มีผู้ใดที่จะหลบซ่อนจากพระองค์ได้ ไม่ว่าจะยืน เดิน เคลื่อนตัวไปช้า ๆ หรือหลบอยู่ในมุมมืด หรือซ่อนตัวในเพดานลับ พระองค์ทรงค้นพบเขา ทรงทอดพระเนตรการเคลื่อนไหวของเขา^{๑๓๘}

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่ปราสาทพนมวันนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพราะสังคมยุคนั้นมีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติต่าง ๆ มีอยู่จริงและสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่เกิดสิ่งใด ๆ ได้ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์ พบปะเจอปัญหาในชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ฝนตกน้ำไหลหลาก พายุหมุน ฟ้าผ่า ไฟป่าลูกกลมที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เกิดความมั่นใจในชีวิต อนาคต ในกิจการงาน ในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จึงเกิดการประกอบพิธีบนบานสารกล่าวบวงสรวงบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองรักษาบรรลุผลตามที่มุ่งหวังและตั้งใจ

พระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์มีความสัมพันธ์กันเนื่องจากเจ้าชายสิทธัตถะประสูติในสังคมที่นับถือศาสนาพราหมณ์ คำสอนหลักๆ เช่น เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด การละกิเลสเป็นเรื่องราวที่มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธพระเจ้าผู้สร้างโลก และเป็นความจริงนิรันดร

^{๑๓๗} วิชาภรณ์ แสงมณี. พิธีอัฐเมธของชาวอินเดีย. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.silpathai.net [๑๑ มกราคม ๒๕๖๒].

^{๑๓๘} Monier, William, *Brahmanism and Buddhism*, London: John Marry, 1981, p. 15.

สมบูรณ์ และอมตะ ปฏิเสธความคิดบางอย่างที่สืบเนื่องกับพระเจ้า เช่น ระบบวรรณะ คือปฏิเสธออตตา หรืออาตมันที่เที่ยงแท้ ชีวิตที่ดีแม้จะเป็นเรื่องการหลุดพ้นจากกิเลส แต่มิใช่การเกษารวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าที่เป็นออตตา เรื่องที่พระพุทธศาสนาสองเป็นเรื่องตรงข้าม คืออนัตตา และการหลุดพ้นมิใช่การเข้าสู่สภาวะตรงข้ามคือ ออตตา แต่เป็นความรู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา และโดยความรู้ันั้นทำให้ละอุปทานในสิ่งทั้งปวงคือ สิ่งที่เป็นต้นเหตุทั้ง ๓ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา^{๑๙}

๔.๒.๒ การวิเคราะห์ด้านถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้องกับด้านศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งการนำพิธีกรรมมาปราสาทหินพนมวัน

๑) ความจริงทางอภิปรัชญา

ปราสาทพนมวันแห่งนี้ตั้งอยู่บนเส้นทางนี้ ที่บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ค่า อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ห่างจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ประมาณ ๑๔.๙ กิโลเมตร การเดินทางผ่านถนนหมายเลข ๒๒๖

คำว่า เทวาศรม มาจากคำว่า "เทวดาและอาศรม" เมื่อวิเคราะห์ความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายคำว่า เทวดา หมายถึงชาวสวรรค์ที่มีกายทิพย์ ตาทิพย์ หูทิพย์ กินอาหารเป็นทิพย์ เป็นต้น. ส่วนคำว่า อาศรมหมายถึงที่อยู่ของนักพรตตั้งนั้น คำว่า "เทวาศรม" จึง หมายถึงที่อยู่ของเทวดาที่เป็นนักพรตที่มีชีวิตอยู่คือสมมติเทพ หมายถึง พระมหากษัตริย์ที่ปกครองในดินแดนนั้นๆ ที่มีความเชื่อในความจริงสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น. เมื่อพระมหากษัตริย์ถือว่าเป็นสมมติเทพหมายถึงเทวดาโดยสมมติคือพระเจ้าแผ่นดินนั่นเองในปราสาทหินพนมวันแห่งนี้. จึงเป็นสถานที่ปฏิบัติบูชาของพระเจ้าแผ่นดินในช่วงพุทธศตวรรษที่๑๕ เป็นเทวสถานสร้างขึ้นตามเชื่อในศาสนาฮินดูหรือเป็นพุทธสถานตามความเชื่อในพุทธศาสนามหายาน เป็นปราสาทหินไร้นักบวชหรือภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะชุมชนที่อยู่ล้อมรอบปราสาทหินแห่งนี้เป็นสังคมของชาวบ้านที่นับถือพระพุทธศาสนา ที่ใช้ชีวิตตามหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์แล้ว. นอกจากเจ้าของกรมศิลปากรดูแล ทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้

วิชาปรัชญาเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รับรู้เรื่องราวของสสาร, มนุษย์, ธรรมชาติ ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์เอง เมื่อจิตผัสสะสิ่งใดย่อมคิดสงสัยในสิ่งที่ตนผัสสะนั้น เมื่อจิตเกิดสงสัยมนุษย์จึงคิดหาคำตอบจากสิ่งที่รู้ด้วยการคิดวิเคราะห์หาเหตุผลเป็นอะไร มีลักษณะอย่างไรเมื่อมนุษย์ได้รับคำตอบแล้วจึงถือว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง เช่นเดียวกับความมีอยู่จริงของปราสาทหินพนมวัน มนุษย์ต้องรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ เมื่อรับรู้แล้วต้องคิดวิเคราะห์ต่อไปว่าสถานที่แห่งนี้เป็นวัดหรือเทวสถานในศาสนาใดความจริงที่เราต้องแสวงหาคำตอบกันไป

เมื่อสถานที่แห่งนี้เป็นเทวสถานในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้ว ปัญหาความจริงสูงสุดในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นิยามใศวะคืออะไร ปรัชญาศาสนาฮินดูนี้ยอมรับถือว่าพระคัมภีร์เป็นเทพสูงสุด เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ไปจุด

^{๑๙} ปรัชญา ช้างขวัญยืน, ปรัชญากับวิถีชีวิต, หน้า ๘๓

จิตไปอยู่กับพระศิวะในแดนสวรรค์ ในปราสาทหินพนมวันปรากฏมีหลักฐานของปฏิมากรรมของรูปเคารพของพระศิวะ และหลักฐานอื่นใดสนับสนุนแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพระศิวะในปรัชญาศาสนาพราหมณ์ฮินดูหรือไม่ เพียงใด

(๑) เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ มีการบูรณปฏิสังขรณ์ปราสาทหินพนมวัน มีการค้นพบเศียรของพระศิวะที่บริเวณภายนอกกระเบื้องคตทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะของพระพักตร์แสดงความแข็งแกร่ง พระขนงเป็นเส้นคมยาวติดต่อกัน สวมกระบังหน้าด้านบนมีลายบัวขาบเรียงเป็นแถวถัดลงมา เป็นดอกไม้สี่กลีบซึ่งเป็นลักษณะสำคัญ ในศิลปะแบบบางเค็ง

(๒) นอกจากนี้ในจารึกปราสาทพนมวัน ๒ สาระสำคัญที่ปรากฏในจารึกเป็นการสรรเสริญพระศิวะ จากหลักฐานปฏิมากรรม ๒ ชิ้นนี้จึงเชื่อได้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นเพื่อถวายความดีแก่พระศิวะซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาฮินดู

๒) ญาณวิทยาเป็นที่มาของความรู้มนุษย์

ในทฤษฎีความรู้ประจักษ์นิยม ยอมรับว่าความรู้ของมนุษย์มีอินทรีย์ ๖ เป็นบ่อเกิดความรู้ของมนุษย์. เพราะมนุษย์ใช้จิตน้อมออกไปรับความรู้ของโลกผ่านอินทรีย์ ๖. วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาหนึ่งที่แยกตัวออกมาจากวิชาปรัชญา เมื่อวิเคราะห์เห็นว่าเนื้อหาของวิชานี้มีมากเพียงพอที่จะพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้มีความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปได้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการใช้ปัญญาใคร่ครวญ วิเคราะห์ความจริงของสรรพวิทยาการต่างๆ ได้แม่นยำมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลได้ความจริงมากเท่าไรยิ่งเป็นประโยชน์ต่อการค้นหาความรู้ที่เป็นความจริงของจักรวาลมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ในขอบเขตที่มามีความรู้ในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหินพนมวันก็เช่นเดียวกัน

เมื่อการศึกษาโครงสร้างตัวอาคาร หินทรายที่ใช้ก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในตัวอาคารต่าง ๆ แบบขอมโบราณ เรื่องราวที่มีการแกะสลักบนหินทรายเรานั้นมีกรอบความคิดของช่างผู้ออกแบบบนความเชื่อที่เป็นความจริงของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกำกับทุกส่วนบนตัวอาคารทั้งหมด ซึ่งล้วนแต่เป็นความดีที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่ออุทิศถวายพระศิวะทั้งสิ้น แต่ความดีที่ดียิ่งขึ้นไปคือการทำสมาธิเพื่อเป็นวิธีการหลุดพ้นจากความทุกข์เกิดภัยต่างๆ ที่พบเห็นในขณะเวียนว่ายเกิดในสังสารวัฏ จุดประสงค์การสร้าง จารึกต่าง ๆ ที่ปรากฏในซากอิฐหินเหล่านั้นเป็นหน้าที่ของนักโบราณคดีช่วยวิเคราะห์ ตีความความหมายของจารึกเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาของประวัติศาสตร์ของปราสาทหินพนมวัน ขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์การศึกษาปรัชญาและศาสนาได้เช่นเดียวกันในเรื่องของความเชื่อที่เป็นความจริงทางปรัชญาศาสนาที่ปรากฏในรายละเอียดของการก่อสร้างไว้เพราะเมื่อปราสาทหินพนมวันเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู

การสร้างตัวปราสาทย่อมตีความหมายของการก่อสร้างไปในแนวคิดของความเชื่อและเป็นความจริงของศาสนาที่ปรากฏในตัวอาคารเหล่านั้น..เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อที่เป็นความจริงที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์มากยิ่งขึ้นเท่านั้น ดังนั้นที่มาของความรู้ของปราสาทหินพนมวัน เริ่มต้นที่จิตรับรู้ตัวปราสาทหินพนมผ่านอินทรีย์ ๖ ที่เป็นบ่อเกิดของความรู้ด้วยการเดินทางไปดูสถานที่ตั้งปราสาทที่

บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ค่า อำเภอเมืองนครราชสีมา ปราสาทหินพนมวันอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรที่ตั้งอยู่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เมื่อมาถึงจิตมองผ่านอินทรี ๖ ส่วนที่เป็นเห็นภาพตัวอาคารปราสาทหินเป็นยอดแหลมมาแต่ไกล แนวคิดทางพุทธปรัชญามหายานในปราสาทหินพนมวัน เป็นศิลปะขอมโบราณคล้ายกับปราสาทหินพิมายมาก สถานที่แห่งนี้จะเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูเช่นเดียวกับปราสาทหินพิมายสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นปฏิบัติบูชาเพราะศาสนาฮินดูนิกายไศวะเป็นการปฏิรูปศาสนาจากศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาฮินดู การเริ่มต้นของสังกรจารยต์ด้วยการไปแสวงหาความรู้ที่มหาวิทยาลัยนาถันทาซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ฝ่ายมหายานที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลกในยุคหลังพุทธกาล เมื่อเขามีเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนามหายานแล้วทำให้ความคิดของเขาเปลี่ยนไปด้วยการนำแนวคิดของพุทธปรัชญามหายานไปปฏิรูปศาสนาพราหมณ์ให้เป็นฮินดู เป็นต้น

ทฤษฎีความรู้ประสบการณ์นิยม ปราสาทหินพนมวัน จิตที่ได้มองปราสาทหินพนมวัน ผ่านอินทรี ๖ อันเป็นบ่อเกิดหรือที่มาของความรู้เกี่ยวกับปราสาทหินพนมวัน จิตจะโน้มอกรับเรื่องราวเกี่ยวกับตัวปราสาทหินเข้าเก็บไว้เป็นอารมณ์เรื่องราวสั่งสมไว้ในจิต จิตก็เก็บอารมณ์เรื่องเหล่านี้ไว้ในจิตตามไปทุกหนทุกแห่งที่เดินทางไปมาตลอดเวลา จิตจะรับรู้ความมีอยู่ของปราสาทพนมวันและคิดวิเคราะห์จากเอกสารของกรมศิลปากรพบว่าในรูปปราสาทพนมวัน เป็นลักษณะเทวสถานเช่นเดียวกับพบเห็นมากมายของนิกายไศวะในเมืองพาราณสี ส่วนระเบียงวิหารคดที่เป็นทางเดินรอบตัวปราสาทหินนั้นเหมือนวิหารคดของวัดพระแก้ว กรมศิลปากรวิเคราะห์ไว้ว่าเป็นพระราชฐานชั้นในในยามที่สมมติเทพมาปฏิบัติบูชาในตัวปราสาทประธาน เพื่อถวายคุณความดีแต่เทพเจ้าคือพระไศวะที่เทพสูงสุดที่พวกเขานับถือ ระเบียงของปราสาทหินนี้จะมีทหารรายรอบสถานที่แห่งนี้น่าจะเป็นทางเดินของข้าราชการ ที่ตามเสด็จพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองพระราชอาณาจักรขอมโบราณ มาปฏิบัติบูชาเพื่อเข้มแข็งของพระราชกฤตย์ เพื่อพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะการออกสงครามต่อสู้ป้องกันการแย่งดินแดน การกวาดต้อนผู้คนไปเป็นทาสเป็นคนรับใช้ไม่มีทรัพย์สินสมบัติเป็นของตนเอง ชะตากรรมของชีวิตขึ้นอยู่กับเจ้าของทาส.

๔.๓ การวิเคราะห์ความรู้สึก นึก คิด จินตนาการ ฯลฯ ทางอภิปรัชญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

ปรัชญาเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รับรู้เรื่องราวของสสาร, มนุษย์, ธรรมชาติ ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์เอง เมื่อจิตผัสสะสิ่งใดย่อมคิดสงสัยในสิ่งที่ตนผัสสะนั้น เมื่อจิตเกิดสงสัยมนุษย์จึงคิดหาคำตอบจากสิ่งที่รู้ด้วยการคิดวิเคราะห์หาเหตุผลเป็นอะไร มีลักษณะอย่างไรเมื่อมนุษย์ได้รับคำตอบแล้วจึงถือว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความอยู่จริง เช่นเดียวกับความมีอยู่จริงของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน มนุษย์ต้องรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ เมื่อรับรู้แล้วต้องคิดวิเคราะห์ต่อไปว่าสถานที่แห่งนี้เป็นวัดหรือเทวสถานในศาสนาใดความจริงที่เราต้องแสวงหาคำตอบกันไป

เมื่อสถานที่แห่งนี้เป็นเทวสถานในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้ว ปัญหาความจริงสูงสุดในปรัชญาศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นิกายไศวะคืออะไร ปรัชญาศาสนาฮินดูนี้ยอมรับถือว่าพระคเณศเป็น

เทพสูงสุด เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ไปจุติจิตไปอยู่กับพระคิเวในแดนสวรรค์ ในปราสาทหินพนมวันปรากฏมีหลักฐานของปฏิมากรรมของรูปเคารพของพระคิเว และหลักฐานอื่นใดสนับสนุนแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพระคิเวในปรัชญาศาสนาพราหมณ์ฮินดูหรือไม่ เพียงใด

ในทฤษฎีความรู้ประจักษ์นิยม ยอมรับว่าความรู้ของมนุษย์มีอินทรีย์ ๖ เป็นบ่อเกิดความรู้ของมนุษย์. เพราะมนุษย์ใช้จิตน้อมออกไปรับความรู้ของโลกผ่านอินทรีย์ ๖. วิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาหนึ่งที่แยกตัวออกมาจากวิชาปรัชญา เมื่อวิเคราะห์เห็นว่าเนื้อหาของวิชานี้มีมากเพียงพอที่จะพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้มีความก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปได้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการใช้ปัญญาใคร่ครวญ วิเคราะห์ความจริงของสรรพวิทยาการต่างๆ ได้แม่นยำมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลได้ความจริงมากเท่าไรยิ่งเป็นประโยชน์ต่อการค้นหาความรู้ที่เป็นความจริงของจักรวาลมากยิ่งขึ้นได้เท่านั้น ในขอบเขตที่มากความรู้ในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันก็เช่นเดียวกัน

เมื่อการศึกษาโครงสร้างตัวอาคาร หินทรายที่ใช้ก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในตัวอาคารต่าง ๆ แบบขอมโบราณ เรื่องราวที่มีการแกะสลักบนหินทรายเรานั้นมีกรอบความคิดของช่างผู้ออกแบบบนความเชื่อที่เป็นความจริงของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกำกับทุกส่วนบนตัวอาคารทั้งหมด ซึ่งล้วนแต่เป็นความดีที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่ออุทิศถวายพระคิเวทั้งสิ้น แต่ความดีที่ดียิ่งขึ้นไปคือการทำสมาธิเพื่อเป็นวิธีการหลุดพ้นจากความทุกข์เกิดภัยต่างๆ ที่พบเห็นในขณะเวียนว่ายเกิดในสังสารวัฏ จุดประสงค์การสร้าง จารึกต่าง ๆ ที่ปรากฏในซากอิฐหินเหล่านั้นเป็นหน้าที่ของนักโบราณคดีช่วยวิเคราะห์ ตีความความหมายของจารึกเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาของประวัติศาสตร์ของปราสาทหินขอมโบราณ ขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์การศึกษาปรัชญาและศาสนาได้เช่นเดียวกันในเรื่องของความเชื่อที่เป็นความจริงทางปรัชญาศาสนาที่ปรากฏในรายละเอียดของการก่อสร้างไว้เพราะเมื่อปราสาทหินขอมโบราณเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ฮินดู

๔.๔ บทสรุป

การศึกษาสถาปัตยกรรมของปราสาทหินในจังหวัดนครราชสีมา ที่สำคัญ ๒ แห่งคือปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน สามารถชี้ได้ว่าสถาปนิกได้ออกแบบปราสาททั้ง ๒ ตามคติของจักรวาลและมณฑลในพุทธศาสนานิกายมหายาน คู่กับศาสนาพราหมณ์ โดยการใช้กระบวนการศึกษาจากถาวรวัตถุอาคารที่มีศักดิ์สูงสุดไปสู่อาคารที่มีศักดิ์ต่ำกว่า เพื่อหาความหมายและระบบสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรม ในแนวทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาเชิงมานวิทยา

ความงามของสถาปัตยกรรมปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ถือเป็นความงามเชิงคุณค่า คือความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีคุณค่าคงที่ ไม่ผันแปร ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก เช่นบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่มีคุณค่าในตัวเองไม่ว่ามนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ตาม ความงามนั้นยังคงอยู่และจะปรากฏออกมาในลักษณะที่เป็นเชิงคุณค่าเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งด้านคุณค่า

ทางสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางภูมิปัญญา และคุณค่าทางสังคม

แนวคิดอภิปรายว่าด้วย ความรู้ ความเชื่อ ความจริง ความงามของปราสาทนำไปสู่การทำพิธีกรรมทางศาสนาที่มีความเคารพศรัทธาต่อเทพเจ้านำไปสู่การทำความคิดความคำนองทางศาสนาทั้งของพราหมณ์และศาสนาพุทธนิกายมหายาน กล่าวโดยสรุปแล้ว ประโยคเรียกรวม ๆ ว่า “ความคิด” (idea) ถ้ามีแต่สสารและพลังงาน ก็อธิบายเรื่องความคิดไม่ได้ เพราะความคิดไม่ใช่ทั้งสสารและพลังงาน และก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความคิดไม่มีอยู่ เพราะสิ่งทั้งหลายที่คิดล้วนเป็นความคิดทั้งสิ้น แม้เรื่องสสารและพลังงานเองเป็นความคิดของมนุษย์ ภูมิวิทยาศาสตร์ คุณสมบัติทางเคมี กฎคณิตศาสตร์ เหล่านี้คือความคิดของมนุษย์ทั้งสิ้น ความคิดนามธรรมอื่น ๆ เช่น ความสวนความงาม ดี ชั่ว ยุติธรรม เสรีภาพ สิทธิ ชื่อสัตย์ เสมอภาค ประชาธิปไตย ก็เป็นความคิดนามธรรมที่มนุษย์พูดและปฏิบัติกันอยู่ในสังคม

การเก็บตัวอย่างนั้นในการวิเคราะห์หรืออธิบายว่าความเชื่อได้นำไปให้สร้างวัตถุธรรมขึ้นมาในสมัยนั้นเพื่อทำพิธีกรรมของคนในเมืองพินายจึงสร้างปราสาทหินพินายหันหน้าไปทางเมืองหลวงคืออังกอร์ (ปัจจุบันเป็นเมือง Siem Reap ประเทศกัมพูชา) เป็นไปได้ยากมากผู้ที่สร้างปราสาทพินายจะสามารถคำนวณทิศทางให้ตรงกับเมืองหลวงอย่างลงตัวพอดีสามารถรู้ได้เพียงคร่าวๆโดยใช้วิธีสังเกตตำแหน่งมุมเงยของดาวเหนือ ทำให้รู้ว่าปราสาทหินพินายอยู่ทางทิศเหนือของนครหลวงอังกอร์ และบวกกับข้อมูลการเดินทางมาทางทิศตะวันตกด้วยระยะทางไกลหลายวัน พอสรุปทิศทางได้ว่าปราสาทหินพินายควรหันหน้าไปที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้โดยประมาณ และยึดเอาแนวถนน "ราชมรรคา" (The Royal Road) ที่เชื่อมระหว่างนครอังกอร์กับเมืองพินายเป็นเกณฑ์ การสังเกตตำแหน่งดาวเหนือระหว่างปราสาทหินพินายกับนครหลวงอังกอร์ทำให้รู้คร่าวๆว่าปราสาทหิน พินายอยู่ทางทิศเหนือแนวถนน "ราชมรรคา" เป็นส่วนหนึ่งของการช่วยคำนวณมุมปราสาทหิน พินายให้ตรงกับเมืองหลวงมากที่สุดเท่าที่ทำได้ คำนวณกันอย่างไรจึงแม่นยำขนาดนั้น ทั้งๆที่ระยะทางห่างถึง ๖๒๑ กิโลเมตร น่าจะใช้พลังจิตบวกกับการคำนวณจากดวงดาวที่มีความเชื่อทำให้เห็นถึงความงามที่นำไปสู่ความจริงดังกล่าว

การตั้งข้อสังเกตทำไมท่อโสมสูตร (ท่อน้ำศักดิ์สิทธิ์) ของปราสาทพินายจึงมีทิศทางแตกต่างจากกฎเกณฑ์ปราสาทขอมทั่วไปโดยปกติปราสาทขอมจำนวนหนึ่งจะมี "ท่อโสมสูตร" (Somasutra Duct) เป็นอุปกรณ์ลำเลียงน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดระหว่างทำพิธีกรรมให้ไหลออกนอกตัวปราสาททางด้านทิศเหนือเพื่อให้ประชาชนนำไปบูชาเป็นสิริมงคล โดยทางออกของท่อทำมุมฉากกับตัวห้อง ดังตัวอย่างปราสาทภูเพ็ก และปราสาทนารายณ์เจงเวง ที่จังหวัดสกลนคร และปราสาทพนมรุ้ง ที่จังหวัดบุรีรัมย์ เหตุผลที่ท่อโสมสูตรต้องตรงกับทิศเหนือก็เพราะขั้วโลกเหนือเป็นสถานที่ตั้งของ "เขาพระสุเมรุ" สถานที่ที่พำนักอันศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธมหายานซึ่งมีต้นแบบมาจากประเทศอินเดีย ชาวพราหมณ์ฮินดูและพุทธมหายานเชื่อว่าเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ที่ ขั้วโลกเหนือ ดังนั้นแทนโยนินต้องหันไปทางทิศเหนือ เพื่อให้ น้ำศักดิ์สิทธิ์จากการทำพิธีไหลออกไปทางนั้น

ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายานเชื่อว่า ทิศเหนือ คือตำแหน่งแกนของโลกและเป็นที่ตั้ง เขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตย์ของเทพเจ้าทั้งมวล ดังนั้น โยนิในปราสาทพราหมณ์ฮินดูและปราสาทพุทธมหายานต่างก็ขึ้นไปทางทิศเหนือทั้งสิ้นรวมทั้งประสาทหิน พิมายและปราสาทหินพนมวันด้วยที่สำคัญคือปราสาทหินทั้งสองแห่งไม่มีที่ตั้งศิวิลิ่งค์และโยนิ นัยว่าหายไปก่อนที่จะสำรวจพบปราสาททั้งสองแห่ง การมีร่องรอยของท่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ในปราสาทหินพิมาย จึงทำให้รู้ว่าในสมัยที่ปราสาทหินพิมายสมบูรณ์อยู่นั้น ได้ใช้เป็นสถานที่ทำพิธีกรรมโดยความเชื่อ ประเพณีในยุคหนึ่งของเมืองพิมาย ประชาชนยังคงสืบทอดวัฒนธรรมมากระทั่งทุกวันนี้ ปัจจุบันปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันยังคงเป็นสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าด้วยความเชื่อ การสร้างวัตถุธรรม และพิธีกรรมที่งดงามในความเป็นจริงของปราสาทหินดังเช่นทุกวันนี้

ผลของความเชื่อเชิงอภิปรายญา นำไปสู่ความรู้ที่เป็นความจริง ความดีและความงาม นำไปสู่พิธีกรรมต่าง ๆ สรุปลงเป็นแนวคิดทางอภิปรายญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

๑) มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตเป็นผู้ใช้ กายเป็นผู้รับใช้ มนุษย์ไม่ควรเป็นทาสของวัตถุ แต่ต้องเป็นทั้งนายของตนเองและของปราสาทขอม

๒) ความจริงนามธรรมของปราสาทขอม เช่น ความดี ความงาม เป็นสิ่งตายตัวไม่ขึ้นกับกาลเวลา บุคคล สังคม สภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเกิดในที่ใด ยุคใด สมัยใด ก็เข้าถึงความจริงนามธรรมเดียวกันได้ทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว เป็นนิรันดร และ อกาลิโก

๓) กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางวัตถุ เช่นกฎฟิสิกส์ที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยธรรมชาติ

๔) การที่คนเราให้มาตรฐานคุณค่าแตกต่างกันของปราสาทขอม เป็นเพราะยังเข้าไม่ถึงความจริงแท้ เมื่อเข้าถึงแล้วก็จะพบความจริงสากลเดียวกัน เช่นความจริงที่ศาสตร์ทั้งหลายอันได้แก่ ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ เป็นความจริงอย่างเดียวกัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรัชญาผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักศาสนาในขอบเขตในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและลักษณะที่เป็นประติมากรรมของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาวิจัยแบบผสมผสานของศาสตร์ ๓ สาขา ได้แก่ ๑) วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ ๒) วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรม ๓) วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา

แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้พบว่ามีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย ในอำเภอพิมาย และปราสาทหินพนมวัน ในอำเภอเมือง ซึ่งมีประวัติศาสตร์ของกลุ่มปราสาทหินทั้งสองตามหลักศาสนา ดังนี้

ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมาย ที่ตั้งอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ซึ่งปัจจุบันรู้จักกันในชื่อสั้นว่า ปราสาทหินพิมาย ตั้งอยู่ในตัวอำเภอพิมายถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพื่อใช้เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาในสมัยของ “พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” ขึ้นครองราชย์พระองค์ก็ได้ทรงกลับมาบูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างปราสาทหินพิมายเพิ่มเติมขึ้นมาอีก โดยลักษณะผังของปราสาทหินพิมายนั้นสร้างขึ้นคล้ายเขาพระสุเมรุตามคติความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และโลกมนุษย์ โดยมีปราสาทหินพิมายเสมือนประหนึ่งเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างโลกกับสวรรค์ ปราสาทหินพิมายแหล่งโบราณคดีที่ทรงคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ประกอบด้วยโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังการวางแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๕๖๕ เมตร ยาว ๑,๐๓๐ เมตร และเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี คติการเคารพนับถือศาสนา และอื่น ๆ ของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งก่อสร้างแห่งนี้แสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างและพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินพิมายเป็นระเบียบได้สัดส่วน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีปราสาทประธานตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของเมือง ล้อมรอบด้วยแม่น้ำมูลไหล ปราสาทหินพิมายสร้างด้วยหินทราย มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากปราสาทหินแห่งอื่น คือ ปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้หรือหัน

หน้าไปทางเมืองนครวัด ในราชอาณาจักรขอม ซึ่งปราสาทหินแห่งอื่นมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเพื่อให้หันหน้ารับกับเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรเขมรมายังเมืองพิมายทางด้านทิศใต้ เพื่อให้เป็นศาสนสถานของพุทธศาสนาเถรวาทขึ้น ภายในปราสาทประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ภายนอกสลักภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ ภายในประกอบด้วยศาสนสถานอื่น ๆ อีก ได้แก่ ธรรมศาลา ปราสาทพรหมทัต ปราสาทหินแดง คลังเงิน บรรณาลัย เป็นต้น โดยมีลักษณะทางศิลปกรรมแบบบาปวน ซึ่งรุ่งเรืองมากในสมัยนั้น และศิลปะแบบนครวัดซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยต่อมาปะปนอยู่บ้าง

สันนิษฐานได้ว่า ปราสาทหินพิมายคงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ จนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โดยได้มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมมาอีก ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อเป็นสถานที่สำหรับกษัตริย์และเจ้านายฝ่ายในผู้สูงศักดิ์ได้ทำพิธีเช่นไหว้บูชา ประกอบกิจทางศาสนา เผยแผ่ศาสนา ตลอดจนการบำเพ็ญทุกขบูชา รุ่งสุขประชาชนยามเสด็จมา ณ ศาสนสถานแห่งนี้ และนอกจากนี้ ในการก่อสร้างเพิ่มเติมขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อให้เป็นพุทธสถานเถรวาทขึ้น

ปราสาทหินพิมายมีถาวรวัตถุต่าง ๆ ได้แก่ ทำนงสระผสม ประตูและกำแพงเมือง ผนังพลาลเปลื้องเครื่อง สะพานนาคราช ชุมประตูและกำแพงแก้ว ซาลาทางเดิน บรรณาลัย สระน้ำ ชุมประตูและระเบียงคด ปราสาทประธาน ปราสาทหินแดง หอพรหมทัต ปราสาทพรหมทัต ผนังพลาล เมตุพรหมทัต อโรคยาศาล เป็นต้น

ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวัน

ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างขึ้นมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระปราสาทมีประตูชุม ๓ ด้าน ชุมประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหิน ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทมีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปราสาทน้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีชุมประตูหลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสูงทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงสรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวังของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วก็พลับพลาลงสรงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือผู้แทนพระองค์ที่น่าจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อถวาย

พระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาด และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่า ปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็พังทลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรง ทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีที่ที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว

ปราสาทพนมวันเป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ การดำเนินงานทางโบราณคดี พบหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่หลักฐานการฝังศพมนุษย์ร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือทำจากโลหะ เครื่องประดับสำริด ในระยะที่วัฒนธรรมเขมรโบราณ ได้แผ่ขยายเข้ามา มีบทบาทอย่างกว้างขวาง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบหลักฐานว่าปราสาทพนมวันมีการก่อสร้างศาสนสถานอย่างน้อย ๒ สมัย ได้แก่ กลุ่มซากฐานอาคารอิฐ ซึ่งเป็นศาสนสถานรุ่นแรก และปราสาทประธานหินทรายสร้างซ้อนทับบนพื้นที่เดียวกัน และในปัจจุบันยังคงมีซากอาคารอิฐจำนวน ๘ หลัง อยู่โดยรอบปราสาทประธานบางหลังยังปรากฏกรอบประตูหินทราย เสาประดับกรอบประตูซึ่งมีรูปร่างเป็นเสากลม ปราสาทพนมวันในสมัยแรกนี้มีส่วนประกอบที่ทำให้เชื่อว่ามีสำคัญอย่างมาก ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งโดยทั่วไปโบราณสถานต่าง ๆ ในเขตอีสานตอนล่าง ยังไม่เคยพบกลุ่มอาคารของโบราณสถานแห่งใดที่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซับซ้อนเท่า ยิ่งกว่านั้นการรบกวนปรับเปลี่ยนสภาพก็มีอย่างสูงด้วย

ไม่ทราบว่าการก่อสร้างครั้งแรกถูกทิ้งร้างหรือถูกทำลาย และด้วยสาเหตุใด โดยที่ปราสาทประธานสมัยหลังเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สร้างทับแนวอาคารหลักของสมัยแรกอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ปราสาทในสมัยที่สองนี้ใช้หินทรายสีชาเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง แต่หินทรายสีแดงที่มีคุณค่ากว่ามากและอิฐก็ถูกใช้ในปริมาณมากเช่นนั้น แม้ว่าภายในปราสาทประธานหินทรายจะพบจารึกหลายหลักอ้างถึงกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ของเขมรและภารกิจของบุคคลต่อ ศาสนสถาน แต่การก่อสร้างยังดำเนินการไม่เสร็จสมบูรณ์และคงถูกทิ้งร้างไป จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในสมัยต่อมา ที่ปราสาทพนมวันได้มีการค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมมาจนถึงราว ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา แต่ไม่เป็นที่ทราบอย่างชัดเจนว่า ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีการอยู่อาศัยสืบต่อมาอีกหรือไม่ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แผ่เข้ามา มีบทบาทอย่างสูง โดยมีการก่อสร้างศาสนสถานบนแหล่งฝังศพของกลุ่มชนดั้งเดิม พร้อมกับกระทำพิธีบูชาเทพเจ้าตามพระราชโองการของกษัตริย์ อาคารและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่นี้มีองค์ประกอบที่ซับซ้อนตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมเขมรที่มีกรอบคติความเชื่อตามหลักศาสนากำกับอยู่ทุกส่วนนั้น ล้วนเป็นผลงานของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเทพเจ้าทั้งสิ้น

สถาปัตยกรรมปราสาทพนมวัน ที่สำคัญได้แก่ ปราสาทประธาน ปรางค์น้อย ปราสาทอิฐ แนวทางเดิน อาคารอิฐด้านทิศใต้ พลับพลา ฐานรากอาคารและเทคนิคการก่อสร้าง ประติมากรรมปราสาทพนมวันที่สำคัญได้แก่ พระพรหม ชิ้นส่วนพระกร เศียรพระศิวะ เทพธิดา พระพุทธรูป ศิลาจารึกทั้ง ๘ หลัก เป็นต้น

๕.๑.๒ แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของประสาทยอมในจังหวัดนครราชสีมา

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของประสาทยอมตามลัทธิปรัชญาเริ่มต้นมีบ่อเกิดมาจากความสงสัย หรือความประหลาดใจ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งมีความสงสัยเกี่ยวกับปฐมธาตุของโลก ต่างคนต่างพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับคำถามที่ว่า อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก หรืออะไรเป็นบ่อเกิดของโลก บางคนบอกว่า น้ำ เป็นปฐมธาตุของโลก บางคนบอกว่า ดิน เป็นปฐมธาตุของโลก เหล่านี้เป็นต้น นักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับสิ่งใกล้ตัวนั้นคือสงสัยเกี่ยวกับตัวตน เกี่ยวกับวิญญาณ เกี่ยวกับพระเจ้า แล้วพยายามสืบค้น หาหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาความจริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงสัยจึงเป็นบ่อเกิดแห่งปรัชญา เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด และการคิดก็ก่อให้เกิดการคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์วิจารณ์ต่อมา เราจะสังเกตเห็นว่า แนวคิดเรื่องแรกที่นักปรัชญาค้นคิดก็คือเรื่องเกี่ยวกับโลก หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก ผ่นตก ฟ้าร้อง เหล่านี้เกิดมาจากอะไร เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงหรือไม่ ลักษณะการคิดเช่นนี้เป็นการคิดเกี่ยวกับสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “อภิปรัชญา” (Metaphysics)

ความจริงของโลก และ มนุษย์ ปรัชญาสาขาที่ว่าด้วย “ความจริง” ของโลก หรือจักรวาล และ ชีวิตมนุษย์ ความจริงที่ “อภิปรัชญา” แสวงหาหาคือ ความจริง อันเป็นพื้นฐานที่สุด ที่เรียกว่า (Ultimate Reality) อะไรคือเนื้อแท้ของโลก โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร อะไรคือเนื้อแท้ของมนุษย์ มนุษย์เป็นอิสระหรือไม่ ฉันทคือใคร โลกมาจากไหน จักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การศึกษาเรื่องความเป็นไปของโลก จักรวาล และสิ่งมีชีวิต ตั้งแต่การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และการเสื่อมสลายไป โดยการศึกษา จากคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญทางพุทธ ศาสนาฝ่ายเถรวาท เพื่อเตือนสติให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้อง ทฤษฎีอภิปรัชญาขึ้นมากมาย แต่ก็อยู่ในลักษณะของ ๓ ทฤษฎีหลัก คือ

๑) ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะยอมรับเรื่องของวัตถุ หรือสสารเป็นสิ่งที่อยู่จริง จึงพยายามหาความจริงเกี่ยวกับสสาร แนวคิดทางปรัชญาที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณเนื่องจากมนุษย์ได้สัมผัสกับสสารวัตถุอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

๒) ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์โดยเน้นไปที่เรื่องของจิตเพราะยอมรับว่าจิต เท่านั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง ชาวจิตนิยมเชื่อว่า จิตเป็นอมตะ ไม่สูญสลาย ร่างกายของมนุษย์เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะหนึ่งของจิต เป็นที่อาศัยชั่วคราวของจิต เมื่อร่างกายดับลง จิตก็ยังคงอยู่ ไม่แตกดับไปตามร่างกาย

๓) ทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกภพหรือธรรมชาติว่า อะไรเป็นผู้สร้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงเรื่องของพระเจ้าเป็นเจ้าของ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจสร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก เหล่านี้เป็นต้น

ดังนั้น อภิปรัชญา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล เป็นศาสตร์เบื้องต้นแห่งศาสตร์ทั้งปวง เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญานี้ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขาวิชา

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ซึ่งได้ออกแบบก่อสร้างอย่างมีอุดมคติทางปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ภูเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ดังมีรายละเอียดของปราสาทหิน พิมาย และปราสาทหินพนมวันต่อไปนี้

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาท “ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณเพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอม ในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพล ทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรม ขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่าเมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางอาณาจักรขอม ในประเทศไทยในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย” คือ พื้นที่ ของประเทศไทยที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธรูปมหายานที่ปรากฏตามปราสาทหินพิมายและพนมวัน มีวิวัฒนาการความเป็นมายาวนานกับความคิดจินตนาการที่เป็นวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง ที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะ อารยธรรมจากอินเดียเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ในรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑) ความเป็นจริงเรื่องเทพเจ้าทางอภิปรัชญา ปราสาทหินพิมายและพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอริยกะดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป ได้เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขาไว้ว่า พระอาหุระมัศดา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า

๒) ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา ในศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อศูนย์กลาง คือ ถือว่ามีวิญญาณสากลดวงหนึ่งคงความเป็นสาร์ตละชวันรินดร ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลายเรียกว่าพระ “พรหม” ซึ่งหมายถึงวิญญาณของโลก วิญญาณโลกนี้เป็นพระเจ้าสามภาค เรียกว่า “ตรีมูรติ” พระองค์ถูกเรียกว่าพระเจ้าสามภาค เพราะเชื่อว่าพระพรหมมีภาคต่าง ๆ คือ พระพรหม-พระผู้สร้าง พระวิษณุ-พระผู้ดำรงรักษา และพระศิวะ-พระผู้ทำลาย ทั้งสามองค์นี้ไม่แยกออกจากกัน แม้ว่าจะแตกต่างกันก็เป็นเพียงด้านหน้าที่เท่านั้น

๓) ความเป็นจริงเรื่องสภาวะของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา ศาสนาพราหมณ์ พรหมันหรือเทพเจ้ามีสองลักษณะด้วยกัน คือ นිරคุณพรหมันและสคุณพรหมัน มีค่าที่แสดงลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามค่า คือ สัต จิต อานันตะ และมีความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามประการ ได้ ประการแรก คือ การมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งแท้จริงอันติมะสัจจะอันเป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ประการที่สอง คือ การมีสติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นผู้สร้างขึ้นมาและประการที่สาม คือ การเป็นนิรามิสสุขในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งคุณลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้ามีทั้งนิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน

๔) ลักษณะและหน้าที่ที่เป็นจริงของเทพเจ้าทางอภิปรัชญา แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดและสภาวะของเทพเจ้า กล่าวถึงลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้าทั้งสองระดับ คือ อปรพรหม (พระเจ้าสูงสุด) และปรพรหม (ความจริงสูงสุด) ทั้งที่เป็น นีรคุณพรหมัน ได้แก่ความแท้จริงอันติมะองค์สัมบูรณ์ ความเป็นสรรพสิ่ง ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างแท้จริง และสคุณพรหมันได้แก่พรหมที่เป็นมูลฐานหรือเป็นปฐมเหตุของโลก หรือปรากฏการณ์คือ สรรพสิ่งเกิดจากพรหม ธรรมชาติเปรียบเหมือนร่างกายของพรหม พรหมเป็นวิญญาณของธรรมชาติ พรหมประมวลสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน

๕) ความจริงของโลกทางอภิปรัชญา ในศาสนาพราหมณ์ถือว่าแนวคิดเรื่องโลกเป็นแนวคิดพื้นฐาน ในคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลกและสิ่งทั้งหลายในโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญา อันจะนำไปสู่แนวความคิดเรื่องอื่น ๆ คือ เรื่องพรหมัน อาตมัน ซีวาทมัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันกับโลก

๖) ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของโลกทางอภิปรัชญา การกำเนิดของโลกมาจากการสร้างของพรหมัน หรือพระพรหมทรงเป็นสาร์ตละที่แท้จริงมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ทรงสร้างโลกจากสภาพความมีกับความไม่มี ความเป็นกับความไม่เป็น ทรงเป็นหนึ่งเดียวอยู่ในความว่างเปล่าไม่มีอะไรนี้ ทรงสร้างสรรพสิ่งให้เกิดขึ้นมา

๗) ความเป็นจริงเรื่ององค์ประกอบของโลกทางอภิปรัชญา องค์ประกอบของโลก แบ่งโลกออกได้เป็นสองโลก คือ โลกมนุษย์และโลกอมมนุษย์ คือ โลกแห่งเทพเจ้าและโลกแห่งวิญญาณ ในโลกแห่งเทพเจ้านั้นมีส่วนประกอบมากมาย ไม่มีผู้ใดสามารถบรรยายได้ครบถ้วน ในโลกแห่งวิญญาณหรือโลกแห่งชีวิตหลังความตาย คือ สวรรค์และนรก โดยโลกทั้งหมดมาจากการสร้างของพรหมันซึ่งเป็นลักษณะของสคุณพรหมันทั้งสิ้น

๘) ความเป็นจริงเรื่องความเป็นไปของโลกทางอภิปรัชญา ความเป็นไปของโลก เป็นไปตามอำนาจการกำกับ ควบคุม จัดการของเทพเจ้าสูงสุด คือ พรหมัน หรือพระปรมาตมัน โลกมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปในที่สุด ตามกาลเวลาที่ถูกกำหนดเอาไว้ด้วยเหตุนี้ ในการบูชาเทพเจ้าทั้งสามองค์ (ตรีมูรติ) จึงเป็นลักษณะบุคลาธิษฐาน คือ ถือว่าบุคคลเป็นใหญ่ เป็นการบูชาให้รู้สภาวะธรรมสามประการ นั่นคือ โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปนั่นเอง

๙) ความเป็นจริงของชีวิตทางอภิปรัชญา ศาสนาพราหมณ์มุ่งอธิบายความแท้จริงของชีวิตหรือ อตตาคือเรื่องสำคัญ เพราะถือว่าเมื่อเรารู้เรื่องตัวเราดีแล้ว เรื่องโลกและเรื่องอื่น ๆ ก็ย่อมรู้ได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ในศาสนาพราหมณ์จึงวางหลักการสำคัญไว้ว่า “อาตมา วา เอร ทฤษฏุพะยะ คือ

เห็นแจ้งตน (See the self)” เพราะโดยพื้นฐานเนื้อแท้ดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่า ชีวิตมีแต่ทุกข์ บุคคลเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดอยู่เรื่อยไป การที่ชีวิตจะหลุดพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์นี้ได้ ต้องอาศัยความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิตเสียก่อนว่า ชีวิตคืออะไร

๑๐) ความเป็นจริงเรื่องกำเนิดของชีวิตทางอภิปรัชญา คัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของชีวิตว่า มาจากพระพรหม กล่าวคือ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก ดังนั้น ชีวิตทุกชีวิตบนโลกจึงเป็นชิ้นส่วนของพระพรหมหรือปรมาตมัน เมื่อแยกตัวออกจากพระพรหมแล้ว ชีวิตนั้นก็กระเห่ร่อนไปในภพชาติต่าง ๆ กระทำดีบ้างชั่วบ้าง และต้องรับใช้กรรมดีกรรมชั่วนั้น จนกว่าชีวิตมันจะกลายเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจากกรรม จึงจะได้หลุดพ้นกลับไปอยู่กับพระพรหม

๑๑) ความเป็นจริงเรื่ององค์ประกอบของชีวิตทางอภิปรัชญา องค์ประกอบของชีวิต คือชีวิตเป็นส่วนย่อยของพระพรหมมีแก่นของชีวิตที่มาจากพระพรหมเรียกว่า “อาตมัน” ชีวิตเริ่มจากอาตมันหรืออัตตา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่นิรันดร์ อาตมันมีสองชนิด คือ อาตมันสากลหรือปรมาตมันและอาตมันย่อยหรือชีวาตมัน ชีวิตมนุษย์ คือ อาตมันย่อย ซึ่งถือเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ไม่มีการเกิดการตาย ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดร์ ปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย หรือกล่าวได้ว่า “พรหมนั้น หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่ผู้รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะสูงสุดที่รู้แจ้งในตัวตนเอง” ชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายเกิดขึ้นจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของอาตมันสากล แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อตายแล้วสิ่งประกอบเหล่านี้ ก็จะรวมกลับไปยังธาตุเดิมที่มา วิญญาณก็จะเป็นอมตะไม่สลายไปกับร่างกาย และจะกลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหมหรือปรมาตมันในที่สุด

๑๒) ความเป็นจริงเรื่องความเป็นไปของชีวิตทางอภิปรัชญา ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าชีวิตมีความเป็นไป เพราะกรรมหรือการกระทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้กรรมที่ติดมาจากชาติที่แล้ว เมื่อตายไปกรรมก็ติดไปกับอาตมันด้วย เมื่อไปเกิดในร่างใหม่ชาติใหม่กรรมเก่าเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” กล่าวคือ เมื่อวิญญาณหรืออาตมันที่หลุดออกมาจากพรหมแล้ว ต้องเข้าสิงอยู่ในรูปต่าง ๆ นับครั้งนับชาติไม่ถ้วน กรรมเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏและต้องมีสภาพไม่สม่ำเสมอ อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าวิญญาณนั้นจะเข้าถึงโมกษะ คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏและเข้าไปเป็นเอกภาพกับพระพรหมซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๕.๑.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราชญ์ขอมในจังหวัดนครราชสีมา

การวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาและลักษณะการออกแบบและรูปสัญลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรม ปราชญ์หินพิมายและปราชญ์หินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา เป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสำคัญของประเทศเป็นแบบอย่างคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในอภิปรัชญาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา นิกายมหายาน ดังนี้

๑) คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์

ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย มีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา ความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย

คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) พระปราสาทมีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา ที่มีความงามในทางจิตใจที่เป็นสุนทรียศาสตร์ นอกจากนี้ยังพบศิลปะแล่งจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาองสรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทยถือเป็นความงามทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยที่สวยงามและมีคุณค่าในเชิงวัฒนธรรม

๒) คุณค่าทางจิตใจ

ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันถือได้ว่าเป็นปราสาทหินที่มีศิลปะที่เก่าแก่ที่สุดเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคหิน สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในทางไสยศาสตร์ ศาสนากิจ การปกครอง การเมือง และเพื่อประโยชน์อย่างอื่น มีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน จุดมุ่งหมายการสร้างผลงานประติมากรรมซึ่งแต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน อันเกี่ยวกับศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองประเทศ การดำเนินชีวิตของผู้คนได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผลงานประติมากรรมเริ่มมีบทบาทต่อสังคมมากขึ้น ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งปรากฏในส่วนต่างๆ ของปราสาท และถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนในการกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองของคนในชุมชนจนเป็นประเพณีบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของปราสาทหินเป็นประจำปี ดังเช่นประเพณีบวงสรวงกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของปราสาทหินพิมายคู่บ้านคู่เมืองของชาวพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี

๓) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ถือว่าเป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ มีรูปแบบโบราณวัตถุศิลปะขอมเอาไว้จำนวนมากและน่าสนใจที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ศาสนา ความเชื่อ ถือว่าเป็นอภิปรัชญาทางด้านวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

๔) คุณค่าทางภูมิปัญญา ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน จ.นครราชสีมา ลักษณะการก่อสร้างปราสาท มีแผนผังแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร โดยใช้แกนทิศเป็นหลัก อันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยอาคารสร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งพบทั่วไปสำหรับศาสนสถานทั้งในประเทศกัมพูชาและไทย ประกอบด้วยอาคารขนาดแตกต่างกัน เช่น พลับพลา ซุ้มประตูทางเข้า ปราสาทประธาน ซากปราสาทอิฐ ปราสาทน้อย และเบียงคดล้อมรอบ

ปราสาท ชั้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏลดหลาดและสลักที่พบจากปราสาทพิมายและปราสาทหินพนมวัน มีรูปแบบศิลปะเป็นที่นิยมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และชั้นส่วนเหล่านี้ไม่สามารถนำมาประกอบติดตั้งเข้ากับส่วนใด ๆ ของปราสาท สันนิษฐานว่าอาจเป็นชั้นส่วนสถาปัตยกรรมหรือกลุ่มปราสาทอิฐที่ปรากฏอยู่โดยรอบ ชั้นส่วนเหล่านี้ได้แก่ ทับหลัง ชั้นส่วนหน้าบัน และเสาประดับกรอบประตู ซึ่งบางชิ้นได้ถูกนำไปใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานสมัยหลังด้วย นอกจากนี้ ลักษณะพิเศษของปราสาทหินพิมาย คือ ปราสาทหินแห่งนี้สร้างหันหน้าไปทางทิศใต้ต่างจากปราสาทหินอื่นที่มักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเพื่อให้หันรับกับเส้นทางที่ตัดมาจากเมืองยโสธรปุระเมืองหลวงของอาณาจักรเขมรซึ่งเข้าสู่เมืองพิมายทางด้านทิศใต้ ถือเป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาของคนในสมัยนั้นทั้งสิ้น

๕) คุณค่าทางสังคม คุณค่าด้านสังคมของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ทำให้เกิดอิทธิพลในด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) ด้านเทวนิยม หมายความว่า ลัทธิความเชื่อว่าพระเจ้าผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่พระองค์เดียว พระเจ้านั้นทรงมีอำนาจครอบครองโลกและสามารถดับขันธ์ความเป็นไปในโลก ทำให้ผู้คนในชุมชน เคารพยำเกรง และให้ความเคารพนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิต ณ เทวาลัย ของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน และยังส่งผลดีต่อการรักษาโบราณสถานไว้ได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้ผู้คนในชุมชนเกิดความรักความห่วงแหนอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คู่กับชุมชน

(๒) ด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวันเป็นโบราณวัตถุที่เก่าแก่ถือเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่น่าศึกษาค้นคว้า อันนำมาซึ่งการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของคนทั่วโลก และทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวแก่ชุมชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

(๓) ด้านวิถีชีวิต มีการดำเนินชีวิตแบบผสมผสานระหว่างการนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทกับการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การนับถือผีสาง นางไม้ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งสถิต ณ โบราณสถานปราสาทขอมควบคู่กันไป ในชีวิตประจำวัน ตามจังหวะและโอกาส

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปรัชญาเรียกรวม ๆ ว่า “ความคิด” (idea) ถ้ามีแต่สสารและพลังงาน ก็อธิบายเรื่องความคิดไม่ได้ เพราะความคิดไม่ใช่ทั้งสสารและพลังงาน และเราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความคิดไม่มีอยู่ เพราะสิ่งทั้งหลายที่เราคิดล้วนเป็นความคิดทั้งสิ้น แม้เรื่องสสารและพลังงานเองเป็นความคิดของมนุษย์ ภูมิวิทยาศาสตร์ คุณสมบัติทางเคมี ทัศนศาสตร์ เหล่านี้คือความคิดของมนุษย์ทั้งสิ้น ความคิดนามธรรมอื่น ๆ เช่น ความสวยงามงาม ดี ชั่ว ยุติธรรม เสรีภาพ สิทธิ ซื่อสัตย์ เสมอภาค ประชาธิปไตย ก็เป็นความคิดนามธรรมที่มนุษย์พูดและปฏิบัติกันอยู่ในสังคม ผลของความเชื่อเชิงอภิปรัชญา นำไปสู่ความรู้ที่เป็นความจริง ในความเชื่อทางศาสนานำไปสู่การสร้างปราสาทหินขอมและจัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้ชุมชนเคารพนับถือและปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนานำมาซึ่งความดีและความงามทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมรวมไปถึงพิธีกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ดีงามตามยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน สรุปเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

๑) มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตเป็นผู้ใช้ กายเป็นผู้รับใช้ มนุษย์ไม่ควรเป็นทาสของวัตถุ แต่ต้องเป็นทั้งนายของตนเองและของปราสาทขอม

๒) ความจริงนามธรรมของปราสาทขอม เช่น ความดี ความงาม เป็นสิ่งตายตัวไม่ขึ้นกับกาลเวลา บุคคล สังคม สภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเกิดในที่ใด ยุคใด สมัยใด ก็เข้าถึงความจริงนามธรรมเดียวกันได้ทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว เป็นนิรันดร์ และ อกาลิก

๓) กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางวัตถุ เช่นกฎฟิสิกส์ที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยธรรมชาติ

๔) การที่คนเราให้มาตรฐานคุณค่าแตกต่างกันของปราสาทขอม เป็นเพราะยังเข้าไม่ถึงความจริงแท้ เมื่อเข้าถึงแล้วก็จะพบความจริงสากลเดียวกัน เช่นความจริงที่ศาสตร์ทั้งหลาย อันได้แก่ ภาษาศาสตร์ จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ เป็นความจริงอย่างเดียวกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างเป็นระบบและสามารถปฏิบัติได้ ดังต่อไปนี้

๑) คนในท้องถิ่นควรร่วมมือกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน เพื่อให้ทางการได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกต่อไป

๒) หน่วยงานในท้องถิ่นทำการสำรวจและช่วยกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถานปราสาทที่มีอยู่ในชุมชนของตน เพื่อช่วยรักษามรดกของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาประวัติความเป็นมาต่อไปและให้อยู่คู่ชุมชนสืบต่อไป

๓) ชุมชนในท้องถิ่นทำป้ายประกาศ มีข้อความดังนี้ “ประกาศ เรื่อง ห้ามบุกรุกเข้าทำประโยชน์หรือสิ่งปลูกสร้างใด ๆ ในบริเวณที่รอบปราสาทหินที่มีอยู่ในท้องถิ่นตน ผู้ใดฝ่าฝืนจะดำเนินการตามกฎหมายที่บัญญัติไว้สูงสุด” แต่ต้องมีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกันก่อน จากนั้นทำเป็นใบปลิวให้ถวายพระสงฆ์ติดที่วัด ผู้ใหญ่บ้านกำนัน หน่วยงานราชการท้องถิ่นช่วยกันประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับทราบและร่วมกันอนุรักษ์รักษา เพื่อประโยชน์แก่การกันพื้นที่บริเวณรอบโบราณสถานปราสาท ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน

๔) สถานศึกษา ต่าง ๆ ควรจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณสถาน ปราสาทขอม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิธีการอนุรักษ์รักษา คุณค่าในด้านลักษณะ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านสุนทรียะ และศึกษาอิทธิพลแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา แนวคิดทางอภิปรัชญา แนวความคิดทางด้านสถาปัตยกรรม แนวคิดทางด้านวรรณกรรม สุนทรียศาสตร์แนวความคิดเรื่องศิลปะการแสดง และอื่น ๆ ที่สถานศึกษาเห็นว่าประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) การศึกษาแนวคิดทางปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา
- ๒) การศึกษาแนวคิดปรัชญาศาสนาพราหมณ์กับพุทธปรัชญา

บรรณานุกรม

ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร. นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. นครราชสีมา: โรงพิมพ์โจเซฟ, ๒๕๕๔.

_____. ปราสาทหินพนมวัน. (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔).

กীরติ บุญเจือ. ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.

จรรยา มาณะวิท. นำชมอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย. นครราชสีมา: โรงพิมพ์โจเซฟ, ๒๕๕๔.

จรรยา โกมุทร์ตานนท์. สุนทรียศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๓๙.

จิตร ภูมิศักดิ์. ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม. กรุงเทพมหานคร: ไม้งาม, ๒๕๒๕, หน้า ๑๖.

โจเซฟ แกร์. ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร. แปลโดย ฟิ้น ดอกบัว นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

दनัย ไชโยธา. นานาศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

_____. ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. ปรัชญาตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

ทัศนีย์ ทานตวนิช. คติชาวบ้าน. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓.

ธวัช ปุณโณทก. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ประสาร บุญประคอง และทองสืบ ศุภะมาร์ค, จารึกปราสาทหินพนมวัน ๓ ใน จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔ : อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๒๙.

- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ปรัชญากับวิถีชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง) ดร.. **ความงามในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕.
- พระมหานัด อตถจารี. **ห้องศิลานครแดนปราสาทขอม**. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- พัชรินทร์ ศิริอำพันกุล. **อีสานใต้ศึกษา เล่ม ๑ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นบุรีรัมย์**.
บุรีรัมย์: ม.ป.ท., ม.ป.ป..
- พิน ดอกบัว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **ทวาราวดีในอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๘.
- วิธาน สุขีวิฑู. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๒๕.
- สมมาตร เกิดผล. **ปราสาทหินพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมายะปุระ**. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมลพับลิชชิง, ๒๕๕๔.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึงพ.ศ.๒๐๐๐**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๓๕.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้งดิงเฮาส์, ๒๕๓๒.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. **ปราสาทพนมวัน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๙.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. **ทับหลังในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๑.
- เสฐียร พันธรังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. **ความกัณฑ์ ศาสนา จริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๐.
- หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. **เรื่องปราสาทหินเมืองพิมาย**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๔๙๕.
- อนุวิทย์ เจริญศุกุล. **ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม**.
กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.
- อมรา พงศาพิชญ์. **พุทธศาสนาชาวบ้านในความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **ทิพยนินายจากปราสาทหิน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

อุดม รุ่งเรืองศรี. เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓.

(๒) หนังสือแปล

โจเซฟ แกร์. ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร. แปลโดย ฟัน ดอกบัว. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

เอเดรียน สนอดกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสลุบ. แปลโดยภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๑.

(๓) บทความในวารสาร

กนิชท์ อธิสัทธางกูล. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขอมการศึกษาจารึกและปราสาทขอมในจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๗๑.

ฉัตรชัย เอมราช. ปราสาทหินพนมวันและหลักเขตอาศรมตามจารึกปราสาทหินพนมวัน ๒. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (๓๖) มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๐: ๑๕.

ณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง. ประวัติศาสตร์ ความทรงจำ ที่ป็นเตี้ยตะลุง. วารสารเมืองโบราณ, ๔๒(๑), มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๙: ๑๓๑-๑๓๕.

ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ อาจารย์ประจำภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. คอลัมน์หน้าต่างครอบครัว. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๙๓๐๕ (๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖): ๖.

_____. คอลัมน์หน้าต่างความจริง. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๙๓๖๑ (๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖): ๖.

ทองศักดิ์ หาญวงษ์. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย และปราสาทหินพิมาย : แนวทางใหม่ของการบริหารจัดการ. วารสารศิลปกรรมบูรพา. ปีที่ ๑๘ (สิงหาคม ๒๕๕๙): ๑๘.

พระมหาสมัย ธมฺมสาโร (กองหอม). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. ปีที่ ๑ (มีนาคม ๒๕๕๗): ๑๔๓.

พัชรียา คำดี. เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย. วารสารวิชาการการออกแบบสภาพแวดล้อม. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๑๗.

สมเดช สีสามโนธรรม. ปราสาทหินพนมวัน. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๑๙), กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑: ๓๔-๓๘.

_____. หลักหินโบราณในวัฒนธรรมเขมร. วารสารเมืองโบราณ. ฉบับที่ ๒๖(๓). กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๓: ๔๑-๔๗.

อภิเชษฐ์ ตีคลี. ปราสาทหิน:พื้นที่และสัญลักษณ์วัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยในบริบทการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์. มหาวิทยาลัยมหาสารคามวิจัย. ปีที่ ๑๓ (มีนาคม ๒๕๖๐): ๑๓๒.

อโศก ไทยจันทร์รักษ์. การผลิตศิลปกรรม แร่งบันดาลใจจากปราสาทเขาพนมรุ้ง. วารสารรมยสาร. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘): ๒๘.

(๔) รายงานการวิจัย

นาวิน ปัญญาหาญ. **สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน**. รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พนมเทียน บุญส่งเสริมสุข. **ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าในพรหมสูตร**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พรพรหม ชลรัตน์. **อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช**. รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

พระมหาสมปอง จนทวิโส. **ศึกษาเปรียบเทียบบรรพชาตของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของอริสโตเติล**. รายงานการวิจัย. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาอุดม ปณฺญาโก (อรรถศาสตร์ศรี). **ศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ : ศึกษากรณีเฉพาะพุทธรูปสมัยอยุธยา**. รายงานการวิจัย. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อุตร รัตนภักดิ์. **แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอัสติกะ**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

(๕) บทความ/สาระสังเขปออนไลน์

ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **ปราสาทหินพนมวัน**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=node/101 [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

พระมหาธีระวัฒน์ กมลวิบูลย์. **แนวคิดทางพุทธปรัชญาในศิลปกรรมของวัดสุทัศนเทพวราราม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.digi.library.tu.ac.th/thesis/lib/0964/01title-illustrations.pdf> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

วิชาการณ์ แสงมณี. **พิธีอัฐเมธของชาวอินเดีย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.silpathai.net [๑๑ มกราคม ๒๕๖๒].

ศศิธร จันทร์ใบ. **การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.thapra.lib.su.ac.th [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด. **ความงามของศิลปะตามทัศนะของเพลโต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org> [๒๔ มกราคม ๒๕๖๒].

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **ปราสาทขอมในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.truelookpanya.com/blog/content/57975> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา. **อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://reality thailand.com/phimai-park-nakhonratchasima> [๒๘ มกราคม ๒๕๖๒].

หลักปรมาตมันและโมกษะ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.siamganesh.com/brahmahindu.html> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

แหล่งท่องเที่ยว. **ปราสาทหินพนมวัน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/2541>
[๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

แหล่งท่องเที่ยวโคราช, **ปราสาทหินพิมาย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.nakhonkorat.com > ... >

แหล่งท่องเที่ยว นครโคราช [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

Philosophy & Religion. อภิปรัชญาคืออะไร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://dhrammada.wordpress.com/philosophy religion> [๒๖ มกราคม ๒๕๖๒].

ภาษาอังกฤษ

Aritices

Chandradhar Sharma. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. Delhi: Motilal

Banarsidass, 1964. p. 13.

Coleman, T. (๒๐๑๑). **Avatāra**. Oxford Bibliographies Online: Hinduism. P.๖.

Griffith, T.H.. **Hymns of the Rigveda**. Delhi: The Chow Khamba Sanskrit Series Office,

1963. p. 49.

Monier, William. **Brahmanism and Buddhism**. London: John Marry, 1981. p. 15.

The University of Chicago. **The New Encyclopaedia Britannica**. Chicago: University

Chicago Press, 1985. p. 63.

Wilson, H.H.. **The Vishnu Purana**. India: Pundi snd Pustak, 1961. p.69.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา
An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castle
in Nakorn Ratchasima Province

พระยุพธนา อธิจิตโต,ดร., ดร. ษริศา ไช้อำเอี่ยม
Prayuttana atijitto,Ph.D.,^๑ Dr. Karisa Sai am eam^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา ๒) ศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม และ ๓) ศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากด้านศิลปวัตถุปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ด้านเอกสารจากพระไตรปิฎก คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เอกสารตำราเกี่ยวกับอภิปรัชญาและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา พบว่ามีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ปราสาทหินพิมายเป็นแหล่งโบราณคดีที่ทรงคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังการเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี คติการเคารพนับถือศาสนา และอื่น ๆ ของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งก่อสร้างแห่งนี้แสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างและพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา ส่วนปราสาทหินพนมวันเป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมได้ออกแบบก่อสร้างอย่างมีอุดมคติทางปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าทั้งหลาย ผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ภูเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล การสร้างอาคารปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ขึ้นประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ชี้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ตามด้วยพิธีกรรมทางศาสนา บ่งบอกถึง ความรู้ ความเชื่อ ความจริง ความดี และความงามทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม

แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน เป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสำคัญเป็นแบบอย่างคุณค่าที่ซ่อนอยู่ใน

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

^๒ นักวิจัยอิสระ

อภิปรัชญาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา นิกายมหายาน ได้แก่คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางด้านจิตใจ คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านภูมิปัญญา และคุณค่าทางด้านสังคม ผลของความเชื่อเชิงอภิปรัชญา นำไปสู่ ความรู้ที่เป็นความจริง ความดีและความงาม สรุปลงเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา คือ ๑) มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตเป็นผู้ใช้ กายเป็นผู้รับใช้ มนุษย์ไม่ควรเป็นทาสของวัตถุ แต่ต้องเป็นทั้งนายของตนเองและของปราสาทขอม ๒) ความจริงนามธรรมของปราสาทขอม เช่น ความดี ความงาม เป็นสิ่งตายตัวไม่ขึ้นกับกาลเวลา บุคคล สังคม สภาพแวดล้อม ๓) กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ ๔) การที่คนเราให้มาตรฐานคุณค่าแตกต่างกันของปราสาทขอม เป็นเพราะยังเข้าไม่ถึงความจริงแท้ เมื่อเข้าถึงแล้วก็จะพบความจริงสากลเดียวกัน เช่นความจริงที่ศาสตร์ทั้งหลายสั่งสอนเป็นความจริงอย่างเดียวกัน

คำสำคัญ : แนวคิด, อภิปรัชญา, ปราสาทขอม, จังหวัดนครราชสีมา

Abstract

This research The objectives are: 1) to study the history of the Khmer castles according to religious metaphysics in Nakhon Ratchasima Province 2) to study the concepts and appearances of the metaphysics of the Khmer Prasat and 3) to study the metaphysical concepts of Khom Prasat in Nakhon Ratchasima. This is a qualitative research by studying from the art objects of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima Province, Documents from the Tripitaka, important Buddhist scriptures, Textbook on metaphysics and documents related to Khom Castle in Nakhon Ratchasima. The research found that:-

The Khom Castle in Nakhon Ratchasima Province Found that there are 2 stone castles, namely Prasat Hin Phimai And Prasat Hin Phanom Wan. Prasat Hin Phimai is an archeological site that is of great historical value, consisting of ancient Khom temples, magnificent and magnificent, as well as a source of learning history, geography, settlement as a country tradition Religious and other respects of prehistoric people. This building represents the great prestige of the Creator and the power of strong faith in religion. The Prasat Hin Phanom Wan is an ancient architecture in ancient Khom beliefs. To be a temple Later, later converted into a Buddhist shrine. This is the fifth largest stone castle in Thailand.

The concept and appearance of the metaphysics of the Khmer castle has been designed with the philosophical ideals of the beliefs of the gods that dwell at The Phra Sumen Mountain. Which is the core of the universe. The construction of the castle building came from the beliefs of the Indians that the gods were at The Phra Sumen Mountain, which is the centerpiece of the universe that is on heaven. Simulation of The Phra Sumen Mountain to the human world to be the dwelling

place of the gods. And the creation of the idols of the gods Built inside. The castle has various symbols that represent the meaning of the Phra Sumen Mountain. According to the belief of the Brahmin religion that the gods have castles on heaven. Followed by religious rituals Indicates the knowledge, belief, truth, goodness and beauty of the metaphysics of the Khom Castle.

Metaphysical thinking of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima province. Including Prasat Hin Phimai And Prasat Hin Phanom Wan Is an ancient and important architecture that exemplifies values in metaphysics, religious beliefs, Brahmanism and Mahayana Buddhism, including aesthetic values, Psychological value, Historical value, Wisdom value And social values. The result of metaphysical beliefs leads to true knowledge, goodness and beauty conclusion is the metaphysical concept of the Khom Castle in Nakhon Ratchasima province. 1) Human beings consist of body and mind. Mental as a user body is a servant man should not be a slave to objects. But must be both the master of himself and the Khom Castle. 2) The abstract truth of the Khom Castle such as goodness, beauty is fixed, not dependent on time, person, society, environment 3) The rule of abstract truth about the castle Is a universal rule It is always like that. 4) The fact that people give different values of the Khom Castle because it is not yet true once accessed, they will find the same universal truth. Such as the fact that science teaches the same truth.

Keywords : Conceptual, Metaphysics, Khom Castle, Nakorn Ratchasima province

บทนำ

อภิปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้งยิ่งใหญ่มาก ด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล และสามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นตอแห่งศาสตร์ทั้งปวง หรือเป็นศาสตร์ที่ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญานี้ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขา^๑ การศึกษาเกี่ยวกับ อภิปรัชญา จึงหมายถึงความเป็นจริงแท้ของสิ่งทั้งหลาย โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยการคาดคะเนความจริงด้วยเหตุผล ไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตรหรือเกสปุตตสูตร คำว่า สิ่งเป็นจริง (reality) พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ให้บทนิยามว่า "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่อาจรู้ได้ทางประสาทสัมผัส" หมายความว่า สิ่งเป็นจริงนั้นมีลักษณะ ๒ อย่าง คือ มีอยู่จริงและเป็นอยู่จริง ฉะนั้น การจะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเป็นจริง มีอยู่จริงก็ต้องดูว่า สิ่งนั้น มีอยู่จริง และเป็นอยู่จริงหรือไม่อย่างเป็นเหตุเป็นผล

^๑ Philosophy & Religion, อภิปรัชญาคืออะไร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

การจะรู้ว่า สิ่งใด มีอยู่จริงหรือไม่ มีอยู่จริง ให้ศึกษาจากความเป็นอยู่ (existence) ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้า (God) มีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร มีลักษณะอย่างไร พวกเทวนิยม (theists) จะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่เอง เป็นอยู่เอง คือ เกิดเอง ไม่มีเหตุปัจจัยภายนอก จึงไม่ถูกจำกัดด้วยกาลละ=นิรันดร ไม่ถูกจำกัดด้วยเทศะ=แพร่อยู่ทั่วไป ทั้งในโลกนี้ ที่เรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า อัปมันตรภาพ (immanent) และเผยแผ่เลยโลกนี้ออกไปด้วยที่เรียกว่า อุตระภาพ (transcendent)^๔ การจะรู้ว่า สิ่งใดเป็นอยู่จริงหรือไม่ ให้ศึกษาจากความเป็นอยู่ หรือความเป็นสิ่งแท้จริง (essence) ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้า คือใคร มีคุณลักษณะอย่างไร จะต้องศึกษาจากพวกเทวนิยมซึ่งจะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้า คือ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง บางพวกพรรณนาว่า มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (personal) บางพวกพรรณนาว่า ไม่มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (impersonal) และพรรณนาคคุณลักษณะว่าเป็นสรรพัญญู (omniscient) สรรพวิภู (omnipresent) สรรพพละภาพ (omnipotent) เป็นต้น^๕

อภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องของชีวิต เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตาที่ได้พบ ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหูและตา อภิปรัชญา “วิชาที่ว่าด้วยความสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกิดความรู้สึกปิติยินดีอิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์กับชีวิต อาจจะเป็นในธรรมชาติเอง หรือที่มนุษย์ผลิตคิดค้นสร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มีความงาม” ดังเช่น ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มีประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักศาสนา แนวคิด ลักษณะและที่เป็นประติมากรรมทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ที่ศึกษาชี้ประเด็นให้ปรากฏทางศิลปะและประติมากรรม ที่เกิดขึ้นจากการได้สัมผัสกับสิ่งที่มีความหมายและอุดมคติของชีวิต แล้วทำให้เกิดอารมณ์ทางศิลปะและประติมากรรมออกมาเป็นรูปปราสาทหินที่สวยงาม ตามแนวความคิดทาง อภิปรัชญา กับศาสนามีความคล้ายคลึงกัน

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา เป็นศิลปะปฏิมากรรมเขมรเกิดขึ้นมาภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของเขมร ในสมัยลพบุรีนั้นคือศิลปะในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรสมัย โบราณ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น ”ศิลปะขอม” ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มี ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นปราสาทหินในอารยธรรมเขมรที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และปราสาทหินพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

งานศิลปะปราสาทหินในจังหวัดนครราชสีมา ที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นไม่เพียงใช้ฝีมือเท่านั้น แต่ยังอาศัยความคิดและจิตวิญญาณสร้างด้วยรูปแบบศิลปะภายใต้ร่มเงา ความเชื่อทาง พระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือกนอกห่อหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความ งาม ในพุทธศาสนาจึงมีศิลปวัตถุมากมายที่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนเรื่องราวต่างๆในพุทธศาสนาเพื่อ เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วยสติปัญญาอันเป็นหลักการสำคัญของพุทธปรัชญาที่มีการ ปรับความหมายจากมุมมองทางศาสนาแบบเดิมมาสู่ความคิดให้เป็นโลกปัจจุบันเชิงปรัชญาอันมี

^๔ โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย ฟัน ดอกบัว (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๖๖.

^๕ เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพฯ: มหาวชิวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐๓.

เหตุผลรองรับการใช้ศิลปะเป็นตัวกระตุ้นเป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งที่ชักจูงใจให้ศาสนิกชนเชื่อถือ และมีความศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตายของมนุษย์ภายในสังคมและวัฒนธรรมที่มีการพึ่งพาอาศัย ความเชื่อความศรัทธาร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของผู้คน ในแต่ละชุมชนที่แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่งนั้น ด้วย ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน เช่น ความเชื่อเรื่อง ของ นรก สวรรค์ การเกิดและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเหล่านี้แสดงถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาในพุทธศาสนาแบบชาวบ้านทั่วไปอีกด้วย (Popular Buddhism) คือมีการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิม และคติทางศาสนาพราหมณ์มาใช้ ดังปรากฏในสถานที่ต่างๆ จากความสงสัย อยากที่จะเข้าใจในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในคติความเชื่อของอินดู^๖

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดที่อยากจะทราบว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา นั้น จะมีประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักศาสนา อย่างไร แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาเป็นอย่างไร และแนวคิดลักษณะที่เป็นประติมากรรมที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา มีความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ จะได้ช่วยเพิ่มความรู้ ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของ ความงาม ประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและพนมวันให้เข้าใจได้เพิ่มขึ้น ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะ ผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทหินพิมายและพนมวัน นั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ความเข้าใจและเป็น สถานที่ที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากจะเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นเป็น เอกลักษณะแล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อกับทางพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ดีงาม อีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นอภิปรัชญา ความงาม และ ประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและพนมวัน ในทางสร้างสรรค์ในมุมที่เป็นงานทางสุนทรียศาสตร์ ที่ จะสามารถส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นต่อไปด้วย การวิจัยครั้งนี้จึงได้วาง กรอบวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลัก อภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญา ของปราสาทขอม ๓) เพื่อศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

๑. ประวัติศาสตร์ของกลุ่มปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนาในจังหวัด นครราชสีมา

ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้พบว่า มีปราสาทหินอยู่ ๒ แห่ง คือ ปราสาทหินพิมายในอำเภอพิมาย และปราสาทหินพนมวัน ในอำเภอเมือง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำประวัติศาสตร์ ปราสาทหินพิมายและประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวันมาเสนอ ดังต่อไปนี้

^๖ พระมหาสมัย ธมฺมสาโร (กองหอม), การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมใน ปราสาทหินพิมาย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ปีที่ ๑ (มีนาคม ๒๕๕๓): ๑๔.

ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพิมาย ตั้งอยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เพื่อใช้เป็นเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ เมื่อท่านสิ้นอำนาจลงปราสาทหินแห่งนี้ก็ได้ถูกทิ้งร้างในระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาในสมัยของ “พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗” ขึ้นครองราชย์พระองค์ก็ได้ทรงกลับมาบูรณะปฏิสังขรณ์และก่อสร้างปราสาทหินพิมายเพิ่มเติมขึ้นมาอีก โดยลักษณะผังของปราสาทหินพิมายนั้นสร้างขึ้นคล้ายเขาพระสุเมรุตามคติความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และโลกมนุษย์ โดยมีปราสาทหินพิมายเสมือนประหนึ่งเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างโลกกับสวรรค์ ปราสาทหินพิมายประกอบด้วยโบราณสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังการวางประกอบด้วยปราสาทใหญ่องค์กลาง มีกำแพงสี่เหลี่ยมล้อมรอบ มีซุ้มประตูสี่ทิศเป็นคูหาติดต่อกันโดยตลอด กำแพงสร้างด้วยหินทรายสีแดง กำแพงด้านเหนือและด้านใต้ ยาว ๒๒๐ เมตร กำแพงด้านตะวันออกและตะวันตก ยาว ๒๗๗.๕๐ เมตร ถัดจากกำแพงเข้ามาเป็นลานกว้าง มีสระน้ำใหญ่อยู่สี่มุม ที่ลานชั้นนอกใกล้ซุ้มประตูด้านตะวันตก มีซากอาคารสร้างด้วยหินขนาดกว้าง ๒๕.๕๐ เมตร ยาว ๒๖.๕๐ เมตร ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า เป็นสถานที่ใช้ประโยชน์อย่างไร ถัดจากลานเข้าไปจนจะถึงระเบียงคด (บันไดชั้นในเป็นทางเดินกว้าง ๒.๓๕ เมตร) เดินทะลุถึงกันได้ตลอด ๔ ด้าน หลังคามุงแผ่นหินลงจากระเบียงคดจะถึงปราสาท ๓ องค์ก็บออาคาร ๑ หลัง ปราสาท ๓ องค์ ประกอบด้วยองค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง ปราสาทเล็กซ้ายขวา องค์ทางซ้ายสร้างด้วยศิลาแดง เรียกว่า “ปราสาทพรหมทัต” ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมกว้างกว่า ๑๔.๕๐ เมตร สูง ๑๑.๔๐ เมตร ปราสาททางด้านขวาสร้างด้วยหินทรายสีแดง ชื่อ “ปราสาทหินแดง” กว้าง ๑๑.๔๐ เมตร สูง ๑๕ เมตร ปราสาทใหญ่องค์กลาง คือ ปราสาทประธานของปราสาทหินแห่งนี้ มีฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ สิบสองกว้าง ๑๘ เมตร ความยาวรวมทั้งมุขหน้า ๓๒.๕๐ เมตร” เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณี คติการเคารพนับถือศาสนา และอื่น ๆ ของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สิ่งก่อสร้างแห่งนี้แสดงถึงบารมีอันยิ่งใหญ่ของผู้สร้างและพลังแห่งศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อศาสนา

ประวัติศาสตร์ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างขึ้นมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถานเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวออกไป ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปราสาทมีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทมีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปราสาทน้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมีระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูหลัก

^๑ สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา, อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://reality thailand.com/phimai-park-nakhonratchasima>, [๒๘ มกราคม ๒๕๖๒].

หินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสูงทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงทรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวังของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วยังเป็นพลับพลาพระตำหนักรับเสด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือผู้แทนพระองค์ที่น่าจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อถวายพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหายาน และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็พังทลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรงทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีทั้งที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว^๕

๒. แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของกลุ่มปราสาทขอม

อภิปรัชญา เป็นสาขาของปรัชญาที่ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งพยายามจะหาคำตอบจากสิ่งต่าง ๆ มากมาย เช่น อะไรคือจิต จิตมีจริงหรือไม่ อะไรคือพระเจ้า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ จิตกับพระเจ้านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไรหรือไม่ อะไรแน่ที่เป็นความแท้จริง ในการศึกษาเกี่ยวกับอภิปรัชญาดังกล่าว จึงเกิดมีทฤษฎีอภิปรัชญาขึ้นมากมาย แต่ก็อยู่ในลักษณะของ ๓ ทฤษฎีหลัก คือ ๑) ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะยอมรับเรื่องของวัตถุ หรือสสารเป็นสิ่งที่อยู่จริง จึงพยายามหาความจริงเกี่ยวกับสสาร ๒) ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์โดยเน้นไปที่เรื่องของจิตเพราะยอมรับว่าจิตเท่านั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง ชาวจิตนิยมเชื่อว่า จิต เป็นอมตะ ไม่สูญสลาย ร่างกายของมนุษย์เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วขณะหนึ่งของจิต เป็นที่อาศัยชั่วคราวของจิต เมื่อร่างกายดับลง จิตก็ยังคงอยู่ ไม่แตกดับไปตามร่างกาย ๓) ทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกภพ หรือธรรมชาติว่า อะไรเป็นผู้สร้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงเรื่องของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจสร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นอภิปรัชญาจึงเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือการรู้เห็นทั่วไป ซึ่งนักปรัชญาได้ค้นพบความจริงสูงสุดมี ๓ อย่าง คือ ๑) วัตถุนิยม (Materialism) ถือว่าความจริงแท้ของจักรวาลคือ สสารหรือพลังงาน ไม่ใช่จิต ๒) จิตนิยม (Idealism) ถือว่าความจริงสูงสุดคือ จิต สสารเป็นเพียงผลผลิตของจิต ๓) ทวินิยม (Dualism) ถือว่าความจริงสูงสุดเป็นทั้งจิตและสสาร^๕

^๕ กรมศิลปากร, ปราสาทหินพนมวัน, (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

^๕ Philosophy & Religion, อภิปรัชญาคืออะไร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [https://dharmmada.wordpress.com/philosophy religion](https://dharmmada.wordpress.com/philosophy%20religion), [๒๖ มกราคม ๒๕๖๒].

แนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของตัวปราสาทขอม คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มี ส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาซ้อนกันหลาย ๆ ชั้นเรียกว่า “เรือชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาทโดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา “ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณเพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอม ในประเทศไทย” นั้นหมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพล ทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรม ขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่าเมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางอาณาจักรขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย” คือ พื้นที่ของประเทศไทยที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดีย ได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างอาคารที่มีหลังคาซ้อนขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น ๒ สาย วัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือเรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมาน นั้นส่งอิทธิพล มายังศิลปะขวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้งสองสายวัฒนธรรมมาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น

การสร้างอาคารปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือน การจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น ปราสาทประธานตรงกลางมีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่งการทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและ ใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน^{๑๐} อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับปราสาท หินพิมายและปราสาทหินพนมวันได้แก่ พิธีบูชาเทพเจ้า พิธีบรรพชาศีลสมาธิเจ้า พิธีการสวดมนต์

^{๑๐} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.ปราสาทขอมในประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.truelookpanya.com/blog/content/57975> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

พิธีการชุมชนเทพเจ้า พิธีเบิกบายศรี-โหบายศรี และพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า เป็นต้น เป็นการบ่งบอกถึงจริยศาสตร์ความดีงามของคนในยุคนั้น

ความเชื่อทางอภิปรายตามแนวทางประสาทขอมได้มีวิวัฒนาการทางความคิดตามลำดับขั้นตอนคือ ๑) ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์นี้ คือ ความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดมาอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษ และสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ขึ้น ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์ ๒) ความเชื่อในคติถือผีสง เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ พากฟ้า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลต่อบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์ในสมัยกลุ่มปราสาทขอมจึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้างหรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระกมุณีเจ้าที่ แม่นางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อสักการบูชา ธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งสิ่งสถิตอยู่แน่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสงอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ นั่น อาจเป็นเทพะประเภทใดประเภทหนึ่ง ๓) ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษนั้น ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อ ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของพวกเขา ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้จากการบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน ๔) ความเชื่อในเทพเจ้า หลายองค์ ความคิดของมนุษย์นี้ได้พัฒนาติดต่อกมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุด บางพวกเชื่อว่าพากฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน ๕) ความเชื่อทางร่างทรงกับพระรัตนตรัย ร่างทรงกับพระรัตนตรัยมีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือน้อมรับเอามา และปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคมแวดล้อม เพื่อให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงกับพระรัตนตรัย จะพิจารณาได้โดยอาศัยขอบข่ายของความเชื่อ ดังคำอธิบายต่อไปนี้ คำว่า เชื่อ หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ^{๑๑} ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ ใจยอมรับว่า จริงแต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตนเอง เท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลไป ในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบายและเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือ ธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแท้ได้ แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความยำเกรง การยอมรับหรือการยึดมั่นถือมั่น

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

นี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^{๑๒} ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาลเบื้องต้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า เชื่อว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวันและจะต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าผู้อำนาจซึ่งได้กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท และมีความเชื่อพื้นฐานอื่น ๆ อีก คือ ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับพระเจ้าสูงสุด ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร หรือเรียกว่า ตรีมูรติ เชื่อว่าความจริงแท้แน่นอนมีสิ่งเดียวนิรันดร ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับวิญญาณ การเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับบรรณะ ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับกรรม และพระพรหม ชลาร์ตัน ได้กล่าวว่า ก่อนที่จะเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในประเทศอินเดียได้มีความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่ก่อนแล้วในประเทศอินเดีย และเมื่อเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในอินเดียจึงได้มีการผสมผสานความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้าไว้ในความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ด้วยในบางส่วน^{๑๓} ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธรูปศาสนาพุทธที่ปรากฏตามปราสาทขอม มีวิวัฒนาการความเป็นมายาวนานกับความคิดจินตนาการที่เป็นวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง ที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะอารยธรรมจากอินเดียเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ในรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ด้านพุทธปรัชญาอธิบายหลักพุทธธรรมเรื่องความจริงแท้มาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา เช่น ยอมรับความเป็นจริงของจักรวาลว่าสสารมีอยู่จริงโดยจิตไม่ต้องรับรู้ก็ได้ การเกิดขึ้นของมนุษย์ตามหลักชีววิทยาและวิทยาศาสตร์และจะดำเนินไปตามกฎธรรมชาติหรือกฎสากลเช่นกฎไตรลักษณ์ ปฏิจสงฺขุปบาทธรรมนิยาม นิพพานเป็นภาวะแท้จริงที่สุด มนุษย์จะไม่ต้องได้รับความทุกข์จากกิเลสตัณหาและไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป การเข้าสู่นิพพานเกิดขึ้นได้ด้วยจิตที่มีความตั้งใจอย่างสูงที่จะขจัดกิเลสตัณหาให้ได้อย่างสิ้นเชิงและปฏิบัติตามหลักมรรค ๘ รวมทั้งการพิจารณาให้รู้เห็นความเป็นจริงตามหลักอริยสัจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเราเรียกว่า “โลก” ก็อะไรเล่าชื่อว่า มีความแตกสลายเป็นธรรมดาสลาย คือ จักขุ...รูป... จักขุวิญญาณ...จักขุสัมผัสมีความแตกสลายเป็นธรรมดา แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข หรือทุกข์ หรือมิใช่สุข มิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส เป็นปัจจัย ก็มีความแตกสลายเป็นธรรมดา”^{๑๔}

ในแง่มุมของสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินทั้งปราสาทหินพนมวันและปราสาทหินพิมาย จะเห็นได้จากสถาปัตยกรรมและปติมากรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองในแต่ละยุคของการสร้างปราสาทและความเชื่อของคนในสมัยนั้น ๆ นอกจากนี้ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความจริง ความดี ความงามทางขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในสมัยนั้นอีกด้วย

จากความเชื่อ ความจริง ความดี สู่ความงามของปราสาทหินทั้งสองในจังหวัดนครราชสีมา บ่งบอกถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

^{๑๒} The University of Chicago, *The New Encyclopaedia Britannica*, (Chicago: University Chicago Press, ๑๙๘๕), p. ๖๓.

^{๑๓} พระพรหม ชลาร์ตัน, *อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช*, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๑๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๔/๗๗.

๓. แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

เอเดรียน สนอดกราส กล่าวว่า สิ่งก่อสร้างมีหน้าที่ ๒ ประการ คือ มีหน้าที่ด้านประโยชน์ใช้สอยที่สนองความต้องการทางการภาพและจิตใจ และหน้าที่เพื่อรับใช้มนุษย์ในทางปัญญา ดังนั้น สิ่งก่อสร้างจึงย่อมมีความหมายในตัวเอง คือ แสดงถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างโลกที่เราสัมผัสได้ และโลกที่เราสัมผัสไม่ได้^{๑๕} และยังสามารถแสดงบทบาทหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ได้ โดยความหมายของสิ่งก่อสร้างหรืองานสถาปัตยกรรม จะอยู่ที่ผลของการออกแบบที่สามารถประเมินได้จากการศึกษาการออกแบบและรูปสัญลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรม^{๑๖} ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา จึงถือเป็นสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่และสำคัญของประเทศเป็นแบบอย่างคุณค่าที่ซ่อนอยู่ในอภิปรัชญาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา นิกายมหายาน

การวิเคราะห์ด้านคุณค่าของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน

๑) คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic values) เมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน มีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีไปด้วย เพราะฉะนั้นความงามของประติมากรรมในปราสาทหินจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์อีกด้วย

๒) คุณค่าทางด้านจิตใจ ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน นับว่าเป็นปราสาทที่มีศิลปะที่เก่าแก่ที่สุด สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในทางไสยศาสตร์ ศาสนากิจ การปกครอง การเมือง และเพื่อประโยชน์อย่างอื่น มีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน จุดมุ่งหมายการสร้างผลงานประติมากรรมซึ่งแต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน อันเกี่ยวกับศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองประเทศ ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู และคติความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งปรากฏในส่วนต่างๆ ของปราสาท เช่น บนทับหลัง หน้าบาน กลีบขนุนปรางค์ เสาศา และยังเป็นปราสาทขอมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธนิกายมหายาน ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ดังนั้นคุณค่าจิตใจของปราสาทหินจึงหมายถึงตัวของประติมากรรมที่เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์และมีความศรัทธาของพื้นที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ซึ่งเป็นความจริงทางจิตนิยมของอภิปรัชญา

^{๑๕} เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, แปลโดยภัทรพร สิทธิกาญจน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิสาหการ, ๒๕๔๑), หน้า ๑

^{๑๖} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, **ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๖

๓) คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ประสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วยศาสนสถานสมัยขอมที่ใหญ่โตและงดงามอลังกา เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน จึงเป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่ จากหลักฐานศิลปาจารึกและรูปแบบทางศิลปะบ่งบอกว่าปราสาทหินได้ถูกสร้างขึ้น เป็นเนินเทวดานของศาสนาพราหมณ์ เชื่อกันว่าเป็นต้นแบบแห่งปราสาทนครวัด ของเขมร เป็นแหล่งรวมอารยธรรม โบราณวัตถุศิลปะขอมเอาไว้จำนวนมากและน่าสนใจที่สุดในประเทศไทย ถือว่าเป็นอภิปรชญาทางด้านวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

๔) คุณค่าทางด้านภูมิปัญญา ทั้งปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันมีรูปแบบการก่อสร้างของศิลปะขอม ทั้งการออกแบบทิศทางของตัวปราสาทและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางภูมิปัญญาของผู้ก่อสร้างในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดีว่ามีความละเอียดอ่อนวิจิตรพิศดารสวยงามและแฝงด้วยคติธรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องอย่างน่าพิศวง

๕) คุณค่าทางสังคม ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวันถือเป็นเทวสถานและพุทธสถานที่สังคมให้ความสำคัญเคารพความเชื่อความศรัทธามาตั้งแต่สมัยที่ก่อสร้างเสร็จ ถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของสังคมตลอดมา ตามความเชื่อทางศาสนา ทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาควบคู่กัน และยังถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างมาก

ผลของความเชื่อเชิงอภิปรชญา นำไปสู่ความรู้ที่เป็นความจริง ความดีและความงาม ตามด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ สรุปลงเป็นแนวคิดทางอภิปรชญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

๑) มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต จิตเป็นผู้ใช้ กายเป็นผู้รับใช้ มนุษย์ไม่ควรเป็นทาสของวัตถุ แต่ต้องเป็นทั้งนายของตนเองและของปราสาทขอม

๒) ความจริงนามธรรมของปราสาทขอม เช่น ความดี ความงาม เป็นสิ่งตายตัวไม่ขึ้นกับกาลเวลา บุคคล สังคม สภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเกิดในที่ไหนใด ยุคใด สมัยใด ก็เข้าถึงความจริงนามธรรมเดียวกันได้ทั้งสิ้น เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว เป็นนิรันดร และ อกาลิก

๓) กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางวัตถุ เช่นกฎฟิสิกส์ที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยธรรมชาติ

๓) กฎเกี่ยวกับความจริงนามธรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเป็นกฎสากล เป็นเช่นนั้นเสมอ เช่นเดียวกับกฎธรรมชาติทางวัตถุ เช่นกฎฟิสิกส์ที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยธรรมชาติ

๔) การที่คนเราให้มาตรฐานคุณค่าแตกต่างกันของปราสาทขอม เป็นเพราะยังเข้าไม่ถึงความจริงแท้ เมื่อเข้าถึงแล้วก็จะพบความจริงสากลเดียวกัน เช่นความจริงที่ศาสตร์ทั้งหลายอันได้แก่ ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ เป็นความจริงอย่างเดียวกัน

๔. บทสรุป

การศึกษาสถาปัตยกรรมของปราสาทหินในจังหวัดนครราชสีมา ที่สำคัญ ๒ แห่งคือ ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน สามารถชี้ได้ว่าสถาปนิกได้ออกแบบปราสาททั้ง ๒ ตามคติ

ของจักรวาลและมณฑลในพุทธศาสนานิกายมหายาน คู่กับศาสนาพราหมณ์ โดยการใช้กระบวนการศึกษาจากถาวรวัตถุอาคารที่มีศักดิ์สูงสุดไปสู่อาคารที่มีศักดิ์ต่ำกว่า เพื่อหาความหมายและระบบสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรม ในแนวทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

ความงามของสถาปัตยกรรมปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน ถือเป็นความงามเชิงคุณค่า คือความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีคุณค่าคงที่ ไม่ผันแปร ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก เช่นบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่มีคุณค่าในตัวเองไม่ว่ามนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ตาม ความงามนั้นยังคงอยู่และจะปรากฏออกมาในลักษณะที่เป็นเชิงคุณค่าเมื่อมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งด้านคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางภูมิปัญญา และคุณค่าทางสังคม

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปรัชญาเรียกรวม ๆ ว่า “ความคิด” (idea) ถ้ามีแต่สสารและพลังงาน ก้อธิบายเรื่องความคิดไม่ได้ เพราะความคิดไม่ใช่ทั้งสสารและพลังงาน และเราก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความคิดไม่มีอยู่ เพราะสิ่งทั้งหลายที่เราคิดล้วนเป็นความคิดทั้งสิ้น ผลของความเชื่อเชิงอภิปรัชญา นำไปสู่ความรู้ที่เป็นญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ตามด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาที่มีต่อปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

๕. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างเป็นระบบและสามารถปฏิบัติได้ ดังต่อไปนี้

๑. คนในท้องถิ่นควรร่วมมือกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมวัน เพื่อให้ทางการได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกต่อไป

๒. หน่วยงานในท้องถิ่นทำการสำรวจและช่วยกันอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน ปราสาทที่มีอยู่ในชุมชนของตน เพื่อช่วยรักษามรดกของชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาประวัติความเป็นมาต่อไป และให้อยู่คู่ชุมชนสืบต่อไป

๓. ชุมชนในท้องถิ่นทำป้ายประกาศ มีข้อความดังนี้ “ประกาศ เรื่อง ห้ามบุกรุกเข้าทำประโยชน์หรือสิ่งปลูกสร้างใด ๆ ในบริเวณที่รอบปราสาทหินที่มีอยู่ในท้องถิ่นตน ผู้ใดฝ่าฝืนจะดำเนินการตามกฎหมายที่บัญญัติไว้สูงสุด” แต่ต้องมีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกันก่อน จากนั้นทำเป็นใบปลิวให้ถวายพระสงฆ์ที่วัด ผู้ใหญ่บ้านกำนัน หน่วยงานราชการท้องถิ่นช่วยกันประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับทราบและร่วมกันอนุรักษ์รักษา เพื่อประโยชน์แก่การกันพื้นที่บริเวณรอบโบราณสถานปราสาท ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน

๔. สถานศึกษา ต่าง ๆ ควรจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ปราสาทขอม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิธีการอนุรักษ์รักษาคุณค่าในด้านลักษณะ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านสุนทรียะ และศึกษาอิทธิพลแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยา แนวคิดทางอภิปรัชญา แนวความคิดทางด้านสถาปัตยกรรม

แนวคิดทางด้านวรรณกรรม สุนทรียศาสตร์แนวความคิดเรื่องศิลปะการแสดง และอื่น ๆ ที่สถานศึกษา
เห็นว่าประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **ปราสาทหินพนมวัน**. นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ที่ ๙, ๒๕๔๔.

โจเซฟ แกร์. **ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร**. แปลโดย พัน ดอกบัว. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๒๔.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

พรพรม ชลรัตน์. **อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช**.
รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๔.

พระมหาสมัย ธรรมสาร (กองหอม). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมใน
ปราสาทหินพิมาย”. **มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น**. ปี
ที่ ๑ (มีนาคม ๒๕๕๗): ๑๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **ปราสาทขอมในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://www.truelookpanya.com/blog/content/57975> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๒].

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดนครราชสีมา. **อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://reality thailand.com/phimai-park-nakhonratchasima>. [๒๘ มกราคม
๒๕๖๒].

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล. **ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม**.

กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

เอเดรียน สนอดกราส. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**. แปลโดยภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. พิมพ์ครั้งที่
๒. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์วิชาการ, ๒๕๔๑.

Philosophy & Religion. **อภิปรัชญาคืออะไร**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://dhrammada.wordpress.com/philosophy religion>. [๒๖ มกราคม
๒๕๖๒].

The University of Chicago. **The New Encyclopaedia Britannica**. Chicago : University
Chicago Press, ๑๙๘๕.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ

การนำผลจากโครงการวิจัย

ไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัด นครราชสีมา ในครั้งนี้มีแผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

๑. ดำเนินการถ่ายทอดให้กับกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชนตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย และผู้ร่วมงานวิจัยในลักษณะของการปรึกษาหารือและการกำหนดประเด็น ต่าง ๆ ใน ศึกษาวิจัย

๒. ดำเนินการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และขยายแนวทางการดำเนินการในระดับ หน่วยงานในท้องถิ่น วัด ชุมชน สถาบัน หน่วยงานพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ หน่วยงานพัฒนาชุมชน โรงเรียนและหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชน

๓. ดำเนินการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอภิปราย การปาฐกถา การสนทนากลุ่ม การเสวนาร่วมกัน การโต้วาที เพื่อนำไปสู่การใช้คุณค่าทางปราสาท ขอมสู่การสร้างรูปแบบเครือข่ายสังคมพุทธศิลปะ

๔. ดำเนินการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนเรียนรู้พร้อมทั้งใช้การปฏิบัติภาคปรัชญาหลาย วิชา เช่น พุทธปรัชญา การสัมมนาปัญหาปรัชญาศาสนา เป็นต้น

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๑๓.๑ ได้หนังสือตำราชุดการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัด นครราชสีมา

๑.๑๓.๒ ได้แนวทางปฏิบัติ แนวทางปลูกฝังความรู้ คุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรมให้แก่ ประชาชน

๑.๑๓.๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาได้รูปแบบ หลักการ วิธีการและกระบวนการเผยแพร่แนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัด นครราชสีมาแก่พุทธบริษัทเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์
กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	ผลที่คาดว่าจะได้รับของโครงการ
การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตาม หลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัดนครราชสีมา ๒. เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอม ๓. เพื่อศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาท ขอม ในจังหวัดนครราชสีมา	๑. ดำเนินการถ่ายทอดให้กับกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นใน ชุมชนตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย และ ผู้ร่วมงานวิจัยในลักษณะของการปรึกษาหารือและ การกำหนดประเด็น ต่าง ๆ ในศึกษาวิจัย ๒. ดำเนินการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และขยาย แนวทางการดำเนินการในระดับหน่วยงานในท้องถิ่น วัด ชุมชน สถาบัน หน่วยงานพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ หน่วยงานพัฒนาชุมชน โรงเรียนและหน่วยงาน ภาครัฐภาคเอกชน ๓. ดำเนินการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอภิปราย การ ปาฐกถา การสนทนากลุ่ม การเสวนาร่วมกัน การ ไต่वाที่ เพื่อนำไปสู่การใช้คุณค่าทางปราสาทขอมสู่ การสร้างรูปแบบเครือข่ายสังคมพุทธศิลปะ ๔. ดำเนินการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พร้อมทั้งใช้การปฏิบัติภาคปรัชญาหลายวิชา เช่น พุทธปรัชญา การสัมมนาปัญหาปรัชญาศาสนา เป็นต้น	๑. ได้หนังสือตำราชุดการศึกษาแนวคิดทาง อภิปรัชญาของปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ๒. ได้แนวทางปฏิบัติ แนวทางปลูกฝังความรู้ ญาณ วิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และพิธีกรรมที่ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมบวงสรวงปราสาทขอมใน จังหวัดนครราชสีมา ในเชิงของอภิปรัชญาให้แก่ ประชาชน ๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาได้รูปแบบ หลักการ วิธีการ และกระบวนการเผยแพร่แนวคิดทางอภิปรัชญาของ ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมาแก่พุทธบริษัท เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.๐๔๑/๒๕๖๑

ชื่อโครงการ

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของประสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา

An Analytical Study of Metaphysics Regarding Khom Castlein Nakorn
Ratchasima Province

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมตามหลักอภิปรัชญาศาสนา ในจังหวัดนครราชสีมา
๒. เพื่อศึกษาแนวคิดและลักษณะที่ปรากฏทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม
๓. เพื่อศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมา

ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑. ด้านศิลปวัตถุ-ปราสาทขอมในจังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน
๒. ด้านเอกสาร ข้อมูลปฐมภูมิ - พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ด้านเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ - เอกสารตำราเกี่ยวกับอภิปรัชญา-หนังสือตำราที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอม
๔. ด้านเนื้อหา-งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา

วิธีการวิจัย

วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์

๑. ศึกษาวิจัยค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง โดยได้เน้นที่เอกสารชั้นต้นเป็นหลัก
๒. นาเอกสารดังกล่าวมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์วิธีต่าง ๆ ได้แก่ การตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของเอกสาร โดยพิจารณาตั้งแต่แหล่งที่มา เนื้อหาความละเอียดลึกซึ้ง ผู้แต่ง วัตถุประสงค์ การคัดลอก การชำระ การเก็บรวบรวม เป็นต้น
๓. นาเอกสารที่ผ่านการตรวจสอบแล้วมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบ เรียงเรียงเป็นข้อมูลเนื้อหา

วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรม

๑. เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการถ่ายภาพ สเกตซ์ภาพ และสำรวจรังวัดที่พื้นที่ศึกษา

๒. ศึกษาโบราณสถานที่ทำการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดถี่ถ้วนรอบด้าน ทั้งโครงสร้าง ส่วนประกอบต่าง ๆ เทคนิคการก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ ลวดลายต่าง ๆ ฯลฯ

๓. ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เป็นภาพทั้งที่เป็นภาพพิมพ์โบราณและภาพถ่ายเก่าก่อนมีการบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม ซึ่งหากใช้รูปที่มีการซ่อมแซมแล้ว ผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยอาจเกิดความคลาดเคลื่อนผิดไปจากความเป็นจริงได้

๔. นำข้อมูลที่ได้การศึกษา ค้นคว้าทั้งหมดมาทำการตีค่า วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผลให้ตรงกับความเป็นจริงของข้อมูล ที่ใช้เป็นข้อมูลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

วิธีศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

๑. เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งการถ่ายภาพ สเก็ตช์ภาพของโบราณวัตถุที่ทำการศึกษา

๒. ศึกษาโบราณวัตถุที่ทำการศึกษาย่างละเอียด ทั้งวัสดุ ลวดลาย รูปแบบ เทคนิคต่าง ๆ ฯลฯ

๓. ค้นคว้าเอกสารที่เป็นภาพ ทั้งที่เป็นภาพพิมพ์โบราณและภาพถ่ายเก่า ซึ่งภาพปัจจุบันของโบราณวัตถุย่อมมีการชำรุดไปตามกาลเวลา การศึกษาภาพเก่าจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔. นำหลักฐานทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ เปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ หาลักษณะร่วมกันกับศิลปะที่มีอายุเวลาแน่นอน และใช้ทดสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์มาแล้ว เพื่อนามาซึ่งรูปแบบและอายุเวลาที่แน่ชัด

๕. นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผล และรวบรวมเป็นข้อมูล

ระยะเวลาในการดำเนินการโครงการวิจัย

ตั้งแต่ กันยายน ๒๕๖๑ ถึง กันยายน ๒๕๖๒ รวม ๑ ปี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้มีการสังเคราะห์คุณค่าอภิปรายเกี่ยวกับปราสาทขอม ในจังหวัดนครราชสีมาและแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างคุณค่าทางอภิปรายกับพุทธบริษัทเพื่อชีวิตและชุมชน ทั้งจากคัมภีร์และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. ได้แนวทางบูรณาการในการใช้หลักอภิปรายเกี่ยวกับปราสาทขอมทั้งภาคทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าความงามทางอภิปรายนำไปพัฒนาชีวิตและสังคม

๓. ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าทางอภิปรายของกลุ่มสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

๔. ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคของการใช้คุณค่าทางแนวคิดอภิปรายของชุมชนชาวพุทธในจังหวัดนครราชสีมาที่เป็นอยู่ทั้งด้านบวก คือ มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและด้านลบ คือ การมีความขัดแย้งต่อกันในทุกมิติ

๕. ได้รูปแบบ หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
วัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันและการใช้คุณค่าทางอภิปรายสร้างรูปแบบเครือข่ายพุทธ
บริษัทของสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าคณะวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระยยุทธนา อธิจิตโต (पुलเพิ่ม), ดร.
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phra Yuthana Adhicitto (Pulperm), Dr.
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้ อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ปรัชญา ศูนย์ บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา
๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลวังน้ำเย็น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐ โทร. ๐๘๕-๔๑๗๑-๖๒๖
๕. ประวัติการศึกษา
น.ธ. เอก
ปริญญาตรี พธ.บ. (ปรัชญา)
ปริญญาโท M.A. (Philosophy)
ปริญญาเอก Ph.D. M.A. (Philosophy)
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
๖.๑ ภาษาไทย

ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. ฆริศา ไช้อำเอี่ยม
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Karisa Sai-Am-Eam
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๑๐๐๕๐๒๓๗๕๔๐๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน นักวิจัยอิสระ,
ผู้ช่วยเลขาธิการ, นายทะเบียน, วิทยาการประจำพุทธสมาคมจังหวัดบุรีรัมย์
๔. หน่วยงานที่สังกัด พุทธสมาคมจังหวัดบุรีรัมย์
ศูนย์ประสานงานองค์การภาคเอกชนจังหวัดบุรีรัมย์
๕. ประวัติการศึกษา
: ธรรมศึกษาเอก
: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๖๑
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๗
: พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๕
: สังคมศาสตร์บัณฑิต สาขารัฐศาสตร์(การปกครอง)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปี ๒๕๕๕

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

พระพุทธศาสนา

๗. ประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

๗.๑ งานวิจัย เรื่อง แนวทางการดูแลผู้ป่วยโรคไบโพลาร์เชิงพุทธบูรณาการ ปี ๒๕๖๐

๗.๒ งานวิจัย เรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมุฏฐานของรูปและโรค เพื่อประยุกต์ใช้ในการแพทย์แผนปัจจุบัน ปี ๒๕๕๗

๘. งานด้านเอกสาร/ตำรา/บทความ

๘.๑ อจินไตยในมุมมองของพุทธทาสภิกขุ ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๑

๙. งานด้านบทความวิชาการ

๙.๑ อจินไตยในมุมมองพระพุทธทาสภิกขุ ตีพิมพ์ในวารสารพุทธปัญญาปริทรรศน์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐

